esp Poloni

A

5142/A

POLAND
4/53

286

57380

RESPUBLICA,
Siue Status Regni
POLONIÆ, LITUANIÆ,
PRUSSIÆ, LIVONIÆ,
etc.
diuerſorum Autorum.
LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officina Elzeviriana.
ANNO CIↃIↃCXXVII.
Cum Privilegio.

WELLCOME
HISTORICAL
MEDICAL
LIBRARY

ADMONITIO
AD LECTOREM rei Politicæ ſtudioſum.

EN tibi, Benevole Lector, jam ſecundam editionem commentarii de Regno Poloniæ. & quidem priore multo copioſiorem & nonnihil perfectiorem: è priore enim quædam exemimus, quæ minus ad inſtitutum noſtrum facere videbantur, & in eorum locum alia magis opportuna ſubſtituimus, ut facile ex indiculo capitum per te animadvertes. Paucula adhuc ſunt quæ te deſideraturum credimus, & quæ magnopere jam addere optabamus; nimirum pleniorem patrimonii Regii, & redituum annuorum Regni explicationem; itemque Eccleſiaſticorum opes, quas ſummas eſſe

nemo ignorat; denique Illuſtrium Nobilium familias & dignitates; ſiquidem nulla eſt Regio in Chriſtiano orbe quæ antiqua nobilitate æque glorietur. verum quia in hiſce ſine certo & indubiæ fidei authore, qui præeat, facile & vulgo peccatur; & in poſtrema præſertim parte multorum indignatio merito metuenda eſt: jam quidem nobis in hac parte ceſſandum judicavimus: conſultius judicantes, Polonos per patriæ ſuæ decus obteſtari, ut nobis in hac parte auxilio eſſe velint, & ut ea quæ deſiderant, ipſi nobis ſubmittant: ita enim & de publico & de patria ſua bene mereri poterunt; & ſtudium noſtrum, politicarum rerum ſtudioſos adiuvandi, magis magiſque accendent. Bene vale.

INDICVLVS

Capitum quæ hoc commentario continentur.

I.

STaniſlai Krziſtanovvic Iuriſconſulti Status Regni Poloniæ compendioſa deſcriptio. Pag.1.

II.

Poloniæ deſcriptio Martini Cromeri. Pag.32.

III.

Poloniæ Regni deſcriptio ex Thuani Hiſtoriarum lib.LVI. 234.

IV.

De Valachia, ex Thuani Hiſtoriarum lib. LVIII. 254.

V.

De Lituanæ gentis origine & moribus, ex Alexandri Guagnini Sauromatia Europæa. 256.

VI.

Quædam ad Lithuaniam pertinentia, ex fragmentis Michalonis Lituani. 265.

VII.

De Ducatu Samogitiæ, ex Alexandro Guagnino. 274.

VIII.

Ioannis Laſicii Poloni de Diis Samogitarum cæterorumque Sarmatarum. 295

IX.

Articuli conſtitutionum bellicarum magni Ducatus Lituaniæ, in comitiis generalibus conſtituti, à ſupremo & generali copiarum imperatore fortiſſimo, & heroë perpetua memoria digniſſimo, illuſtri D. Gregorio Chodkievvicio Caſtellano Vilnenſi confirmati, & militibus imperati. 309.

X. *Pruſ-*

X.

Pruſſiæ cum ſuis Provinciis & civitatibus compendioſa deſcriptio, ex Alexandro Guagnino. 318.

XI.

Origo & Series Principum Teutonici ordinis. 343.

XII.

Livoniæ deſcriptio. addita eſt quoque brevis narratio quomodo hæc regio in ius invictiſſimi Regis Poloniæ, Sigiſmundi Augusti &c., ceſſerit. 366.

XIII.

Ioannis Boteri Poloniæ deſcriptio. 402.

XIV.

De Novo in Polonia Rege eligendo, Honorii diſſertatio. 424.

XV. *Ioan-*

XV.

Ioannis Barclaii iudicium de Polonia & ingeniis Polonorum. 436.

XVI.

Series ac ordo Principum & Regum Poloniæ, ex Alſtedii Chronologia. 440.

XVII.

De Re nummaria Polonorum, ex Hiſtoria Salomonis Neugebaueri à Cadano. 443.

XVIII.

De Vectigalibus Regis Poloniæ, ex eodem Salomone Neugebauero. 445.

STA-

I.

STANISLAI KRZISTANOVVIC
Iuriſconſulti

STATVS
REGNI POLONIÆ
COMPENDIOSA
DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

VT à Rege, tanquam ſuo capite, totum negotium initium capiat, Rex Poloniæ, provincias ditioni ſuæ ſubjectas, eaſque linguis fere omnes, vel dialectis ſaltem nonnullas differentes, habet octo: Poloniam Majorem, & Minorem: Magnum Ducatum Lituaniæ, Ducatus item Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſſoviæ, Samogitiæ, Pomeraniæ, Livoniæ. Ex his provinciis habent nonnullæ Duces, Regi & regno Poloniæ Feudatarios, ut ſunt in Pruſſia, Livonia & Pomerania.

Valachiæ quoque, ſive Moldaviæ inferioris, quæ eſt Ruſſiæ contermina,

Princeps, Regum Poloniæ per multos annos fuit Feudatarius; cujus etiam homagii, Regibus & regno Poloniæ ſæpius præſtiti, extat in Statutis regni, forma juramenti. Invaleſcente poſtmodum Turcarum potentia, Principes illi, ſive, ut vocantur, Palatini, Turcarum quoque Imperium comiter colere, & tributis annuis pacem redimere cœperunt; ita tamen, ut Poloniæ quoque regum majeſtatem & fidem agnoſcerent, ac mittendis etiam, ſtatis temporibus, honorariis, muneribus, nempe equis Thracicis generoſis, bobus in uſum culinæ, vinis Creticis, & id genus aliis, ſubjectioné fiduciariam profiterentur; & fœdere æquo inter Polonos & Turcas in pacem mutuam ſancito, diſertis verbis caveretur, ne Provinciam illam cuiquam, Turcarum Princeps, unquam, præter Poloniæ regis voluntatem committeret: utque is, qui eam obtineret, regi quoque Poloniæ fidelis eſſet. Nuper autem, anno ſalutis humanæ MDXCV, cum Turcarum Princeps eam Provinciam, contra pacta, Tartaris inhabitandam conceſſiſſet, à Polonorum exercitu, opera Ioannis Zamoſcii Cancellarii Magni, & Generalis exercituum regni, Tartaris ejectis, deductus in illam eſt unus ex indigenis

nis illis, jure regni Poloniæ ac prærogativis nobilitatis ante donatus: iſque eam nunc regi Poloniæ juramento obſtrictus pacate adminiſtrat.

Sunt & alii in regno, titulo Ducum & Marchionum inſigniti: qui tamen cum reliquis regni Proceribus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus, communi jure utuntur. Ordo etenim equeſtris, cum magnam ſibi apud ſuos Principes & Rempublicam paraſſet laudem, & merita, bellicis artibus, ac fortitudine militari, ad eam cum Titulatis æqualitatem pervenit, ut æquo jure, & ad capeſſendos honores, & ad liberam novi Regis electionem pertineat. Vnde tanta omnium & par libertas. Quamvis nobilium filii, vel ſtudio civilitatis, prudentiæque uſu rerum comparandæ, incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, contra Occidentalium morem, non modo in Magnatum, Epiſcoporum, Sacerdotumq; clientelas; verum etiam in parium, ac tenuiorum, inferiorumque nonnunquam, eorum præſertim qui Magiſtratus gerunt, aut aliquo ſunt in aula Regis numero, aut opibus, induſtria, eruditione, gratiave populari valent, miniſterium ſe tradunt; aut à parentibus ſuis traduntur. Nec pudendum aut

dedecori affine eſt genus hoc miniſterii, ſed liberale & ſociabile: nec rara eſt in eo viciſſitudo, ita ut eum quis habeat in miniſterio, cujus parentibus ipſe ſerviret: honeſtaque habetur hæc juventutis Equeſtris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in æqualibus fortunis continens. Hinc fit, ut multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verum etiam ad ſummos nonnunquam honores, ampliſſimaſque facultates, & opes, ipſorum virtus, Heroumque beneficia, provehant.

Provinciarum Poloniæ diviſio.

PRovinciæ omnes dividuntur in Diœceſes & Palatinatus. Hi in Caſtellanatus, ſive Diſtrictus. Qui item ſubdividuntur in Capitaneatus, ſive Præfecturas, eaſque duplices: cum Iuriſdictione videlicet, & ſine Iuriſdictione, quæ ſunt bona regia, ſive patrimoniū Principis. In bona deinde hæreditaria Eccleſiæ, Dominorum ac Nobilium.

Diœceſes.

DIœceſes latius ſe extendunt nonnullæ, quam ut uno Palatinatu comprehendantur. Cracovienſis namque (Archiepiſcopatus quondam) tres Pala-

Palatinatus ſuo continet ambitu; Cracovienſem, Sendomirienſem,& Lublinenſem. Vilnenſis totius Magni Ducatus Lituaniæ finibus, licet admodum amplis, terminatur. Samogitia itidem (Regnum olim) unicum habet Epiſcopum. & ſic quædam aliæ.

Diœceſes in regno Poloniæ numerantur in univerſum ſedecim, duæ quidem Archiepiſcopales, reliquæ Epiſcopales, hoc ordine.

Archiepiſcopales.

Gneſnenſis.
Leopolienſis.

Epiſcopales.

Cracovienſis.
Cuiavienſis.
Vilnenſis.
Poſmanienſis.
Plocenſis.
Varmienſis.
Luceorienſis.
Præmiſlienſis.
Samogitiæ.
Culmenſis.
Chelmenſis.
Kiovienſis.
Camenecenſis.
Vendenſis.

Gneſnenſis Sedis Archiepiſcopus, eſt Legatus natus, regni Primas, ac primus

Princeps. Hic non ſolum juriſdictionem habet in univerſum in regno Clerum, ac primum in ordine ſenatorio locum: verum etiam ſummam in conſiliis auctoritatem: & qui interregni tempore DD. Senatores regni, ad conſultandum de rebus ad Rempublicam pertinentibus convocat, legationes externas audit, diem & locum electioni novi Regis indicit: eundem electum nominat, & promulgat, ac poſtea in ſolemnibus coronationis Comitiis, Cracoviæ celebrari ſolitis, diademate capiti impoſito inaugurat. Metropolitanæ ſedis Leopolienſis Archiepiſcopus ſecundum locum in Senatu obtinet. Eum ſequuntur ordine ſupra declarato Epiſcopi, qui in ordine ſenatorio omnes ſeculares præcedunt. Ea namque fuit regum Poloniæ pietas, ut ſtatim à receptione fidei Chriſtianæ, Catholicæ, orthodoxæ, Romanæ, redacto regni ſui ad imitationem aliarum, quæ fidem jam ſuſceperant, Provinciarũ regimine omni, illud inſuper addiderint, quod Eccleſiarum antiſtites primum debeant perpetuo in Senatu Regni obtinere locum; eoſque, uti Eccleſias illorum curæ ſubjectas, atque adeo univerſum Clerum, ampliſſimis donavere immunitatibus: quibus etiam nunc gau-

gaudent,maximo regni illius commodo, emolumento, adjumento, addo & ornamento.

Palatinatus.

PAlatinatus (ut à Diœceſibus ad eos tranſeamus) omnes certos habent limites & diſterminia. Proprie autem Palatinatus ſunt Ducatus, ſive ſpectes amplitudinem territorii cujuſque, ſive Nobilitatem in quolibet Palatinatu degentem. Ex ea namque, cum ſit numeroſa,juſta ſemper haberi poteſt manus, ad hoſtes propulſandos,vel etiam laceſſendos bello. Proinde Palatinus quilibet, eſt Princeps creatus, primarius in ordine ſecularium Senator, & Dux exercitus ſui Palatinatus.Sed præter munus ſenatorium, non exercet ſuum militiæ officium, niſi tempore generalis ex univerſo regno expeditionis. Ad quam non recurritur niſi ingruente aliqua hoſtis potentiſſimi vi. Pacis tempore habet jus in ſuo Palatinatu, conventus Nobilitatis inſtituere:iiſque & judiciis præſidere:pretia rebus venalibus,præter tempus comitiorum & belli, imponere : ponderum & menſurarum curam gerere.Iudæorum quoque Iudicia ad Palatinum pertinent. Sunt Palatini in toto regno Po-

loniæ Magnoque Ducatu Lituaniæ xxxiv. Cum quibus nonnulli, quoad locum in Senatu, Caſtellani & unus Capitaneus, prærogativa quadam utuntur: & inter eos Caſtellanus Cracovienſis, ex quodam ſingulari privilegio, omnes ſecularis ordinis Senatores præcedit. Hic autem ordo ſervatur.

Caſtellanus
Cracovienſis.
Palatinus
Cracovienſis.
Poſnanienſis.
Vilnenſis.
Sendomirienſis.
Caſtellanus
Vilnenſis.
Palatini
Caliſſienſis.
Trocenſis.
Siradienſis.
Caſtellanus
Trocenſis.
Palatinus
Lenciciæ.
Capitaneus
Samogitiæ.
Palatini
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſlanienſis.

Ruſſiæ.

Ruſſiæ.
Volhiniæ.
Podoliæ.
Smolcenſis.
Lublinenſis.
Polocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Maſſoviæ.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Mariæburgenſis.
Braſlavienſis.
Pomeraniæ.
Minſcenſis.
Vendenſis.
Derpatenſis.
Parnavienſis.

Caſtellanatus.

SEquuntur Caſtellanatus: Illi ſunt Diſtrictus, Territoria, ſive partes Palatinatus cuiuſque; qui etiam certis circumſcripti ſunt limitibus; uti quoque bona Regia, à bonis Eccleſiæ, Dominorum ac Nobilium, hæreditariis ibidem

exiſtentibus, diſcreta. Sunt autem in Palatinatu uno, aliquando quaterni, terni, bini minimum Caſtellanatus. Caſtellanus vero ad munus Senatorium, quo itidem fungitur, obtinet vices in exercitu ſui Palatini, illiuſque loco præeſt ſui quiſque diſtrictus Nobilitati, hac eadem generali, ad bellum, expeditione. Nullam præterea Iuriſdictionem extra belli negotium in territorio, quamvis ſenatoria dignitate gaudeat, exercet. Caſtellani in regno ſunt numero LXXXIII, duplicis tamen ordinis: Quidam vocantur majores: quidam minores. Majores ſunt XXXI.

Poſnanienſis.
Sendomirienſis.
Caliſſienſis.
VVoiinicenſis.
Gneſnenſis.
Siradienſis.
Lenciciæ.
Samogitiæ.
Breſtenſis.
Kiovienſis.
Inoulodiſlavienſis.
Leopolienſis.
Volchiniæ.
Camenecenſis.
Smolſcenſis.

Lubli-

Lublinenſis.
Poſocenſis.
Belzenſis.
Novogrodenſis.
Plocenſis.
Vitebſcenſis.
Cernenſis.
Podlachiæ.
Ravenſis.
Breſcienſis.
Culmenſis.
Mſciſlavienſis.
Elbingenſis.
Braſlavienſis.
Gedanenſis.
Minſcenſis.

Hi propterea dicuntur majores, quia cum cæteris Senatoribus, tam Eccleſiaſticis, quam ſecularibus, ad omnia etiam ſecretiſſima conſilia admittuntur. Minores ſunt LII.

Sandecenſis.
Medirecenſis.
VViſlicenſis.
Biecenſis.
Rogoſnenſis.
Radomienſis.
Zavvichoſtenſis.
Lendenſis.
Sremenſis.
Zarnovienſis.

Malo-

Malogoſtenſis.
VVielunenſis.
Præmiſlienſis.
Halicienſis.
Sanocenſis.
Chelmenſis.
Dobrinenſis.
Polanecenſis.
Premetenſis.
Crivinenſis.
Czechovienſis.
Naclenſis.
Roſpierienſis.
Biechovienſis.
Bidgoſtienſis.
Breſinenſis.
Kruſvicenſis.
Oſvviecimenſis.
Camenenſis.
Spicimirienſis.
Inovvlodenſis.
Kovalienſis.
Santocenſis.
Sochacovienſis.
VVarſovienſis.
Goſtinenſis.
VViſnenſis.
Raciaſenſis.
Sieprcenſis.
VVyſogrodenſis.
Ripinenſis.

Zakro-

Zakrocimenſis.
Cziechanovienſis.
Livenſis.
Slonſcenſis.
Lubacovienſis.
Conarienſis, terræ Siradienſis.
Conarienſis, terræ Lencicîæ.
Conarienſis, terræ Cuiaviæ.
VVendenſis.
Derpatenſis.
Pernavienſis.

Minores vero vocantur ideo, qui etiamſi cum cæteris ſupradictis Senatoribus regni, Senatorum privilegiis in reliquis gaudeant,& ſint vere Senatores; à ſecretioribus tamen conſiliis nonnunquam excluduntur.

Et hi ſunt triplicis ordinis Senatores regni: Epiſcopi cum duobus Archiepiſcopis, Palatini, & Caſtellani. Sequuntur officiales regni.

Officiales Regni.

HI ſunt duplicis ordinis: Quidam ſunt ordinis Senatorii, qui cum prædictis Senatoribus iiſdem prærogativis utuntur: Quidam ſunt extra ordinem Senatorium. Ordinis Senatorii ſunt x.

Marſchalcus regni ſupremus.

Mar-

Marſchalcus ſupremus M. Duc. Lituaniæ.
Cancellarius regni.
Cancellarius M. D. Lit.
Vicecancellarius regni.
Vicecancellarius M. D. Lit.
Theſaurarius regni.
Theſaurarius M. D. Lit.
Marſchalcus curiæ regni.
Marſchalcus curiæ M. D. Lit.

Marſchalcus eſt Magiſter Aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici: penes quem jus eſt, convocandi Senatum, juſſu Regis, vel Primatis: præſtandi ſilentium & audientiam: faciendi poteſtatem in Comitiis, dicendæ ſententiæ: Legatos externos adventantes excipiendi, illiſque de rebus neceſſariis providendi: ejiciendi è conſilio eos, qui ad id non pertinent: pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & ultimi ſupplicii, illaq; exequendi: promulgandi ad populum Senatuſconſulta: moderandi pompis publicis: Hoſpites Illuſtres ſuſcipiendi: compeſcendi motus inquietorum atq: turbulẽtorum, non modo circa Senatum, & in publico, ſed etiám in privatis Regis cœnaculis & habitaculis: animadvertendi in delicta, quæ in loco & opido domicilii, ſive hoſpitii regii, vel comitiorum, admittuntur.

tuntur. Denique in Comitiis,& in comitatu regio, diverſoria diſtribuendi: & imponendi rebus venalibus pretia. Marſchalci etiam eſt,in aulicum Regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ,aliorumque munerum aulicorum, (profanos duntaxat intelligo) juriſdictio, cenſura & animadverſio, ne vel ſuum negligant officium, vel contra decorum aliquid committant. In publicis conventibus, & Regi, in publicum prodeunti, præfert erectum ſceptrum ligneum, ſeu baculum. Hæc eadem privilegia habent Marſchalci curiæ in abſentia Supremorum.

Cancellarius, Vicecancellarius, tam regni, quam M. D. Lit., nominibus & loco diſtincti: poteſtate & munere exæquati. Diplomatibus,edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis Scripturis regiis conſcribendis, atque ſignandis, quæq; ad eum mittuntur, accipiendis & legendis præſunt.Itaque in poteſtate ſua habent ſigna Regia. Cancellarius quidem majus; Vicecancellarius minus. Auctoritas eorum eouſque patet, ut multa inconſulto rege ſignare;quæ vero contra leges eſſe videntur, jubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine; & quibus de rebus conſilium haberi debet, in ſenatu proponunt.

ponunt. Denique ſenatuſconſulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum, ab Vrbanis & Opidanis, Præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum. Secretariis, ſcribis, ſacerdotibus, concionatoribus & cantoribus aulicis, cæremoniiſque circa regem eccleſiaſticis, is præſertim qui eſt de ſacro ordine, moderatur. Lege enim, alterum ex iis ſacri, alterum profani ordinis eſſe oportet. Vnde conſuetudine longa introductum, ut Vicecancellarius, mortuo Cancellario, propter loci & ſententiæ dicendæ prærogativam ſuccedat. Quare huic dignitati, viri doctrina inſignes, & in regni negotiis optime verſati, ſemper ſolent deputari: qui prudenter, quid fieri, vel concedi poſſit, quid item non, Regem cum ſuæ Majeſtatis debita dignitate, informent. Nec debebit quiſquam exiſtimare, officium hoc ſimile eſſe ſcribarum muneri, quod antiquitus vile fuiſſe, docuit Reverendus admodum pater Nicolaus Serarius è Societate Ieſu SS. Theologiæ Doctor; ſuarum Moguntiacarum rerum lib. 1. cap. 29. ubi demonſtravit docte, illud Officii genus

nus in dignitatis honorem tranſiiſſe.

Theſaurarius, ipſo nomine indicat officium ſuum. Eſt enim promus & condus theſauri Regis: ſymbolorum ſeu inſignium Regni, quæ ſunt, corona pomum, ſceptrum, & gladius: ſupellectilis, & redituum regiorum ſcripturarumque, & monumentorum publicorum, actor: & moderator quorumvis quæſtorum, curatorum, atque diſpenſatorum Regis: & rationum reddendarum exactor: monetariæ officinæ magiſter: ſtipendiorum, tam militarium, quam aulicorum ſolutor. Reddendæ rationi Regi obnoxius.

Atque hic addendum neceſſario, Officiales iſtos ordinis Senatorii, etſi videri loco eſſe poſtremo inter Senatores: auctoritatem tamen habere eos maximam: & quorum cuique ad primas in regno dignitates, ipſo jure patet aditus. Nam cum hi exſequantur quicquid in Senatu unquam concluſum fuerit: uti ſufficientiam quiſque ſuam teſtatam facere, imo & diligentiam, in negotiis expediendis ſatagit: ita pro magis commendato & bene merito habetur.

Officiales ordinis non Senatorii.

OFficiales extra ordinem Senatorium dividuntur rurſus in tres claſſes: vel enim ſunt totius regni & M.D. Lit., vel ſunt aulæ Regiæ, vel Diſtrictuum. Totius regni ſeu Generales ſunt hi:

Exercituum regni Generalis.
Exercituum M. D. Lit.
Exercituum regni Campeſtris.
Exercituum M.D.Lit. Campeſtris.
Militiæ aulicæ Præfectus.
Secretarius major regni ſpiritualis.
Referendarius regni ſpiritualis.
Referendarius M.D. Lit. ſpiritualis.
Referendarius regni ſecularis.
Referendarius M.D. Lit. ſecularis.
Pocillatores utriuſque gentis duo.
Dapum inciſores duo.
Gladiferi etiam duo.
Theſaurarius curiæ regni.
Theſaurarius M. D. Lit. curiæ.
Theſaurarius Pruſſiæ.
Aſſeſſores judiciorum curiæ.
Notarius cauſarum curiæ.
Notarius Cancellariæ M.D.Lit.
Regentes Regni Cancellariæ.
Inſtigatores cauſarum fiſci.
Notarii campeſtres.
Excubiarum contra Tartaros præfectus.

Teloniorum, fodinarum argenti, plumbi, ſalis, præfecti.

Pecuniæ cudendæ præfectus. &

Præfectus ſylvarum.

Circa hos Officiales hoc obſervandum. Vt enim ordinis ſenatorii officialibus, ad primas dignitates: ita hiſce ad ordinem ſenatorium major patet aditus: præcipue vero Secretario majori, Referendariis. Cenſentur namque de Rege & Republica eſſe præ reliquis bene meriti: & qui ob uſum rerum, & facultates ampliores, dignitatem Senatoriam tueri commodius poſſunt.

Exercituum regni Generalis & M.D. Lit. eſt Dux & moderator belli ſecundum Regem, & vicarius Regis. Ducit exercitum: capit locum caſtris: acies inſtruit: dat ſignum pugnæ & receptus: commeatus & annonæ curam in bello gerit: precia rebus venalibus imponit, ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit: in delinquentes animadvertit: & ut paucis reliqua comprehendam, in exercitu, & tempore belli indicti, uterque auctoritate regia plenipotenter utitur. Hoc etiam uſitatum in hac dignitate conferenda, quod ferme ſemper demandetur aliquibus ex ordine Senatorio, qui magis habentur apti. Ideo non eſt, quod mir

retur quiſpiam, tam amplas dignitates, & quarum maximus in regno Poloniæ uſus, in ſenatu non cenſeri. Senatoribus namque conferuntur: vel etiam dignitas ſenatoria confertur una, ſi quis ex privatis tanto muneri exiſtimatur idoneus eſſe.

Campeſtris Dux exercituum tam regni quam M.D. Lit., eſt Vicarius Generalis Ducis à Rege datus. Excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, mercenariis militibus, illo præſertim abſente, præeſt, totalemque juriſdictionem in exercitu eodem tempore exercet.

Militiæ Aulicæ Præfectus, eſt præſes illorum militum, qui ad cuſtodiam regiam, præſente rege, in caſtris ordinantur, exercetque in eos juriſdictionem, ſecundum Regem, plenariam. Durat autem ejus poteſtas, quouſque Rex manet in caſtris.

Secretarius major regni, abſentium Cancellariæ præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu Regis: nec tamen ut illi, geſtat ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab illo annulo ſignatorio, tam diplomata publica, quam Epiſtolas ipſo præſente ſignat. Habet hic ſecundum Cancellarium prærogativam ante omnes, capeſſendi

honores

honores Epiſcopales, qui vacaverint. Habet & locum honoratiorem inter cæteros Officiales, tam aulæ, quam terrarum, ſeu diſtrictuum.

Referendarii utriuſque gentis & ordinis, ſunt ſupplicum libellorum Magiſtri, & querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præſunt. Quin etiam in litibus urbanis diſceptandis, eidem Cancellariæ præſto ſunt: ejuſque permiſſu exponunt Regi cum conſilio cauſas & controverſias litigantium: habentque locum in judiciis Regis, extra comitiorum tempus celebrari ſolitis, ſententiæ ferendæ.

Pocillatores, utriuſque gentis duo, ipſo nomine indicant officia ſua: quibus adjungere licet dapum inciſores.

Gladiferi in pompa publica Regi præferunt enſem.

Theſaurarius curiæ regni & M. D. Lit., ſupremi Theſaurarii regni abſentis vices gerit, adhibeturque aliquando & à præſente, ad pleraque omnia, quæ ipſum concernunt.

Theſaurarius Pruſſiæ eſt, qui pecuniam omnem, & rationes à Præfectis & miniſtris bonorum Regis & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit: & vel ipſe admini-

ſtrat,vel Theſaurario regni tradit. Aſſeſſores judiciorum curiæ, ſunt pleriq; Officiales, qui in aula regis præſentes ſunt,utpote ſupplicum libellorumMagiſtri, ſive Referendarii, Vicecancellarius, & nonnulli ex Secretariis.

Notarii curiæ, tam regni, quam M. D.Lit.nomine declarant munus ſuum.

Regentes Cancellariæ ſunt illi, qui Notariis curiæ cum poteſtate præſunt.

Inſtigator cauſarum fiſci eſt,qui bona jure caduco ad Regem & fiſcum ejus devoluta, judicia à poſſidentibus repetit, & fiſco vendicat: ſive illa civium,ſive externorum,ſive nobilium, per confiſcationem Regi competentia fuerint.

Notarius Campeſtris, eſt mercenariorum militum conſcriptor: & ſtipendiorum ſolutor.

Præfectus excubiarum contra Tartaros, qui in finibus regni, verſus Scythas aſſiduas gerit excubias, ne inopinas excurſiones in regnum faciant: teneturque is ſemper tempeſtive Generalem exercituum præmonere, ut mature hoſti cum exercitu occurratur.

Præfecti teloniorum ſunt; qui tributa & vectigalia regni exigunt, eorumque rationes Regi competenti tempore reddunt.

Præ-

Præfecti fodinarum argenti, plumbi, ſalis, curam gerunt horum metallorum: juriſdictionemque exercent in operarios: rationibus reddendis Regi obnoxii.

Præfecti pecuniæ cudendæ, ſunt potiſſimum Theſaurarii, ad quorum officium pertinet, ut proba & juſti valoris moneta in regno cudatur.

Præfecti ſylvarum ſunt, qui in ſylvis, in quibus Rex ſolet venationibus aliquando indulgere, prohibent, ne quivis promiſcue venetur:

Officiales Aulæ regis.

Camerarius ſupremus.
Pocillatores.
Inciſores Dapum.
Vexilliferi.
Stabuli Præfecti.
Culinæ Præfecti.
Curruum Præfecti.
Camerarii, vulgo lectiſtratores.
Pincerna.
Subdapifer.
Stabuli Vicepræfectus.
Venator primarius.
Aulici, quorum magnus numerus.
Secretarii.
Salariati.

Pueri Regii.
Cubicularii.
Notarius theſauri maj[illegible].
Stipatores.
Doctores Medici.
Capellani.
Notarii theſauri.
Muſici.
Oſtiarii.
Satellites.
Hoſpitiorum diſtributor.
Curruum vicepræfectus.
Diſpenſator.
Vini diſtributor.
Tibicines.
Tympaniſtæ.
Equiſones.
Argenti cuſtodes.
Culinæ familia.
Artifices omnis generis.
Artifices Stabuli famuli.
Artifices & famuli curruum.
Venatores & aucupes.
Apparitores.

Horum Officialium munera, ex ipſis nominibus nota eſſe poſſunt: ſunt tamen plerique, qui peculiare quid habent quorum officia paucis adnotabo.

Camerarius ſupremus præeſt cubiculo, Lectiſtratoribus & cubiculariis regiis, advertitque ut omnia pro digni-

dignitate Regis adminiſtrentur.

Subdapifer curat, ordine fercula menſæ regiæ adferri, præcedens cum ſceptro ſeu baculo dapiferum.

Aulici, quorum magnus eſt numerus, ſunt primarii ex Nobilibus conſtituti, equis ſtipendia merentes, præſidii honoriſque regii cauſa; quem equeſtrem ſeu curulem equeſtres fere comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt, atque ſplendidus: huic Marſchalci moderantur, & delinquentes omnes puniunt. Sunt etiam quidam aulici, qui non habent neceſſe equos alere: hi prodeuntem in publicum Regem pedeſtres deducunt; quanquam in ſolemnibus pompis non inuſitatum eſt, ut equites quoque equeſtrem Regem antecedant.

Secretarii, quamvis nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ad nutum tamen Regis præſto ſunt, in obeundis ejus nomine legationibus, inſcriptionibus, & lectionibus publicarum ac regiarum ſcripturarum: in acciendis & deducendis ad Regem vel in ſenatum Illuſtribus hoſpitibus & Legatis Principum: in exquirendis & referendis ſententiis, ægrotorum, & à conſilio abſentium primariorum ſenatorũ: in recognoſcen-

dis pro Rege locis & factis, & cauſis controverſis, regiorum præſertim hominum & adminiſtrorum, inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis: & ſi qua ſunt alia honeſta, & cum dignitate conjuncta miniſteria.

Salariati, ſunt Concionatores, ſervitores interioris cubiculi, & ſimiles, quibus certa ſtipendia, & certa merces numerari ſolet.

Pueri regii & Cubicularii præſto ſunt ad quævis domeſtica regis miniſteria. Cubiculariorum tamen peculiaris uſus eſt in acciendis in Senatum & ad Regem Conſiliariis, & deferendis quoquo verſus literis, mandatis edictiſque regiis. Quam ad rem opidatim, & vicatim, illis mandato regis equi ſubminiſtrantur.

Officiales Diſtrictuum.

OFficiales Diſtrictuum poſſunt commode dividi in duas claſſes, ut quidam ſint Officiales terreſtres: quidam Officiales caſtrenſes.

Terreſtres Officiales ſunt:

Succamerarius.
Vexillifer.
Iudex.
Dapifer.

Pocil-

Pocillator.
Venator.
Subjudex.
Pincerna.
Subdapifer.
Notarius.
Gladifer.
Quæſtor.
Tribunus.

Succamerarius eſt, qui regendis finibus agrorum, ac bonorũ terreſtrium, tam ad Regem, quam ad Nobilitatem, capitula, cives, pertinentium, præeſt. Qui juratus oportet ut ſit: habetque is ad id munus obeundum Vicarios, qui Camerarii vocantur: eoſque ſibi legit arbitratu ſuo ex Equeſtri ordine ejuſdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult.

Iudex terreſtris, cauſis & controverſiis privatis, Nobilitatis, diſceptandis & judicandis cum Subjudice præſidet; qui eſt ejus ſocius, non vicarius, loco tamen inferior: quibus adjungitur Notarius ſeu Actuarius judicii, qui habet quoque in illis judiciis jus dicendæ ſententiæ.

Quæſtor eſt exactor contributionum publicarum in certo territorio, obnoxius rationibus reddendis.

Tribunus cuſtos eſt Arcis, in ſuo quiſ-

quiſque territorio, durante bello: ob eamque cauſam vacationem habet militiæ.

Cæterorum Officialium miniſteria ex nominibus nota ſunt.

Officiales Caſtrenſes.

Capitanei cum juriſdictione.
Capitanei ſine juriſdictione.
Burggravii.
Vicecapitanei.
Iudices.
Notarii.

Capitanei cum juriſdictione ſunt præfecti arcium & civitatum regiarum, qui vocantur brachium regale. Iſti judicia exercent, querelarum quidem nomine appellata, utpote quæ fiunt in cauſis levioribus, ſingulis duabus ordinarie ſeptimanis. Caſtrenſia vero, ubi videlicet diſceptatur de cauſis gravioribus, ſingulis ſex ſeptimanis: niſi quid obſtet. Habent hi Vicecapitaneos, Iudices, Notarios: imo & familiam numeroſiorem, & peditatum, ad prohibendum, ne cuipiam vis inferatur, vel inſolentiores contra leges patriæ delinquant impune. Habent itaque juriſdictionem coercitionemque late patentem, non modo in agreſtes & opidanos: verum etiam in Equeſtris ordinis

ordinis homines. Præterea omnium aliorum judicum, eccleſiaſticorum juxta,ac profanorum, ſententias executioni mandare poſſunt, ſi executores vel nolint, vel non proficiant. Gerunt etiam curam commodorum & redituum regis, qui ex re familiari ac penſionibus opidanorum proveniunt. Qui tamen reditus, quarta detracta, illis ob merita eximia donantur. Illis etiam inter reliquos officiales cujuſcunque ordinis, major patet ad ordinem ſenatorium capeſſendum aditus.

Capitanei ſine juriſdictione ſunt qui vulgo tenutarii bonorum regalium nuncupantur. Hi nulla judicia exercent: inſolentias tamen leviores coërcendi jus quandoque habent.

Burggravii ſunt cuſtodes arcium, qui pacis juxta ac belli tempore, nocturnas, atque etiam, quando opus eſt, diurnas excubias, per ſe vel ſuos adminiſtros ſervant, Capitanei auctoritati ſubiecti.

Sequuntur nobiles, barones, comites, duces, poſſeſſiones ibidem habentes ſuas, & hæreditates: Tum & Eccleſiarum, ſive Cathedralium & Collegiatarum Capitulares; ſive Parochialium ac aliarum quarumvis Rectores: Vt omittam civitates, opida, villas, arces:

arces: demum & mercatores, artifices, & id genus plebem.

Iam ex his nobilibus, baronibus, & reliquis aſſumuntur ad dignitates ſenatorias, ſolius arbitrio Regis. Interim vero opera, cujus vel quorum viſum fuerit, utitur Rex in legationibus, in commiſſionibus, in finibus regundis, in contributionum publicarum exactionibus, in militia, & id genus muniis publicis.

Sed & ipſimet de medio ſui, per electionem & liberis ſuffragiis, magis idoneos quandoque ablegant cum poteſtate Nunciorum terreſtrium ad Comitia regni generalia: nonnunquam mittunt ad Regem de ſuis neceſſitatibus acturi: aliquando deputant Iudices ad Tribunal Regni. Quod cum ſit ultimæ inſtantiæ, provocatio ab eo non datur, niſi ex paritate ſententiarum cauſa aliqua remittatur ad Comitia, Regi & Senatui diſcutienda, & decidenda. Cum enim Rex cauſas & actiones Nobilium per appellationes ad judicium ſuum devolutas, expedire ob occupationes, quæ illi ſemper maximæ, non uſquequaque potuiſſet: conſultum illi eſſe volentes juſtitiæ & rebus ſuis; eam judiciorum formam adinvenerunt, deq; indulgentia Principis confirmationem ejuſ-

ejuſdem obtinuerunt. Non tamen Rex jam vacat à jure dicundo: civitatum & opidorum omnium quæ jure utuntur Saxonico, cauſæ agitantur in curia. Cauſæ item Fiſci ad judicium ejus pertinent regium, & quædam aliæ. Criminalium vero inter Nobiles cauſarum, ipſe eſt unicus cum Senatu Iudex. In ejus namque manu fideli honores omnium poſiti & pœnæ.

Illud quoque libertatis habent præcipuum, quod una cum DD. Senatoribus ad electionem novi Regis pertineant, non ſolum deficiente, poſt obitum Regis, prole maſcula, quæ ſuccedere debeat, (quis enim invitis illis regni ſibi habenas ſumeret?) verum etiam dum Princeps legitimus ſucceſſor, ſecundum leges regni, in Regem debet eligi. Hic etenim, licet ſuccedat ſemper, præcedit tamen facta in perſonam ipſius electio. Neque hoc imminuit quidquam de majeſtate tanti Regis, cum & duo præcipua orbis Chriſtiani capita, eadem ratione conſtituantur in imperio quiſque ſuo, per modum videlicet electionis: atque ii tamen idem jus in ſuos, quod & cuique Principi hæreditario itidem in proprios. Faciunt demum cum debito in reges ſuos cultu, obſervantia, & ſubjectionis teſtifi-

ſtificatione, animis nimirum promptis, & volentibus: nec unquam committunt, quin hic eligatur, cui ipſo jure debeatur ſucceſſio. Non tamen eum modum negligunt, ne tantam libertatem ire perditum videantur: cum & regis eo maiorem in populum benevolentiam hac ſe ratione magis promereri ac retinere exiſtimant: & neceſſitate quadam Principem ſuum obſtringere, quo filium, quem ſibi deſignatum velit ſucceſſorem, literis, rerum uſu, cæteriſque virtutibus, inprimis vero pietate ſedulo curet imbuendum: ab his namque omnibus inſtructum eum eſſe oportet, qui tam amplis, longe lateque patentibus, tum in medio potentiſſimorum hoſtium ſitis Regnis, imperaturus unquam eſt, & habenas eorum moderaturus.

II.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER PRIOR.

De ſitu Poloniæ & gente Polona.

IN iis libris, quos triginta de origine & rebus geſtis Polonorum conſcripſimus, oſtendimus, Polonos gentem eſſe

Slavi-

Slavicam & Sarmaticam: Quæ quodam tempore è Sarmatia progreſſa, tranſmiſſo Viſtula flumine, in iis Germaniæ locis, quæ prius Venedi & Vandali tenuerant, conſederit, fineſque domicilii & imperii ſui verſus occaſum & ſeptentrionem longe lateque protulerit, ita, ut à Sarmaticis montibus, in ſeptentrionem quidem ſecundum utramque fere ejus fluminis ripam, in occaſum vero ſecundum dorſum Herciniæ ſylvæ, quo Boëmia clauditur, atque inde porro ſecundum Albim fluvium, ad ejus ipſius, atque adeo uſque ad Viſurgis ſeu Veſeræ oſtia, & ſinum Venedicum ſive Baltheum, quicquid terrarum eſt, ejus gentis ditione teneretur. Ac univerſe quidem eos populos Slavos ſeu Slavinos ſeſe dixiſſe: A finitimis vero cum Venedos ſeu Vinidas, tum Vandalos etiam, eorum, qui prius ea loca incoluerant, populorum nominibus appellatos eſſe: peculiariter vero, eos, qui verſus occaſum Germanis erant viciniores, partim Sorabos, partim Obotritos, Lutitios, ſive Luzitios, Vinulos, Ranos, Vilzos, Rugios, Vetalabos, Retarios, Licicavicos, Heveldos, Vuloinos etiam, quod nomen cum Polonorum nomine cognationē habet, dictos eſſe. Quos omnes Slavicæ

nationis atque linguæ fuiſſe, & partim domeſticis ſatraparum ac ducum defectionibus & pactionibus, partim armis in finitimorum Saxonum & Germanorum ditionem nomenque poſtea tranſiiſſe, memoriæ proditum eſt. Polonorum autem nomen vernaculum an commune fuerit horum omnium, an peculiare unius cujuſdam populi & vetuſtumne, an recentius, non liquet. Ante ſeptingentos quidem annos, nuſquam in annalibus ullis externis id invenio: Nec unum ejus etymon memoratur, quemadmodum alibi oſtendimus. Nonnulli enim à Lecho ſeu Lacho duce, Polachos, quaſi poſteritatem Lachi, dictos eſſe: Alii vero à campeſtri planicie, quam incolunt, vel à venationibus, quibus impenſius delectantur, Polacos & Polanos, mutataque una litera Polonos, & ab iis regionem Poloniam appellari volunt. Ejus autem non iidem ſemper fines fuere. Nam Ruſſiæ permagnam partem cum Podolia ſubactam, & Pruſſiæ nonnullam & Poleſſenſem tractum barbaris Iazygibus ſive Iazuingis ademptum quodam tempore, Poloni ſuo adjecerunt imperio. Præter illa autem dudum memoratorum à me populorũ occidentalium detrimenta, poſteriori tempore

Siléſia fere omnis Polonis ſeſe ſubduxit, & Pomeraniæ Caſſubiæque reliquæ magna pars detracta eſt. Deceſſerat & Ruſſia Podoliæque pars magna, & Volynia, & Poleſſenſis tractus. Culmenſis quoque ac Dobrinum, & Maſovia fere. Sed hæ provinciæ his duobus non amplius ſeculis recuperatæ ſunt: Recuperata eſt etiam nonnulla pars Sileſiæ & Caſſubiæ, Pomeraniæque ea qua nunc Pruſſia continetur. Rurſus tamen Lithuani, ſecuris fœdere & ſocietate ipſorum Polonis, Poleſſenſem tractum fere omnem, & Volyniam, & magnam partem finitimæ ei Ruſſiæ & Podoliæ, avorum noſtrorum memoria, regibus vel faventibus, vel conniventibus, ad ſe revocarũt, quemadmodum ſuo loco expoſuimus. Sed ii populi nuper adeo, extremo regni Sigiſmundi Auguſti tempore, cum hoc opus nos ad finem perduxiſſemus, relictis Lithuanis, ultro in jus & ditionem Polonorum æquo fœdere prorſus venerunt. Quin & Lithuani ipſi, exemplum ſecuti, ſeſe cum Polonis, renovato & ampliato antiquo fœdere, conjunxere. Inſtituta tamen ſua, & magiſtratus, & juriſdictionem peculiarem retinuere. Cæterum nos quemadmodum illa ſuperius recenſita Poloniæ de-

trimenta in hac deſcriptione præterivimus, ita modo commemoratas acceſſiones cujuſpiam alius operi reſervamus, aliis jam diſtenti ſtudiis & occupationibus. Nec Livoniam attingimus, cujus à vicinis principibus miſere diſcerptæ, maxima pars ante pauculos annos in ditionem ejuſdem regis venit. Ne Pruſſiam quidem ducalem exactius deſcribemus. Licet enim ea juſtis armis repreſſà ac domita, ex fœdere majeſtatem regis Poloni à centum amplius annis comiter agnoſcat, neq; linguam tamen, neque inſtituta & leges Polonorum accepit. Sed deletis pene priſcis Pruſſis, à Germanici ſanguinis hominibus habitatur & regitur: ea parte excepta, quæ finitima eſt Maſoviæ: Quæ à Polonis colitur antiquitus, & Polonici fere juris olim fuit. Nec citerioris autem Pomeraniæ partem eam, in qua eſt oppidũ Lemburgum, & arx Bythovia, complectemur, propterea, quod ea beneficio regum ſuperiorum in jus ducum ulterioris Pomeraniæ tranſiit. Quo nomine ſunt tamen & ipſi beneficiarii regis Poloni, jurantque ritu ſolenni in verba ejus, quemadmodum & dux in Pruſſia, & ante eum, noſtra memoria creatum, Magiſtri cum primoribus ordinis Crucigerorum, ſeu

Teu-

Teuthonicorum Sanctæ Mariæ militum, cum ejus provinciæ dominarentur, jurabant. Valachiam quoque prætermittemus: quæ fuit & ipſa intra hos ducentos annos in clientela regum Polonorum, ſed ſuis legibus, ſua lingua, ſuiſque ducibus utens, qui Vojevodæ ſeu Palatini dicuntur. Qui duo primum fuere, Tranſalpinenſis, & Moldavicus: quorum hic à noſtratibus peculiariter Valachiæ Palatinus dicitur: ille vero Multanicus. Verum extitit poſtea tertius Beſſarabicus ad pontum Euxinum, diviſo inter fratres principatu Moldavico. Ac Beſſarabia quidem jampridem ſubacta eſt à Turcis: Reliquarum autem duarum Palatini & ipſi jam deditiții ſunt ejuſdem gentis, patrum, avorum, & proavorum noſtrorum memoria in verba regum Polonorum, nonnunquam Vngaricorum quoque, & ipſi jurare ſoliti.

Poloniæ fines & ambitus.

Nunc igitur Polonia, quæ quidem uno regno & jure cõtinetur, quatenus à nobis deſcribitur, ſecundum longitudinem terræ habitabilis, è ſententia geographorum, & inprimis ſecundum delineationem amici mei Venceſlai Grodecii, à triceſimo octavo gradu ad

quinquageſimum ſecundum vel tertium (incerti ſunt enim in illa ſolitudine Scythica fines ejus) ab occaſu æſtivo verſus ortum hibernum obliqua protenditur, amplius quam per ducenta milliaria Polonica: (quorum unumquodque quatuor Italica in ſe continet; Tametſi Ruſſica & Podolica ſunt aliquanto longiora.) Quin certis literatum monumentis doceri poteſt, Ociacoviam arcem ad oſtium Boryſthenis LIV gradu longitudinis ſitam, aliquando in ditione Polonorum regum fuiſſe. Latitudo autem Poloniæ, qua maxime Orientalis, & qua Occidentalis eſt, XXX plus minus milliariorum eſt. Et Occidentalis quidem habet imam poli elevationem LII, ſummam LIV graduum XL fere minutorum. Orientalis vero ſummam quidem LI ferme, imam autem XLIX graduum. Pocucenſis tamen Ruſſiæ tractus, à quadrageſimo octavo incipit. Cæterum in medio, qua latiſſime centum miliariis patet Polonia, & cum in meridiem paululum recurvatur, tum in ſeptentrionem magis ad mare Baltheum ſeu Venedicum, & ſecundum extremam oram Maſoviæ dorſo prominet, imam quidem poli elevationem habet in ora Scepuſii quadraginta novē graduum, ſum-

ſummam vero in litore maris, & in Puſcenſi ora quinque ferme & quinquaginta: ita ut figura ejus intenſi arcus ſpeciem præ ſe ferat: cujus nervus paululum reductus ad meridiem & occaſum hybernum quadamtenus ſpectet, exterior vero curvatura in ſeptentrionem & ortum æſtivum obverſa ſit. Quod ſi quis novas acceſſiones Poleſſiæ, & ei confinis Ruſſiæ, Volyniæ, Podoliæ, & Livoniæ, Pruſſiamque ducalem, & Lithuaniam cum ſua Samogitia, & Ruſſia alba Moſchis finitima, (quæ omnia jam uno regno continentur) annumeret, multo longius & latius verſus orientem ſolem & ſeptentrionem ea patebit. Ad Nieprum enim ſitæ ſunt arces & oppida, Kiovia, Caniovia, & Circaſſi, ultra LIV gradum longitudinis. Pruſſiæ vero ducalis & Samogitiæ latus ſeptentrionale quinquageſimum ſextum, finitimæ autem Ruſſiæ albæ LVII gradum latitudinis attingit. Porro continens his Livonia, quatenus cum duce novo Curonienſi ſive Curlandico (qui partem ejus nonnullam obtinet) regis Poloni Majeſtatem agnoſcit, LXI gradum excedit. Atque ita longitudo regni Polonici, à finibus Marchiæ Brandeburgenſis ad Nieprum ducta recta linea, non mi-

nus CCXL milliaria complectitur, ſi XV milliaria uni gradui reſpondent: Latitudo vero, ab ora Pocucenſi ad Pernaviam Livoniæ, ducenta plus minus. Cingitur autem Polonia, ſicut eam nunc circumſcribimus, ab occidente ſole incipientibus, Marchia Brandeburgenſi & Pomerania ulteriore: a ſeptentrione mari Venedico & Sarmatico: cujus adverſa litora tenent Sueones ſive Sueti. Inde Pruſſia ducali, eique continente Lithuania in ortum æſtivum fere vergente. Hinc porro campeſtribus Scytharum ſive Tartarorum ſolitudinibus prorſus orientalibus, & flexa in Euronothum Bialogrodenſi Turcarum ora. Inde vero plane auſtrali Valachia ſive Moldavia: Deinceps Vngaria, & in africum & occaſum hybernum obverſa Sileſia Boëmicæ ditionis, ad Marchiam pertinente. Et à Sileſia quidem, & Marchia, & Pomerania ulteriore, & Lithuania, paluſtres denſæque ſylvæ eam fere dirimunt: Mare à Suetia: Ab Vngaria vero ſylveſtrium montium cacumina: itemque ab occidentali parte Moldaviæ. Nam à reliqua Moldavia, quæ in ortum & ad Pontum vergit, Neſter fluvius eam & finitimam ei Podoliam dividit: idemque, niſi fallor,

limes

limes eſt ejus ipſius Podoliæ cum Bialogrodenſi Turcarum ora: ut Nieper & Ponti Euxini ſinus cum Tartaris Ociacovienſibus, aut certe cum utriſque. incertus is eſt, ut diximus, propter vaſtitatem & ſolitudinem. E qua ſolitudine penſitant tamen opiliones Turcici regi Polono vectigal paſcuorum nomine. Pruſſia vero ducalis ſic eſt implicata regiæ (hoc enim nomine à ducali ſejungenda eſt) difficulter ut queant diſtingui. A Maſovia ſylvæ eam dirimunt.

Poloniæ partes.

Partes inſigniores Poloniæ ſunt, major & minor Polonia, Ruſſia, & Pruſſia regia, Podolia, Maſovia, & Cuiavia. Quæ & ipſæ deinde ſatrapiis, vel, ut vulgo loquuntur, palatinatibus ac territoriis fere diſtinctæ ſunt. Major Polonia duas ſatrapias, nimirũ Poſnanienſem, & Caliſſienſem, complexa, occidentalis eſt; Sileſiam, Marchiam Pomeraniamq; ulteriorem, meridionali occiduo & arctoo latere attingens. Magis autem ad occidentem vergit Poſnanienſis ſatrapia; Caliſſienſis contra ad ortum & ſeptentrionẽ qua parte ſunt Paluci, Craina, & Caſſubia, tractus terræ non contemnendi. Minor Polonia

Orientalis eſt, Cracovienſi, Sendomirienſi, & quæ hujus pars quondam fuit Lublinenſi ſatrapiis definita, hoc ipſo ordine, quo nunc ſunt enumeratæ, verſus aquilonem & ortum æſtivum ſitis. Quæ à ſeptentrione, Maſoviæ & Poleſſenſi tractui, qui dudum Lithuanicæ ditionis erat; ab ortu, Ruſſiæ; à meridie vero, Vngariæ & Sileſiæ finitima eſt. Sunt autem ſatrapiæ Cracovienſis partes, tractus Sciricius, & Submontanus, uterq; Scepuſio & Vngariæ finitimus: Ac Sciricius quidem ad occidentem vergens, Cracoviæ vicinior eſt: Submontanus vero Ruſſiæ & Sandomirienſi ſatrapiæ jungitur. Lublinenſis item ſatrapiæ pars eſt Poleſſe reliquum, quod à Lithuanis detractum non fuit, utrumque à ſylvis ita dictum verius, quam Podlaſſe dialecto Ruſſica, quaſi Poloniæ finitimum. Niſi quis forte Podlaſſe Polonis ſubjectum interpretari malit. Sileſiæ pars ea, quæ adhuc eſt Polonicæ ditionis, ſic implicata eſt Cracovienſi ſatrapiæ, ut ab ea magna ex parte ambiatur. Satrapiam ea nullam habet: Sed in Cracovienſi fere cenſetur: Habet autem tria territoria, Oſuencimenſe, Zatorienſe, & Severienſe. Quorum duo priora ſuperiori tempore ſuos habuerūt duces: Nunc

præ-

præfecturæ regiæ ſunt. Severienſe eſt in ditione Epiſcopi Cracovienſis. Meridionale & occidentale latus ejus ipſius Sileſiæ: cætera tenet Sileſia Boëmicæ ditionis, nempe Ceſſinenſis, & hujus pars quondam Pelcinenſis: Ratiborienſis item & Opolienſis principatus, ſive ducatus, ut vocant. Ab ortu vero hiberno Scepuſienſem tractum vix & modice ea attingit. Eſt autem Scepuſium non exiguus terræ tractus, olim cum Polonici juris eſſet, ad Vngaricum traductus: de quo alibi ſuis locis attigimus. Deinde vero nonnulla pars ejus cum tredecim oppidis & arce Liblio, ſive Lubovulia rurſus Polono regi certo pacto ab Vngaricis Regibus addicta eſt, atque etiam nunc ab ejus præfecto & ejus nomine adminiſtratur, Cracovienſi ſatrapiæ tractuique Scicicio verſus meridiem adiacens. Inter minorem vero & majorem Poloniam primarias totius Poloniæ partes, intermediæ ſunt Satrapiæ, Siradienſis, Lencicienſis, & Ravenſis, nullum commune nomé habentes. Quarum prima ad meridiem & Sileſiam, Lencicienſis & Ravenſis ad ſeptentrionem vergunt, Maſoviamque attingunt. Harum autem occidentalior eſt Lencicienſis. Nonnunquam eæ tres una cum Cuia-
via,

via, imo & Maſovia, majori Poloniæ, ſicut Ruſſia & Podolia minori, accenſentur. Cuiavia vero ab ortu, Maſoviæ & Ravenſi ſatrapiæ; à meridie Leucienſi & Caliſſienſi jungitur. Continet autem in ſe duas ſatrapias, Breſtenſem, quæ magis ad ortum & meridiem vergit; atque Inonladiſlavienſem, ſive Iuninladiſlavienſem, quæ magis eſt occidua & ſeptentrionalis. Cujus non exigua pars eſt Dobrinum, ultra Viſtulam, ab oppido ſic dictum: latere orientali confine Maſoviæ; ſeptentrionali vero, Pruſſiæ. Maſovia quoque eodem latere Pruſſiam, orientali Lithuaniam & Poleſſenſem tractum, & verſus ortum hibernum Poloniam minorem, ejuſque ſatrapiam Sendomirienſem, meridionali vero Ravenſem attingit: Duabus ſatrapiis diſtincta: Plocenſi nimirum, quæ occidentalis eſt; & ea, quæ peculiariter Maſoviæ nomen retinet, propterea quod diutius ducum ſuorum, de Polonorum principum ſtirpe oriundorum, dominatu ſegregata, poſtrema omnium noſtra memoria defecta ducibus, ex pactis, & jure feudi, ut vocant, Poloniæ redintegrata eſt. Quæ quidem orientalis eſt. Ravenſis quoque ſatrapia quondam pars Maſoviæ fuit, ſuoſque duces habuit, ſicut
&

& Plocenſis, & pleræque omnes. Pruſſia regia præter meridionale latus, quod jam eſt expoſitum, ab occaſu ulteriorem Pomeraniam confinem habet. A ſeptentrione ſinu Baltheo ſeu Venedico, ſive Codano; ab ortu Pruſſia ducali cingitur. Tribus autem ſatrapiis diſtincta eſt, Culmenſi, Mariæburgenſi, & Pomeranica. Quarum hæc occidentalis eſt: Reliquæ duæ, Viſtula flumine ab illa diremptæ, orientales. Ex his autem Culmenſis ad meridiem ſpectat, Mariæburgenſis vero ad ſeptétrionem. Varmia, & ipſa pars eſt Pruſſiæ regiæ, ad aquilonem ſeu euroaquilonem vergens, ducali fere undique cincta, & ab ea quodam tempore majorem in modum acciſa: Marięburgenſem quoque ſatrapiam contingit: Nec in ulla ſatrapia cenſetur, ſubjecta epiſcopo ſuo, & ſacro Eccleſiæ ejus collegio, Regis Poloni Majeſtatem agnoſcentibus. Michalovienſe autem territorium eſt in ſatrapia Culmenſi, Maſoviæ ac Dobrino finitimum: olim pars Maſoviæ. Ducalis Pruſſiæ (ut eam quoque, quo magis perſpicua ſit hæc Poloniæ deſcriptio, hic obiter attingamus) præter regiam Pruſſiam, limes eſt, à ſeptentrione mare Sarmaticum, cum lacu Curonienſi, & ora Livoniæ:

Ab ortu Samogitia,cæteraque Lithuania: A meridie vero Maſovia Satrapiam ea nullam habet:præfecturas permultas. Olim Pruſſia priuſquam ſub jugum Chriſti miſſà eſt, alios fines habuit, & aliter diviſa fuit. Fuit autem ea decem regionibus ſive tractibus deſcripta: videlicet Pomeſanienſi, in quo eſt Mariæburgum, Chriſtiburgum, Quizinum ſive Marieverderum: Pogeſanienſi, in quo eſt Elbinga & Hollandia: Erminio ſive Varmienſi, qui retinet etiam nunc in lingua Germanica vetus nomen, & Ermeland vocatur: Natangino, ubi eſt Balga, Brandemburgum, Cruciburgum: Sambienſi, in quo ſunt Mons regius ſive Kœnixberga & Lochſtete: Nadravenſi, quo Tapelacoca, Inſterburgum, & Vonſdorfia continentur: Salavenſi, in quo eſt Ragneta & Labia: Sudino, qui & ipſe nomen ſuum retinet, & ad Aquilonem ortumque æſtivum inter utrumque Habum & mare longe prominet: Bartheno, quo Raſtenburgum, Bartheſteinum, & Reſſa ſive Reſelia continentur: & Salindo, qui neſcio an is ſit, in quo Galindas populos ponit Ptolomæus. In his Sudinus tractus fuit primarius, opibus & viribus maxime pollens, ita ut ad ſex millia equitum, peditũ etiam

ingen-

ingentem numerum conficeret. Cæterorum quilibet minimum ter mille equites, peditum vero decem millia conficere potuit, ſi vera ſunt ea, quæ nos in vetuſto quodam libro Germanica lingua ſcripto legimus. Cæterum Culmenſis tractus, & Pomerania, Poloniæ, non Pruſſiæ partes fuere. Sed nos cætera proſequamur. Ruſſia, quam rubram nonnulli vocant, latere occidentali minori Poloniæ iungitur. A ſeptentrione Ruſſiam albam & Volyniam habet: Ab auſtro Vngariam, eiuſque populum Ceculos, & nonnullam Moldaviæ partem attingit eo tractu terræ qui Pocuce appellatur. Nam cætera Moldavia ſive Valachia, qua Podoliæ quoque iungitur, magis eſt orientalis Ruſſiæ. Continet Ruſſia duas ſatrapias, nempe Belſenſem, quæ ad Volyniam & Lithuaniam vergit, & eam, quæ peculiariter Ruſſica & Leopolienſis dicitur, auſtralem magis & orientalem: Niſi quod Chelmenſis tractus eius non exiguus ad ſeptentrionem, etiam ultra Belſenſem prominet, & Poleſſiæ finitimus eſt. Reliquum autem orientale latus eiuſdem Ruſſiæ, ac totius Polonici regni, claudit Podolia, ab aquilone & euro albæ Ruſſiæ, à cætero ortu vaſtis campis Tartaricis

atque Turcicis, ut diximus, à meridie vero Moldaviæ continens: Totaque una ſatrapia cenſetur, quam Podolicam vocant. Olim Podolia & Ruſſia, tam ea, quæ nunc Poloniæ pars eſt, quam ea, quæ eſt in ditione Lithuanorum & Moſchorum, ſuos habuit duces, quemadmodum luculentius oſtendimus in hiſtoria: Quorum ſtirps cum late propagata eſſet, partim ipſa ſeſe inteſtinis diſſidiis atque civilibus bellis confecit, partim à Polovuciis, qui Gothi fuiſſe videntur, ac Tartaris extirpata, partim Polonorum & Lithuanorum adjuncta eſt imperio, partim in nomen & jus de ſe ortorum Moſchorum tranſiit. Extant etiam nunc permulti, ducale nomen, ſed plerique nudum propemodum, retinentes: Inter Polonos vero nulla ducum ſupereſt memoria. Hi nunc ſunt Poloniæ, quatenus hic eam deſcripſimus, fines, hæ partes.

Soli cœlique qualitates.

Eſt autem regio tota fere plana & aprica, maxime qua ad occidentem ſolem & ſeptentrionem vergit, & quæ penitus orientalis eſt Podolia, ac vel nomine ipſo declivitatem præ ſe fert, vicinorum Moldaviæ, Ruſſiæ & Vngariæ

gariæ montanorum intuitu. Minor Polonia itidem atque Ruſſia, quo propius accedit ad fines Vngariæ, hoc magis montana eſt & ſylveſtris. Quo longius autem inde recedit, eo lenius declivis eſt, magiſque culta & meliore gleba. Tametſi in meditullio quoque Sendomirienſis ſatrapia, aliqua ex parte leniter montoſa, ſeu verius clivoſa eſt. Pruſſia pleraque omnis, excepta Marięburgenſi ſatrapia, qua ad Habum & mare vergit, collibus molliter & ad fertilitatem amœnitatemque commode diſtincta eſt. Itemque pars nonnulla Cuiaviæ. Montes Sarmatici, qui Poloniam & Ruſſiam ab Vngaria dirimunt, ardui & ſylveſtres, non ignoti ſunt etiam veteribus Geographis & Hiſtoricis. Et in his celebris eſt inprimis Carpathus, quem nos Crempacum, ni fallor, vocamus. Alii Bieſciadi, Modra, Turza, Vapienna, vernacula lingua appellati, externis ignoti ſunt. In meditullio vero minoris Poloniæ Lyſecius eſt, quaſi tu dicas calvum, ſive calvaſtrum, in quo monaſterium eſt, S. Crucis nomine lignoque celebre: & Vavelus, arce Cracovienſi quam ſuo ipſius nomine nobilior, & is in quo ſitum eſt Cienſtochovienſe monaſterium, quem Clarum latine monachi, ni fallor, in-

colæ appellavere. Sylveſtris ſane fuit ſuperioribus temporibus pleraque omnis Polonia: Ex eone autem tempore, ex quo habitari cœpit, an poſtea peſtium bellorumque incommodis eo redacta, non liquet. Sed Sigiſmundi ſenioris, filiique ejus Sigiſmundi Auguſti, optimorum & mitiſſimorum, ſapientiumque regum ſtudio, diuturnam pacem nacta, nunc ubique diligenter excolitur, frugum leguminumque ferax, & pratis abundans. Nec tamen deeſt etiam nunc ſylvarum copia. Neque enim eæ penitus exciduntur & extirpantur, partim propter paſcua & mellificia, partim propter ædificiorum materiam, & ligna mitigando frigori utilia ac neceſſaria, partim etiam propter ſaxoſi vel arenoſi ſoli ſterilitatem. Sunt autem ſylvæ pleræque piceæ, quernæ, faginæ, & abiegnæ: Ac piceæ quidem fere in planis & arenoſis locis, abiegnæ & faginæ in montanis, quernæ in utriſque, ſed uberiore gleba præditis. Multæ ſunt etiam in planis juxta ac montanis locis mixtim omni genere arborum refertæ, & paſcuis opimæ. Ex his abietes, tiliæ, piceæ, quercus, apum alveariis gravidæ fiunt, materiamque ædificiis navium ac domorum, malis, tabulis, & vaſis aptam, ut & taxi & terebinthi,

thi, ſuppeditant: Quercus & fagi etiam paſtum uberem porcis feriſque præbent. Omnes autem focorum, & fornacum, furnorumque ignibus alimenta ſubminiſtrant. Tanta eſt enim vis frigoris in his regionibus interdum, ut radicitus areſcant arbores, & aqua ex æditiori loco effuſa, priuſquam terram contigerit, in glaciem concreſcat. Lacus quidem & paludes & flumina duobus tribuſve menſibus hibernis, nonnunquam autem vel in quintum ac ſextum uſque glacie concreta, non modo peditibus, verumetiam equitibus & curribus ac plauſtris, quamvis oneratis, multis ſimul longo ſpatio pervia & ſecura præbent itinera. Equidem quodam tempore ultima die menſis Martii Viſtulam in Maſovia, per firmam adhuc glaciem, cum curru & quadrigis & aliquot equitum comitatu tranſivi. Hac etiam præterita hyeme in Pruſſia glacialis piſcatio in lacubus poſt initium Novembris cœpta, duravit per totum Martium: gelu autem per totum Aprilem. In tanta autem cæli intemperie pomaria tamen ſunt non infrequentia, & fructuoſa, ad Viſtulam præſertim, & in ſuburbanis Cracovienſibus, Sendomirienſibus, Varſavienſibus, Torunenſibus, Gdanenſibus: El-

bingenſibus item, Fraumburgenſibus, Veliſcenſibus & Bochnenſibus, licet remotioribus à Viſtula, totoque tractu Submontano atque Sciricienſi. In quibus pirorum, malorum, prunorum, perſicorum, ceraſorum, & nucum bonitas & varietas certat cum Vngaricis & Italicis. Sunt & vites, quarum uvæ in minore Polonia eſui quidem non inſuaves ſunt, præſertim ſi æſtas & autumnus temperiem ſuam ſervent: ſed vinum inde expreſſum acerbius, ubi defecatum eſt. Aliquanto ſuavius & copioſius exprimitur apud Croſnam Sileſiæ in finibus majoris Poloniæ. Apud Toruniam quoque in Pruſſia vineæ coli cœpere non infeliciter, ut audio. Neque negat ſolum Polonicum caſtaneas, mora, cotonea, ficus, amygdalas, pepones, melopepones, herbas & flores omnis generis, & alias hortenſes Italiæ delitias, palatinariumque lenocinia, ſi adhibeatur cultura diligentior, & à gelu cuſtodia. Nec metalla foſſiliaque deſunt in montanis: plumbi quidem intermixto argento apud Ilcuſſium, Slacoviam, Chranoviam, & Novagoram oppida ſatrapiæ Cracovienſis, & in finibus Sileſiæ: argenti vivi apud Tuſtanum in Ruſſia: æris & lazurii, & plumbi item apud Chencinos:

nos: ferri plurimis in locis ſylveſtribus: nitri apud Viſliciam & alibi: ſalis apud Bochnam & Veliſcam in ſatrapia Cracovienſi, & apud Haliciam, Colomeiam, Solum, (quod quidem à ſale nomen habet,) & aliis compluribus in locis Ruſſiæ. Ac in Ruſſia quidem id ex aqua ex profundis puteis hauſta decoquitur,& partim in modum farinæ vel nivis minutum relinquitur, partim in fruſtula conformatur: in tractu vero Cracovienſi,partim lapidea duritie ſolidum inſtar ingentium ſaxorum & rupium in ſubterraneis ſpecubus, alte lateque excavatis, & villas, templa,oppidaque ſuperædificata ſuſtinentibus, ferro excinditur,comminutumque deinde, & mola tritum, ad uſus hominum accommodatur; partim & ipſum ex aqua injectis lapidei ſalis fruſtulis & quiſquiliis, quæ ſecantibus id abraduntur, decoquitur.Color lapidei in maſſa lividus eſt fere, ac luto reſperſus. Candidum, & in modum cryſtalli pellucidum, rarius eſt. Tritum candet aliud alio magis. Coctum vero deſpumatis ſordibus candidiſſimum redditur, nivi non diſſimile. Fertur, in ſalinis Bochnenſibus reperiri quiddam pici concretæ ſimile, quod vocant carbunculum: Quod tritum & epotum ſolvat alvum.

Ibidem exaudiuntur nonnunquam canum, gallorum, & aliorum animalium aſſimulatæ voces in profundiſſimis ſpecubus:idque mali & incommodi alicujus imminentis portentū vulgo habetur.In majore quoque Polonia apud Pincum ſalinæ ſunt, verum tenuiores. Sunt etiam in confinio Oſvencimenſis territorii & Scepuſii aquæ ſalſæ, unde ſalem coctum vidimus regi exhibitum. Salinæ tamen nullæ ſunt. Porro in deſertis Podaliæ,& Boryſtheni vicinis locis, lacus eſt, cujus aqua ſereno & ardente ſole, in ſolidum ſalem concreſcit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo,tanquam in glacie verſentur, ſectumque in fruſta arbitratu ſuo avehant. Quamprimum autem pluit, ſolvitur illa glacies non ſine periculo inſiſtentium. Apud Biezzum vero ſiveBeciam oppidum in ſubmontana regione, vitriolum effodi, ac in viridem lapideamque duritiem decoqui,nuper cœpit: *Coppervvaſſer*, hoc eſt, æris aquam, Germani, & noſtrates item, appellant. Antiquitus autem id conficitur ad æris metalla in Scepuſio. Marmor quoque & alabaſter quibuſdam in locis effodiuntur. Eſt in majore Polonia prope Sremum oppidum collis, ubi (res incredibilis; ſed à multis confir-

confirmatur) ollæ, amphoræ, cacabi, & aliarum figurarum vaſa fictilia ſponte naſcuntur, & ſub terra effodiuntur mollia, in aërem autem prolata dureſcunt. Vidi unum atque alterum, quod inde erutum eſſe dicebatur, rude, nec ſatis bene conformatum. Porro in mari Sarmatico Pruſſiam alluente colligitur ſuccinum, ſive electrum; (ambram etiam externi vocant.) quod fluctibus appulſum ad littora, homines nudi obviam euntes parvis retibus excipiunt & extrahunt, molle primum, ſed mox in aëre dureſcit, tornoque ac ſcalpro varie conformatur. In lacubus quoque nonnullis à mari remotioribus id reperitur: ut in Piſſia Epiſcopæ Varmienſis, modicum tamen. Quin & in editioribus locis foſſa altius humo fertur inveniri. Spumane maris concreta id ſit, an ſuccus & gummi arboris, an quippiam aliud, non eſt hujus loci diſputare. Eſt ſane leve & pellucidum: Eſtque fulvum & candidum: Candido majus pretium. Ferunt, ſi incendatur, odore venenum necari. Viſuntur in nonnullis fruſtulis formicæ, muſcæ, culices & alia inſecta, non arte, ſed vel opificio naturæ, vel fortuitis caſibus incluſa.

Flumina Poloniæ.

Aquis irrigua eſt pleraque omnis Polonia: ſed fluvios navigabiles non multos habet: Præcipui ſunt Viſtula, Donaiecius, Sanus; Vieper, quaſi quis dicat porcum; Varta, Noteſſius, Neſter, Prutus, Bugus, Bohus ſive Bogus, Pripetius, Narva, Drevancia. Nam Odra, quem veteribus Gutalum ſeu Viadum eſſe volunt, in confinio Moraviæ & Sileſiæ exiſtens, & per hanc ſecundum Poloniæ limitem, perque Marchiam ac Pomeraniam ulteriorem permeans, infra Stecinum in Venedicum ſinum decurrit. Olim intra fines Poloniæ tum oriebatur, tum decurrebat. Nieper Ruſſiam albam, eique confinem Podoliam alluens, longo tractu in pontum Euxinum apud Ociacoviam munitionem Tartaricam ſeſe exonerat, ortus in Moſchovia. Boryſthenes is eſt veteribus Græcis & Latinis, omnium ſcriptorum conſenſu, præter Bernardum Vapovium. Qui ſimilitudine nominis, ut credibile eſt, adductus, Boryſthenem vult eſſe Berezinam: qui in Nieprum ab æſtivo occaſu influit, minor eo & ignobilior. Viſtula in Ceſſinenſi ora è Sarmaticis montibus exoriens, verſus æſtivum occaſum & ſeptentrionem pri-

primum, mox verſus orientem aliquantiſper, deinde à Sendomiria verſus ſeptentrionem rurſus per minorem Poloniam decurrit. A Varſavia vero rurſus ad occaſum æquinoctialem, & mox æſtivum flexus, Maſoviam interluit, Dobrinumque à reliqua Cuiavia dirimit. Vbi autem Pruſſiæ fines attigit, in ſeptentrionem reflexus, deinceps mediam eam dividit. Supra Mariæburgum autem in duos alveos præaltis aggeribus objectis ſectus, inſulam inſignem & fertilem, quam Zulavam majorem vocant noſtri, efficit, & nomen amittit. Ac ſiniſter quidem alveus, qui major eſt, Lenivuca, dexter vero Nogatus vocatur: Quorum hic in Habum lacum tribus oſtiis, ille vero duobus partim in eundem Habum, partim in mare infra Gdanum ſeſe exonerat, longitudinis quidem gradu 41, latitudinis vero 54. Fontes autem Viſtulæ ſunt longitudinis itidem 41 gradu, latitudinis 49, minuto 20. Fluens autem amplius centum milliarium Polonicorum ſpatio Viſtula, Solam, Premſam, Scavam, Donaiecium, Viſlocam Ropa auctam, Nidam, Sanum, Viepram, Pilciam receptis Drevicia & Volboria, Bſuram, Narvam cum Bugo, Drevanciam, Berdam, Oſſam, & Motlaviam

minora flumina excipit: & Oſuencimum, Zatoriam, Cracoviam, Cazimiriam, Sendomiriam, Varſaviam, Ploſcum, Vladiſlaviam, Teruniam, Culmam, Grudentum, Quizinum, Novum, Gnevum ſive Mevam, Mariæburgum, Derſaviam, & Gdanum urbes & oppida non ignobilia præterfluit. Arces item Lipoveciam, Nepolomice, Corcinum, Zavichoſtum, Cervenſcum, Monaſterium, Zacrocimum, Viſſegradum, Sochacioviam, Dobrinum, Bobrovunicos, Racianzum, Sluzoviam, Dyboviam, Nieſſoviam, Starigradum, ſive Althauſum, & Suece, & adhærentes eis vicos alluit. Donajecius (quod nomen parvum Danubium ſignificat) ex eiſdem Sarmaticis jugis non longe à Viſtulæ fontibus paulo orientalior exortus, per Scepuſium & Submontanum tractum decurrit, Sorſtenumque & Muſſinam, & Melſtinum arces & Sandeciam oppidum, ubi Popruto augetur, præterlapſus, non longe ab Opatovecio vico Viſtulæ miſcetur. Sanus à Bieſciadis jugis, longitudinis gr. 44, latitudinis 48, minuto 30, naſcens, & verſus ſeptentrionem & occaſum æſtivum profluens, poſteaquam Lieſcum, Sobenum, Sanacum, Brozoviam, Præmiſliam, Radimnum, Iaroſlaviam,

Lezei-

Lezeiſcum, Ruſſiæ arces & oppida prætergreſſus eſt, Viſlocumque alium à Viſloca, & Viarum minores fluvios in ſe recipit, apud Sendomiriam oppidum long. gr. 44 fere, lat. 50, minuto 30, Viſtulam & ipſe ſubit. Varta apud Cromoloviam ſatrapiæ Cracovienſis oppidum ortus, longitudinis gradu 40, min. 50, latitudinis gradu 50, min. 30, per Siradienſem ſatrapiam & majorem Poloniam verſus occaſum æſtivum fere decurrit, Olſtinum, Cenſtochoviam, Meſtoviam, Siradiam, Vartam, Vneoviam, Colum, Cominum, Pyſdros, Sremum, Curnicum, Poſnaniam urbem, Obornicos, Stobniciam, VVroncos, Siracoviam, Mezichodum, oppida & vicos cum adjunctis arcibus, & Landiſbergam veteris Marchiæ præterfluens, Nyrumque, VVreſmiam, Velinam, Proſniam, Obram, & Noteſſium minores fluvios excipiens: & apud Coſtrinum oppidum, in Odram è Sileſia occurrentem influit, long. grad. 37, lat. 52, min. 50. Noteſſius vero apud Cruſuiciam Cuiaviæ oppidum è Goblo lacu exiſtens, & ipſe per majorem Poloniam verſus occaſum hybernum means, Pacoſſum ambit: Labiſſinum, Naclum, Pilam, Vſce, Drenumque arces & oppida præterlabitur. Ne-
ſter,

ſter, quem Tyram veteribus vocari volunt, in Ruſſia è Sarmaticis jugis non longe à Tybiſci & Sani fontibus ortus, initio verſus Aquilonem profluit, deinde ad ortum converſus, Biſtriciam, Lipam, Seretum Ruſſicum, alium à Valachico, Sbrucium, Smotricium, Vſciam, & Moraquam ignobiliora flumina abſorbet, & Zidacioviam, Haliciam, Ceſſibieſos, Cervonum, Chocimum, Valachiæ, & alia quædam oppida prælapſus, infra Pocuce Podoliam à Valachia longo ſpatio dividit: Ad extremum deflexo nonnihil in meridiem alveo, ſupra Bialogrodum urbem Scythicam, ſive Turcicam, quæ & Moncaſtrum dicitur, in Pontum Euxinum ſive continentem ei Obidovum lacum influit, long. gr. 53, lat. 47, min. 30. Bugus in Ruſſia & ipſe non longe ab Oleſco oppido, long. gr. 46, lat. 49, exoriens, & primum in occaſum, mox in ſeptentrionem ſecundum occidentale latus Volyniæ tendens, poſtremo ad occaſum reflexus, ubi Poleſſenſem tractum, receptis Volodaroa, Belſo, Rata, Suinia, Muchavecio fluviis, emenſus eſt, & Buſcum, Grodecum, Grodium, Lubomliam Ruſſica, Breſteque, Ianoviam, Drochicinum Poleſſenſia, & Cameneciam Maſoviticam oppida præ-

prætergreſſus eſt, apud Serocecium vicum, long. gr. 43, lat. 52, min. 40, Narvæ à ſeptentrione & ortu æſtivo è Lithuania profluenti ægre miſcetur, nigrorem ſuum retinens aliquamdiu. Nec multo inferius victor Narva apud Nouidvuorum oppidum Viſtulam ſubit. Eſt autem peculiaris Narvæ natura, ſicut & Dlugoſſus annotavit, quod non fert venenoſa animalia, uſque adeo, ut ſerpentes, qui navibus Bugo delatis adhæſerint, edito ſibilo refugiant, cum primum ad aquam ejus fluminis attigerint. Pripetius in Chelmenſi tractu è palude non longe à Lubomlia exiſtens, long. gr. 47, lat. 50, præter occiduum & ſeptentrionale latus Volyniæ, diverſus à Bugo, per Ruſſiam albam longo ſpatio verſus orientem ſolem progreditur, & cum nonnullis aliis, tum Styro, Turo, Slucio, Suiſlocio grandibus fluviis auctus, Nieprum ſive Boryſthenē ſupra Kioviam ſubit, long. gr. 51, lat. 53 fere. Bohus autem, ſive Bogus, è palude ortus in finibus Podoliæ, long gr. 49, lat. 49, min. 30, itidem per Ruſſiam albam meridionalior longo terrarum tractu ad ortum tendit: ad extremum deflexo in meridiem curſu, & ipſe in Boryſthenem non longe ab oſtiis ejus, long. grad. 55, lat. 48, ſeſe exone-

exonerat. Prutus è jugo montium Sarmaticorum, longitud.gr. 46, min. 50, lat. 47, min. 30, verſus aquilonem in Pocuce delapſus, & Colomeiam Sniatinumque præterlapſus, inde per Valachiam ſive Moldaviam primum orientalis, deinde auſtralis verſus Bulgariam in Danubium decurrit, long. gr, 52, lat. 45 fere. In Pruſſia vero Alla & Paſſaria, non longis inter ſe ſpatiis orti, verſus ſeptentrionem fluunt: Et Paſſaria quidem infra Olſtinecium, ſive Hochſteinum, (ut vocant Germani,) ducale oppidum exiſtens, Morango, Libſtadia, Brunsberga, & Helgebeila oppidis præteritis, Habum lacum ſubit, long. gradu 42, min. 34, latit. 54: Alla ſive Alna vero ſupra Alleſteinum S. Collegii Varmienſis arcem & oppidum, cui etiam nomen dedit, oriens, præteritis Vartemberga, Guteſtadia, Heilſberga, ſive Alleſberga, Varmienſibus, & Bartheſteino, Sipelbeino, Fridelandia, Allemburgo, ducalibus oppidis, apud Velam Prægolæ, ab ortu hiberno per ducalem Pruſſiam decurrenti, miſcetur, & cum eo infra Kœnixbergam, hoc eſt, Regium montem urbem, long.gr.43, lat.54, Habo lacu recipitur. Drevantia vero non ita longo ab iis intervallo oriens, diverſoque

meatu

meatu verſus Auſtrum fluens, ſupra Toruniam à Viſtula excipitur. Atque hæc de fluminibus nunc ſufficiant.

Lacus Poloniæ & Pruſsiæ.

Lacubus, piſcoſis inprimis, abundat Pruſſia. In his nominatiſſimus eſt Habus, cujus modo mentionem fecimus: quem etiam recens mare vulgo vocant: Ad quindecim milliaria in longitudinem, inter Gdanum & Regium montem urbes, ſecundum mare patens, & ab eo anguſta inſula, quæ Neringa appellatur, disjunctus: In latitudinem vero duo milliaria plus minus. Ac Elbingam quidem urbem non longo ſpacio adſpicit, eique portum efficit, ejuſdem nominis flumine navigabili influente. Tolkemitam vero, Fraumbergam, (cui baſilica Varmienſis in modum arcis munita impendet,) Balgam, Brandeburgum, & Fiſhauſum oppida & arces alluit, receptiſque, ut dixi, Viſtula & Prægola, & aliis minoribus fluminibus, apud Locſtete arcem mari miſcetur. Hoc aliquanto amplior lacus alter eſt eodem nomine, cognomento Curonienſis, in Pruſſia ducali, in quo ſunt oſtia Nemenis fluvii (Memelam vocant Germani) per Lithuaniam defluentis. Inter hos duos Habos

& mare peninſula eſt, quæ & ipſa Neringa, ſed Curonienſis, appellatur, arces & oppida continens. Secundum hos eſt Druſnus ſive Drauſenus lacus in Mariæburgenſi ſatrapia, unde Elbinga flumen profluit: Partecinus Lubnus, Reuſſina, & Viecininus in Culmenſi: In Pomeranico vero Stuorzonagaci, quaſi quis ſtratum vel factum aggerem dicat, inter Choiniciam, Slochoviam, ac Tucholiam oppida, ſeptem milliarium ſpatio longus, quinque latus: Vnde Berda fluvius profluens, per Crempſcum, Lubovum, & Charſicovum minores lacus in Viſtulam influit infra Bydgoſtiam. Nec ignobiliores his ſunt Vſdice, Lubſcus, Oſſiecinus in eodem tractu: Alii minores. Sunt & in Varmienſi ditione non pauci: Præcipui vero Dadaius, Zainus, Vadangus, Piſſia, Blanke, quaſi albus, Sinſer, Lingenaus, Lemanglus, Ellingus, Plaucicus, Vulpingus, Clebergus, Coſnicus, Obelus, Marangus, & alii complures. Sunt & in ducali Pruſſia multi & grandes, quos omittimus. Habet & major Polonia & Cuiavia nonnullos piſcoſoſque. In quibus Goplus princeps eſt, quinque milliaria patens in longum, ſemis in latum. Secundum hunc ſunt Blendnus, Povizus, Sleſinus, Sanus, Pied-

Piednicia, Niezamyſlus, Voniceſca, Lomunice, Pcievus, Lubſtovus, Dravuſcus, Noblim, Tulangus, Ielen, & Lednicia, in cujus inſula Cneſnenſis baſilica initio condita fuiſſe, indeque propter difficilem aditum, in eum, quo nunc eſt, locum tranſlata eſſe putatur, quemadmodum Dlugoſſus memorat. In Cuiavia vero Tur, Lanſcus, Bielſcus, Lubotinus Orlie, Berdovus, Borimovus, Crevianta: Et in Dobrinenſi tractu Gorznus, Mocovus & Scampſcus, minores aliquanto ſuperioribus. Pro lacubus minor Polonia, Sileſia, Ruſſia, ac Podolia piſcinas habent arte manuque factas permultas ac grandes. Non carent tamen & lacubus, Lublinenſis maxime & Chelmenſis tractus. E quibus Biale, hoc eſt, Albus, per antiphraſim ſic dictus, prætereundus non eſt: Cujus aqua Aprili & Majo menſibus fuſcos reddit lavantes: Piſces autem pinguiſſimos profert, qui braſmi, à noſtratibus autem cleſcii vocantur. Eſt & in Belſenſi lacus Crinice, non amplus, verum profundus. De quo illud memorabile annotavit idem Dlugoſſus, quod certis temporibus altero vel tertio quoq; anno cum mugitu fluctus attollens exhauritur prope ad fundum uſque, aquis vicini montis cavernas

ſubeuntibus. Atque ibi tunc facile prehenduntur piſces in aqua vadabili. Poſt dies aliquot ea refluit. In cæteris lacubus, atque etiam in majoribus piſcinis & fluminibus, hyberno tempore commodiores fere ſunt piſcationes, quam æſtate, pertuſa certis intervallis glacie, retique per majus foramen in aquam immiſſo: quod longis funibus ad perticas alligatis hominum equorumve opera longo ſpacio in diverſum tractum, coëuntibus rurſus piſcatoribus, alio foramine piſcibus refertum extrahitur. Sunt autem eadem genera piſcium in lacubus & piſcinis. Vtrobique enim ſunt lupi, ſive lucei, praſmi, percæ, rhombi, (ſi modo ſic appellandi ſunt ii, quos nos caraſſios dicimus,) ſumi, ſendacii, cirtæ, ſive certæ, à delitiis, ni fallor, apud Germanos nomen ſortitæ, tineæ, anguillæ, ruboculi, carpones, quos reginas vocant Itali, Latini Cyprinos, quemadmodum vult Ioannes Dubravius Olomucenſis Epiſcopus. Tametſi minus frequentes hi ſunt in lacubus, quam in piſcinis: In quas parvuli tanquam in vivaria ſtudioſe includuntur. Ferunt etiam lacus nonnulli eos, quos ſulvizas & ſielavas noſtrates, Germani marenas vocant. Piſcis eſt dulcis & ſapidus, aleci ſimilis.

lis. Fluviatiles vero ſunt cum iidem fere omnes, tum delicati inprimis, truta, barbo, ſive mullus, (barvenam vocant,) fundulus, oculata, quæ lampreda quoque dicitur, aloſa, ſive borbocha, cujus jecur potiſſimum eſt in deliciis: à noſtratibus mientus vocatur. itemque lipien, ſliz, berzana, ucleia, jaſdez, & quæ bialariba, hoc eſt, albus piſcis, à noſtratibus appellatur: quibus latina nomina dare non habemus. Quanquam quid vetat, Alberti Magni, & aliorum ſcriptorum, qui ejuſmodi res perſecuti ſunt, exemplo, eos vernaculis nominibus ad latinum ſonum conformatis appellare? Quod in ſuperioribus quoque nonnullis factum eſt. Cancris & anguillis abundat inprimis Nida fluvius. Anguillis etiam & ſtintis Habus, & alii nonnulli lacus Pruſſici. Marinis piſcibus non admodum abundat ea regio. Nobiles autem præcipue ſunt haleces, quos haringas Germani vocant, quorum ſale conditorum maximus eſt vulgo uſus in totà Polonia, atque adeo in Lithuania quoque, Boëmia, Sileſia, Moravia & Vngaria. Tanta eorum copia eſt. Sed in Pruſſia pauci prehenduntur: A Cymbrica autem Cherſoneſo, & Scandia, & ex Oceano Germanico plurimi & optimi navibus

eo importantur. Pomuchlæ non deſunt, neque paſſeres. Salmonem ſive eſocem, & ſturionem, inter marinosne an fluviatiles numerem: neſcio. Vtrobique quidem prehenduntur: Sed è mari ſurſum fluminum certis temporibus enatant, tranſilientes obſtacula. In quibus etiam inſidioſis capſis collocatis capiuntur. Tanto ſunt autem ſuaviores, quanto longius à mari & Halbo receſſerint. Quin univerſe piſces ii, qui in fluviis juxta ac lacubus & mari victitant, ſapidiores ſunt in fluviis, quam in mari vel lacubus capti. Non eſt hic prætereunda quarundam aquarum non vulgaris natura. Eſt in Scepuſio rivus ex arduis montibus profluens, cujus guttæ in lapideam duritiem conereſcunt, ita ut ex iis ſponte exiſtant fulcra ſuſtentantia canales, quibus rivus ille ad moletrinas deducitur. Eſt & fons ſive lacus peſtilentem aquam & vaporem emittens, cujus non modo guſtu, ſed etiam afflatu animalia & aves necantur. Sunt etiam nonnullis in locis Poloniæ ſcaturigines tepidarum aquarum, ſulfuris & aluminis odorem redolentium, quibus ſcabies & ulcera hominum & jumentorum curantur. Sed nos ab aquis & aquatilibus ad terreſtres animantes tranſeamus.

Ani-

Animantia & feræ Poloniæ.

E ferarum animantium genere fert hæc regio copiam leporum, dorcarum, ſciurorum: cuniculorum quoque alicubi: cervorum etiam, & aprorum, & urſorum, & luporum nonnullis in locis. In primis autem Nepolomicenſis & Radomienſis ſaltus nobiles ſunt cervorum venationibus. Et horum autem, & onagrorum atque biſontium, Pruſſia ducalis, eique finitima Maſovia, ferax eſt, & inprimis Podolia: ubi agminatim in campis non modo hæ feræ, verumetiam feri equi paſcuntur. Eſt autem biſons prægrandis, verum perniciſſima fera, magnis & introrſus leniter incurvis cornibus nigris armata, quibus equum cum ſeſſore correptum in ſublime identidem jactat, & arbores mediocri craſſitudine evertit. Magnitudinis ejus illud quoque eſt argumentum, quod in capite ejus inter cornua, duo, imo tres etiam homines, poſſunt conſidere. Habet villoſum & hiſpidum corium, & ſub mento palearia. Caro ejus ſale condita in deliciis eſt magnatibus & principibus. Cornu, ſonorum, & ob id venatoribus in uſu eſt. Zubrum ſeu zanbrum vocant noſtrates: Imo & Græci recentiores: Onager

vero los appellatur. Alcem hanc eſſe volunt: De qua ſcribunt Plinius, & nonnulli alii ex veteribus. Fera eſt longis cruribus & auribus, aliquanto major equo, colore cæſio & fuſco, mas capite cornuto: Cujus ungula poſteriorum crurum, ſi Autumni initio ſpiranti adhuc deſecentur, expetitur, comitiali præſertim morbo laborantibus ſalutaris. Ferunt etiam capreas montana loca, Vngariæ finitima. Cæterum uri, hoc eſt, boves ſylveſtres, quos nos thuros dicimus, in ſolis Maſoviticis ſylvis apud Vyskitcos extant. Et harum quidem ferarum carnes aptæ ſunt humano eſui: Cultui vero pelles ſubminiſtrant panthera, ſive is eſt lupus cervarius, (ris appellatur à noſtratibus,) maculoſis ventre & pedibus: quæ partes maxime in precio ſunt. martes, ſive mardures, quas cunas dicimus. vulpes, lupi, roſomaci. lutri item & caſtores amphibia. Atque horum, caſtorum, inquam, caudæ etiam inter delicatos cibos & pro piſcibus habentur, reliqua carne inutili propemodum. Extruit autem ſibi hoc animal cubile ligneum in marginibus fluminum & lacuum, cameris compluribus aliis ſuper alias diſtinctum, ac ſecundum incrementum aquæ domicilium mutat,

mutat, ita ut cauda natante reliquum corpus in ſicco maneat. Pellem habet in dorſo hiſpidam, ſed mollem: unde fimbriæ fiunt exornandis veſtibus hibernis & pileis. Vrſorum quoque volæ cum digitis eſitantur: pelles etiam ſtragulæ veſtis uſum præbent. Quin & veſtire his famulos cœperunt ii, qui ferociculi videri volunt. Cuniculi, lepores, & ſciuri cultui juxta ac eſui apti ſunt. Sunt etiam in Podolia animalia ſciurorum vel cuniculorum magnitudine, in cavernis degentia, varias & maculoſas pelles habentia, quæ & ipſæ ad veſtitum & pallia fœminarum expetuntur. Crzecicos vulgo vocant. Omni autem genere ferarum magis abundat Lithuania, propter vaſtitatem ſylveſtrem. De biſontium venatione ſcire operæ pretium eſt, quod in campis Podolicis ſegregati ex agmine ſinguli ab equitibus ſagittariis ordine in gyrum diſpoſitis conficiuntur. Vnus enim poſt alium feræ adequitantes, jaculantur, citatiſque equis refugiunt. Efferata autem illa ictu & vulnere, refugientem inſequitur. Interim ferit eam alius: Quem illa rurſus priore dimiſſo inſequitur, donec defatigata labore & vulneribus concidat. In ſylvis vero ii deprehenſi oportuno aliquo loco, de ,ectu

arborum à ruſticanis hominibus ad id coactis, quaſi intra ſepes includuntur, plures etiam quam ſinguli, ita ut effugere inde non poſſint. Deinde extructa ex tempore principibus & magnatibus ac fœminis cavea ſive tabulato editiori, ex quo tuto ſpectare poſſint, venatores cum venabulis ad ſuam quiſque arborem diſponuntur. Mox ab equitibus, ſtrepitu & clamore, admiſſuque canum, fera excitata è vepretis in medium propellitur. Quæ à venatore poſt arborem latente, ut cuique maxime appropinqua, efferata ictu, arborem, cujus objectu ille ſe tegit, cornibus petit, & cum arbor ſit gracilior, quam ut ambobus cornibus in eam poſſit impingere, fronte ac toto corporis niſu in eam incumbit, cornibus utrinque prominentibus. Vrget interim ſemel adactum in præcordia ferrum venator, ſenſim cedens appetenti ſe feræ ac circum arborem gyranti: nec deſunt canes grandiores morſibus adjuvantes, donec ea exanimata vel defatigata prorſus concidat. Quod ſi venator ictum fruſtratus ſit, aut minus oportune intulerit, aut à fera etiam correptus & proculcatus fuerit, aliquis è vicinioribus rubrum pannum feræ objectat. Hoc enim colore maxime

effe-

efferatur. Ibi ea dimiſſo priori, hunc petit, recipientem ſe ad ſuam arborem, & ab eo feritur & conficitur. Linguæ ejus contactus vitatur, qua longius exerta attrahit ad ſe hominem, ſi vel extremam veſtis ejus oram contingat. Eſt enim ea ſcabra. Vrſi vero, quamvis prægrandes, etiam vivi capiuntur, reti implicati, venatoribus compluribus ſimul accurrentibus, & ligneis furcis caput pedeſque feræ ad terram deprimentibus, donec ea fune conſtringatur. Conſtricta in arcam ligneam concluditur, ita, ut ſe commovere nequeat, & avehitur. Vnde poſt, ubi libitum eſt, ad ſpectaculum & urbanam vel campeſtrem venationem emittitur. Sic autem colligatur, ut uno tractu funis ex arca prominens ſolvatur. Vidimus aliquando in ſpectaculo equulum, & quidem caſtratum, cum urſo prægrandi commiſſum. qui ex intervallo accurrens, obverſo tergo calcibus urſum petebat & refugiebat, urſo ad ſtipitem, laxiore tamen fune, alligato. Sed alia perſequamur. De jumentorum genere. Bobus & equis abundat Polonia: camelis, aſinis, & mulis caret. Aliunde ii nonnunquam adducuntur, ſed non durant. Ovium item & caprarum ferax eſt.

Volucria Poloniæ.

Avium quoque magnam habet copiam. Præter altiles autem, nempe gallos gallinaceos, domeſticos juxta ac Indicos, (qui nuper adeo invecti ſunt,) anſeres, anates, & columbas, in delitiis hæ ſunt: Pygargus, quem quidam biſtardam vocant, eo quod tardior ſit propter molem corporis, & vix à terra evolet: pavo, grus, cygnus, perdix, bonoſa, coturnix, ſturnus, ſive ſtarnus, & quæ cietrzem & cieciorca, & gluſſetz, quaſi ſurdaſter, à noſtratibus vocantur. Et ut rapaces, aquilas, falcones, accipitres, milvios, vultures, niſos, ardeas, & multas alias mittamus, minorum quoque avicularum aptarum eſui ingens eſt copia. In his nobilis inprimis ea, quæ in ſolis fere Lovicienſibus campis cum nive exiſtit ac diſparet: avicula paſſere non multo major: quam à nive ſniegulam vocamus. Turdus rarior eſt, itemque pardua, quam ita vocamus nomine vernaculo, quando latinum non habemus. avis eſt ſylveſtris, gallina non multo minor, in campis Ruſſicis & Podolicis. In iiſdem reperiuntur coturnices virentibus pedibus, quarum eſus ſpaſmum inducit. Ex avibus majores atque teneriores ſub hyemis initium

tium gregatim avolant, vereque novo redeunt: Nonnullæ minores, velut hirundines & cypſeli, implicitis inter ſe pedibus & alis conglobatæ in lacus, paludes, & piſcinas ſeſe immergunt,ac vere novo emergunt, & explicantes ſeſe evolant.Hiberno quidem tempore retibus extractæ à piſcantibus,ſine ullo ſenſu & motu, & ad ignem admotæ, vel in hypocauſtis calidis poſitæ, reviviſcunt & evolant, ſed ſtatim læſæ frigore, vel ignis calore atque vapore inſolito, emoriuntur. Cæteræ hyemis tolerantiores, in ſylvis vel circum domos & villas vitam degunt. Nec plura nunc de ſitu, ubertate & omni deſcriptione Poloniæ.

Idioma, mores & ingenia Polonorum.

Genti Polonæ ſicut originem, ita & linguam communem eſſe cum Boëmis, Ruſſis, Moſchis, Croatis, Moravis,Sileſiis, Caſſubiis, Bulgaris,Raſciis, Serbis, Illyriis, & univerſo nomine Slavico ſeu Venedico,alibi expoſuimus. Tametſi dialectis ea tam varia eſt, ut nonnulli ex his populis ægre & vix ſe invicem intelligant. Cæterum ab aliis omnibus linguis ea prorſus diverſa eſt: Niſi quod multa inſtrumentorum, ope-

operum, & aliarum rerum ad opificia & communem vitam pertinentium vocabula à finitimis, & priſcis, ni fallor, incolis Germanis, mutuata eſt. Sunt hodieque non modo mercatores & opifices Germani multi ſparſim in urbibus habitantes, verum oppida pene tota & pagi pleni utentium lingua Germanica in ſubmontana regione, eique finitimis Ruſſia & Scepuſio, itemque in extrema ora majoris Poloniæ, deductis eo, ſicut & in Sileſiam & in Pruſſiam, quodam tempore Germanorum coloniis, & multis de plebe compendii ſui cauſa ſubinde immigrantibus. Quin & equeſtres quædam familiæ antiquitus è Germania ducunt originē. Cui rei argumento ſunt ſtemmata ſive inſignia, & eorum nomina. Sed jam ii atque etiam oppidani & pagani diuturnitate temporis ac domicilii, & connubiis, magna ex parte in Polonos tranſierunt. Libenter autem & Poloni propter multum uſum & commercia cum Germanis condiſcunt linguam Germanicam. Libentius etiam Latinam, propter ſacrorum ritus & ſacerdotia, ſcribendique uſum, qui vulgatiſſimus fuit antiquitus hac lingua, cum in privatis ſcripturis & epiſtolis, tum in actis publicis ac diplomatibus, mandatis,

edi-

edictis, decretiſque principum, & omnium judicum & magiſtratuum. Eſtque etiam nunc, aliquanto tamen minus, in uſu. Noſtras enim lingua neque tam copioſa eſt quam aliæ, neque ſcriptu lectuque facilis. Sed Pruſſiæ incolæ, cum maxima ex parte Germani, aut è Germanis oriundi ſint, in conſcribendis actis judiciorum Germanica lingua magis utuntur, vulgo mixtim Polonica & Germanica loquentes. Priſci Pruſſi, quorum pertenues adhuc extant reliquiæ, peculiarem habuerunt habentque ab utraque penitus diverſam. In Ruſſia, meridionali præſertim, jam fere uſitatior eſt Polonica dialectus, quam vernacula, ex quo gens ea Polonorum ceſſit imperio, Polonis propter ubertatem ſoli & militiam adverſus Tartaros libenter ibi figentibus domicilia. Sunt etiam in Ruſſia Podoliaque Armeni, mercaturam exercentes: Hebræi vero longe frequentiores, etiam in cætera Polonia, præter Pruſſiam, ſparſim oppida & vicos incolentes. Vtrique ſua lingua utuntur: ſed & Polonica, vel Ruſſica: Hebræi vero paſſim & Germanica. Penetrarunt & Itali mercatores atque opifices in urbes primarias noſtra fere memoria: Eſtque nonnullus ejus linguæ uſus etiam apud Polo-

Polonos elegantiores. Libenter enim ii peregrinantur in Italia.

Civitates & oppida Poloniæ.

Pagis autem & vicis potiſſimum, atque etiam oppidis, gens Polona antiquitus habitat: quibus fere caſtella & arces adjunctæ ſunt, dominorum & præfectorum domicilia. Vrbes munitas atque cultas non multas habet. Princeps eſt *Cracovia* in minore Polonia, regum & regni domicilium: Quæ cum ædificiorum privatorum juxta ac publicorum ſplendore atque munitione, tum rerum omnium ad victum cultumque corporis pertinentium, & mercium exoticarum copia, emporio, magnis ad vitam degendam commoditatibus, hominumque frequentia, civilitate & elegantia, facile primum locum obtinet,& cum claris Germaniæ Italiæque urbibus certat. Germanis autem mercatoribus abundat antiquitus. Neque caret Italis. Habet oportunitatem Viſtulæ fluvii, quo piſces, ligna, & omnis ædificiorum materia, & alia quædam è vicina Sileſia importantur. Nonnulla etiam,cum alio,tum in Pruſſiam deportantur, & inde merces exoticæ reportantur. Habet item ſuburbana ampla & frequentia, & cum hor-

tis

tis atque pomariis delicatis, tum vivariis piſcium & prædiis culta, ac temperie cœli amœna. Adjuncta ſunt ei duo oppida: à meridie quidem Cazimiria, ponte ligneo juncta, interlabente Viſtula. Eſt tamen intermedius urbi & ponti continens viculus, cui nomen eſt Stradomia. Quem flexus Viſtulæ tria latera ambientis, & influentis in eum Kudaviæ occurſus facit inſulam. A ſeptentrione vero pomariis urbis continens eſt Cleparia, non tamen cincta mœnibus, ut eſt Cazimiria. Habet & arcem peramplam Cracovia à latere Auſtrali in colle ſeu rupe, Viſtulæ & Stradomiæ imminentem, mœnibus turribuſque munitam, & magnificis regiæ ac baſilicæ, in qua ſedes eſt Epiſcopi, duorumque præterea delubrorum, & aliarum privatarum domuum ædificiis exornatam. Regiam quidem Sigiſmundus rex ſenior noſtra fere memoria in eam, quæ nunc viſitur, formam, amplitudinem & ſplendorem redegit. Habet Academiam quoque omnium diſciplinarum atque doctrinæ ſtudiis & profeſſione florentem. Olim tamen, quam nunc, honeſtis diſciplinis & frequentia præceptorum juxta ac ſtudioſorum florentiorem, cum principes viri ornamentis patriæ magis faverent ac ſtuderent,

rent, necdum vel Luteraniſmo infectæ, vel ferro Turcico divexatæ, & ferme ſubactæ eſſent gentes finitimæ. Sita eſt autem urbs ea non procul à finibus Sileſiæ, Vngariæ & Ruſſiæ, longitudinis quidem gradu 42, latitudinis vero 50.

Secundum hanc ſunt haud ignobilia oppida, in eadem minore Polonia ac diœceſi Cracovienſi. *Lublinum*, triceſimo ſexto milliario verſus ortum æſtivum, long. 45 fere, lat. amplius 51 gradu: non ſpacioſum quidem, ſed bene exædificatum, & externarum gentium, Chriſtianarum juxta ac barbararum, emporio nobile: Deinde Sendomiria, Sandecia, Tarnouca, Biezzum ſive Becia, Viſlicia, & Ilcuſſum & Oſuencimum in Sileſia.

In majore Polonia *Poſnania* urbs eſt, æmula Cracoviæ, quinquaginta milliariis ab ea diſtans, longitudinis quidem gradu 39, lat. vero 52, min. 30, itidem commerciis & emporio Germanorum exculta. Quæ & ipſa Academiam, opera & ſumptibus Ioannis Lubrantii epiſcopi noſtra ætate fundatam, ſed à ſucceſſoribus ejus neglectam habet. Nunc tamen ea cura & munificentia Epiſcopi Adami Conarii inſtauratur. Habet & arcem, & baſilicam ſedem-

ſedemque epiſcopi, cum oppidis Srodca & Valiſſevo, interlabente Varta flumine disjunctam.

Secundum hanc ſunt oppida Caliſſia, Gneſna, vetuſtate & Archiepiſcopi ſede baſilicaque nobilis, Vuſchovua, quam Freiſtadiam Germani vocant, Coſtenum & Slupcia epiſcopi.

In Ruſſia *Leopolis* long. gradu fere 46, latitud. 49, ſita quinquageſimo à Cracovia milliario: Vrbs eſt ſatis munita, duas arces adjunctas habens; emporio civiumque elegantia & humanitate florens, ac ſede alterius Archiepiſcopi, duorumque epiſcoporum, nempe Armenici atque Ruſſici, non ignobilis.

Sunt etiam oppida *Præmiſlia* & *Croſna*: Quorum Præmiſlia arce munita, & duobus epiſcopis, latino ſive catholico, & Ruſſico, cohoneſtata eſt. *Chelma* quoque itidem duos habet epiſcopos: ſed propter oppidi ſeu vici immuniti infrequentiam, Tartaricaſque excurſiones, catholici epiſcopi cathedra Craſnoſtaviam tranſlata eſt.

In Podolia *Camenecia* eſt, urbs cum arce, natura loci manuque permunita, triginta milliariis bene longis diſtans à Leopoli: verſus ortum hybernum long. grad. 49 ferme, lat. vero 48,

min. 30. Habetque & ipſa ſuum epiſcopum.

In Maſovia *Varſavia* eſt, longitudinis 43, lat. 52 gr. & minuto 20: pari fere ſpatio, hoc eſt, quadraginta milliariis, à Cracovia & Poſnania. Deinde *Ploſcum* baſilica nobile & epiſcopo, ejuſque epiſcopi oppidum Pultovia cum arce, & Lomza.

In Cuiavia ſunt, *Breſte*, & *Vladiſlavia* ſedes & oppidum epiſcopi, cum arce, quam Staniſlaus Carncovius epiſcopus nuper ſplendidiorem & magis habitalem reddidit.

In Pruſſia vero *Gdanum* ſive *Dantiſcum*, octogeſimo ferme à Cracovia milliario, à Poſnania vero quadrageſimo; à mari, uno ferme: longitudinis quidem gradu 41, minuto 30, latitudinis vero 54, min. 20. urbs eſt è tribus oppidis coagmentata, portu, navalibus, & horreis nobilis: copia & varietate mercimoniorum, partim maritimorum ex toto occidente & ſeptentrione, partim terreſtrium ex diverſis mundi partibus, & fluviatilium, maxime Viſtulæ præterlabentis opportunitate, abundans: munitione firma, civium & convenarum induſtria ac diligentia culta.

Gdano proxima dignitate nunc eſt *Toru-*

Torunia, viginti quatuor milliariis introrſum verſus Poſnaniam & Cracoviam ab eo diſtans, & in ripa Viſtulæ ſita, logitudinis grad. 41, lat. 32, duobuſque oppidis diſtincta. Olim emporio & omnibus rebus florentior. Sed Gdani incrementa eam non parvis detrimentis affecere, & infrequentem reddidere: quod ab ipſa itidem Culmæ prius uſu venerat: quæ civitas ea dignatione fuit antiquitus, ut ab ea cætera omnis Pruſſia atque etiam Maſovia pleraque, jus peteret: quod inde etiamnum Culmenſe dicitur. Viguerunt in ea non ita pridem etiam bonarum literarum ſtudia. Nunc ea pro amplitudine ſua infrequens eſt admodum: Cumq; ſuperiori tempore in ditione regia fuiſſet, nunc paret epiſcopo, qui inde nomen habet. Tametſi cathedra ejus eſt in oppido Culmeſea, uno milliario inde diſtante.

Elbinga etiam Pruſſiæ urbs eſt gemina, permunita & copioſa: niſi quod ejus quoque luminibus, ut ita dicam, officiunt, ab altera parte Gdanum, ab altera Regius mons ſive *Kœnixberga*, vicinæ, & majore commoditate portuum copioſæ urbes. Eſt autem Regius mons, ducalis Pruſſiæ caput, tribus oppidis & arce magnifica, noſtraque memoria etiam baſilica & ſede epiſcopi

Sambienſis inſignis: terreſtri quidem itinere decem octo milliarium, per Habum vero aliquanto minore intervallo à Gdano diſtans, long. gradu 43, lat. 54, min. 50. Prægola flumen oppida interſecat, & uno ferme milliario infra ea in Habum influit. Minoribus item oppidis frequens eſt admodum utraque Pruſſia, & quidem nec incultis, nec immunitis. In regia primarium eſt *Mariæburgum*, cum ipſum per ſe mœnibus turribuſque permunitum, tum arce ampliſſima & munitiſſima nobile, ſitum ad Nogatum brachium Viſtulæ, ſexto ab urbe Gdano milliario: Propter adjacentis autem inſulæ, cujus mentionem ſupra fecimus, ubertatem glebæ, pagorumque frequentiam & cultum, copioſum & frequens. Ea vero inſula in paluſtri olim reſtagnantis Viſtulæ ſolo operibus & prææalti ac firmi aggeris objectu effecta, magno hominum labore non ſine periculo ab inundatione fluminis defenſatur. Major vocatur. Minor autem appellatur ea planicies, quæ ad Gdanum eſt inter alterum ejuſdem Viſtulæ brachium dorſumque montis vicini uſque ad mare: & ipſa paluſtris fere olim: nunc autem foſſarum ductibus exculta & facta compaſcua. Mariæburgo non

non multum ulla re cedit *Allesberga*, ſive *Heilsberga*, epiſcopi Varmienſis domicilium. Cathedra enim ſupra Fraumbergam eſt, quemadmodum ſuperius attigimus. Initio vero, *Brunsbergæ* ea fuit collocata. Quod ipſum quoque oppidum geminum, permunitum, frequens & copioſum eſt, ita ut inter primarias urbes Pruſſiæ numerari queat. Quam nuper vir ampliſſimus Stanislaus Hoſius, S. R. E. Cardinalis & Varmienſis epiſcopus, una cum ſacro ejus ipſius Eccleſiæ collegio, ſtudiis literarum atque doctrinæ nobiliorem reddidit, nobis adjutoribus, & in religione catholica conſervat, collegio religioſo eorum hominum, qui de ſocietate Ieſu vocantur, in ea collocato. His oppidis non multum cedunt Guteſtadia, Alleſteinum, Reſla, Vormita, Melſacum, Vatemberga, Sebergum in eodem tractu ac diœceſi Varmienſi. In Pomerania, Tucholia, Choinicia, Stargarta ſive Starigrodũ, Nouum, Gneum, Derſavia. In reliqua Pruſſia, Neimarcum, Brodnicia, Stuma, Grudentum, Lubavia, Razinum, & inter hæc interjectum ducale Quizinum, quod GermaniMariæverder vocant, non ita pridem ſedes Pomeſanienſis epiſcopi: Cujus diœceſis inſulam quoque majorem

& Stumenſe territorium complectebatur. Nunc ea caret epiſcopo. Hæc omnia oppida & ipſa per ſe mœnibus cincta ſunt, & fere arces validas & bene exædificatas, ſed vetuſtas, adjunctas habent. In cætera quoque Polonia non infrequentia ſunt oppida, aut ſi vicos appellare malumus, pleraque ſine ullis mœnibus, nec niſi ligneis ædificiis: præter templa & caſtelia ſive arces adjunctas. Sunt item arces in editioribus locis & rupibus extructæ, nullis adjunctis oppidis: Melſtinum, Tencinum, Landiſcorona, Ogrodenecia, Lipovecia, Olſtinum, Pilcia, Sorſtenum, Soben, Ocecium, Viſnice. Sunt & monaſteria ad munitionem pariter & commoditatem habitatorum exædificata, & vicis pagiſve non longe diſtantibus frequentata: Tinecenſe, Mogilenſe, Miechovienſe, Andreovienſe, Breſcenſe, Stananticenſe, Coprivunicenſe ſive Pocrivunicenſe, Lyſlecenſe, Cienſtochovienſe, Vitovienſe, Suleovienſe, Landenſe, Lubinenſe, Cervenſcenſe, Paradiſenſe, Mogilnenſe, Tremeſnenſe, Secechovienſe, Vangrovecenſe, & Sarnovicenſe, Pelplinenſe, Olivenſe, Zucovienſe in Pruſſia. Pagi plerique omnes ad lacus, rivos, & flumina ſiti ſunt, ſparſim duplici, utplurimum, or-
dine

dine disjectis agreſtium domiciliis. In his caſæ ſunt ligneæ vel luteæ, humiles pleræque, omnes ſtramentis, nonnullæ aſſerculis intectæ, præter prædia domoſque dominorum, quæ ampliores ſunt & cultiores. In Pruſſicis tamen pagis agreſtes Germani minus inculte habitant: Oppidani vero cultius etiam, lateritiis fere domibus interjectu trabium firmatis, & ad omnem commoditatem inſtructis: Quæ tamen pleræque ſtramentis tectæ ſunt: nonnullæ lateritiis tegulis. Vrbes longe ſunt cultiores, niſi quod habent domos anguſtiores. Cæteræ vero Poloniæ urbes primariæ laxioribus domibus, nec minus cultis habitantur. In quibus cum Germani mercatores ſuperiori ætate lateribus & lapidibus elegantius ædificare cœpiſſent, nunc Poloni quoque eodem ſtudio tenentur, illoſque ſuperare contendunt: Nec in urbibus modo, ſed etiam in villis lautius habitare ſtudent, Italorum fere opificum opera & induſtria. Hypocauſtorum permagnus eſt uſus majore parte anni in tota Polonia, præter Caſſubiam, & Pruſſiæ partem quandam: ubi agreſtes per hybernum tempus accenſo in medio domicilii foco cum pecudibus, jumentis, ac cæteris animalibus & avibus dome-

ſticis in ſordibus, fœtore, atque fumo (licet non deſint ampla fumaria) vitam degunt: ſicut & in Samogitia, & aliis ad Septentrionem vergentibus regionibus. Quanquam hypocauſta quoque, agreſtium duntaxat, pleraque fumoſa ſunt, (ut quæ furnis ad coquendos cibos & panes intus extructis calorem excipiant, & fumariis magna ex parte careant,) & anſerum, anatum, gallinarumque cum pullis ſuis, ac oviculарum quoque, capellarum, vitellorum, ac ſucularum, propter hybernum gelu, admiſſu & receptu ſordida.

Polonorum inſtituta & mores.

Balnearum item excalfactarum frequens eſt Polonis uſus æſtate juxta ac hyeme ad abluenda & levanda ſudore corpora. In quibus mares ſeorſum lavant à fœminis. Veſtium genus neque unum eſt, neque certum, aut ſuum cuique ordini, conditioni, ætati & generi hominum. Exoticis delectantur plurimi. Fœminæ paſſim cum alio cultu vario, tum virorum amiculis utuntur. Quanquam id novum eſt. Reticulis tamen, aut lineis velis ſive flammeis, eæ capita integunt. Puellæ antiquitus nuda capita ſertis aureis, gemmatis, vel ſericeis, vel floreis, vel herbaceis redimitæ,

mitæ, progrediuntur in propatulum: Sed nunc eæ, atque etiam matronæ, pileis ſericeis, pellibus ſuffultis, itidem ac mares fere, tectæ incedunt. Victus genti antiquitus vulgo & in plebe, agreſti præſertim & vicana, ſuccidia, lactariis, piſciculis, oleribuſque potiſſimum conſtat. Nunc multi vervecina quoque, & vitulina, & bubula carne victitant: Quarum carnium fora in pagis quoq; apud templa & parœcias feſtis diebus inſtituuntur. Vrbanis, atque nobilitati, victus eſt dapſilior: Et jam lautior etiam: menſæque cum altilibus, tum feris animalibus, avibuſque, & piſcibus lautis, inſtructæ: in quibus permagnus eſt aromatum, neque exiguus ſaccari, & aliorum exoticorum condimentorum uſus: Nec oleribus exquiſitis & piſtatiis eæ carent. Nec deſunt bellaria, aliæque lautitiæ, cum domi natæ, tum exoticæ. Triticei panis vinique uſus non ita pridem inolevit apud elegantiores. Nunc quidem utroque multum utitur etiam vulgus in conviviis: Vino quoque, præſertim in minore Polonia vicina Vngariæ & Moraviæ. Nec obſtat pretium. Cæterum ſiliginei panis, & cereviſiæ, promiſcuus eſt uſus in tota Polonia. Fit autem cereviſia in Pruſſia quidem ex ordeo,

in cætera vero Polonia etiam è tritico minutatim molito ſeu confracto & aqua decocto cum lupulo. Admiſcetur nonnunquam tritico ſiligo, vel ſpelta, vel avena. Mel quoque itidem cum lupulo aqua decoctum in frequenti uſu eſt: Ruſſis præſertim & Podoliis, apud quos permagna eſt apum & mellis optimi ex dictamno & aliis bene olentibus herbis ac floribus collecti copia. Nec Pruſſis & Maſoviis mel deeſt; Qui & ipſi itidem id decoquunt. Medonem vulgo vocant. Solet autem is condiri Varſaviæ peculiariter ſucco è ceraſis rubive malis expreſſo, aut aromatibus: & pro ratione condimentorum, kerſtrangi, malinici, ac troinici nomen accipit. Color hominum fere candidus eſt: capillus flavus, vel magis albicans: ſtatura mediocris, aut mediocrem paulo excedens. Habitudo corporum ſucculenta. niſi quod fœminis, & maxime puellis nobilioribus urbaniſque, ſtudium eſt, ut ſe reddant curatura junceas, quemadmodum inquit ille. alioqui formæ atque teneritudinis non magna ab iis adhibetur cura. Fucare autem faciem, & capillos tingere, indecorum habetur. Sed eſt in viris juxta ac fœminis naturalis quædam formæ bonitas, ingenuo rubore tincta. Ingenia

nia

nia Polonorum ſunt aperta & candida, & falli quam fallere magis apta: non tam irritabilia, quam placabilia: minime proterva aut pertinacia: imo valde tractabilia, ſi commode ac placide tractentur. Exemplis autem inprimis ii commoventur: & ſunt principibus & magiſtratibus ſuis ſatis morigeri. Ad comitatem, civilitatem, benignitatem & hoſpitalitatem prompti, ita ut ignotos & externos non modo libenter ſuſcipiant hoſpitio, ſed etiam invitent, & omni officio proſequantur: & non modo ad convictum atque familiaritatem quorumlibet faciles, verumetiam ad mores & imitationem eorum, cum quibus vivunt, externorum præſertim, flexibiles. Iuventutis laxior eſt paulo & neglectior educatio: Sed ea naturæ bonitate compenſatur. Ad Scholas quidem & magiſtros mittere mares liberos, & latinis literis teneram ætatulam imbuere, omnibus, pauperibus juxta ac divitibus, nobilitati ac plebi, oppidanæ præſertim, ſtudiũ eſt. Multi pædagogos domi alunt. Itaque ne in medio quidem Latio quis reperiat tam multos vulgo, cum quibus latine tamen loqui poſſit. Puellæ quoque nobiles & urbanæ, vel domi vel in monaſteriis, vernacula, imo & latina

latina lingua legere & ſcribere diſcunt: Adultiores, puellæ quidem rei familiari, culinariæ præſertim & pecuariæ curandæ, lanificioque ſeu linificio potius, atque textrinæ, & acu pingendi arti, manus admovent: Mares vero agriculturæ, vel opificio cuipiam, vel mercaturæ, vel magiſtratuum & procerum ſacerdotumve opulentiorum miniſteriis vel affectationi ſeſe addicunt. Multi domi cum parentibus vitam degunt, eoſque in re familiari curanda ſublevant, ac decedentibus eis, patresfamilias facti, rem ſuam agunt. Complures libenter peregrinantur, diſpendiorum rei familias negligentes, egeſtatiſque & omnium, quæ peregrinantes conſequuntur, incommodorum tolerantes. Externa enim magis, quam domeſtica admirantur. Itaque linguas earum gentium, ad quas pervenerint, cupide & facile diſcunt. Quin etiam in victu cultuq; corporis & moribus, novi aliquid peregre afferre ſtudent, indeque elegantiæ laudem quærunt. Quod jam ad opiniones quoque de religione proſerpſit. Sunt autem docilia hominum ingenia, & valent quocunque intenduntur: Sed alienis inventis perdiſcendis ea magis accommodant, quam ut novi aliquid ipſi

exco-

excogitent, & excellere magnopere ulla re ſtudeant. Id adeo fit, ſive quod uni alicui arti & ſtudio non libenter ſeſe addicunt, ſed multa noſſe cupiunt: ſive incuria, ſegnitie, laboriſque fugitatione, quæ pleriſque in rebus peculiaris eſt huic genti, præſertim quod homines, ad quorum uſum fere liberalia juxta ac mechanica ſtudia referuntur, mediocritate contenti, exquiſitam artificum & operum præſtantiam non magnopere requirunt: ſeu denique quod ditiores otio delitiiſque ſeſe dedunt, relicta tenuioribus ingenii & induſtriæ exercitatione; hos vero, cum ſit difficile, ut ait Philoſophus, egentem bene operari, præſidiis vitæ comparandis diſtineri, & alienis nonnunquam ab ingenio ſuo ſtudiis & negotiis implicari neceſſe eſt. Atque ubi, quod ſatis eſt, compararint, & ipſi ferme ſuperiorum ſimiles evadunt, vel rei familiaris tuendæ cura, litiumque anfractibus, vel potentiorum conſectatione diſtrahuntur: idque ſive ambitionis ſtimulis incitati, ſive quo ſe ſuoſque certo aliquo præſidio ab aliorum injuriis & contumeliis vindicent. Neſcio enim quomodo fit, ut ad vitæ commoda & ornamenta nō modo comparanda, ſed etiam tuenda non ſatis præſidii ſit, hac noſtra

præ-

præſertim ætate, in ſolis animi & ingenii bonis, & in legibus ac jure communi. Non tam autem ad artes mechanicas tractandas Poloni apti eſſe videntur, quam ad ſtudia doctrinæ. Niſi forte illas contempſere potius, quam aſſequi nequivere. Externis quidem pleriſque opificibus antiquitus uſi ſunt, & utuntur etiam nunc non paucis. Bonarum literarum atque doctrinæ ſtudia accuratius conſectantur, inprimis ii, qui his præſidiis ex humilitate ſordibuſque domeſticis emergere cupiunt, aut qui ſua vel parentum voluntate ad ſacerdotium animos adjiciunt. Severiores autem diſciplinas ad noſtra uſque tempora potiſſimum conſectati ſunt Poloni. Non defuere nobis ſane ſuperioribus temporibus inſignes mathematici, aſtrologi, dialectici & philoſophi, atque etiam theologi, ii præſertim, qui vocantur Scholaſtici, cum inſtituta Cracoviæ ante centum ſeptuaginta annos Academia, magiſtri ejus generis Lutetia Pragaque acciti, admirationi eſſent vulgo & primoribus, atque ipſis etiam regibus. Humanitatis & linguarum eruditarum ſtudia diu neglecta jacuere: Nec ſolum apud majores noſtros, verum & alibi fatali quadam temporum conditione. Proinde non erat,

erat, unde noſtrates ea diſcerent poſt acceptas cum religione Chriſtiana literas & cultum vitæ mitioris. Quo factum eſt, ut illi quoque, qui tunc docti habebantur, & erant, nihil propemodum literis mandarent, nec in publicum ſibi edendum eſſe ducerent, ſi quid forte excitandi ſui aliorumve docendorum cauſa conſcripſiſſent. Neque ſane expedita erat edendi ratio, cum careret Polonia typographis. Ita doctorum virorum memoria cum ipſis pariter extincta eſt. Nunc certe poſteaquam animadverſum eſt, in pretio eſſe linguarum, eloquentiæ humanitatiſque ſtudia, cupide ea quoque noſtrates amplexi ſunt, ſed ad uſum civilem vulgarem magis quam ad gloriam. Non defuere tamen noſtra hac ætate, neque nunc deſunt, cum in ſtudiis humanitatis & eloquentiæ, tum in omni genere doctrinæ, magni quidam & excellentes viri, qui, cum commoda vitæ honeſtiſſimis diſciplinis, & gloriæ, ſive utilitati publicæ poſthabuiſſent, eo evaſerunt, ut admirationi ſint, ſi non ſuis, certe externis, incorruptius judicantibus. Sed eos recenſere nunc neceſſe non eſt. Nec medicinam poſthabent, poſteaquam ea, vulgatis delicatiore & laxiore victus ratione morbis, in precio eſſe

eſſe cœpit. In aliis minus elaborant, propterea quod minus ea conducere videntur ad commoda & ornamenta vitæ comparanda. Non eſt enim novum, plurimos mortales hunc finem ſtudiis laboribuſque ſuis ſtatuere, patreſque ſimiles illius habere, de quo canit poëta quidam:

Sæpe pater dixit, Studium quid inutile tentas?

Rem porro familiarem diligentius curare, non ita pridem, & eodem prope tempore, quo bellorum incommodis vacui luxum ſplendoremque, conſectari cœpimus. Sed in ea minor eſt vulgo parta tuendi ac diſpenſandi quam acquirendi diligentia. Majores quidem noſtri comparandis divitiis non magnopere incubuere, ſatis habentes, ſine magna cura & labore, unde in diem propemodum, ſi non laute, non dure quidem certe, nec parce cum ſuis viverent: Itaque tranquilliores tunc res domi erant. Minus appetebatur alienum: Minus erat litium: Minus jurgiorum atque cædium: Minus fraudium & perjuriorum. Major autem erat fratrum & agnatorum, cognatorum, affiniumque inter ipſos concordia & benevolentia. Major non modo parentum, ſed etiam quorumvis natu grandio-

rum

rum reverentia. Perrara finium regundorum judicia. Herciſcundæ vero familiæ nulla propemodum. Cæterorum enim cognatorum aut vicinorum natu majorum interventu & interceſſione componebatur, ſi quid ulla de re exortum erat controverſiæ, quod ipſi inter ſe vicini vel neceſſarii tranſigere familiariter nequiviſſent. Res militaris quoniam cum inſtituto gentis tum temporum quadam conditione in honore fuit ſuperioribus, atque adeo omnibus fere ſeculis, extitere multi virtute bellica præſtantes viri, maxime noſtra memoria, non ita pridem extincti. Et quamvis in diuturna pace & otio, extant etiamnunc nonnulli. Nec emarcuit vulgo in Polonis vigor ille animorum, laudiſque bellicæ ſtudium, ſi qua ſe uſquam offerat idonea virtutis exercendæ occaſio. Meditationem & exercitationem viri ſapientes requirunt. Idque ideo fortaſſe, quia deſunt virtuti ſua præmia, & quod ignavo otio & conviviis pluſculum indulgetur. Ad hæc autem, & feſtas epulas, conveniunt plerunque vicini & neceſſarii inter ſe, ad unum aliquem viri ſoli, vel pariter cum fœminis. Nec turpe habetur puellas intereſſe, & earum colloquia, convivia, choreaſque à juvenibus

frequentari, parentibus earum cognatiſque natu majoribus præſentibus: Atque ita plurima conciliantur matrimonia. Nec raro in ejuſmodi conviviis ſimultates & inimicitiæ abolentur, & vel diſſolutæ vel nutantes amicitiæ redintegrantur. Quanquam intemperantioribus compotationibus interdum cruentæ quoq; pugnæ inter convivas, amicos & neceſſarios accenduntur, jurgiis plerunque inter viliora ſervitia coortis. Potantibus enim dominis, nec illa à poculis arcentur. Quin illiberalis convivator habetur, cui curæ non eſt, ut ſervitia convivarum bene paſta ac pota ſint. Quo fertiliores enim ſunt hæ regiones, eo magis indulgent homines vulgo crapulæ prolixioribuſque conviviis & compotationibus, ita ut multi eum ſolum ducant fructum laborum atque divitiarum ſuarum. Vigent autem paſſim inter mares compotationes ad æquales hauſtus, non ſolum in conviviis, verum etiam in cauponis, ad quas vulgus compotandi cauſa convenire ſolet: Eoque provecta eſt hæc licentia, ut quod profeſtis diebus partum eſt, feſto die potando fere prodigatur. Atque inde fit, proſerpente potandi etiam profeſtis diebus & otii conſuetudine & inertia, ut anguſtiore

ſtiore re familiari utantur multi: præſertim cum nemini curæ ſit, quid privatus quiſque gerat negotii, unde & quomodo ſeſe ſuſtentet: & fructuoſa ſit autem dominis & magiſtratibus illa potandi licentia. Etenim non exigua vectigalium publicorum juxta ac privatorum portio è cauponis corrogatur. Exoleſcit tamen ſenſim apud honoratiores illa ad æquales hauſtus potandi conſuetudo, eorum ſtudio, qui apud eas gentes, quæ humanitatem ſtudioſius colunt, peregrinati ſunt. Sed lautitia in victu potuque magis ac magis indies inoleſcit. In cultu quoque corporis, veſtiumque numero, varietate ac pretio, major luxus exiſtit. Nec ſolum exoticis pannis & pellibus, verumetiam ſerico & purpura veſtiri, & argento, auro, margaritis, gemmis exornari mos inolevit, inferioribus quibuſque præſtantium genere, honore vel facultatibus, exempla cupide amplectentibus, nullis autem legibus ſumptuariis modum in victu cultuque corporis cuiquam ordini aut homini præſcribentibus.

Hominum ordines in Polonia.

Quo planiora autem & abſolutiora ſint omnia, quæ de gente Polona per-

ſequimur, ordines & genera hominum deſcribamus: Quæ deſcriptio reipublicæ quoque fundamenta continebit. Diſtinguitur populus Polonus partim genere, partim ex religione ſumpto vitæ inſtituto. Ac genere quidé in equeſtrem ordinem ſive nobilitatem, atque plebem diſtribuitur: Religionis autem inſtituto in ſacrum & profanum ordinem. Liceat autem nobis eum qui fanorum atque ſacrorum adminiſtrationem non habet, profanum appellare. Vulgo eccleſiaſticum & laicum, vel ſpiritualem & ſecularem ſtatum & ordinem vocitant. De his poſterius: Nunc de nobilitate & plebe. Nobilitas Polona ad regimen atque defenſionem cæteræ multitudinis regioniſque ſegregata eſt: Atque inde qui ſunt hujus ordinis, antiquitus milites, nunc equites fere ab equeſtri militia, cui ſunt obnoxii, à latine loquentibus & ſcribentibus appellantur: Vernacula autem lingua Schliachta, à generis nobilitate mutuato niſi fallor à Germanis vocabulo, (quaſi *geſlechter,*) vocantur; & Ziemianie, quaſi agrarii, vel, ut vulgo interpretantur, terrigenæ, à terra & agris, quos fere colunt & habitant, antiquitus hæreditariis, pretiove ſeu principis beneficio partis, vocantur. Habet au-

tem ea multas & magnas prærogativas, quæ partim regum & principum munificentia firmatæ ſunt, partim moribus & inſtitutis invaluere: Quæ magna ex parte ſparſim opportunis locis huic & hiſtorico operi à nobis inſertæ ſunt. Regi quidem ea ſoli fere ſubjecta eſt. Iudicatur tamen ad præſcriptum legum & à magiſtratibus regni & regiis, quemadmodum poſteriori libro oſtendemus. E cæteris, privatis præſertim, nemo nobilitatem cum agris & pagis ſubjectam habet: Niſi forte in Ruſſia, antiquitus, & priſco ducum gentis jure. Habet etiam Cracovienſis Epiſcopus in Severienſi ditione: Habet & Varmienſis, ejuſque ipſius eccleſiæ collegium: Quin & Plocenſis Præpoſitus: & alii fortaſſè. Licet tamen homini nobili ſive equiti ſcultetiam, ut vulgo vocant, ſive advocatiam, in bonis alienis paganis juxta ac oppidanis voluntate domini obtinere. (De Sculteliis autem & Advocatiis poſteriore libro dicemus.) Licet etiam privati conditione in urbem vel oppidum cujuſlibet commigrare, ſalvis perſonæ ſuæ prærogativis, niſi is decus nobilitatis amittat. Nobilitas porro genere cenſetur & meritis, adjuncto vitæ inſtituto. Habentur enim nobiles, quorum

majores aut parentes virtutis ergo in eum ordinem allecti, militiæque adſcripti, & gentilitio ſigno donati ſunt, quive ipſi hæc meruere virtute ſua. Sed præſtabilius habetur, nobilem natum eſſe, quam factum. Naſci autem patre ſimul & matre nobilibus oportet legitimo conjunctis matrimonio. Quanquam nec plebeia mater liberorum nobilitatem minuit, dummodo pater ſit nobilis. Nothi quamvis nobilibus & illuſtribus orti, non cenſentur in familiis, neque nobilitatis prærogativis fruuntur. Conferendi porro hujus decoris, hoc eſt, nobilitatis, poteſtatem, ſolus habet Princeps: Idque vel ſuo ipſius judicio & beneficio facit, vel interveniente teſtimonio, & quaſi adoptione clarorum & principum alicujus familiæ virorum, ſtemma & gentem ſuam cum eo, qui ita creatur, communicantium. Ejuſmodi tamen creatis nobilibus obtinere & poſſidere bona terreſtria ſtatuto quodam novo non licet. Sed poſteritas eorum pari cum aliis natis equitibus jure eſſe incipit. Amittitur porro nobilitas decreto Principis, ob admiſſum dedecus, & atrox aliquod facinus. Contaminatur etiam, & abdicatur quodammodo, ſi quis deſertis militiæ & agriculturæ ſtudiis, ſor-

ſordidum quæſtum faciat arte mechanica, vel tenuiore & minutioribus menſuris ac ponderibus utente mercatura & cauponatione. Eſt autem pari dignatione Polonica omnis nobilitas: Nec eſt ullum in ea patritiorum comitumve diſcrimen, exæquata quodam tempore omnium conditione. Nuper adeo paucis quibuſdam, parentum, vel ipſorummet amplitudine atque meritis, & principum beneficio, Comitum decus denuo partum eſt. Ducum, qui peculiares haberent dominatus vel territoria, nunquam aliud genus fuit apud Polonos, quam id, quod à Boleſlao Krivouſto Principe propagatum fuit, cum is principatum inter liberos diviſiſſet. Verum id jam defecit. Ruſſi habuerunt antiquitus ſuos duces, habentque etiamnum ii, qui dudum Lithuanicæ ditionis fuere, aut ſunt etiamnum, & Volynii. Neque enim ſubactis, vel in deditionem acceptis ea prærogativa adempta fuit. De Pruſſorum & Curonienſium ducibus poſt attingemus. Multæ ſunt autem nobilitatis Polonæ gentes, & quaſi tribus, non locis, & regionibus, verum ſignis quibuſdam gentilitiis, quæ arma & inſignia vocant, eorumque appellationibus diſtinctæ, quæ ſingulæ rurſus mul-

ras ſtirpes & familias cognominibus & agnationibus diſtinctas complectuntur. Verbi gratia, Lelivicorum gens, cujus ſignum eſt, nova luna ſuperne ſtellam inter cornua continens in cæleſtino ſcuto, Tarnoviam, Pileciam, Melſtiniam, & alias nonnullas honeſtas & amplas familias comprehendit. Signa vero gentilitia, ſive inſignia, partim à rebus, quarum ſunt notæ, quemadmodum Topororum ab aſcia, partim ab eventu, ut Ielitiorum à viſceribus transfixis, appellationem habent. Plurimorum ratio obſcura eſt. Niſi forte à primis conditoribus gentium ea ſumpta ſunt. Neque enim olim, ut nunc, ab arcibus, villis & pagis, quibus dominabantur, denominabantur equites. Sed undelibet ſumpta aut indita nomina, ad longam poſteritatem, amiſſo etiam vel commutato Patrimonio, recte tranſmittebant. Qualia ſuperſunt etiam nunc multa cum alibi, tum in Submontano & Scirienſi tractu, & in Ruſſia. Vt ſunt Herborth, Dunin, Iordan, Gladis, Pienianſcus, Pirſchala, Cmita, Farureius, & alia ejuſdem generis. Nunc malunt plerique de arcium, oppidorum & pagorum nominibus, deflexa paululum per denominationem in *ski* ſive *ki* voce, appellari.

lari. Ea vero deflexio vel adjectio ſyllabæ à latine loquentibus & ſcribentibus in *ius* commutatur, ita ut à Choina Choinski, & pro ea Latine Chonius, à Craſne Craſinski, & pro eo Craſinius, à Laſco Laski, appelletur: Cæterum pro eo non Laſcius, ſed Laſcus dicitur. Quod nos in hiſtoria ſecuti ſumus, perſpicuitati orationis & externorum auribus inſervientes. Idem veteres hiſtoricos Græcos & Latinos in barbaris nominibus factitaſſe animadvertimus. Interdum autem ſine hac deflexione vel adjectione, arcis vel oppidi, vel pagi nomen, unde quiſque ortus, vel cujus dominus eſt, cum præpoſitione *de*, vel *à*, vel *ab*, vel *in*, cognominis loco uſurpatur, à magnatibus præſertim & clarioribus: ita ut verbi gratia, in Tencin, vel à Gorca, vel de Felſtein quis appelletur. Obſervaturque in his vulgo diſcrimen quoddam non magis à Polonis, quam à Germanis & Boëmis: qui itidem utuntur hujuſcemodi appellationibus. *In* enim præpoſitionem iis fere attribuunt, qui domini ſunt locorum: cæteras etiam iis, qui inde duntaxat orti vel oriundi ſunt, etiam ſi ibi non habeant ubi pedem figant. Gentilitiorum autem ſignorum, quæ quidem quærendo inveſtigare potuimus,

appellationes hæ ſunt. In quibus enumerandis ordinem primarũ literarum & vernaculæ linguæ ſonũ ſervabimus. Abram ſive Valdorf: Amadei: Bialina: Biberſtein: Bodulia: Bohoria: Boitza: Brog: Bozeſtado: Buincia, ſive Buincza: Byliny: Ciolek: Copaczina: Comia: Cielantcoua: Coruitz ſive Bies: Choleua: Cotſitz: Corab: Corciak ſive Corczak: Dambroua: Dãbroua altera: Dembno: Doliva: Dolenga: Drzevicza: Druzina: Drija: Dzialoſſà: Godziemba: Goſdoua: Grabia: Griph, quod & Suieboda: Gryzima: Grzimala: Habdanc: Herburthovva: Helm: Ianina: Iaſtrzembiec: Ielita ſive Koſlarogi: Iednorozez: Iunoſſà: Korsboc: Kerdei Labents: Lariſſà: Leliva: Liada: Levat ſive Leopardus: Lodzia: Lzavia: Lis, quod & Murza: Mozela: Morskicot: Mandroſtca: Nalencz: Nieſobia: Nieczuia: Novina: Oliva: Oſmarog: Odrovvanz: Oſtoia: Orlia: Olobog: Ouada: Oxa: Pilava: Pirzchala: Povalia ſive Ogon: Poboze: Pogonia: Polucoſia: Pravvda: Pomian: Przegina: Prus: Prus alterum, quod & Navilki: Proſnia: Rava: Radvan: Roza: Rogala: Ruchaba: Roha: Scheliga: Slepovvron: Socolia: Servicaptur: Schilde: Staricon: Starza, quod & Oſſoria: Strzemien: Strzegomia: Sternberg: Sienava: Sulima:

Svvirc-

Svvirczek: Sirocomlia:Schumberg ſive Corfitza:Svvinca:Tarnava:Topor:Topacz:Trzaski:Tramby:Varnia: Vieniava: VVzelie: Vieruſſova: Venzik: Vadvva: Vierzinkovva : Zabavva : Zadora ſive Plomien:Zagrobia.Duorum nomina non tenemus. Ea ſunt albæ aquilæ, anterior pars dimidia à capite cauda tenus erecta, cũ duabus ſtellis à tergo:& quinque roſæ albæ in quincuncem collocatæ. Vnde ſimul ex gente Iaſtrzembecia ego maternum genus duco : Pater vero meus è Pirzchalia & Oſmarogia.Nihil autem vetat his noſtrũ quoq; adjungere , quo me una cum fratribus meis, & omni poſteritate noſtra optimus rex Sigiſmundus Auguſtus ornavit , dimidiam aquilam , pectore tenus naturali colore, extenſis alis,laurea corolla circum collum redimitam in rubro ſcuto impartitus. Cui Ferdinandus Rom.Imp.electus immortali memoria digniſſimus , cum legatione apud eum ejuſdem regis nomine in ſeptimum annum fungerer,gentilitium Auſtriacæ familiæ ſuæ ſtemma , rubram in albo ſcuto tæniam per tranſverſum ductam ſubdidit, & duo nigræ Imperialis aquilæ capita galeæ coronatæ ſuperpoſuit. Cur autem minus liceat cuipiam , à ſe parato , quã ab aliis relicto,decore gaudere?

dere? Et hactenus quidẽ de nominibus gentium Polonæ nobilitatis nobis dictum ſit. Signa, origines, familiaſq; deſcribere, longum & operoſum eſſet, ne dicam infinitum. Antiquitus ſparſim nobilitas in agris habitat, in ſua quiſq; villa, vel caſtello, vel arce, rem familiarẽ operis & laboribus adſcriptitiorum ſuorum vel mercenariorum curans, & agricultura, gregum, armentorum, & apiariorum fructu, itemq; venatione & aucupio, nõ modo ſuſtentans ſeſe cum domeſticis ſuis familiis, verumetiam honeſtas divitias comparans, vendẽdis iis quæ ſuperſunt uſui domeſtico, quæq; deſunt, inde viciſſim comparandis. Matres autem familias, & puellas nobiles, lanificium, & linũ, canabumque, & rem pecuariam tractantes, non dedecet vendere ea, quæ ex hujuſmodi re familiari & fructibus ejus ſuperſunt uſui domeſtico. Quin & culinæ curam eæ gerunt, exceptis illuſtrioribus & ſenatoriis, quæ hæc pleraque dedignantur, aut pediſſequarum opera peragunt. Iter facientes, fœminæ quidem carpentis, vehiculis aut curribus vehuntur: Mares vero vel iiſdem, vel equis potius. Pedeſtrem incedere per viam, longiorem præſertim, minus honorificum vulgo habetur, niſi paupertas neceſſitatem imponat. Iam

autem

autem lautiores & elegantiores de nobilitate in urbib⁹ domicilia figere, villis & ruſticis prædiis relictis, incipiũt. Prodeuntem in publicum nobilem virum juxta ac fœminam aſſeclis maribus, fœminam vero etiam puellis pediſſequis ſtipari, honorificum habetur. Et in eum uſum alit quiſq; domi ſuæ famulitium pro modo facultatum: indeq; ſimili figura & colore veſtium, nõ ſine ſumptu & luxu, veſtiri uſitatum eſt. Aluntur & equi complures. Equitantem enim aut vehentem herum famuli honoratiores non niſi per urbem, vel ad ſuburbana, pedeſtres aſſectantur. Ac Senatores quidem primarii, pedeſtres juxta ac equeſtres, medii fere inter aſſeclas mares incedunt, honoratioribus antecedẽtibus, cætera vero turba cum pueris ſubſequente. In cætera nobilitate aſſeclæ omnes heros ſubſequũtur. Matronas autem & puellas nobiles mares quidẽ antecedunt, fœminæ ſubſequuntur, prȩter filias, & quæ in filiarũ loco habentur, & ſorores puellas, quæ ſecundũ anteambulones proxime matrem vel ſororem præcedunt. Spectatur autem in famulis & pediſſequis cum uſus ad miniſteria, tum ſtatura, forma, elegantia & genus. Nec deeſt copia equeſtriũ ac nobilium juvenum, qui vel ſtudio civilitatis, pru-

dentiæ-

dentiæque uſu rerum comparandæ incitati, vel tenuitate fortunarum adacti, vel præſidii contra vim potentiorum ſibi ſuiſque comparandi cauſa, non modo in magnatum & epiſcoporum, ſacerdotumque ac doctorum clientelas, verumetiam in parium, ac tenuiorum inferiorumque nonnunquam, eorum præſertim, qui magiſtratus gerunt, aut aliquo ſunt numero in aula Principis, aut opibus, induſtria, eruditione gratiave populari valent, affectationem & miniſterium, parva, vel nulla mercede, à parentibus & propinquis traduntur, vel ipſi ſeſe addicunt: Duratque ea ſervitus, quoad utrique, hero, inquam, & ſervo ſive clienti placet. Multi etiam de ditioribus neceſſariorum & amicorum liberos pio quodam & honeſto juventutis educandæ ſtudio ultro ſibi in familiaritatem & miniſterium adſciſcunt. Ad eundem modum & fœminæ fœminis famulantur. Nec pudendum aut dedecori affine eſt genus hoc ſervitutis, ſed liberale & ſociabile: Nec rara eſt in eo viciſſitudo, ita ut eum quis habeat in miniſterio, cujus parentibus ipſe ſerviverit: Honeſtaque habetur hæc juventutis equeſtris educandæ ratio, æquabilitatem quandam etiam in inæqualibus fortunis conti-

nens:

nens: Et multos ex humili loco ac tenui fortuna, non modo ad mediocres, verumetiam ad ſummos nonnunquam honores, ampliſſimaſque facultates & opes, ipſorum virtus herorumque beneficentia provehit: idque maxime conciliandis luculentis conjugiis vel ſacerdotiis. Honeſtatis magna ſemper à nobilitate ratio habita eſt. Fraudem facere, promiſſum fallere, pejerare, mentiri, probroſum & infame ſemper habitum eſt, atque etiam nunc habetur, quamvis in majore, quam olim, habendi ſtudio & licentia. Quod ſi quid ejuſcemodi in probri loco cuiquam objiciatur, præſertim ab ejuſdem ordinis viro non tam legibus & magiſtratuum judicio & auctoritate, quam ferro manuque vindicatur. Diſſimulare quidem probroſum habetur. Loci tamen ratio ducitur. Plebeiis minor eſt cura dignitatis, atque pompoſæ ambitionis, exceptis urbanis fœminis, quæ & ipſæ bene cultæ & una aut altera pediſſequa comitatæ incedere ſtudent: Vita autem laborioſior & ſolicitior, tam mulierum, quam virorum, nullo fere ſexus diſcrimine: niſi quod fœminæ opificia non exercent, neque vecturam, neque negotiandi gratia peregrinantur. Vicina tamen oppida intra

fines

ſines regni adeunt,domique negotiantur. In judicio ſtandi jus non habent. In plebe autem numerantur, quicunque nobiles ſive equites non ſunt, ſive ſint agricolæ,olitores,apiarii & pecuarii, ſive opifices & operarii, ſive caupones, propolæ,vectores,& mercatores. & ſive in agris,quemadmodum ſuperius attigimus,pagis atque vicis vitam degant, ſive in oppidis & urbibus. Ac urbes quidē & oppida à mercatoribus,opificibus & propolis habitantur. Vici autē & pagi,& ſuburbana prædia, ab aratoribus, olitoribus,pecuariis & apiariis. Caupones vero, molitores,operarii, vectores, jumentorũque locatores,utrobiq;ſunt. Sunt autē aliquando meliore & liberiore conditione urbani & oppidani, quã agreſtes. Ac cenſum quidem annuum utrique dominis ſuis penſitant: verum agreſtes & vicani pleriq; omnes,operas præterea gratuitas ad colendos eorum agros, & alios uſus domeſticos,non ſolum manuarias verumetiam cum jumentis, ipſi,per ſe,vel per mercenarios & operarios ſuos præſtãt. Nec alio cuiquam commigrare incõſulto domino licet: ita ut videantur eſſe glebæ adſcriptitii, nec multũ à ſervis differant,præſertim ut nunc ſunt tempora. *Cmiecie* ſeu *cmetones* vulgo vocantur. His autē dete-

deteriore conditione hortulani, qui hortos colunt. Vtriq; *chlopi* appellantur: Quam appellationem velut probroſam non fert nobilitas. Habent ſane in eos domini vitæ neciſq; poteſtatem; præter eos, qui ab ineunte ætate literarum ſtudiis ſacrorumque miniſterio ſeſe addixerunt. In plebe urbana non deſunt, qui rem lautiorem per famulos & vicarios adminiſtrantes, & ipſi otio, honeſtioribus ſtudiis, vel delitiis vacant. Multi lautius & ſumptuoſius victitant: Atq; inde creſcunt rerum pretia; & non pauci ex iis ad egeſtatem rediguntur. Et hactenus quidem de nobilitate & plebe. Iam de ſacro ſive eccleſiaſtico ordine. Quod ut planius fiat, de religionibus prius pauca attingamus. Chriſtianam religionem Polona gens, abjecto ſemel impio dæmonum cultu, ſexcentis amplius annis conſtanter retinet, religioſeque colit, hæreticarum novationum inſolens & impatiens ante noſtram ætatem. Nuper adeo noſtra memoria Lutherana primum, mox etiam Berengaria ſeu Calviniana labes à mercatoribus, & bonarum literarum ſtudioſis juvenibus, levitate animorũ & curioſo ſtudio novitatis inductis, peregre invecta, multorum animos infecit. Quod olim quoq; de Huſſitica &

Viclefica, extremis VVladiſlai Iagellionis regis, & primis filiorum ejus VVladiſlai & Cazimiri temporibus(cum horum juxta ac illius ætas contemneretur,) uſu venire cœperat. Sed principum & epiſcoporum virtute, auctoritate, ſtudio, ac diligentia, cæterorumque procerum pietate, gravitate & conſtantia, malum altius radices agere permiſſum non eſt. Itaque retinuerunt ii tunc cum priſca religione etiam dignitatem auctoritatemque ſuam, & rempublicam. Quæ qui nunc vivunt, utinam poſteris etiam ſuis relinquant! Iam autem non ſolum illæ, quas dudum memoravi, verumetiam Picardorum, Anabaptiſtarum, Arianorum, Pneumatomachorum, Tritheitarum, Photinianorum, Ebionitarum, Recutitorum, & neſcio quæ non peſtes, proh nefas, Poloniam, laxatis ſemel licentiæ habenis, agminatim invadunt, & prætextu, ſeu verius abuſu libertatis, præeuntibus nonnullis de nobilitate, ſibi quiſque religionis magiſter, atque adeo rex & lex, eſſe incipit. Sed hæc alibi prolixius deploravimus. Pruſſi aliquanto poſterius Chriſto nomina dedere: Citius autem & cupidius Lutheranum dogma amplexi ſunt, urbani præſertim, & qui ſunt Germanici ſan-

ſanguinis, propter mercatorum & opificum Germanorum frequentiam & commercia, & lectionem librorum importatorum è Germania. Quum enim ea colluvies hominum quaſi ad pileum vocata, ſemel eccleſiaſticæ diſciplinæ jugum excuſſiſſet, à magiſtratibus ſive timore, ſive perverſa animi inductione, & ob jusjurandum præceptoribus ſuis in Germania datum, eodem inclinatis, non modo non repreſſa eſt, ſed magis etiam confirmatur & incitatur. Multi tamen adhuc pia majorum inſtituta retinent, præſertim ubi magiſtratus officium ſuum faciunt, alienum non uſurpant. Maſovi tenaciores antiquæ religionis & pietatis, à profanis novationibus ferme abhorrent. Abhorrent etiam Ruſſi inprimis. Græcos autem hi ſequuntur, quos ab initio religionis magiſtros habuere, & cum iis à nobis, hoc eſt, à Romanæ & catholicæ eccleſiæ conſenſu, ſeſe per ſacrilegum ſchiſma præcidunt tanta pertinacia, ut nihil commune habere velint cum Latinis. Sic enim nos appellant, qui in cultu divino publice Latina lingua utimur, & cum ſapientiſſimis & ſanctiſſimis majoribus ipſorum, Græcorum juxta ac noſtris, ſummam Romani Pontificis dignitatem & auctoritatem

in univerſo Chriſtianorum populorum cœtu agnoſcimus. Nec in multis præterea à nobis ii diſſentiunt: & quidem ritibus & inſtitutis eccleſiaſticis magis, quam dogmatibus religionis. Vulgata autem divortia, quamvis levi de cauſa. Plurimi tamen ex iis, ex quo tempore Polonorum ditione tenentur, ad nos & Romanæ eccleſiæ ſocietatem & inſtituta tranſierunt, eodemque cum cæteris Polonis jure ſunt. Armeni oppida quædam Ruſſiæ Podoliæque incolentes, ſuis & ipſi ritibus ſuaque lingua in ſacris utuntur. Non abhorrent ii tamen, ſicut accepimus, à Romana eccleſia & Romano pontifice: Qui Principatum ejus in univerſa Chriſti eccleſia agnoſcunt. Hebræi vero, quibus aliunde pulſis, Ruſſiæ & Lithuaniæ, ac totius fere Poloniæ oppida referta ſunt, ſuam retinent religionem: niſi forte ſuperſtitio vel impietas ea potius dici debet. Feruntur etiam Tartari Ceremiſſi in uno aut altero oppido Podoliæ ſuis uti ritibus & impietate Mahometana, quemadmodum & Lithuanici. Quorum in delubro apud Trocos nihil præter pileum turbinatum, qualibus vulgo ea gens utitur, in ſuggeſto editiore poſitũ, ante multos annos aſpeximus. Sed mittamus barbaros incolas cum falſis

ſuis

ſuis religionibus, & ad inſtitutum noſtrum revertamur. Tam apud Ruſſos igitur, & Armenos, quam apud Polonos, qui Chriſti Dei ac magiſtri noſtri inſtitutis convenienter pietatem colunt antiquitus, certus eſt ordo eorum hominum, qui religioni ſacriſque peculiariter moderantur & inſerviunt, non genere, ſed eorum, penes quos ejus rei poteſtas eſt antiquitus & jam inde ab temporibus Apoſtolicis (Epiſcoporum inquam) auctoritate, ſegregatione, & initiatione ſive conſecratione, à cætera omni multitudine diſtinctus: quem ſacrum & eccleſiaſticum & ſpiritualem dici ſupra memoravimus. In quo non modo epiſcopi & ſacerdotes, verumetiam cæteri ſacrorum adminiſtri, & monachi monachæque cenſentur, è plebeio juxta ac equeſtri ordine allecti. Vtriſque enim antiquitus jam inde ab initio patuit aditus ad hunc ordinem. Patrum demum aut avorum noſtrorum memoria ab epiſcopalibus nō tam functionibus quam ſedibus, & primariis quarundam opulentiorum baſilicarum, ſive eccleſiarum, ut vulgo vocant, cathedralium honoribus, quæ prælaturæ & canonicatus dicuntur, plebeii (theologis, jureconſultis, & medicis aliquot exceptis)

 exclu-

excludi cœpere. Quod jam ad Abbatias quoque & monaſteria (ubi ex profeſſo mundana omnia abdicantur) inducitur. Secernitur etiam ſacer ordo veſtitu & cultu corporis à cætera multitudine: Sed & inter ſe non modo à cæteris ſacerdotibus epiſcopi, & ab utriſque monachi, verumetiam ipſæ inter ſe monachorum & monacharum ſectæ, partim figura, partim colore veſtium, partim toto vitæ inſtituto diſtinguuntur. Quæ quoniam communia ſunt Polonis cum cæteris Chriſtianis populis, perſequi hic prolixius neceſſe non eſt. Proinde diſtinctis ordinibus, reliquam rei familiaris Polonicæ rationem paucis concludamus.

Res nummaria Poloniæ.

In magna rerum omnium copia, ut fit, major aliquanto fuit ſuperioribus temporibus, quam nunc eſt, argenti & auri, reique numariæ penuria, præſertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota eſſent noſtris majoribus tranſmarina mercimonia. Neque proprium habebant numum Poloni, ſed externis & maxime Boëmicis uſi ſunt aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos, ni fallor, annos à Cazimiro Magno rege æs & argentum ſignari

ſignari ad exemplum Boëmorum. Aureos vero numos primus omnium Sigiſmundus rex, hujus Sigiſmundi Auguſti pater, noſtra memoria ſignavit, bonitate & pondere Vngaricorum. Tametſi Alexandri quoque fratris ejus aureum numum vidimus. Sic autem crevit jam auri pretium, ut pro duplo carior nunc ſit aureus numus, quam fuit avorum noſtrorum memoria. Id adeo, partim propter luxum, & crebriorem auri uſum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc eſſe fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Eſt autem ea multiplex. Ac groſſus quidem argenteum numiſma eſt cum admixto ære, olim viceſima octava, nunc quinquageſima ſecunda vel tertia, imo jam quarta & quinta pars aurei Vngarici, ſexagenæ ſive copæ ſexageſima, marcæ quadrageſima octava, floreni triceſima, fertonis duodecima, ſcoti vero dimidia. Sic vulgo dicuntur pondera ſive genera, quibus pecuniam numeramus & computamus. Sunt & minores groſſo numi. Medians quidem groſſi dimidium, nona fere parte ſuperans cruciatum Germanicum: Sed jam exæquatus. Solidus tertia pars groſſi, ternarius ſexta, obo-

lus vero decima octava. Atque hi quidem nunc ærei ſunt inalbati: Superiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiamnunc habent groſſi & mediantes. Argentei vero ſunt trigroſſus ac ſegroſſus, hic quidem ſex, ille vero tribus groſſis æſtimatione par. Vtrumque primus ſignavit Rex Sigiſmundus ſenior. Sed jam pauci extant. Exportantur enim, & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus eſt autem etiamnunc apud nos uſus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

Commercia Polonorum.

Magna ſunt enim nunc, ſi unquam alias, Polonis variarum rerum cum cæteris gentibus commercia: quanquam commutatione mercium permulta peraguntur. Exportantur autem inprimis ſiligo, triticum, hordeum, avena, & alia legumina, linum, lupulus, coria boum, ſebum, alutæ, mel, cera, ſuccinum, pix, cinis, mali, aſſeres, cæteraque materies fabricandis navibus & ornandis domibus apta: Cereviſia quoque & herba quædam tingendis lanæ & ſerico idonea. Iam vero & boum, vervecum & equorum permagna vis non

non modo finitimis, verumetiam remotioribus populis ſuppeditatur. Ac equi partim propter pernicitatem & laboris incommodorumque tolerantiam, partim propter molliorem inceſſum à remotioribus etiam populis expetuntur. Importantur autem viciſſim aliunde panni, non modo ſericei & aurei, ſed etiam lanei lineiq; ſubtiliores, aulæa, tapetes, & alia parietum, equorum & hominum ornamenta, quorum opificia minus exquiſita ſunt apud Polonos, licet non deſit materia, & aliis gentibus ſuppeditetur. Margaritæ item & gemmæ, & pelles ſabellinæ, pantherinæ, ſive lupicervariæ, hermellinæ, mardurinæ, murium ponticorum, vulpinæ, lupinæ, urſinæ, & aliarum ferarum, quarum majorem copiam producunt interiores ſeptentrionis orientiſq; ſylvæ. Huſiones quoque ſive mariani, & haleces, & alia ſalſamẽta, & vento vel ſole durati piſces marini. Adhæc argentum, æs, orichalcum, & chalybs, cum facta, tum infecta. Boum etiam copiam auget uber paſcuis Valachia, ſive Moldavia, & Beſſaria: ſicut equorum Vngaria. Vina plurima ex eadem Vngaria & Moravia: Ex Auſtria, Rhetia, Slavonia, Italia, Creta, & Græcia, importantur etiam, ſed pauciora.

Gedanum autẽ, Renenſe,& Gallicum, & Hiſpanienſe, Canarienſe quoque & Creticum navibus advehitur. Porro aromata, & varia eduliorum condimenta atque cupediæ, quæ una cum vino, & pannis aureis ac ſericeis, gentem hanc atque regnum vehementer exhauriunt, de longe ab oriente & occidente importantur. Harum autem rerum atque mercium exportandarum & importandarum commercia ſunt Polonis, maritima quidem cum accolis ſinus Venedici & Oceani Germanici, Pomeranis, Mechelburgenſibus, Holſatis, Danis, Friſiis,Hollandis,Brabantis & aliis Belgis, Gallis, Livonibus, Moſchis,Sueonibus ſive Suetis, Norvegiis, Anglis, Scotis, Hiſpanis etiam & Luſitanis. Itemque per Pontum Euxinum cum gentibus Turcicæ ditionis: Terreſtria vero cum Germanis, Moravis, Sileſiis, Boëmis, Vngaris, Italis, Moldavis, Moſchis, Armenis, atque Turcis. Sed jam hunc librum claudamus, altero Reipublicæ Polonæ rationem deſcripturi. Ac primum quidem de Magiſtratibus & muneribus publicis perſequemur: deinde vero judiciorum, comitiorum & belli rationem explicabimus: ſic tamen, utrobique ut Pruſſos ad calcem operis

operis vitandæ perplexitatis cauſa reſervemus.

POLONIÆ MARTINI CROMERI LIBER ALTER.

De Republica & Magiſtratibus Polonorum.

Princeps.

DE tribus primis & ſimplicibus rerumpublicarum formis, quæ vel unius, vel paucorum imperio, vel multorum omniumve quadam æquabilitate juris continentur, unius principatum Poloni ſemper,præter duo quædam tempora, de quibus in hiſtoria memoravimus, amplexi ſunt,bonis plerunque & moderatis, & à tyrannide alienis uſi Principibus. Fuitque contenta Polonia Principis ſive Ducis nomine, & imperio, donec Otto III ejus nominis Imperator Romanus Boleſlaum cognomento Chrobrum (Chrabrum vulgo vocant) paulo poſt ſuſceptam religionem Chriſtianam, hoc eſt, anno poſt Chriſtum natum milleſimo & primo, regio diademate & honore dignatus eſt,

eſt. Nec tamen ultra quartum regem tunc is honos manſit apud hanc gentem. Nam poſt alterum Boleſlaum, prioris illius pronepotem,ducentis amplius annis, Principes Polonorum regio nomine abſtinuerunt. Deinde vero anno Chriſti 1295 revocatum & renovatum id in Præmiſlo, manet in hanc diem: Et quidem ad externos plerunq; liberis liberi populi ſuffragiis delatum, cum antea Poloni externum Principem non habuiſſent: Ac neque ex alia familia per quadringentos amplius annos, quam ex ea, quæ à Biaſto duxit originem. A centum & amplius octoginta annis regnavit perpetua ſucceſſione Iagellonia magnorum ducum Lithuaniæ progenies. Non hæreditario tamen,ſed electionis jure.Fuit autem initio liberior dominatus principis, & nullis propemodum legibus adſtrictus, infinitam non modo omnium rerum, ſed etiam vitæ neciſque omnium poteſtatem habens.Poſt ſuſceptam vero publice religionem Chriſtianam, temperari ea cœpit primum piis monitis atque doctrina epiſcoporum & ſacerdotum,(quorum permagna erat dignatio & auctoritas in rudi etiam tum & literarum experti populo,) ac cæterorum Chriſtianorum populorum imitatione

&

& moribus: deinde vero bellatricis nobilitatis meritis & obſequiis, fortaſſis autem & contentionibus, multa de ſuo jure remittentibus & indulgentibus equeſtri ordini regibus & principibus. Nunc ſane anguſtis finibus regia poteſtas in ſacrum & equeſtrem ordinem, & utrique ſubjectos homines atque bona, circumſcripta eſt. Ac in ſacerdotes quidem jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ rex nihil prorſus juris habet. De equitis vero capite & fama non niſi in Comitiis cum Senatu judicat, certis aliquot cauſis exceptis. Senatu autem inconſulto, neque bellum cuiquam facit, neque fœdus publice cum quoquam icit, neque tributa, vectigalia, ac telonia nova inſtituit, neque alienat quicquam de bonis regni, neque rem ullam majorem ad rempublicam pertinentem ſtatuit aut facit. Porro leges novas condere, pecuniam extra ordinem publice imperare, monetam ſignare, ſucceſſorem ſibi deſignare, ne cum Senatu quidem poteſt abſque conſenſu cæteræ nobilitatis, ſive equeſtris & militaris ordinis: De quo fere Magiſtratus etiam publici & Senatores leguntur: ita ut penes eum ordinem nunc ſit propemodum ſumma reipublicæ. Itaque nunc regnum

& reſpublica Polonorum à veteri Lacedæmoniorum, vel hujus temporis Venetorum, reipublicæ ratione non multum differt. Ius creandi regis penes Senatum eſt, de quo paulo poſt dicemus. Atque id etiam equeſter ordo ſibi vendicare cœpit, ita ut tum demum in eo ratum ſit ſenatus judicium, ſi aſſentiatur cætera nobilitas. Non temere tamen diſceditur à ſtirpe regia maſcula, ſi qua extat. A novo Rege jusjurandum exigitur in hanc ſententiam, Quod ſecundum leges & inſtituta majorum regnaturus ſit, & ſuum cuique ordini & homini jus privilegiumq; & beneficium, à prioribus Regibus collatum, ſalvum conſervaturus, neque de regni finibus & bonis quicquam diminuturus, quin amiſſa etiam ab aliis pro virili ſua recuperaturus. Viciſſim autem ſenatus omnis in verba ejus jurat. Inauguratur autem (ſi tamen hoc verbo uti fas eſt) olim quidem in Gneſnenſi, nunc vero in Cracovienſi baſilica, ritu ſolenni Chriſtianorum, ab archiepiſcopo Gneſnenſi ſacris operante, ac duobus proximis epiſcopis: unctuſque inter ſcapulas ſacro oleo ante aram maximam, ubi etiam ſacroſanctam Euchariſtiam venerabundus accipit, & corona aurea redimitus, accepto

cepto in dextram ſceptro & in lævam pomo aureis, in editiore ſolio ex tempore præparato collocatur, omnibuſque rite peractis coronatus in regiam reducitur. Poſtridie pompa itidem ſolenni coronatus in forum urbis equo vehitur, ſenatoribus equeſtribus, epiſcopis quidē pone ſequentibus, profanis vero antecedentibus longo ordine. E quibus tres primores pomum, ſceptrum & ſtrictum gladium proxime ei præferunt. Ibi erectum ex tempore tabulatum ſublime cum iis pedeſter conſcendit, & in editiori ſolio collocatur. Sedentem ſenatus paulo inferior ordine circumſidet. Deinde aſſurgens ille, verſus quatuor mundi partes gladium vibrat, rurſumque reſidens, ejus contactu ſive leni ictu inter ſcapulas cujuſque, nobiles & equites auratos creat: quod perinde eſt, ac ſi baltheo militari donet. Vrbani autem & oppidani magiſtratus in verba novi regis jurant. Inde rite peractis omnibus, in arcem cum eadem pompa reditur, & feſtis epulis indulgetur. Nec multo diverſa eſt reginæ inauguratio: quæ fit præſente, deducente, & poſtulante pro ea rege. Deducit autem eam coronatam etiam ad forum rex ipſe quoque coronatus cum ſimili pompa. Sed non juratur in

verba reginæ,nec ei defertur ulla poteſtas aut juriſdictio.

Vectigalia regia.

Vectigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc ſunt. Penſitabant enim ei omnes agreſtes & adſcriptitii quotannis tributum *poradline* , quod nos raſtrale dicere poſſumus , (regale etiam vocatur) in jugerum , ſeu laneum & manſum, ut vulgo vocant, duodenos groſſos, & quidem latos ſive Pragenſes:qui dimidio eos,qui nunc ſunt in uſu,groſſos vernaculos excedunt.Quin ſi bonitatem & pondus argenti ſpectes , quadruplo, quemadmodum earum rerum periti affirmant,melior tunc erat groſſus quam nunc eſt.Penſitabant & alias quaſdam cum numarias , tum pecuarias,frumentarias, avenarias, & aliarũ rerum penſiones: Nec modo agricolæ, ſed & oppidani : Quin & equites ſive milites non penitus immunes erant.Et jumenta autem hi ei , quacunque iter faciebat,alii ſecundum alios ſuppeditabant , & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe habebant. Ne monaſtica quidem & alia eccleſiaſtica bona initio prorſus erant libera ab hujuſmodi oneribus ac tributis:quorum appellationes videre

videre licet in vetuſtis Principum diplomatis: Nempe Przevvod, Povvos, Stoza, Stan, Povvolove, Targove, Crova, Podvvodii, Voginia, Narzas, Sep, Podvvorovve, Opolie. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes atque venationes: Aliis non erant, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Mulctæ quoque maleficiorũ Principi dependebantur. Quæ cum ita eſſent, cumq; permagna eſſet rerum omnium ad victũ pertinentium vilitas, & necdum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, aut vulgata eſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis. quæq; expenſionibus in cellam ejus comportata erant, neq; ad unum aliquem totius regni locũ (quod non ſine gravi agreſtium preſſura futurum erat) convehebantur: ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non deſidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, & fines ejus tueri, omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu & comitatu ſuo aulico, ejus præfecturæ fructibus & pro-

proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuiſſet, opuſve eſſet, ſive quoad horrea cellæque ſufficerent, ſeu deniq; deſcriptis cuique præfecto, pro ratione præfecturæ & proventuum, certis temporum ſpatiis. Atque hoc illud eſt, quod ſcriptores quidam externi rerum Polonicarum imperiti ante noſtram memoriam in eam partem acceperunt, & literis mandarunt, quaſi rex Polonus egeſtatis cauſa regnum ſuum obire perpetuo neceſſe habeat, quo à ſuis hominibus quaſi precario ſuſtentetur. Cæterum poſtea cum Principes vel certo ſe loco continere, vel bellis diſtenti peregre diutius abeſſe cœpiſſent, diſtrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum ſua cujuſque familia moderatis uſibus ſupereſſent. Remiſſæ ſunt deinde Principum beneficentia ſacro equeſtri ordini, & utriuſque adſcriptitiis & ſubditis pleræque omnes penſiones & onera. Nunc ſane equeſtris & eccleſiaſtici ordinis homines nihil Regi penſitare neceſſe habẽt. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agreſtes adſcriptitii, præter binos groſſos vernaculos de manſo, ſive laneo (quæ idem ſunt) pagano, & eo quidem ſolo, quem adſcriptitius ipſe ſibi colit. Nam qui ſacerdotibus & equitibus coluntur,

tur, itemque ſuburbani & ſcultetorum (de quibus poſt attingemus) agri, ab ea quoque penſione immunes ſunt. Ne ſubſerviunt quidem Principi ſacerdotum & equitum homines agreſtes & oppidani, præterquam ad arces tempore belli reficiendas, atque etiam novas, ſi id à ſenatuſconſulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpoſiti monaſteriorum certas penſiones, quæ Stationes vulgo dicuntur, Regi denuo penſitare cœperunt. Adſcriptitii quoque ipſorum ad colendos Principi agros, ſubvectiones, & penſiones quaſdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præſidio tutiores ſint ab injuriis improborum. His autem exceptis ſoli præfecturarum adſcriptitii, in ſuis quique præfecturis agros colendo, & vectigalia penſitando, rem familiarem Principis ſuſtinent: Quæ nunc tamen aliquanto exquiſitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum uſus eſt: Quarum impenſa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuoſiſſimæ ſunt ſalinæ. Sed habet in iis equeſter ordo hanc prærogativam, ut in uſum ſuum domeſticum, ſtatis anni tempo-

ribus aliquanto minoris emat ſalem quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet inſtituendi & exigendi telonii, præter peculiarem regis indulgentiam: idque ob neceſſariam extra ordinem refectionem viarum, pontium, & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet. Duplex autem eſt telonium: vetus & novum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab iis penditur, qui intra fines regni negotiantur. Novum vero majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, ſebi, & aliarũ mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſter ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe aliunde emerit, ac non de ſuo pararit. Si quis tamen boves emptos ſuo pabulo & frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac ſi domi ejus nati ſint. Publicæ quoq; civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. De novo fuit ſuperiori tempore controverſia inter equeſtrem ordinem
atque

atque regem. Hęc igitur nunc ſunt perpetua Principis vectigalia: Quæ diſtrahere, aut addicere cuipiam jure hæreditario, Alexandri regis lege prohibetur. Atque ea lex neglecta poſt, & ante paucos annos acerbius revocata, multos conturbavit, & non exiguos motus excitavit: qui nondum prorſus ſopiti ſunt. Extra ordinem nihil à quoquam, niſi forte à Iudæis, regi penſitatur. Ex his autem vectigalibus is cum domeſtica familia ſua ſeſe ſuſtentat: inde comitatui ſuo aulico ſtipendia præbet: inde in legationes, dotes, & elocationes filiarum, arcium præſidia & ſartatecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de ſe ac republica, & in alios uſus impendit: inde & ſenatoribus fere, ac magiſtratibus publicis, & nonnullis ſacerdotiis, certi ac perpetui reditus antiquitus conſtituti ſunt, partim pietate & beneficentia Principum attributi, partim accepto in uſus neceſſarios pretio venditi. Et hactenus quidem de Principe ſive Rege ac vectigalibus ejus. Iam de legibus.

De Legibus Poloniæ.

Legum ſcriptarum nullus fuit uſus apud Polonos vetuſtioribus tempori-

bus: Nec ullæ extant antiquiores iis, quas Cazimirus Magnus rex condidit: Quæ ſane pauculæ ſunt. Nec multæ iis à filiis ejus Ioanne Alberto & Alexandro adjectæ ſunt. Extremis demum fere temporibus Sigiſmundi ſenioris, & regnante filio ejus Sigiſmundo Auguſto, magis ac magis exarſit & longius progreſſus eſt pruritus & libido novarum legum condendarum, & antiquiorum mutandarum. Quo fit, ut hæ propemodum exoleſcant, novæ autem vix, aut ne vix quidem inoleſcant; ſed utræque, hæ quidem novitate, illæ vero vetuſtate ſua, in contemptum vulgo veniant, maxima reipublicæ pernicie. Earum autem condendarum poteſtas eſt ſimul penes regem, ſenatum, & nuncios nobilitatis; nec niſi in comitiis. Statuta regni vocantur. Priſcis temporibus viva lex erat Rex ſive Princeps: Qui cum unus in tam amplo regno omnia neque præſtare, neque providere, ac ne judiciorum quidem difficultates recte explicare poſſe videretur, & lubricus autem procliviſque ad tyrannidem gradus in ſumma poteſtate eſſe ſoleat, adhibiti ſunt ei Senatores ſive Conſiliarii, qui & conſilia actioneſque ejus ad ſalutem reipublicæ, & judicia ad juſtitiæ & æquitatis trutinam

nam dirigerent,& monitis conſiliiſque ſalubribus, quaſi vivis quibuſdam legibus, pro re nata cum animum ejus informarent, tum poteſtatem modificarentur.

Senatus Regius.

Hic eſt Senatus Regius, multo amplior modo, quam olim: certo hominum numero conſtans, quos Senatores & Conſiliarios regni appellamus. Qui non niſi jurati ad hoc collegium & ad conſilium admittuntur. Et perpetuum eſt hoc munus quoad vivit quiſque, certis annexum honoribus & magiſtratibus, partim eccleſiaſticis, partim profanis. Sunt autem in Senatu antiquitus Archiepiſcopi duo, ſeptem Epiſcopi, Palatini quindecim, Caſtellani quinque & ſexaginta. Archiepiſcopi ſunt, Gneſnenſis in majore Polonia, Leopolienſis in Ruſſia. Epiſcopi vero ſunt, Cracovienſis in minore, Poſnanienſis in majore Polonia: VVladiſlavienſis in Cuiavia & Pomerania, qui tamen jam à certo tempore Poſnanienſem loco anteit: Plocenſis in Maſovia: In Ruſſia Præmiſlienſis & Chelmenſis: Camenenſis in Podolia. Qui omnes, quo ordine nunc à nobis enumerati ſunt, eum perpetuo ſervant in

ſenatu dicendaque ſententia, & in publicis celebritatibus. De Pruſſicis ſuo loco dicemus. Sunt quidem præterea tres Ruſſici & Græci ſchiſmatis epiſcopi in Ruſſia, quos ipſi Ruſſi VVladicas vocant, nimirum Leopolienſis, Præmiſlienſis, & Chelmenſis: qui una cum ſectatoribus ſuis, & aliis Ruſſicis itidem epiſcopis, qui ſunt in ditione Lithuanica, à Kiovienſi metropolita, & à Patriarcha Conſtantinopolitano, quod ad religionem & initiationes attinet, dependent. Habent & Armeni ſuum epiſcopum. Sed neque hic neque Ruſſici pertinent ad regium conſilium. Superioribus ſeculis, cum latius paterent verſus occidentem ſolem fines Poloniæ, VVratiſlavienſis quoque & Lubuſſenſis epiſcopi, & Camenenſis, in ſenatu ſua loca habebant: Atque etiam nunc duo priores in provincia Gneſnenſi, cenſentur. Et noſtra memoria habuit uterque certa bona in Polonia. Nunc Camenenſis epiſcopatus in ducum Pomeraniæ, Lubuſſenſis in Marchionum Brandeburgenſium faucibus, VVratiſlavienſis in regum Boëmiæ ditione eſt. Secundum epiſcopos in Senatu ſunt Palatini, hoc ordine: Cracovienſis & Poſnanienſis, alternis vicibus inter ſe priora & poſteriora habentes
loca

loca & ſuffragia: Deinde Sendomirienſis, Caliſſienſis, Siradienſis, Lencicienſis, Breſtenſis, VVladiſlavienſis, ſive Iunivvladiſlavienſis, Leopolienſis ſive Ruſſiæ, Podoliæ, Lublinenſis, Belſenſis, Plocenſis, Maſoviæ, & Ravenſis. Caſtellani, Cracovienſis, Voinicienſis, Sandecenſis,& Biecenſis in Satrapia ſive Palatinatu Cracovienſi: Poſnanienſis,Medirecenſis,Rogoſnenſis, Sremenſis, Præmentenſis, Crivinenſis, & Santocenſis in Poſnanienſi: Sendomirienſis, Viſlicienſis, Radomienſis,Zavichoſtenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Polanecenſis, Cechovienſis in Sendomirienſi: Caliſſienſis, Gneſnenſis,Landenſis, Naclenſis, Biechovienſis, Camenenſis in Caliſſienſi:Siradienſis,Roſpirenſis, Spicimirienſis, Velunenſis & Conarienſis in Siradienſi:Lencicienſis, Brezinenſis, Inovvlodenſis, & Conarienſis alius in Lencicienſi: In Breſtenſi Breſtenſis,Cruſuicienſis & Covalienſis: In Iunivvladiſlavienſi Iunivvladiſlavienſis, Bydgoſtienſis, & Conarienſis item alius: itemque Dobrinenſis, Ripinenſis, & Slonnenſis in terra Dobrinenſi: In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis,Halicienſis,Sanocenſis & Chelmenſis: In Podolia unicus Camenecenſis: In Lublinenſi item Lublinenſis:

In Belſenſi Belſenſis: In Plocenſi Plocenſis, Racianzenſis & Siepercenſis: In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, Viſſegradenſis, Zacrocimenſis, Ciechanonienſis & Livenſis: In Ravenſi Ravenſis, Sochaciovienſis, & Goſtinenſis: In Sileſia unus Oſuincimenſis: Palatinum ea non habet. Ex his Caſtellanis qui primi in unaquaque ſatrapia modo à nobis enumerati ſunt, eum inter ſe ſervant ordinem, quo Palatinos recenſuimus, excepto Cracovienſi, qui ex quodam tempore Palatinos omnes loco ſuffragioque anteit. Voinicienſis item & huic proximus Gneſnenſis prærogativa quadam inter Caliſſienſem & Siradienſem Caſtellanos interjecti ſunt. Cæterorum hic eſſe legitimus ordo exiſtimatur, ut Ravenſi, qui ſuperiorum extremus eſt, proximus ſit Sandecenſis: deinde Medirecenſis, Viſlicienſis, Biecenſis, Rogoſnenſis, Radomienſis, Zavichoſtenſis, Landenſis, Sremenſis, Zarnovienſis, Malogoſtenſis, Velunenſis, Præmiſlienſis, Halicienſis, Sanocenſis, Chelmenſis, Dobrinenſis, Polanecenſis, Prementenſis, Crivinenſis, Cechovienſis, Naclenſis, Roſpirenſis, Biechovienſis, Oſuencimenſis, Brezinenſis, Cruſuicienſis, Bydgoſtienſis, Camenenſis, Spicimirienſis, Inovvlodenſis,

denſis, Covalienſis, Santocenſis, Sochacioviensis, Goſtinenſis, Viznenſis, Varſavienſis, Racianzenſis, Siepercenſis, Viſlegrodenſis, Ripinenſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Livenſis, Slonenſis: extremi tres Conarienſes: In quibus primum locum is, qui eſt in Siradienſi ſatrapia, medium qui in Lencicienſi, ultimum qui in Inovvladiſlavienſi, obtinet. Sunt item in Senatu Magiſtratus quidam & adminiſtri Principis, quos Officiales regni vocant: Nempe Mareſcalcus, qui magnus dicitur Cancellarius, Procancellarius ſive Vicecancellarius, ac Theſaurarius. Eſt etiam unus de magiſtratibus aulicis, ſed curiæ Principis, Mareſcalcus curiæ. Putantur etiam duo Præfecti ſeu Capitanei, nempe majoris Poloniæ, & Cracovienſis, ad conſilium pertinere. Sed perraro uſu venit ut ii non aliquo alio honore Senatorio præditi ſint. Horum autem omnium magiſtratuum loca & ſuffragia in conſilio ſunt ſecundum Caſtellanos eo, quo hic à nobis conſcripti ſunt, ordine. Niſi ſi quo alio eminentiori honore ii cohoneſtentur: Quod fit plerunque. Hoc igitur eſt Conſilium publicum apud Polonos, & Senatus regius ſive regni, ſex & nonaginta conſiliariis conſtans: Quorũ alii vocantur majo-

majores, alii minores conſiliarii. Sunt autem majores Archiepiſcopi, Epiſcopi, Palatini, primarii aliquot ſatrapiarum Caſtellani uſque ad Siradienſem fortaſſis: Cæteri omnes minores: qui poſterius in conſilium adhiberi cœperunt: & excluduntur nonnunquam à conſiliis ſecretioribus. In hoc ſenatu cenſentur etiam Pruſſici conſiliarii. Verum de his & omni republica Pruſſica ſeparatim poſterius perſequemur. Acceſſere nuper (poſteaquam hæc nos conſcripſimus) & Lithuanici, cum antiqui, tum quos Sigiſmundus Auguſtus Rex ad numerum eorum adjecit. Eos quoque alii loco reſervabimus. Porro Secretarii admittuntur quidem & ipſi jurati in Senatum, ſed, ut auditores modo, & quaſi ſeminarium quoddam ſenatus: Neque locum habent in conſeſſu conſiliariorum, neque dictionem ſententiæ. Ex his autem unus primi ſive majoris Secretarii nomen & honorem obtinet, de quo plura paulo poſt: Duo referendarii ſive ſupplicum libellorum magiſtri ſunt. Putantur & ſuccamerarii aditum habere ad locum habendi ſenatus, claudendi & aperiendi oſtii cauſa, idque in ſuo tantum quiſq; territorio. Iam & Senatorum, primariorum præſertim, filios adoleſcentes admitti

admitti in Senatum, non inuſitatum eſt. Quanquam ſolent & ii ſacramento adigi in numero ſecretariorum, quo liberius interſint conſiliis. Convocantur autem Senatores à Principe ad conſilium: præſentes quidem quoties opus eſt: qui vero longius abſunt, non niſi arduis de cauſis, utpote ad comitia, vel celebritatis alicujus gratia, nimirum ad nuptias Principis, ſeu liberorum ejus, aut ſi quis ſocius & obnoxius regno dux in verba Principis juraturus ſit. Cum iis vero, qui adſunt, Princeps pro re nata conſultat. Niſi forte res gravior ac difficilior incidat, quæ plurium conſilio & conſenſu ſit explicanda, velut de indicendis comitiis. Tunc enim abſentes ſinguli per epiſtolas regias conſuluntur, majores præſertim. Atque hæc de genere, numero, ordine & officio ſenatorum ſive conſiliariorum regni ſuffecerint, ſi unum illud addiderimus, quod ſubſerviunt ii quoque Principi & reipublicæ quoties opus eſt; domi quidem in judiciis, cum aliis, tum recuperatoriis, quas commiſſiones vulgo vocamus; foris autem in legationibus obeundis, aut ſi quid aliud publice cum dignitate peragendum eſt. Cum autem ii certis magiſtratibus & ho-

& honoribus præditi ſint, habent etiam præter commune ſenatorium munus, curamque totius reipublicæ peculiaria officia pro diverſitate magiſtratuum ſive honorum attributa. Ac archiepiſcopi quidem & epiſcopi officia quæ ſint, nemini Chriſtiano incognitum eſt: Nec ullum ii peculiare habent in Polonia præ cæteris nationibus: Niſi quod Archiepiſcopus Gneſnenſis perpetua quadam Pontificis Maximi legatione fungitur, & legatus natus ſedis apoſtolicæ appellatur. Quo nomine ampliorem habet juriſdictionem: de qua ſuo loco attingemus. Habet etiam primatis honorem ab eadem ſede apoſtolica, abſque eo, quod antiquo gentis inſtituto & prærogativa primas regni, & princeps ſenatus. Proinde penes eum eſt poteſtas indicendi comitia, convocandi ſenatum, ſenatuſque conſulta definiendi & edicendi, abſente Rege, & regno vacante. Sed nos inſtitutum noſtrum perſequamur. Palatini munera ſunt, eſſe ductorem copiarum ſuæ ſatrapiæ in expeditionibus bellicis: indeque nomen habet lingua vernacula, ut Voievoda dicatur, quaſi dux belli, ſive copiarum. Palatinus autem dicitur Romanorum imitatione, apud quos ſub imperatoribus non obſcurum erat nomen

nomen honoſque Comitum Palatinorum. Porro in pace, Palatini eſt, in ſua cujuſq; ſatrapia conventus nobilitatis inſtituere, iiſque, & judiciis præſidere: pretia rebus venalibus præter tempus comitiorum & belli imponere: ponderum & menſurarum curam gerere: Iudæorum quoq; patrocinium & judicia ad Palatinũ pertinent. Caſtellani quaſi legati ſunt Palatinorum, ductoreſque & præſides nobilitatis ſub ſuo quiſque Palatino. Appellantur autem Caſtellani etiam vernacula lingua mutuato à Latinis vocabulo, à caſtellis ſive oppidis, eorumque territoriis, quæ ſinguli ſingula habent attributa: non quod dominatum, juriſdictionem, aut curationem in eis habeant, ſed legationem tantum bellicam, cujus modo fecimus mentionem: plerique etiam certos reditus anniverſarios. Indeque ſuam quiſque denominationem ſumit, videlicet, ut Voinicienſis vel Sremenſis, vel alius cujuſpiam loci Caſtellanus vocetur. Vocantur etiam perſæpe nomine vernaculo domini, loci appellatione in *ki* vel *ski* ſyllabam deflexa, verbi gratia, pan Poſnanski, pan Ploski. Solus autem Cracovienſis Caſtellanus, præter nomen & reditus, nihil habet commune cum aliis: Sed liberum is honorem

rem habet, abſque ullo prorſus munere, præter commune Senatorium: Tam Palatinum autem, quam Caſtellanum, lege eſſe non licet quenquam in ea ſatrapia, in qua nullum proprium habet fundum ſeu bona terreſtria. Vocanturque ii utrique vulgo communi vocabulo dignitarii, quaſi dignitate & honore prædìti, addito fere ſatrapiæ ſeu terræ nomine.

Magiſtratus & Officiales Regni.

Magiſtratus vero ſive officiales regni ab officiis, & functionibus quibuſdam publicis, quibus funguntur, ad univerſam rempublicam pertinentibus, hanc ſumunt communem appellationem. Nam peculiaria eorum nomina ſuperius jam indicavimus. Quibus ſingulis REGNI nomen adjungitur, ut, verbi gratia, Mareſcalcus & Cancellarius regni dicatur, eodemque modo cæteri. Officia vero ſingulorum hæc ſunt:

Mareſcalcus quidem magiſter eſt aulæ regiæ, & adminiſter conſilii publici, penes quem jus eſt convocandi ſenatum juſſu Regis, vel primatis, præſtandi ſilentium & audientiam, faciendi poteſtatem dicendæ ſententiæ, legatos externos introducendi, ejiciendi è con-

ſilio

ſiſio eos qui ad id non pertinent, pronuntiandi decreta regia in cauſis infamiæ & capitalibus, promulgandi ad populum ſenatus conſulta, moderandi pompis publicis, hoſpites illuſtres ſuſcipiendi, compeſcendi motus inquietorum atque turbulentorum non modo circum ſenatum & in publico, ſed etiam in privatis Principis cœnaculis & habitaculis, animadvertendi in delicta, quæ in loco & oppido domicilii ſive hoſpitii regii, vel comitiorum admittuntur, denique in comitiis & in comitatu regio diverſoria diſtribuendi, & imponendi rebus venalibus pretia, unde etiam vectigal ſeu tributum forale ipſi provenit. Mareſcalci etiam eſt, in aulicum regis comitatum & adminiſtros menſæ regiæ, aliorumque numerum aulicorum, profanos præſertim, iuriſdictio, cenſura & animadverſio: eoque geſtat is in publicis conventibus, & regi in propatulum prodeunti præfert erectum ſceptrum ligneum, ſive baculum.

Cancellarius & Vicecancellarius, nominibus & loco diſtincti, ſed poteſtate & munere exæquati, diplomatibus, edictis, mandatis, epiſtolis, & aliis ſcripturis regiis conſcribendis atque ſignandis, quæque ad eum mittuntur acci-

piendis & legendis præſunt. Itaque in poteſtate ſua habent ſigna regia, Cancellarius quidem majus, Vicecancellarius vero minus. Authoritas eorum eouſque patet, ut multa inconſulto Principe ſignare: quæ vero contra leges eſſe videntur, jubenti illi negare poſſint. Dant etiam reſponſa regio nomine, & quibus de rebus conſilium haberi debet, in Senatu proponunt: denique ſenatus conſulta, regiaque & comitialia placita ac decreta literis mandant, & in publicum edunt. Sunt etiam ii cognitores privatarum querimoniarum, & provocationum ab urbanis & oppidanis, præfectorumque judiciis, ad regium tribunal devolutarum: Secretariis, ſcribis, ſacerdotibus, concionatoribus, & cantoribus aulicis ceremoniiſque eccleſiaſticis moderantur: is præſertim qui eſt de ſacro ordine. Lege enim, quamvis non antiqua, alterutrum ex iis ſacri, alterum profani ordinis eſſe oportet, cum antiquitus ſoli fere ſacerdotes eo munere fungerentur. Sunt autem ii in proxima exſpectatione honorum ſui uterque ordinis. Sed neque ſacerdoti cum epiſcopatu, exceptis Præmiſlienſi, Culmenſi, Chelmenſi & Camenecenſi, neque profano ſive ſeculari cum ullo Palatinatu vel

Caſtel-

Caſtellania retinere munus hoc licet, præter peculiarem indulgentiam, aut conniventiam: eſt autem uſitatum, ut de Vicecancellario fiat Cancellarius, propter loci & ſententiæ dicendæ prærogativam.

Theſaurarius ipſo nomine indicat munus ſuum. Eſt enim promus & condus theſauri regii; ſymbolorum ſive inſignium regni, quæ ſunt, corona, pomum, ſceptrum, & gladius; ſuppellectilis & redituum regiorum, ſcripturarumque & monumentorum publicorum: auctor & moderator quorumvis quæſtorum, curatorum, atque diſpenſatorum Principis, & rationum reddendarum exactor, monetariæ officinæ magiſter: ſtipendiorum tam militarium quam aulicorum ſolutor: reddendæ Principi rationi obnoxius. De Mareſcalco curiæ, & præfectis, referendariis, & ſecretariis, dicemus poſtea.

Numerantur etiam inter Magiſtratus & Officiales regni, duo duces exercitus: quorum alter generalis & ſupremus exercituum regni Capitaneus, alter Campiductor, ſeu campeſtris Capitaneus dicitur. Ac ille quidem dux eſt & moderator belli ſecundum Principem, & vicarius Principis. Ducit exercitum, capit locum caſtris, acies in-

ſtruit, dat ſignum pugnæ & receptus, commeatus & annonæ curam in bello gerit, pretia rebus venalibus imponit ponderibuſque & menſuris earum modum ſtatuit, & in delinquentes animadvertit. Campeſtris vero, hujus eſt quaſi vicarius à Principe datus: excubiarum potiſſimum explorationumque curam gerit, & mercenariis militibus, illo præſertim altero abſente, præeſt. Neuter tamen in Senatu locum habet: Quin temporarii eſſe perhibentur, neque inter magiſtratus regni habiti ſuperioribus temporibus Longe minus autem alii quidem, qui ipſi noſtra fere memoria pro magiſtratibus regni haberi & appellari cœpere. Neque tamen inSenatu locum habent, neque functionem ullam ad univerſum regnum pertinentem. Ii vero ſunt gladifer, pocillator ſive pincerna, ſtructor menſæ, quem inciſorem vocant, dapifer, ſubdapifer, magiſter culinæ, qui dapibus apparandis & cocis regiis præeſt. Et certe aut iidem ſunt terreſtres Cracovienſis ſatrapiæ, aut ea ſola de omnibus nullos habet. Itaque nos quoque de ſententia peritiorum inter terreſtres honores & magiſtratus eorum officia exponemus. Dicuntur autem terreſtres honores & magiſtratus, qui non univerſi

verſi regni, ſed terrarum atque ſatrapiarũ ſunt peculiares. Officia terreſtria vulgo appellantur: & his qui præditi ſunt, Officiales terreſtres. Sunt autẽ ii, ſuccamerarius, capitaneus, gladifer, vexillifer pincerna, ſuppincerna, inciſor, dapifer, ſubdapifer, tribunus, judex, ſubjudex, notarius, theſaurarius, venator, agaſo ſive equorum curator. Habentq; certas ſuas functiones ſive curationes antiquitus, in ſua quiſque ſatrapia ſive tractu, ac terra, ut vulgo loquuntur: quarum quælibet olim, diſcerpto in multos dominatus regno, ſuum ducem habuit. Ejus autem hi fuerunt adminiſtri peculiares. Nunc magna pars ſolum nomen eundumque honorem retinent. Quales ſunt gladiferi, pincernæ, ſuppincernæ, inciſores, dapiferi, ſubdapiferi, ac theſaurarii: niſi quod in extraordinariis judiciis, quas commiſſiones vocãt, regiis mandatis ſubſerviunt, & in colloquiis aſſident. Tametſi etiamnunc ii peculiaribus ſuis muneribus fungi recte poſſe exiſtimantur, in ſuo quiſque tractu, à quo denominationem habet, quoties eum Princeps adit: Nempe ut gladifer Poſnanienſis in Poſnanienſi ſatrapia gladium ipſi præferat in ſolenni pompa: pincerna poculũ adminiſtret: inciſor ſive ſtructor menſam apponat:

dapifer dapes inferat: ſubdapifer dapiferum cum ſceptro ſeu baculo præcedat, ſuppincerna potus curam gerat, theſaurarius condus ac promus pecuniæ ſit ac ſupellectilis ejus. Cæteri ſane funguntur etiamnunc fere ſuis muneribus. Ac vexillifer quidem in bello vexillum præfert exercitui ſuæ ſatrapiæ. Tribunus cuſtos eſt arcis in ſuo quiſque tractu, durante bello: Itaque vacationem habet militiæ. Venator venationibus & ſylvis præeſt. Agaſo equitio ſive armento equorum. Iudex cauſis &controverſiis privatis nobilitatis diſceptandis & judicandis præſidet una cum ſubjudice: qui ejus eſt ſocius, non vicarius, loco tantum inferior. Notarius ſcriba eſt & actuarius judicii: Sed habet ipſe quoque in judiciis jus dicendæ ſententiæ, conſuetudine magis, quam legum præſcripto. Cæterum Succamerarius (ut ejus partes poſtremo loco explicemus, licet honore omnibus his anteeat) olim fortaſſis præfuit cubiculo & cubiculariis Principis in ſua quiſque terra: Nunc regendis modo finibus agrorum ac bonorum terreſtrium præeſt. Quem itidem atque judicem, ſubjudicem, & notarium, juratum eſſe oportet. Habetque is ad id munus obeundum vicarios & ipſos
juratos

juratos, in ſingulis territoriis ſingulos, qui camerarii vocantur, ſive cubicularii, propterea fortaſſis, quod antiquitus miniſtri cubiculi Principis ad id munus legebantur à ſuccamerario. Nunc is eos ſibi legit arbitratu ſuo ex equeſtri ordine ejuſdem territorii, & jurejurando adigit, mutatque quoties vult. Cracovienſis Succamerarius præ cæteris ea prærogativa præditus eſt, ut ſalinarum ejus ipſius tractus arbiter ſit & inſpector. Capitaneorum officia ſtatim exponemus. Cæterum hi, de quibus modo egimus, non omnes in omnibus ſatrapiis ſunt, neque in ſingulis ſinguli. Et Cracovienſis quidem ſatrapia ſuccamerarium, gladiferum, dapiferum, tribunum, judicem, ſubjudicem, & notarium habet ſingulos: Poſnanienſis cæteros quidem habet itidem ſingulos: Succamerarius vero, judices, ſubiudices & notarios binos. Habet enim hoſce terra Vſchovienſis peculiares, quæ à Polonia quodam tempore ſeiuncta fuit. Sendomirienſis ſatrapia cæteros quidem & ipſa ſingulos habet, præter tribunum, quem etiam Priſſovienſe territorium non ita pridem ſuum habere cœpit. Caliſſienſis item eoſdem omnes habet ſingulos. Siradienſis ſtructore & ſubdapifero caret: gladiferum,
 pin-

pincernam, dapiferum habet ſingulos: Succamerarios, vexilliferos, judices, & notarios binos. Habet enim hos Velunenſe territorium ſuos, ex quo tempore avulſum fuit à Polonia, ſicut arbitror. Tribuni item duo ſunt in eadem ſatrapia, Major & Minor. Lencicienſis gladiferum, ſtructorem & ſubdapiferum nō habet, cæteros habet ſingulos. Itemque Breſtenſis. Inovvladiſlavienſis vero gladiferum unum habet, ſtructorem & ſubdapiferum nullum: Reliquos omnes binos. Habet enim Dobrinenſis terra peculiarem ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, tribunum, judicem, ſubjudicē, & nōtarium. Ruſſia quinos habet ſuccamerarios, vexilliferos, pincernas, dapiferos, tribunos, judices, ſubjudices, & notarios: Nempe Leopolienſem, Præmiſlienſem, Sanocenſem, Halicienſem, & Chelmenſem: Gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nullum. Podolia itidem nullum de his tribus: Reliquos vero ſingulos, exceptis tribunis, quos duos hābet, Camenecenſem atq; Trebovvlienſem. Lublinenſis ſatrapia gladiferum, ſtructorem, & ſubdapiferum nec ipſa habet: vexilliferum, pincernam, ac dapiferum ſingulos: cæteros binos. Lucovienſe enim territorium peculiares habet

bet

bet ſuccamerarium, tribunum, judicem, ſubjudicem, & notarium. Belſenſis ſuccamerarium, vexilliferum, pincernam, dapiferum, judicem, ſubjudicem, & notarium habet ſingulos, cæteros non habet. Plocenſis ſuccamerarium, pincernam, dapiferum, ac tribunum ſingulos: Iudicem vero & ſubjudicem & notarios binos: (Habet enim hos Zavvcrenſe territorium ſuos.) Structore ac ſubdapifero ea ſatrapia caret. Ravenſis vero ſtructore item & gladifero: Subdapiferum unum habet: reliquos autem ternos, territoriis diſtinctos, videlicet Ravenſem, Goſtinenſem, & Sochaciovienſem. Maſovia judices habet undecim, totidem quot territoria: Nimirum Cyrnenſem, Viznenſem, Varſavienſem, Nurenſem, Vyſſegrodenſem, Zacrocimenſem, Ciechanovienſem, Lomzenſem, Oſtrolencenſem ſive Zembrovienſem, Rozanenſem, & Livenſem: Subjudices & notarios totidem: Succamerarios uno minus: Zembrovienſe enim territorium eo caret: Pincernas atque dapiferos octonos: Rozanenſe enim & Livenſe, atq; item Zembrovienſe territoria hos non habent: Vexilliferum ne Lomzenſe quidem: Subdapiferum autem neq: hęc ipſa, neque Nurenſe: neque Vyſſegrodenſe: porro ſuppin-

cernas & theſaurarios totidem, quot ſubdapiferos habet Maſovia, nempe quinque: Suppincernam item Ravenſis ſatrapia habet: Breſtenſis vero theſaurarium: Cæteræ omnes neutrum: Magiſtrum culinæ nulla præter Cracovienſem, ſi modo non regni is eſt: Agaſonem nulla præter Ruſſiam: Venatores ſolæ Cracovienſis, Poſnanienſis, Siradienſis atque Lencicienſis ſingulos: Sendomirienſis vero & Maſovitica binos: Hæc quidem Viſnenſem & Lomzenſem: Illa vero Sendomirienſem & Radomienſem. Habent & Oſuiencimenſis & Zatorienſis terræ ſuos iudices ſingulos: habet etiam Severienſis ab epiſcopo. Cæterorum terreſtrium magiſtratuum nullũm habet Sileſia, Præfectis ſive Capitaneis exceptis: De quibus iam dicendum eſt. Capitaneus, quem Præfectum recte dixerimus, addito nomine arcis, cui præeſt, cuſtos eſt ac defenſor non ſolum arcis regiæ, verumetiam pacis atque tranquillitatis publicæ, in ſua quiſq; præfectura, quam à vi tutam debet præſtare & vindicare, & furibus latronibuſque repurgare. Itaque juriſdictionem coërcitionemque habet late patentem, non modo in agreſtes & oppidanos, verumetiam in equeſtris ordinis homines: Qua de re accu-

accuratius ſuo loco tractabimus. Adhæc omnium aliorum iudicum, eccleſiaſticorum iuxta ac profanorum, ſententias ad extremum executioni mandat, ſi executores alii nolint, vel non proficiant. Gerit etiam curam commodorum & redituum Principis, qui ex re familiari, ac cenſibus & penſionibus oppidanorum & agreſtium proveniunt. Et omnino arces, & villæ, ſeu ruſtica prædia cum ſuis ſartis tectis, & oppida pagique Principis in ditione præfectorum ſunt. Solus omnium Cracovienſis præfectus licet ampliſſimam iuriſdictionem habeat, tamen ſartorum tectorum arcis, & redituum Principis curam non habet. Eſt enim magnus procurator eius arcis, qui utrunque hoc onus ſuſtinet. Nam Poſnanienſis præfectus, licet maiores etiam prærogativas & iuriſdictionem in tota maiore Polonia obtineat, atque ob id generalis maioris Poloniæ Capitaneus vocitetur, curat tamen ſarta tecta arcis Poſnanienſis duntaxat, & reditus regios eiuſdem territorii. Cætera enim territoria iuriſdictioni eius ſubiecta, habent fere ſuos curatores, quos etiam minus proprie præfectos appellamus: de quibus poſt agemus. Oportet autem præfectum eſſe equeſtris ordinis,

nis, agros & fundos proprios in ea ipſa præfectura, cui præficitur, habentem. Neque externo autem, neque regio vel ducali genere orto, conferri præfecturam fas eſt. Nec duas cuiquam habere licet: Ac ne unam quidem primariam duntaxat & juriſdictione præditam cum primaria Caſtellania vel Palatinatu ejuſdem ſatrapiæ: Poſnanienſi & Cracovienſi exceptis; in quibus non idem jus eſt. Ne Sileſiæ quidem cadunt ſub hanc legem. Habet Præfectus quilibet ſuum Vicarium, quem Vicecapitaneum vel Burggrabium vulgo vocant: Nos Suppræfectum fortaſſis non inepte dixerimus. Penes quem eſt vicaria præfecturæ totius poteſtas, & rerum judicatarum executio. Habet & alterum adminiſtrum, ſtatorum ac certis temporibus peragi ſolitorum judiciorum, quem judicem caſtrenſem dicunt. Vtrunque arbitratu ſuo creat & abdicat: Sed utrunque juratum itidem, atque ipſum præfectum, & ex equeſtri ordine eſſe, certaque bona terreſtria in ea ipſa præfectura habere oportet. Nec eundem judicem ſuppræfectum, terreſtremve & caſtrenſem judicem, eſſe fas eſt. Habet item præfectura quæque actuarium juratum, quem notarium caſtrenſem nominat. Non

ſunt

ſunt autem ſatrapiis, verum arcibus ac territoriis fere, quæ diſtrictus vocantur, diſtinctæ præfecturæ: nonnullæ etiam complura territoria in ſe complectuntur.

Præfecturæ totius Poloniæ.

Sunt vero hæ totius Poloniæ præfecturæ: In majore quidem Polonia unica generalis, Poſnanienſe, Coſtenſe, VVſchovenſe, Caliſſienſe, Gneſnenſe, Pyſdrenſe, Coninenſe,Keinenſe,& Naclenſe territoria complexa: In minore autem Cracovienſis, quæ præter primarium, alia tria territoria, videlicet Proſſovienſe, Xianzenſe & Lelovienſe in ſe continet.Præter eam ſunt Sandecenſis & Biecenſis, præfecturæ cum juriſdictione.In Sendomirieſi vero ſatrapia ſunt:Sendomirienſis.Radomienſis, (Stenzicenſe quoq; territorium dudum complexa,quod jam peculiarem præfectum habet,) Corcinenſis, quæ & novæ civitatis dicitur, Checinenſis, Opocinenſis,Pilſnenſis.InLublinenſi ejuſdem nominis præfectura eſt,& Lucovienſis. In Siradienſi Siradienſis,quæ Schadcovienſe quoque & Radomſcenſe & Petricovieſe territoria annexa habet: Velunenſis item &Oſtreſſovienſis.InLencicienſi unica eſt,tria habens territoria,

nimi-

nimirum Lencicienſe, Brezinenſe, & Orlovienſe. In Cuiavia Breſtenſis, Cruſuicienſe item & Covalienſe, & Prædecenſe, territoria adiuncta habens: Iunivvladiſlavienſis cum annexo Bydgoſtienſi territorio: & Bobrovvnicenſis, Dobrinenſe, Ripinenſe & Libnenſe territoria complexa. In Ruſſia Leopolienſis, Præmiſlienſis, Sanocenſis, Halicienſis, Chelmenſis, & Craſnoſtavienſis. In Podolia Camenecenſis atque Trebovvlienſis. In Belſenſi ſatrapia Belſenſis, Buſcenſis, Grodlenſis, & Grabonecenſis. In Plocenſi unica cum tribus aliis territoriis, Zavvcrenſi, Mlavenſi, Srenenſi ſive Srencenſi. In Maſovia Cyrnenſis, Viznenſis, Varſavienſis, cui Nurenſe quoque territorium paret, Vyſſegrodienſis, Zacrocimenſis, Ciechanovienſis, Lomzenſis, Rozanenſis, (in qua eſt Macovienſe territorium,) & Livenſis. In Ravenſi vero ſatrapia tres præfecturæ ſunt, Ravenſis, Goſtinenſis, & Sochaciovienſis. In Sileſia ſunt Oſuiencimenſis & Zatorienſis. Præter has præfecturas ſunt & aliæ de ſuperioribus fere detractæ, & peculiariter, quamvis minus Latine, tenuta, earumque præfecti tenutarii vulgo vocantur: qui partim non habent ſua territoria, partim habent, verum ſine ulla iuriſ-

iuriſdictione in nobilitatem. Nam ea eſt penes veros præfectos, quibus eæ tenutæ voluntate regia propter utilitatem, vel aliqua de cauſa detractæ ſunt. Sunt autem ii tenutarii curatores, modo regiorum prædiorum atque redituum, & caſtellorum, plebiſque ſubiectæ, non diſſimili conditione magni procuratoris arcis Cracovienſis. In iis leges eæ, quæ de præfecturis quidem commemoratæ ſunt, locum non habent. Omnium autem præfecturarum reditus, partim ex agricultura, & re pecuaria, partim è molis frumentariis & ſylvis, partim è cenſibus & penſionibus agreſtium & oppidanorum proveniunt, & vel certo pacto præfectis locantur à Principe, vel eorum fidei committuntur, ita ut rationibus reddendis obnoxii ſint. Condonantur etiam interdum ob eximia merita. Oppignorari quoque præfecturas non inuſitatum eſt, eas præſertim, quæ iuriſdictione carent, quæque non ſunt primariæ cuiuſque ſatrapiæ. Sed ita demum id legitimum eſt, ſi rata redituum portio quotannis de capite deducatur. Quod cum in deſuetudinē abiiſſet ſuperiori tempore, comitiorum decreto nunc revocatum eſt. In iis vero præfecturis, quæ iuriſdictionem habent, ſi uſus reipu-
blicæ

blicę oppignorationem requirat, etiam aſſenſu Senatus comitiali opus eſt. Sola Sendomirienſis privilegio quodam neque oppignorari, neq; locari perpetua locatione poteſt. Habent & epiſcopi, & proceres, atque equites locupletiores nonnulli arces & præfectos ſuos: Sed hoc nomine Principi néquaquã obnoxios. Habet arx Cracovienſis peculiariter decé cuſtodes, qui burggrabii, ſumpto à Germanis vocabulo, appellantur, ſine ulla poteſtate, præfecti auctoritati obnoxios: Qui pacis juxta ac belli tempore nocturnas, atque etiam diurnas, quãdo opus eſt, excubias, per ſe, vel per adminiſtros ſuos ſervant. Habentque militiæ vacationem: & eo nomine ambitur id munus à multis, & à rege confertur. Salinæ & alia metalla habẽt ſuos curatores & adminiſtros juratos, & rationibus reddendis obnoxios. Præeſtauté ſalinis Bochnenſibus & Veliſcenſibus, earumque adminiſtris & operis, unus ſalinator, quem zupparium Cracovienſem vocant. Ruſſicis item unus, quem Ruſſicum appellant. Et eſt honorata hæc utraque curatio. Sed neque in regni, neque in curiæ, neq; in terreſtribus magiſtratibus numerantur: Quemadmodum neque telonæ, ſive quæſtores teloniorum, neque tributorum atq;

exa-

exactionum publicarum exactores. Et ii vero utrique rationibus reddendis obnoxii ſunt. Telonæ quidem, ſi non redemerint telonia: Quod faciunt plerunque. Hos omnes in hunc locum terreſtrium magiſtratuũ conjicere libuit, propterea quod eorum curationes ad præfectorum officia nonnihil accedunt. Scribam quoque ſive notarium theſauri regii nihil vetat his adjicere, quem rex ipſe edit, ac theſaurario vicarium adjungit. Eſt & ſcriba caſtrenſis, quem etiam notarium campeſtrem vocant, mercenariorum militum conſcriptor, & ſolutor ſtipendiorum.

Miniſteria aulica.

Sunt etiam à terreſtribus magiſtratibus non multum diverſa miniſteria quædam in aula Principis, quæ officia curiæ dicuntur. Quorum adminiſtri terreſtrium plerorumque & regni officialium (quorum ſunt cognomines) quotidianis miniſteriis in aula Principis funguntur, fidemque ſuam Principi ad ſuum quiſque miniſterium iurejurando obſtringunt. Sunt autem ii: Mareſcalcus, Theſaurarius, ſeu Vicetheſaurarius, Succamerarius, Referendarii duo, Pincerna, Structor mẽſæ, Dapifer, Subdapifer, Magiſter culinæ, & Præfe-

ctus curruum. Nuper etiam his acceſſere Vexillifer, ac ductor auliciæ militiæ. Qui omnes addito nomine curiæ, à ſuperioribus magiſtratibus & officialibus cognominibus ſuis diſtinguuntur: nempe ut Mareſcalcus curiæ, Theſaurarius curiæ, atque eodem modo alii dicantur. Nec ſcio an & Secretarii in hunc ordinem referri debeant, licet nullum peculiare certumque munus attributum habeant, ſed ad nutum Principis præſto ſint in obeundis ejus nomine legationibus, in ſcriptionibus & lectionibus publicarum & regiarum ſcripturarum, in acciendis ac deducendis ad Regem vel in ſenatum illuſtribus hoſpitibus & legatis Principum, in exquirendis & referendis ſententiis ægrotorum, & à conſilio abſentium primariorum ſenatorum, in recognoſcendis pro Principe locis, factis, & cauſis controverſis, regiorum præſertim hominum, & adminiſtrorum inter ipſos, vel cum magiſtratibus ſuis, & ſi qua ſunt alia honeſta & cum dignitate conjuncta miniſteria. Numerus eorum certus non eſt. In his eminet unus, qui appellatur primus ſeu major Secretarius. Is abſentium Cancellariæ præſidum vicem ſupplet in aula & comitatu Principis: Nec tamen, ut illi, geſtat

ſignum

ſignum regium, ſed quoties opus eſt, petito ab ipſo annulo ſignatorio, tam diplomata publica, quam epiſtolas ipſo præſente ſignat. Quod ſi is quoque abſit, peragit ea quiſpiam de cæteris Secretariis, quem Princeps juſſerit. Habet autem primus quoque Secretarius ſecundum Cancellarium & Vicecancellarium prærogativam capeſſendi honores publicos & magiſtratus qui vacaverint: in arbitrio tamen regis poſitam. Habet & locum honoratum ſupra omnes officiales terreſtres & aulicos, excepto Mareſcalco. Mareſcalcus curiæ abſente Mareſcalco regni agit omnia quæ illius muneris ſunt: A præſente etiam ſocius adhiberi ſolet ac debet ad ea quæ ſunt majoris momenti peragenda, præfertque cum eo pariter Principi erectum ſceptrum, Theſaurarius item Theſaurarii regni abſentis vices gerit, adhibeturque & ipſe à præſente ad pleraque omnia. Succamerarius, eſt magiſter cubiculi atque cubiculariorum puerorum, aliorumque domeſticorum Principis adminiſtrorum: Sub cujus poteſtate eſt ſupellex ad lectum & cubiculum Principis cultumque corporis pertinens. Ianitoribus quoque idem præeſt. Referendarii, ſupplicum libellorum magiſtri ſunt, &

querimoniis hominum audiendis, Cancellariæque, ut verbo legis utamur, referendis præſunt. Quinetiam in litibus urbanis diſceptandis præſto ſunt eidem Cancellariæ, ejuſque permiſſu exponunt Regi cum conſilio cauſas & controverſias litigantium. Nuper adeo ſententias quoque rogari cœperunt in regiis judiciis. Sunt autem duo pari poteſtate, alter eccleſiaſtici, alter profani ordinis. Ductoris copiarum, magiſtri ſtabuli, magiſtri culinæ, & præfecti curruum quæ ſint officia, ipſa eorum nomina ſatis oſtendunt. Cæterorum munera jam ſunt explicata in terreſtribus officiis & curationibus. Eadem enim ſunt horum atque illorum: Sed cedunt hi illis præſentibus in ſua cuiq: ſatrapia ſive terra. Hæc autem omnia honorata ſunt miniſteria: Minus illa, interioris cubiculi ſervitoris, curatoris lecti atq; diſpenſatoris. Cæterum ſtipendiarii & aulici Principis equites, concionatores, & ſacrifici, quamvis honorato ſint loco, tamen inter officiales non cenſentur: Multo minus ſtipatores, ſive ſatellites, cubiculariique & pueri: Sed perpetui ſunt adminiſtri Principis, & præſto ſunt ipſi iter facienti, & quovis loco manenti. Ac ſacrifici quidem per vices operantur ſacris quotidie præſente re-
ge.

ge. Canunt etiam feſtis diebus,benedictioneſque & gratiarum actiones ritu Chriſtiano ad menſam ejus peragunt. Concionator ſacris concionibus fungitur. Aulici vero (ſic enim vocantur) equites equis ſtipendia merent,præſidii honoriſque regii cauſa, & equeſtrem eum vel currulem equeſtres fere comitantur. Qui equitatus numeroſus eſt atque ſplendidus,nobili juventute conſtans. In qua ſunt complures magiſtratibus & officiis non modo aulicis verũ etiam terreſtribus præditi. Ei vero Mareſcalci moderantur. Cæteri miniſtri non habent neceſſe equos alere. Itaque pedeſtres prodeuntem in publicum Principem deducunt. In ſolennibus tamen pompis non inuſitatũ eſt,ut equites quoque aulici pedeſtres equeſtrem Principem antecedant. In longioribus autem itineribus ii, qui equis non merent,vel regiis, vel oppidatim ſuppeditatis, vel conductitiis equis aut curribus vehuntur. Ex his ſtipatores præſidii cauſa ſunt circum Principem: Quod tamen recens eſt in Polonia: ſed auget majeſtatem Principis. Cubicularii & pueri præſto ſunt ad quævis domeſtica miniſteria. Sed cubiculariorum peculiaris uſus eſt in acciendis in Senatum & ad Regem conſiliariis,& perferendis

quoquo verſus literis, mandatis, edi-ctiſque regiis. Quam ad rem oppida-tim & vicatim eis mandato Principis equi ſubminiſtrantur. Quæ, ſubvectio-nes, &, lingua vernacula, *poduoda* vo-cantur: Curſum publicum Latini vo-cant. Incedentem in publico Princi-pem, aulici quidem antecedunt: ſtipa-tores prælongis ſecuribus more pedi-tum Germanorum armati latera ejus cingunt: cubicularii vero cum pueris ſubſequuntur, ſed ita, ut & aulici pro-ceribus atque ſenatoribus profani or-dinis, & cubicularii puerique epiſcopis ac ſecretariis eccleſiaſtici ordinis proxi-ma Principi loca honoris cauſa conce-dant: Niſi forte regem regina ſequatur. Tunc enim epiſcopi quoque & ſecreta-rii cum proceribus antecedunt: Regi-nam vero longus ordo ſequitur nobi-lium matronarum & puellarum. Hæc igitur eſt ratio univerſa aulæ & comi-tatus regii. Mitto enim cantores, abaci cuſtodem, mapparium, canum venati-corum curatores, dimenſorum diſtri-butores, janitores, tibicines, tubicines, opifices, & alia viliora miniſteria: Quæ magna eſt turba, & ſumptibus Princi-pis alitur. Et quoniam omnia perſequi-mur: volumus quidem certe. Habet etiam Regina ſuum comitatum, nec

modo

modo puellarum & matronarum quæ in gynæceo ſunt, ſed etiam puerorum cubiculariorum & aulicorum,& in his peculiares adminiſtros ſive officiales. In primis Magiſtrum curiæ, qui omnibus præeſt, Reginamque prodeuntem cum ſceptro antecedit: Magiſtram curiæ matronam gynæceo moderantem: Deinde Cancellarium,vel Secretarium: Cujus ſunt munera,literas nomine Reginæ conſcribere, & ſignare, & legere, & compellantibus eam reſponſa dare. Quod quidem neſcio an cum Magiſtro curiæ commune habeat. Eſt autem & hic diſcrimen inter cancellarium & ſecretarium,quod hic non geſtat ſignum Reginę,ſicut ille:ſed ab ea,quoties opus eſt, utendum accipit. Habet Regina etiam theſaurarium ſuum,& pincernam ſive pocillatorem, & ſtructorem menſæ, & ſubdapiferum, & dapiferum, & culinæ ac ſtabuli magiſtros ſingulos: Itemque diſpenſatorem, abaci cuſtodem, mapparium, & janitores,eodem, quo regii ſunt, honoris diſcrimine: Quibus omnibus victus, veſtitus, & mercedes à Rege præbentur. Indidem ipſius quoq; Reginæ menſa inſtruitur, res veſtiaria, mundus muliebris, & jumenta comparantur. Quod ſi ea Regi ſuperſtes ſit, vidua de ſuo ac de fructi-

bus & reditibus eorum bonorum, quæ Rex ipſi dotis ac donationis propter nuptias nomine de ampliſſimi Conſilii ſententia attribuerit, ſeſe cum univerſo comitatu ſuo deinceps ſuſtentat. Atque hæc de magiſtratibus regni terreſtribus, & aulicis, nobis decurſa ſunto.

De ordine Eccleſiaſtico.

De eccleſiaſticis magiſtratibus, honoribus, miniſteriis & curationibus, quales ſunt ſecundum archiepiſcopos & epiſcopos, ſuffraganeorum, abbatum, præpoſitorum, decanorum, archidiaconorum, ſcholaſticorum, cantorum, cuſtodum, cancellariorum, vicariorum in ſpiritualibus, officialium, commiſſariorum miniſtrorum, priorum, cuſtodum ſive guardianorum, pœnitentiariorum, parœcorum, quos etiam plebanos vocant, non eſt operæ pretium hic nos perſequi: Ne de collegiis quidem, canonicorum, monachorum, & monacharum, fratrum conventualium, vicariorum, pſaltarum, manſionariorum, & ſi qua ſunt alia. Neque enim peculiare quicquam habent apud Polonos præ cæteris gentibus & nationibus Chriſtianis, neque ad rempublicam pertinent, exceptis archiepiſcopis & epiſcopis, & ſi quibus

forte

forte prætereа peculiariter quædam reipublicæ munera, quorum ſuperius mentionem fecimus, mandantur. Magnus tamen, ut par eſt, honor eis & omnibus ſacerdotibus habetur ſolo ſacerdotii nomine. Major etiam olim habebatur: id quod è vetuſtioribus literarum monumentis deprehenditur. Omnes autem ii epiſcoporum & archiepiſcoporum poteſtati & juriſdictioni ſubjecti ſunt, præter, ſi qui Pontificis maximi, cujus eximia poteſtas eſt, auctoritate exempti ſunt.

Reliqui magiſtratus Poloniæ.

Plebes urbanæ, oppidanæ, vicanæ, & agreſtes, partim Principi parent, partim proceribus & equitibus: partim certis ſacerdotiis attributæ ſunt. Reguntur autem à ſuis quæque dominis, eorumq; præfectis ac procuratoribus, ex æquo & bono, ſive ex arbitrio magis, quam certis legibus. Quanquam non carent tamen ſuo quæque jure: Quod non eſt unius modi, quemadmodum poſterius oſtendemus. Præter dominos autem, eorumque præfectos & procuratores, habet plebs quæque oppidatim, vicatim, & pagatim ſuos magiſtratus. Ac in pagis quidem ſcultetum ſive advocatum hæreditarium vocant,

 qui

qui eſt quaſi deductor ac defenſor coloniæ: qui vel ipſe, per ſe, vel per vicarium ſuum, (& ipſum advocatum, ſed judicialem, vocant,) cum adjunctis aliquot ex aratorum numero ſcabinis (ſic appellantur judices, ſive aſſeſſores judicii) jus dicit. In civitatibus autem & oppidis & vicis præter hos ſunt etiam conſules. Ita vocamus eos, qui à veteribus decuriones appellantur: penes quos eſt civitatis cujuſquam gubernatio & cuſtodia: in delinquentes animadverſio: publicorum commodorum adminiſtratio, curaque ædificiorum & ſartorum tectorum publicorum. Inter eos autem unus præſidet magiſter civium, quem vulgo proconſulem vocitant, qui eos, quoties opus eſt, convocat, & in conſilium adhibet. Nam leviora ſine illis ipſe gerit. Conſulum non idem eſt ubique numerus. Habent item ſingulæ opificum ſocietates & contubernia in qualibet civitate & oppido ſuos magiſtros, & his adjunctos aliquot ſeniores. In majoribus urbibus ſunt etiam ædiles unus & alter, de numero decurionum delecti, pecuniæ publicæ quæſtores, & ſartorum tectorum curatores. In oppidis vero & vicis communiter hæc à decurionibus curantur. Hos magiſtratus, in oppidis præſer-

præſertim, iuratos eſſe oportet, præter advocatos hæreditarios. Nullos autem communes magiſtratus pagi inter ſe, neque civitates, habent. Hæc de plebeiis magiſtratibus.

Electio magiſtratuum & Cleri.

Creandorum magiſtratuum, & honorum mandandorum, in Polonia non una eſt ratio. Olim epiſcopi ex præſcripto ſacrorum canonum à collegiis primariorum ſacerdotum, quæ capitula cathedralium eccleſiarum vulgo nominant, legebantur: Nunc Princeps, umbratili quadam electione illis relicta, aut ne relicta quidem, ſolus arbitratu ſuo edit epiſcopum,& Pontifici max. commendat (quod fiebat etiam à collegiis) ut eius auctoritate approbetur, præficiatur, & ab aliis epiſcopis conſecretur. Cæperunt autem ſic editi ſive nominati indulgentia vel conniventia quadam admitti ad conſilia publica priuſquam approbentur à Pontifice: Non item ad functiones ſacras, & iuriſdictionem eccleſiaſticam,& adminiſtrationem bonorum: Sed à morte epiſcopi collegium ſacrum, diſtributis inter ſe curationibus, bona vacantia adminiſtrat: excepta Gneſnenſi diœceſi,quæ peculiarem habet Oeconomum,

etiam

etiam vivente Archiepiſcopo. Ius autem dicit in ea juxta ac in aliis diœceſibus vacante ſede unus aliquis, quem collegium adminiſtratorem temporarium renunciaverit. Abbatum & præpoſitorum eligendorum jus collegia monachorum hactenus retinuere: Sed jam vix retinent, ab epiſcopis primum, deinde à regibus etiam labefactum & violatum. Ad electionem quidem certe, regius aſſenſus & epiſcopi auctoritas accedat, oportet. Cæterum in ſodalitiis & conventibus fratrum mendicantium neutrum horum requiritur. Ne in inferioribus quidem & quaſi vicariis locupletiorum monaſteriorum curationibus, quas fere præpoſituras vel prioratus vocant, prælati & canonici eccleſiarum cathedralium, partim à pontifice maximo, partim ab ipſarum epiſcopis, alternis menſibus creantur. Primariorum tamen ſecundum epiſcopos in unaquaque eccleſia prælatorum & nonnullorum canonicorum edendorum ſive commendandorum, & , ut vulgo loquuntur, præſentandorum jus regi conceſſum eſt pontificum ſuperiorum indulgentia. Indultum eſt idem jus etiam privatim quibuſdam, præſertim epiſcoporum curatoribus, in aliis quibuſ-

buſdam ſacerdotiis. In parœciis vero & aliis minoribus ſacerdotiis uſitatum & legitimum eſt, ut jus edendi ſit penes eos, unde profecta eſt donatio cujuſque ſacerdotii, vel in quorum bonis id proventuſque ejus ſiti ſunt, ſic tamen, ut penes epiſcopum ſit approbatio editi, & reprobatio, ſi non ſit idoneus: aut ſi plures pariter edantur, dijudicatio. Quod de illis quoque, qui à rege vel alio quopiam profano commendantur, ſive præſentantur, intelligendum eſt. Vocantur autem patroni uſitato juri pontificio nomine; collatores etiam vulgo, qui jus hoc edendi ſive præſentandi habent: Quibus invitis obtrudi ſacerdotem ſive beneficiarium per legem non licet, ne pontificis quidem maximi auctoritate: niſi ii ſeſe indignos eo jure reddiderint, aut intra tempus legitimum uti eo neglexerint. Obtruſo pœna eſt proſcriptio. Quæ ſic obiter, & præter inſtitutum propemodum, hic nobis perſtricta ſunto. Ad proprios reipublicæ Polonæ magiſtratus revertamur. Palatinos & Caſtellanos, & reliquum omnem ſenatum regni, Princeps legit, & jurejurando obſtringit ſibi, & regno, ſive reipublicæ. Idem confert præfecturas, cæteroſque omnes magiſtratus, honores

& miniſteria publica. Sed in magiſtratibus regni illud receptum eſt, ut non niſi in comitiis renuncientur. In judice vero & ſubjudice, & ſcriba ſive notario, terreſtribus ita adſtricta eſt legibus poteſtas Principis, ut nobilitas eius ſatrapiæ ſive territorii, cuius judex, vel ſubjudex, vel ſcriba deceſſit, conventu inſtituto, auctore & præſide Palatino, quatuor patresfamilias equites eligat: de quibus Princeps unum, quem vult, in locum vacantem ſurroget. Abrogari vero magiſtratus aut honor ullus nemini poteſt, niſi per maximam vel mediam capitis diminutionem, hoc eſt, libertatis civitatiſve, ſive nobilitatis & bonæ famæ amiſſionem: aut ſi quis alium magiſtratum honoremve adeptus ſit, quem cum priori retinere jure non poſſit. Ipſe ſe quiſque abdicare arbitratu ſuo poteſt. Præfectura, & metallorum, teloniorumque curatione, Princeps amovere quemlibet, quando vult, poteſt, niſi cui ipſe promiſerit, ac diplomate caverit, ut ad certum tempus, vel quoad vixerit, amoveri nequeat. Aulico item magiſtratu & miniſterio amovere quenque Regi licet. Non temere tamen id facit, nec fere ſine nota ignominiæ: niſi lex jubeat. Exactores tributorum annui

fere

fere creantur à Rege, vel comitiali placito. Plebeios magiſtratus partim domini vel præfecti creant, partim ipſi ſibi cives & oppidani legunt, præter Cracoviam: ubi Palatinus jus legendi ſenatus habet: abrogandi non habet: Nec niſi morte, aut maxima mediave capitis diminutione honoris amittitur: Ex omni etiam numero viginti quatuor conſulum, quotannis octo, quos vult, Palatinus rebus gerendis præficit, quos præſidentes vocant: de quibus certo ordine ſinguli fiunt magiſtri civium in ſex hebdomadas. Nec multum diverſa eſt ratio conſulum in aliis quibuſdam civitatibus & oppidis: Niſi quod præfecti in ſuæ quiſque ditionis oppido unum aut alterum legendi facultatem habent. Cazimiriæ, Clepariæ, & Proſſoviæ magnus procurator arcis Cracovienſis, cum in legendis conſulibus, tum in aliis rebus, præfecti vicem obtinet. Idem advocatum & ſcabinos juris ſupremi Theutonici ſive Magdeburgenſis legit. Cæteros autem ſcabinos, ipſi conſules ſive decuriones in ſua quique civitate & oppido legunt, & ſacramento adigunt. Cracoviæ advocatum quoque judicialem. Cæterum ſcultetus ſive advocatus hæreditarius in quovis oppido, vico atque pago ſemel à domi-

no

no conſtitutus, magiſtratum hunc,ob-noxium ipſi domino ad equeſtre miniſterium, reique publicæ ad expeditionem bellicam, etiam ad hæredes tranſmittit. Quin & in externum transferre aſſentiente domino poteſt. Eſt tamen jus faſq; domino amovere ſcultetum, & advocatum hæreditarium contumacem aut inutilem, perſoluto ipſi pretio, quod habet inſcriptum in diplomate, vel ſecundum æſtimationem emolumentorum atque ædificiorum. Niſi quid enorme & privatione dignũ is commiſerit. Quo quidem jure multi ſic abuti cœpere ad augenda commoda ſua, ut ſcultetis & advocatis hæreditariis ſine ulla culpa ejectis prorſus, vel in ordinem redactis, agros eorum prædiis ſuis adjunxerint, judiciis vero judiciales advocatos arbitratu ſuo præficiant. Reditus magiſtratuum regni exigui, terreſtrium vero & aulicorum nulli fere ſunt. Ne urbanorum quidem, & oppidanorum, & agreſtium ulli fere certi ſunt. Honorem Poloni ſatis amplum & luculentum virtutis & honeſtorum laborum præmium eſſe duxerunt, etiam ſine compendio: quod minus generoſi animi magis plerunque conſectantur. Sunt tamen certæ mercedes, & quaſi ſportulæ, quæ judicibus
judi-

judiciorumque adminiſtris penduntur à litigantibus. Primores aliquot Palatini & Caſtellani, mediocres tamen habent reditus, partim ex agris & prædiis, partim è ſalinis, vel teloniis, ſive aliis quibuſdam penſionibus à Principe antiquitus in omne tempus attributis. Epiſcopi nonnulli peramplos habent, unde non modo ipſi commode & cum dignitate vivere, & ſenatoria munera laute ſuſtinere, verumetiam inferioris ordinis ſacerdotes, ſocios & adminiſtros ſuos recte alere ac tueri, & omnem cultum divinum cum dignitate adminiſtrare, & egenis denique liberaliter ſubvenire queant. Habent etiam decimas omnium ſegetum publico principum ac totius Poloniæ conſenſu jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ attributas, & aliis quibuſdam penſionibus poſtea vel cumulatas, vel commutatas: indeq; cùm aliis quibuslibet ſacrorum adminiſtris, tum parœcis, prælatis, & canonicis certas portiones antiquitus ſegregarunt. Habent & luculentos fundos, prædia, pagos, oppida, arces & territoria, partim priſcorum itidem principum & regum, partim privatorum munificentia adjecta. Ne abbatum quidem & cæterorum ſacerdotum, prima-

riorum præſertim, quos prælatos vocant, & monaſteriorum, atque etiam parœciarum piis & honeſtis uſibus male proſpexit ſimilis pietas & beneficentia. Ipſi etiam ſuperiorum temporum epiſcopi, abbates, & ſacerdotes ſucceſſoribus & poſteris ſuis permultum addiderunt, patrimonia ſua, vel empta aliunde bona, cenſuſve ſacerdotiis adjungendo, templorumque ſplendorem, ædificiorum atque donariorum omnis generis magnificentia augendo, quo auguſtiorem cultum divinum redderent. Atque hæc omnia cum ipſis adeo perſonis eccleſiaſticis maiorum legibus ac Principum benignitate immunia ſunt à pleriſque omnibus muneribus & oneribus publicis. Quo prolixior autem fuit hominum in ordinem ſacrum munificentia ſuperioribus temporibus, hoc erant abundantiores & ipſi, qui de ſuo liberales erant, licet minus curæ laboriſque rei familiari impenderent. Nunc paſſim in alienas donationes ac decimas invaditur longe maiore avaritiæ rapacitatiſque infamia, quam egeſtatis relevatione. Multi tamen ex hoc ordine nullos habent certos reditus: ſed partim Epiſcoporum & opulentiorum non modo ſacerdotum, verumetiam profanorum ſtipendiis, partim

cæteræ

cæteræ multitudinis quotidiana beneficentia & quaſi ſtipe vitam ſuſtentant. Quales fere ſunt etiam ii, qui vocantur Mendicantium conventus, ſive collegia.

Iudicia Eccleſiaſtica.

Sed nos honorum & magiſtratuum omni ferme ratione explicata, ad judicia tranſeamus. Eorum autem ratio varia & perplexa eſt in Polonia. Habet ordo eccleſiaſticus, quemadmodum & apud alios Chriſtianos populos, ſua, quibus cæteri quoque homines, nobiles pariter ac plebeii, obnoxii ſunt aliquatenus, in iis præſertim cauſis, quæ cum religionis, aut perſonarum, rerumve ſacrarum ratione aliqua ex parte connexæ ſunt: Quales ſunt, de inſtitutis & ritibus religionis: quæque his adverſantur, de impietate, hæreſi, ſchiſmate, magia, incantationibus, fœnore, ſacerdotiorum cauponatione, quam Simoniam vulgo vocant: Itemque de decimis, & fundis, & quibuſvis cenſibus ac reditibus eccleſiaſticis, de cæde, vi, & injuria ſacris initiato homini, reive, aut loco ſacro, ſeu ſacerdotii fundo illata. Adhæc de jure patrocinii ſive patronatus, quod vocant, & de ſacerdotiorum jure quævis controverſiæ:

itemque de jure matrimonii & natalium,& de miſerabilium egentium perſonarum injuriis,quæque ex obligatione in foro eccleſiaſtico facta oriuntur. Teſtamentariæ cauſæ profanorum hominum in hoc æque ac profanis foris diſceptantur , dummodo extra judicium teſtamenta ſint condita. Aliter enim in eo foro diſceptantur , in quo ſunt condita. Niſi quid forte legatum ſit pietatis ergo, & ad piam cauſam, ut vulgo loquuntur, hoc eſt, templis , eccleſiarumve miniſtris aut egenis : Quæ cauſa propria eſt eccleſiaſtici judicii. Eſt autem judiciorum eccleſiaſticorum ſumma penes epiſcopos: quorum vices gerunt ii,quos vocant vicarios in ſpiritualibus,Cancellarii & Officiales: Inter quos unus, qui eſt primarius, generalis appellatur: Cæteri foranei. Ab Epiſcopis, eorumque vices gerentibus provocatio eſt ad Archiepiſcopos:& ad Gneſnenſem quidem ab ipſo etiam Leopolienſi Archiepiſcopo:Idque eo nomine, quod ille eſt legatus perpetuus, ſive, ut vulgo loquuntur , natus ſedis apoſtolicæ. Pertinent autem ad ejus provinciam hi epiſcopi : Cracovienſis , VVladiſlavienſis , Poſnanienſis , & Plocenſis in Polonia, VVratiſlavienſis in Sileſia Boëmicæ ditionis : Lubeſſenſis in

Marchia Brandeburgenſi: Vilnenſis in Lithuania: & Mednicenſis in Samogitia: Olim Culmenſis quoque in Pruſſia, & Camenenſis in Pomerania ſub eo fuere: ſed avulſi ſunt poſtca. Ad Leopolienſem vero, Præmiſlienſis, Chelmenſis, Camenecenſis, Lucenſis, ſive Luceorienſis, atque Kiovienſis. Extrema tandem provocatio eſt ad Pontificem maximum antiquiſſimo Chriſtianæ religionis inſtituto. Omnes autem judices eccleſiaſtici iudicant, ſive adeo iudicare debent, è præſcripto eccleſiaſticorum & pontificiorum canonum: & præter diras ſive cenſuras & interdicta eccleſiaſtica, habent ius quoddam coërcendi ſontes, in ſui quidem ordinis homines laxius, in profanos autem reſtrictius, ita ut contra hos ad executionem rerum iudicatarum, urbanorum ac terreſtrium magiſtratuum opem ad extremum imploraſſe neceſſe habeant. Nec ii iure eis deeſſe poſſunt aut debent.

Iudicia Politica.

Habent & profani inter ſe nobiles iuxta ac plebeii ſua iudicia: quibus ſacris initiatum aut ſacerdotio præditum præeſſe non licet. Ac nobilitas quidem terreſtribus iudiciis peculiariter

ſubeſt: quæ à judice, ſubjudice, & notario terreſtribus exercentur, alibi quidem quater, alibi ſexies quotannis, alibi vero ſingulis menſibus: Niſi forte iudex, ſubjudex, aut notarius deſit: aut bellica expeditio, vel comitia, colloquiave (de quibus paulo poſt dicemus) interveniant. Tunc enim ſilent judicia nobilitatis, non terreſtria modo, ſed & alia. Sunt autem in qualibet ſatrapia ſive palatinatu certa oppida, in quibus jus hoc dicitur nobilitati, in eo ipſo territorio bona agroſque habenti. Nec evocari quenquam è ſuo territorio licet, niſi ipſe certa obligatione nominatim ab hac prærogativa receſſerit. Cæterum qui nulla habet bona terreſtria, conveniri hoc jure non poteſt. ne ſacerdos quidem, exceptis cauſis finium regundorum, & adſcriptitii alieni profugi, cæſi, vel vulnerati: aut ſi ulla alio quam ſacerdotii nomine bona terreſtria poſſideat. Oppida vero ac territoria judiciaria hæc ſunt: In Cracovienſi quidem ſatrapia Cracovienſis arx, Proſſovia, Xianzum, Lelovia, Biezzum, Cichovia: In quo oppido & Sandecenſe territorium judicatur: In Poſnanienſi, Poſnania, Coſtenũ, VVſchona: In Sendomirienſi, Sendomiria, Radomia, Opocinum, Chencini, Viſlicia,

cia, Pilſna: In Caliſſienſi, Caliſſia, Gneza, Pyſdri, Coninum, Kcina, Naclum: In Siradienſi, Siradia, Schadcovia, Petricovia, Radomſci; Item Velunia & Oſtreſſovia: In Lencicienſi, Lencicia, Brezini, & Orlovia: In Breſtenſi, Breſte, Cruſuicia, Conale, & Prædecia: In Inovvladiſlavvienſi, eiuſdem nominis oppidum, & Bydgoſtia: itemque Dobrinum, Ripinum, & Lipnum: In Ruſſica, Leopolis, Præmiſlia, Sanocu, Halitia & Chelma: In Podolica, Camenecia, ac Trebovvlia: In Lublinenſi, Lublinum, & Lucovia: In Belſenſi, Belſum, Buſcum, Grodlum: In Plocenſi, Ploſcum, Plonſcum, Bielſcum, Racianzum, Zavverze, Mlavva ac Srenſcum: In Maſovica, Cyrſcum, Vizna, Varſavia, Nur, Vyſſegradum, Zacrocimum, Ciechanovia, Lonza, Zembrovia, Rozanum, & Liva: In Ravenſi, Rava, Goſtinium & Sochaciovia. In Sileſia vero Oſuiencimenſe & Zatorienſe territoria ſuos utrunque peculiares habet iudices, qui cum delectis de nobilitate ius dicunt, præfecto præſidente. Ad eundem modum & Severienſis, epiſcopi Cracovienſis ditio, ſuum habet. Olim in Sileſia ipſi duces in ſua quiſque ditione iudiciis præſidebant. His iudiciis diſceptantur pleræque omnes cauſæ nobili-

tatis privatæ, ac civiles, quemadmodum loquuntur iureconſulti, ac civiliter inſtitutæ. Regundorum finium controverſia hoc ipſo quidem iudicio primum diſceptatur inter equites, vel inter equitem & ſacerdotem: Sed ad extremum ad Succamerarium terreſtrem remittitur: Qui in rem præſentem veniens, ipſe per ſe vel per vicarium ſuum camerarium illius territorii eum definit, certiſque metis atque ſignis fines controverſos deſignat. Atque hæc eſt unica Succamerariorum iuriſdictio. Cæterum ſi cum regiis bonis equiti ſit controverſia, non apud terreſtre & Succamerarii iudicium ea diſceptatur; ſed Princeps equite poſtulante edit recuperatores aliquot de ſenatu ac terreſtribus magiſtratibus ſive officialibus eius ſatrapiæ, in qua eſt controverſia: quos commiſſarios appellamus. Inter quos etiam Succamerarius eſſe ſolet. Qui in rem præſentem venientes iudicium id peragunt. Idem fit, ſi ſacerdotalis fundus & ager cum regio controverſos fines habeat: Niſi quod epiſcopus quoque eius diœceſios editis à Principe recuperatoribus unum aut alterum de ſuis adiungit. Eademque ratio eſt petendi recuperatores à Principe in cauſa herciſcundæ familiæ, ſive dividendæ

dendæ hæreditatis inter fratres & propinquos. Quanquam hoc iudicium etiam præfectus exercere poteſt. Criminales vero cauſæ de ſtupro, incendio, latrocinio, & vi armata alienis ædibus illata, ad præfectorum ſive capitaneorum in ſua cuiuſque præfectura iudicium pertinent. Civiles item, quæcunque adverſus eos equites inſtituuntur, qui certos agros & bona terreſtria nulla habent, & qui, licet habeant, obligatione tamen ſua ei foro obnoxios ſe fecerunt, aut merent publica ſtipendia, aut ſacris initiato homini damnum vel iniuriam intulerunt, aut alienum adſcriptitium detinent, aut obſtaculis denique liberam fluvii navigationem impediverunt, aut ſi quis executionem rei iudicatæ prohibeat. Dicit autem ius præfectus in arce, aut alio loco publico ſuæ quiſque præfecturæ, ſexta quaque ſeptimana, per ſe ipſe, vel per vicarium ſuum iudicem caſtrenſem. Atque hæ ſunt iudicii caſtrenſis cauſæ. Officii vero, ſunt, rerum iudicatarum executio: viduarum de bonis dotalibus eiectarum, & aliorum ſpoliatorum reſtitutio: Itemq; in deprehenſos in ſcelere & recenti, ut dicunt, crimine, aut ſi quis rem alienam apud ſe deprehenſam non reddat domino repetenti: ad hæc

in turbatores conventuum & judiciorum, & qui vetitis armis utuntur: in tolerantes cenſuras eccleſiaſticas ultra annum in injuſtos teloniorum exactores, & in ſacerdotes, qui juri patronatus profanorum hominum derogant, aut profanos præter jus ad forum eccleſiaſticum evocant, animadverſio. In quibus cauſis quovis tempore cuivis querenti præſto eſſe debet præfecti auctoritas, per ſeipſum, vel per ſuppræfectum ſuum: Cuius juriſdictio ad cauſas officii pertinet, ſi præfectus ipſe jus non dicat. Denique furti ſuſpectos prehendendi, reoſque judicandi, & ſupplicio afficiendi jus habet præfectus & ſuppræfectus ejus. Equeſtres tamen non niſi eos, qui ter ab eodem crimine damnatis editi, & in album furum relati ſunt. Porro ſtatus controverſiæ, hoc eſt, cum de genere cujuſquam ambigitur, & eæ cauſæ, quæ infamiæ, confiſcationis bonorum, vel capitis pœnam (præter eas, quas dudum præfectis attributas eſſe expoſuimus) annexam habent, atque etiam de cæde equitis, ad ſolius Principis judicium pertinent. De quibus is in comitiis demum cum ſenatu cognoſcit. Præter ſi maleficium in loco domicilii Principis ipſius & ſub aſpectu eius patratum ſit. Tunc enim, ſi actor

ſi actor recenti & calenti, quod aiunt, facinore comprehendatur, abſque citatione Princeps eum ipſe per ſe, vel Mareſcalcum judicat. De perſonalibus vero cauſis civilibus, aut civiliter inſtitutis, quæ alioqui ad forum terreſtre vel caſtrenſe pertinent, Princeps itidem quovis loco ac tempore cum iis, quos ad manum habet, conſiliariis, citatum judicat. Quæ citatio curialis, & poſt curiam, vocatur. Sed eius uſus ita reſtrictus eſt, ut ea in minore Polonia contra eum, qui in majore tantum agros ac domicilium habet, non valeat: neque contra. Id autem judicium regiorum terminorum nomen habet. Vbi etiam in præfectos & adminiſtros ſuorum bonorum & redituum, quod ad munera eorum attinet, quicunque & undecunque ii ſint, Princeps ipſe ſibi, inſtigatore, ut vocant, officii petente, & cuivis poſtulanti jus dicit: Ac de provocationibus quoque ab officio caſtrenſi ad ſe delatis cognoſcit. Iniuſtus tributi publici exactor etiam apud Epiſcopum, Palatinum, vel Caſtellanum loci recte convenitur. Belli autem & expeditionis publicæ tempore, cum ſilent omnia ſupramemorata fora, penes Principem eſt ius omne, & iudicium eorum, quæ in caſtris & in ipſa expe-

expeditione flagitioſe aut ſcelerate admittuntur. De injuriis quidem damniſque datis in expeditione bellica palatini vel caſtellani, cuivis querenti contra ſuæ quiſque ſatrapiæ vel territorii homines, jus dicunt. Si quis autem non pareat, principi deferunt. Ab omnibus porro judiciis nobilitatis provocatio eſt ad principem: Niſi quod eæ, quæ fiunt à terreſtribus judiciis, in Colloquiis fere prius diſceptantur. Appellatur autem Colloquium, peculiare palatini cum dignitariis, ut vocant, ac terreſtribus magiſtratibus judicium: Quod ſemel quotannis autumni tempore in qualibet ſatrapia ſive palatinatu exerceri debet, provocationum à terreſtribus & caſtrenſibus ejuſdem ſatrapiæ judiciis diſceptandarum cauſa. Quod etiam terminos generales vocãt. Vbi & alienationes & obligationes bonorum terreſtrium recte fiunt. Ab hoc itidem ad regem eſt provocatio. Sileſii ſoli Colloquiorum uſum non habent, neque Principem, ſed vicinorum duorum triumve Principatuum judicia appellant, in eiſque acquieſcunt. Verum id quoque jam exoleſcit, pleraque omni nobilitate in jus terreſtre Polonicum ſeſe transferente. Fuit autem aliquando in comitiis facta mentio inſtituendæ

in

in Polonia novæ judicum decuriæ, quæ de omnibus provocationibus abſque provocatione cognoſcerent, quale eſt in Gallia, quod parlamentum vocant. Sed non placuit, ſummam judiciorum cuiquam præter Principem concredere. Quo fit, ut Principe plurimis & variis judiciis diſtento, & aliis multis & gravibus tam ampli regni negotiis diſtracto, lites in multos annos comperendinentur, non ſine dolore & querimonia multorum, præſertim augeſcente indies cupiditate hominum, nullaque, aut exigua certe, temere litiganti, & provocanti, & injuſto judici, pœna imminente. Vnde capitales exiſtunt inter neceſſarios quoque & cognatos inimicitiæ, cædes innumerabiles patrantur, coactiſque hominibus & juſtis prope exercitibus nonnunquam confligitur, dum offenſus longa judicii comperendinatione, armis jus ſuum quiſque perſequi ac tueri contendit. Sed ad provocationes redeamus. Earum duplex eſt ratio. Eſt enim appellatio, qua inter litigantes ſolos diſceptatur, juſtene an injuſte judicatum ſit. Motio vero eſt, in qua judex à quo provocatum eſt, neceſſe habet tueri ſententiam ſuam, ut ſi iniqua & legibus adverſa fuerit, ipſe pudefiat, mulcteturq;.

Quod

Quod tamen iam ferme exolevit. Vtrobique autem regio vel colloquiorum iudicio iniuſtum decretum reſcinditur, vel corrigitur, univerſaque cauſa diſceptatur ac diiudicatur, etiamſi ab interlocutoria ſententia provocatum ſit. Tametſi non temere admittitur eiuſmodi provocatio. Cognitionum quoque Principis de provocationibus non una eſt ratio. Nam de iis, quæ fiunt à colloquiis, non niſi in comitiis cum frequenti ſenatu cognoſcit. Ad eundem modum de iis etiam, quæ fiunt à terreſtribus iudiciis. Nam de iis quoque recte à rege cognoſcitur in comitiis, ſi prius ea inſtituantur, quam colloquia. Itaque indiſcriminatim provocari ſolet ad colloquia, vel ad comitia. De cæteris vero provocationibus, quæ fiunt ab aliis iudiciis, etiam extra comitia cognoſcit is cum iis conſiliariis, quos ad manum habet, quovis tempore & loco: ſed tamen intra fines regni modo. Foris enim nemo equitum ſiſtere ſe Principi neceſſe habet ulla ex cauſa, exceptis fiſcalibus. Tam in comitiis autem, quam extra ea in iudiciis regiis, adhibentur in conſilium etiam ſupplicum libellorum magiſtri ſive referendarii: Itemque iudex, ſubiudex, & notarius eius ſatrapiæ ſive territorii in quo

quo iudicium exercetur: præter, cum de provocatione ab ipſorum iudicio facta cognoſcitur: Habentque ii poſtremi omnium dictionem ſententiæ. Atque his fere foris atque rationibus nobilitatis iudicia peraguntur. Nam barbaricus ille mos, & à religionis Chriſtianæ inſtitutis alienus, provocandi adverſarium ad ſingulare certamen, & ferro uſque ad necem vel deditionem de iure & iniuria veroque & falſo decernendi, nihil habet commune cum iudicio. Quod tamen noſtra memoria ſemel tantum à Sigiſmundo rege ſeniore admiſſum eſt. Cum autem liberrimus ſit nobilitati Polonæ armorum uſus, ad iudicium tamen terreſtre & caſtrenſe, & ad comitia nemini armato venire licuit antiquitus: Nunc ea lex propemodum obſolevit. Iudicatur autem nobilitas ſuis legibus, quæ paucæ ſunt, & conſtitutiones vel ſtatuta regni vocantur: (tametſi Maſovii peculiaria habent) vel moribus, vel ex æquo & bono, ſive adeo iudicum opinione. Magnam autem in iis iudiciis vim habet exemplum, & res in ſimili cauſa à Principe iudicata. Permagnam item, ne dicam nimiam, iusiurandum. Magnus eſt etiam uſus præconum, quos miniſteriales terreſtres appellant,

magna-

magnaque eis fides habetur. itidem ac tabellionibus in jure civili Romano & pontificio. Sed ſunt ii fere illiterati, plebeii, & ruſticani homines, palatini vel delegati cujuſpiam regii arbitrio, nec ſemper exquiſito delectu, creati. Verum in omni fere functione ſua unum aut alterum equitem teſtem adhibeant oportet. Actori nulla eſt pœna, ſi cauſa cadat, vel eam non proſequatur: Ac ne litis quidem impenſas reus ſolvit. Reus condemnatus ſi judicatum non ſolvat, multatur & pignoratur. Condemnatur autem actori in civili cauſa, quanticunque is litem jurejurando interpoſito æſtimaverit. Licet tamen judici ante jusjurandum ejus æſtimationem moderari. Si non paruerit rei judicatæ reus, condemnatur in duplum: quod per lucrum appellant: Prior enim condemnatio lucrum dicitur. Si duplum ad certam diem non exolverit, præfecti regii eius territorii, in quo reus bona vel domicilium habet, opem actor implorat. Ex decreto autem præfecti bona rei poſſidenda ei traduntur, adiecta certa mulcta, quod vadium vocant, ſi is prohibuerit. Sin iterum id fecerit, duplicatur mulcta: Sin tertium, triplicatur. Quæ vadia duplicata & triplicata appellantur.

tur. Quæ tamen ſublata jam ſunt. Et poſt interpoſitum unum vadium,reus, ſi pergat eſſe contumax, proſcribitur. Proſcriptus vero, ſi vi ſeſe nihilominus ſuaque tueatur, cuncta illius præfecturæ nobilitas contra eum armatur. Ac ipſe quidem prehenditur, bona vero ejus à præfecto poſſidentur, donec de reditibus eorum non modo judicatum, ſed multæ etiam & vadia ſolvantur. Indicta vero cauſa, hoc eſt, non citatum, neque convictum equitem, qui modo agri aliquid habeat, prehendere nulli magiſtratui, ac ne Principi quidem licet, præter furem à ſervis pœnæ inter conſcios & complices ter editum, aut in maleficio quovis deprehenſum,aut qui ſatiſdare nolit,vel non poſſit.Præfecto remiſſiori, in executione rei judicatæ, pœna eſt abrogatio præfecturæ: niſi forte eam oppignoratam teneat. Tunc enim centum marcarum multa ipſi à Principe irrogatur, detrahenda de ſumma ejus capitali, quoties officium ſuum non fecerit.Oppidanis vero & plebeiis magiſtratibus equitem etiam in ſcelere deprehenſum ſine præfecti auctoritate judicare omnino fas non eſt. Sed ſufficiant hæc nunc de judiciis nobilitatis. Neque enim omnem judiciorum rationem &

formam perſequi hic nobis propoſitum eſt. Habet plebs peculiaria iudicia, in pagis quidem ſimpliciſſima, quæ vel ab advocatis iudiciariis, & ſcabinis, vel à ſcultetis, vel à præfectis ſive dominis, eorumve procuratoribus & adminiſtris, ſine ſtrepitu & figura iudicii exercentur. In urbibus vero & oppidis exactiora ſunt: quibus equites quoque, qui in iis domicilia & ius civitatis habent, ſunt obnoxii in cauſis civilibus duntaxat. Ea vero partim penes advocatum & ſcabinos, partim penes decuriones ſive conſules & magiſtratum civium ſunt, partim etiam penes magiſtros contuberniorum. Conſules ac magiſtri contuberniorum ſine ſtrepitu & figura iudicii iudicant: Hi quidem ſinguli cum adiunctis ſibi primoribus ſive ſenioribus de levioribus cauſis ſui quiſque generis opificum: Conſules vero de quibuſvis, proprietatis modo & poſſeſſionis rerum ſoli, & hæreditatis, itemque capitalibus atque ſanguinariis exceptis: Quæ ad ſcabinorum & advocati iudicium peculiariter pertinent. Parvi momenti cauſas etiam magiſter civium ſolus cognoſcit. A quo itidem, atque à magiſtris contuberniorum, ad conſeſſum Conſulum eſt provocatio. Ab his porro ad Regem. Inolevit tamé

multis

multis in locis mos,ut prius Præfectus, vel qui Præfecti loco eſt,appelletur,atq; inde demum adRegem provocetur.Idque de regiis modo oppidis intelligendum eſt. Nam quæ alii cuipiam ſubſunt, in iis provocationes fiunt ad eorum dominos: Ab iiſque ſine provocatione iudicantur. Sed ſi quis adverſus eum, qui ipſi non ſubeſt, iniuſte iudicaverit, ſive per ſe, ſive per vicarium & procuratorem ſuum, vocari poteſt eo nomine in ius, cui eſt obnoxius. Porro epiſcoporum & aliorum eccleſiaſticorum hominum ſubditis opem ſuperioris (nempe epiſcopi, vel archiepiſcopi, vel pontificis maximi) contra vim & iniuriam dominorum ſuorum implorare licet. In iurato autem iudicio (ſic enim vocatur id, cui ſcabini cum advocato iurati præſident) accuratior ſervatur proceſſus iudiciarius. Exerceturque id fere inter concives quintodecimo quoque die, niſi is feſtus ſit: Externis vero & hoſpitibus poſtulantibus, quoties opus eſt, exponitur. Atque hoc quidem emptum dicitur, illud expoſitum. Eſt & tertium genus iudicii huius, quod magnũ vocant, ac ter ſtatis anni temporibus ob graviores cauſas magiſtro civium præſidente exercetur. A iurato autem iudicio legitima eſt pro-

vocatio ad aliud quoddam judicium primariarum urbium. Quod quidem duplex eſt, itidem ac leges, quibus oppidani & agreſtes fere utuntur. Neque enim iiſdem ii cum nobilitate legibus tenentur. Ac in Maſovia quidem, ubi jus Culmenſe viget, ad Varſavienſem, vel Plocenſem, hinc porro olim quidem ad Culmenſem, nunc autem ad Torunenſem in Pruſſia magiſtratum, àtque inde demum ad regem provocatur. In cæteris vero partibus Poloniæ, ubi juris Teuthonici Magdeburgenſis uſus eſt, olim ad Magdeburgenſem civitatem provocabatur. Sed Cazimirus Magnus rex aliud quoddam judicium in arce Cracovienſi inſtituit, quod iuris ſupremi Teuthonici ſive Magdeburgenſis appellavit. In quo advocatus cum ſeptem ſcabinis, magno procuratore eiuſdem arcis præſidente, non tamen iudicante, iudicant de provocationibus, quæ fiunt à iuratis quarumvis civitatum & oppidorum iudiciis. Inde vero provocatio eſt ad aliud iudicium, quod ſex civitatum dicitur. In quo eiuſdem Cazimiri inſtituto bini certorum oppidorum decuriones ſive conſules Cracoviam convenientes in arce ius dicunt ſine provocatione. De quo in hiſtoria fuſius perſecuti ſumus.

Cogno-

Cognoſcit autem Princeps de provocationibus iis, quæ ab urbanis & ruſticis judiciis veniunt,& omnino de controverſiis plebeiorum ſuæ ditionis, atque etiam de querimoniis adverſus præfectos ſuos, ubi libet, etiam extra regnum, & cum quibus vult conſiliariis. Sæpe etiam conſiliariis & referendariis, aut ſecretariis earum cognitionem delegat, ſed ita, ut ipſe tamen ad extremum, iis referentibus ſtatum controverſiæ, decernat: præſertim ſi cauſa ad equitem pertineat. Soli Cracovienſes cives hoc præditi ſunt privilegio, quod à Senatu urbano nonniſi ad Principẽ eſt provocatio, & quod ejus, itemque Cazimirienſis & Cleparienſis civitatum cauſæ ab eo non niſi Cracoviæ judicantur. Habent & ſculteti ſive advocati hæreditarii pagorum & oppidorũ nonnullis in locis inter ſe peculiaria judicia. A quibus item ad jus ſupremum Teuthonicum, & inde ad ſex civitates, vel ad Principem provocatur. Iure autem ſuo quiſque judicatur, præter, quod cauſæ cædis & vulnerum Polonico tantum jure judicantur: Quo reus actoris jurejurando peragitur. Ac in recenti quidem crimine comprehenſus, cædem capitis luit ſupplicio. Poſt interpoſitam vero viginti quatuor hora-

rum moram, ad certam & lege conſtitutam capitis æſtimationem damnatur: quæ diverſa eſt equitis ac plebeii: Pro plebeio capite partim domino eius, partim liberis & hæredibus cæſi cedit multa: Pro equeſtri vero, ſolis liberis & hæredibus exolvitur. Equiti tamen pro equitis cæde ultra multam pœna eſt etiam carcer annuus. Sed Maſoviorum legibus carceris pœna ſolvitur is, qui profugus annum totum exulaverit. Cæterum plebeio equitem interfeciſſe capitale eſt, niſi tranſigat cum actore. Vulnerum certæ ſunt æſtimationes. Fit autem contemptu harum pœnarum, & capiendæ ex multa pecuniæ, ut crebreſcant magis indies iurgia cædeſque. Executio rerum iudicatarum contra oppidanos & urbanos penes magiſtratum eſt in ſua quemque civitate, aut ſi is negligat, domini vel præfecti auxilium imploratur. Et hactenus quidem de iudiciis.

Comitia publica Poloniæ.

Comitiorum ratio nobis deinceps exponenda eſt. Duabus autem de cauſis ea habentur: propter conſultationes de republica, & propter iudicia. Cum enim Polonis, quemadmodum ſupra memoravimus, ea potiſſimum forma

reipublicæ placuiſſet, in qua penes unum quidem eſſet judiciorum & rerum omnium in bello & in pace ſumma, ſed ut is rerum agendarum & judicandarum conſilia, cum compluribus conſiliariis communicaret, hi porro cum propter alias functiones publicas, tum etiam propter curam rei ſuæ familiaris, ad latus Principis aſſidui eſſe non poſſent, placuit, ut ii ad certum locum & diem convocarentur à Principe, ad exercenda cum ipſo iudicia, conſiliaque de republica capienda. Hæc ſunt comitia publica: Quæ etiam generales regni conventus vocant. Qui olim ſimplicioribus & melioribus ſæculis bidui vel tridui ſpacio peragebantur. Augeſcentibus deinde iudiciis, & rebus agendis, extrahi cœpere in longius tempus comitia: Sic tamen, ut pro re nova & inſolita annotarit Ioannes Dlugoſſus, in nonum diem ea extracta eſſe. Atque hæc fuit vetuſtorum comitiorum ratio. Poſteriori tempore, hoc eſt, avorum fere noſtrorum memoria, cum univerſa nobilitate, & una de omnibus civitate Cracovienſi, communicata ſunt comitia: cœperuntque adhiberi legati nobilitatis, ſive, ut vulgo loquuntur, nuncii terrarum, hoc eſt, ſatrapiarum atque territoriorum, &

civitatis Cracovienſis. Principio quidem unam ob rem, quemadmodum in hiſtoria ex Dlugoſſo retulimus: nempe ſciſcendi in bellum tributi cauſa. Deinde vero, cum ſive incuria Principum, ſive conſiliariorum conniventia, multa, quæ ad ſalutem & amplitudinem reipublicæ pertinebant, negligi, & nobilitatis prærogativæ minui viderentur, ad alias etiam conſultationes de republ. accedere cœperunt, non ut conſiliarii, ſed ut monitores Principis atque conſiliariorum, & cuſtodes libertatis, & prærogativarum nobilitatis, ac legum publicarum. Laudabile ſane & ſalutare in primis genti Polonæ (ſi eo recte utatur) inſtitutum, & ad optime conſtitutarum olim rerumpublicarum Romanæ & Lacedæmoniæ mores accedens: Quarum in altera Ephori, in altera Tribuni plebis, Principũ & potentium libidini inertique & inutili adminiſtrationi reipublicæ objecti erant. Nunc igitur ſine nuntiis terrarum non habentur legitima comitia. Atque eam ob rem quoties ea debent inſtitui, indicuntur prius à Rege nobilitati conventus, quos vocant particulares, ad certos dies certaque oppida: Majoribus quidem Polonis, hoc eſt, Poſnanienſis & Caliſſienſis ſatrapiarum equitibus, Srodam:
dam:

dam: Cracovienſi vero ſatrapiæ Proſſoviam: Sendomirienſi Radomiam: Siradienſi Schacoviam; excepto Velunenſi tractu, qui ſuum peculiarem conventum Veluni habet: Lencicienſi Lenciciam: Cuiaviis Radeoviam; Dobrinenſes tamen ſeparatim Ripini conveniunt: Ruſſis Vilnam; præter Chelmenſes, qui & ipſi Chelmæ ſuum habent: Podoliis Cameneciam: Lublinenſi ſatrapiæ Lublinum: Belſenſi Belſum: Plocenſi Razianzum in eodem tractu: Maſoviis Varſaviam: Ravenſi nobilitati Ravam: Sochacovienſi Sochacoviam: Goſtinenſi Gambinum. His igitur locis (niſi juſta cauſa obſtet) nobilitas cum conſiliariis & magiſtratibus terreſtribus, ſive, ut vulgo loquuntur, cum dignitariis & officialibus ejuſdem ſatrapiæ, vel tractus, ad templum convenit, & implorata ſacro publico ope divini numinis, legationem regiam audit, ubi, quando, & quibus de cauſis opus ſit haberi comitia: Deinde præeuntibus conſiliariis legatos ſuos ſive nuncios deligit, eiſq; vel peculiaria dat mandata ad comitia, vel univerſe poteſtatem facit curandi ea, quæcunque in commune è republica fore videbuntur. Lege autem ab hoc munere legationis excluditur, qui privatum habet negotium & litem

litem in comitiis. Finitur nunciorum poteſtas unicis comitiis. Nec idem ſane eſt in omnibus ſatrapiis eorum numerus: Verum pro numero territoriorum eſſe debere exiſtimatur. Nunciis ita creatis in particularibus conventibus, mox inſtituuntur alii conventus, quos generales vocant. in maiore quidem Polonia Coli, in minore autem Corcini, quæ etiam Novacivitas nuncupatur. Et ad hunc quidem Cracovienſis, Sendomirienſis, Ruſſicæ, Podolicæ, Belſenſis & Lublinenſis ſatrapiarum; ad illum vero reliquarum proceres, & nuncii recens creati, ac de nobilitate qui volunt, conſtituta itidem à Principe die conveniunt, auditiſque iterum mandatis regiis, mandata nobilitatis, & quæ poſtulat uſus reipublicæ, inter ſe conferunt. Atque inde itur ad maiora comitia. Quo ubi conventum eſt, re ſacra ſolenni itidem in templo publice peracta, itur ad aulam. Ibi Principe & conſiliariis in corona conſidentibus, adſtantibuſque pone ſecretariis & nunciis, Cancellarius vel Procancellarius Principis nomine proponit in medium, quibus de rebus in commune conſuli operæpretium ſit: deinde conſiliarii ab archiepiſcopis & epiſcopis orſi, ordine dicunt ſententias.
Hinc

Hinc nuncii petita à rege venia ſecedunt in aliud conclave, iiſdem de rebus inter ſe conſultaturi. Reverſique ſive eadem, ſive alia die, per unum aliquem exponunt id, quod ipſis in commune viſum eſt, quid probent, quidve requirant. Nonnunquam pluribus mandant, ſi plura ſint negotia proponenda, ut ſuum quiſque ediſſerat. Non modo enim iis de rebus, quæ Principis nomine propoſitæ fuere, ſed etiam ſi quid aliud ipſis in mentem venit, de republica poſtulant vel admonent. Id vero ſi eſt eiuſmodi, ut conſultationem requirat, & ab eorum functione non alienum eſſe videatur, dicuntur etiam de eo ſententiæ à ſenatoribus, excluſis nunciis: interdum etiam non excluſis. In omnibus autem conſiliis poſtremus omnium dicit Princeps. Et quod ei placuit, decreti comitialis & legis habet vigorem, dummodo prioribus legibus, nobilitatiſque aut ſacri ordinis prærogativis ne adverſetur. Tunc enim refragari placito Principis non ſolum ſenatui, ſed etiam nunciis fas eſt. Itaque in eiuſmodi conſultationibus ſuſpendit fere ſententiam ſuam Rex, donec inter nuncios & ſenatores maioremve eorum partem conveniat. Sed hoc iam aliter modificatum eſt.

Cætera

Cætera autem conſilia de republica, quæ legibus diſerte excepta non ſunt, nec prærogativis nobilitatis præjudicant, cũ ſenatu ſolo Princeps communicat. Quemadmodum judicia quoque cum eo ſolo exercet, minimum biduo vel triduo ſingulis hebdomadis per tempus comitiorum. Sed interdum ea delectis aliquot è ſenatu delegat. Atque ii quotidie fere, feſtis diebùs exceptis, judicant. Verum ab his quoque aſſeſſoribus (ſic enim vocantur ii judices) ad Regem provocatur. Atque ii ſtatum controverſiæ cujuſque, decretumque ſuum, in conſeſſu reliqui ſenatus exponunt. Sententias tamen denuo non dicunt. Publicarum inter ſacrum & militarem ſive equeſtrem ordinem controverſiarum arbitrium atq; tranſactio penes Regem eſt. Comitia quotannis, niſi quid forte impediat, inſtitui uſitatum eſt. Nihil tamen prohibet, quo minus, vel rarius, vel crebrius inſtituantur. Crebrius quidem ut id fiat, requirit judiciorum & provocationum diſceptandarum multitudo: Tametſi extrahuntur ea nonnunquam in quartum & quintum, ac ſextum fere menſem. Locus certus comitiis habendis olim nullus erat. Sed ubi Principi collibuerat, etiam ſub
dio

dio & in territoriis ea peragebantur. Poſtea lege in unum concluſa ſunt oppidum, in umbilico fere & meditullio totius Poloniæ ſitum Petricoviam. Sed ea iam inde nova lege in gratiam Lituanorum Varſaviam translata ſunt. Poteſt tamen Rex aſſentiente ſenatu, iuſta aliqua de cauſa alibi quoque ea inſtituere. Nec illud prætermittendum eſt, quod initio comitiorum nuntiis nobilitatis ſingulis certa pecunia in victum de publico numeratur. Senatoribus non item. Cæterum non venienti ad comitia ſenatori ſine iuſta cauſa, lege multa irrogatur: Sed ea vix unquam à Rege exigitur. Habet eccleſiaſticus quoque ordo in Polonia ſua comitia: quæ ſynodi græco, ſed latinis non inuſitato, nomine appellantur. Quarum cauſas & univerſam rationem è iure pontificio petat, qui volet. Hic illud modo annotandum eſt, quod licet Archiepiſcopus Leopolienſis ſuam habeat provinciam à Gneſnenſi diſtinctam, tamen & ipſe, & ſocii, vel, ut vocant, ſuffraganei eius Epiſcopi, Gneſnenſis Archiepiſcopi auctoritatem agnoſcunt, cum in provocationibus & iudiciis, tum in Synodis: Ad quas ab illo evocantur. Eſt autem ius, moſque, Petricoviæ, Lenciciæ, aut Loviciæ provin-

vincialem ſynodum tertio quoque anno, niſi res maiorem celeritatem, aliumve locum epiſcoporum conſenſu poſtulet, inſtitui, & adhiberi in conſilium abbates & præpoſitos monaſteriorum, & collegiorum ſacrorum primariorum (quæ capitula cathedralia vocantur) legatos binos, vel ſingulos duntaxat. Sed nos à ſynodis & comitiis ab bellum tranſeamus.

Bellica inſtituta & potentia.

Id autem in hac gente à nobilitate geri uſitatum & legitimum eſt antiquitus: Quæ cuncta equeſtris militat, quemadmodum antea diximus, idque pro modo bonorum & redituum facere debet. Sed cum nulla publice inſtituta ſit bonorum æſtimatio, modus hic fidei cuiuſque creditus, labente in deterius diſciplina & fide, arbitrarius factus eſt, non ſine reipublicæ totius incommodo & iniuria. Arbitrarium eſt genus armorum. Tenuiores, & qui equum alere non poſſunt, pedeſtres militant. Sculteti quoque ſive advocati hæreditarii, & quicunque fundos terreſtres hæreditarios habent, non ſunt immunes à militia. Multatur autem agris & bonis omnibus, ſi quis paterfamilias à bello abſuerit, aut filium adul-

adultum, fratremve, qui ipſe ſeparata bona & militandi neceſſitatem non habeat, pro ſe non miſerit. Cæterum pupillis impuberibus, ægrotis ſenio confectis, & viduis, per neceſſarios & famulos militiam obire licet. Habent autem vacationem militiæ tribuni terreſtres, præfecti arcium in finibus regni ſitarum, vicarii cæterorum præfectorum juriſdictionem habentium, vicecapitanei & burggrabii: & qui reipublicæ cauſa abſunt. Habet item ordo cunctus eccleſiaſticus, præter eos ſacerdotes, qui bona terreſtria hæreditario, ſeu alio quovis, quam ſacerdotiorum iure & nomine obtinent. Evocatur ad bellum nobilitas antiquo more, dimiſſis quoquoverſus per præfecturas literis ſigno regio conſignatis: Quæ deinde in pertica reſti alligatæ (unde *reſtium* nomen acceperunt) à præconibus ſive miniſterialibus terreſtribus ad dignitarios & officiales, ſive magiſtratus, primoreſque nobilitatis cuiuſque præfecturæ, ſublimes & conſpicuæ circumferuntur, & in foris urbium & oppidorum alta voce publicantur. Ter autem id fieri oportet, interpolatis quaternis ſeptimanis: Niſi decreto comitiali tempus id accidatur, binæque reſtes coniungantur. Poſt tertias demum

mum reſtes domo ſe quiſque movet ad ſuæ ſatrapiæ conventum ad certum locum certamque diem indictum. Inde porro auctore ac ductore Palatino cum ſui quiſque territorii Caſtellano ad conſtitutum à Principe prope fines regni locum pacati proficiſcuntur. Verum hoc quoque, ut alia nonnulla recte à maioribus inſtituta, augeſcente indies equitum licentia, conniventiaque magiſtratuum, in deſuetudinem abiit, magno non modo ſacerdotalium, verum etiam regiorum, & ipſius nobilitatis prædiorum, & adſcriptitiorum incommodo damnoque. Neceſſe autem habet Princeps equeſtris ordinis homines ab hoſtibus in bello captos redimere, ac damna amiſſorum equorum, quæ ii extra fines regni acceperint, exolvere. Captum vero hoſtem, nobilem præſertim, is qui cepit, Principi tradere debet, acceptis pro eo duobus florenis. Vſu venit nonnunquam, ut hæ copiæ dividantur à Principe de ſententia ampliſſimi conſilii; ac cæteris quidem adverſus hoſtem proficiſcentibus, unius aut alterius ſatrapiæ nobilitas, vel plurium, ſi opus ſit, ad præſidium ejus oræ, unde item belli aliqua eſt ſuſpicio, relinquatur. Hæc eſt apud Polonos belli gerendi ratio: Hoc robur militiæ in equi-
tatu

tatu ſitum. Hæ ſunt opes & vires gentis: hæ copiæ externis pene incredibiles,& cum quibuſvis maximarum gentium opibus ac divitiis comparandæ: quibus olim Principes Poloni res magnas & præclaras geſſerunt, non domi modo illata bella propulſando, ſed foris etiam hoſtes ulciſcendo, fines imperii longe lateque proferendo,& amicis atque ſociis ſuccurrendo. Sed cum abuterentur ii nonnunquam obſequio nobilitatis, eamque crebrorum ac diuturnorum, minimeque neceſſariorum bellorum incommodis exercerent,lege cautum eſt, intra hos ducentos annos, ut ne liceat Regi bellum facere ſine comitiis & aſſenſu ampliſſimi conſilii: & ut nobilitas fines quidem regni, quoties, & ubi opus eſt, abſque ullo ſtipendio tueri neceſſe habeat, non ſine Principe tamen, præterquam in interregno: Cæterum extra fines ne ad ullam militiam educi poſſit invita, niſi acceptis à Rege in quemlibet haſtatum equitem quinque marcis, quod perinde eſt hoc tempore, ac quinque coronati Gallici vel Italici. Peditatus nullus eſt fere apud Polonos præter mercenarium, ſi quem Princeps conduxerit. Mittunt quidem ei oppidani currus commeatu onuſtos cum peditibus;

Verum is peditatus non multus eſt, & ſternendis muniendiſque viis, quam armis tractandis accommodatior. In extrema tamen neceſſitate & graviori bello, evocata ad expeditionem nobilitate, oppidani quoque & agreſtes decimum quenque peditem decreto comitiali armant & expediunt. Cum autem lentior ſit expeditio hæc univerſa, & nonnunquam civibus & amicis magis, quam hoſtibus incommodare ſoleat, excogitata eſt ratio conducendi militis mercenarii pedeſtris & equeſtris, ad ſubitarias Tartarorum & aliorum hoſtium excurſiones reprimendas, expugnandas munitiones, & alios militares labores ſubeundos aptior & promptior. Quæ copiæ pariter cum decanis, centurionibus, turmarum & cohortium ductoribus, tribuniſque militaribus, ab alterutro duce exercitus longe laxiori poteſtate, & ſeveriore diſciplina, quam in expeditione publica reguntur. Eſt autem ſtipendium trimeſtre in equitem quidem ſenum, in peditem vero quaternorum florenorum antiquitus conſtitutum. Perexiguum id ſane eſt, niſi in magna alioqui rerum omnium ad victum paſtumque pertinentium copia & utilitate: longe levius etiam pretium rebus venalibus bellica

lex imponeret, & charitas patriæ, ſtudiumque bellicæ virtutis & gloriæ, & ſpes adipiſcendorum publicorum honorum magis, quam ulla merces juventutem multitudine & otio abundantem ad facienda ſtipendia excitaret. In hoc vero ſtipendium publice confertur pecunia, tributo, quam exactionem vulgo vocant, agreſtibus ac oppidanis, regi iuxta ac nobilitati ſubjectis, imperato. Quo illi non inviti agrorum domorumque ſuarum vexationem redimunt, ſi modo redimunt; mercenariorum etiam militum, non contentorum ſtipendiis ſuis, licentia & rapacitate indies magis ac magis progrediente, & nec ſacerdotum nec nobilitatis, atque adeo neque regis ipſius bonis abſtinente. Id autem tributum ex agris quidem in laneum ſeu manſum, (certus agri modus eſt:) ex oppidis vero oſtiatim penditur. Quinetiam venalis cujuslibet potus nomine in oppidis juxta ac in pagis penſitatur. Pendunt & molitores de moletrinis quiddam: & ſculteti ſive advocati de ſuis agris, itemque equites ii, qui nullos habent adſcriptitios, & plebeii, qui neque domos, neque agros habent, & arte aliqua vel opera ſua victitant. Doctores, magiſtri, & ſcholaſtici, & qui literarum doctri-

næque ſtudiis vacant, immunes ſunt. Eſt & aliud quoddam tributum, in magna neceſſitate aliquando plebi univerſæ, exceptis ſcholaſticis, imperatum: Quod quia de ſingulis capitibus pendebatur, capitale dictum eſt. Imponit nonnunquam & ipſa ſibi nobilitas cum Rege & proceribus tributum de agris vel de cenſibus ſuis penſitandum, ſi uſus & neceſſitas poſtulet. Non niſi in comitiis autem hæc tributa ſciſcuntur ac decernuntur, & quidem conſentientibus conſiliariis pariter & nunciis terreſtribus. Cæterum eccleſiaſticus ordo una cum bonis & hominibus ſuis jam inde ab initio ſuſceptæ religionis Chriſtianæ, non modo militiæ perpetuam, ſicuti ſuperius attigimus, vacationem, ſed tributorum etiam publicorum immunitatem habet in Polonia. Verum ipſe ſuperiori tempore oppidanos & agreſtes ſuos tributis, quæ cæteris imperantur, ultro reipublicæ gratia ſubjecit. Nunc jam pro lege habetur, ut quoties regiis & equitum ſubditis tributum imperatur, nec hi exortes ſint. Penſitant ipſi etiam nonnunquam ſacerdotes cum Epiſcopis rogati, urgente neceſſitate, & charitate patriæ ſuadente, de ſuis ſacerdotiis certam redituum ſuorum portionem,

nem. Quam penſionem contributionem appellant. Ejus vero decernendæ jus eſt penes ſynodum provincialem. Exigendæ vero penes eos, quibus epiſcopi cum primario ſuo collegio in ſua quiſque diœceſi mandaverit. Superiorum autem illorum tributorum, quæ plebi atque etiam nobilitati imperantur, exactio plerunque regis arbitratu, nonnunquam de ſenatus atque nunciorum ſententia, per ſatrapías compluribus imponitur: Nec diutius id munus durat, quam ipſum tributum. Diſpenſatio penes Regem fere & theſaurarium regni manet. Nonnunquam tamen & ipſa aliis comitiorum decreto mandatur. Dum hæc recognoſcimus, excogitata eſt nova ratio comparandæ in defenſionem regni militemque mercenarium pecuniæ. Rex enim benigniſſimus Sigiſmundus Auguſtus quartam partem redituum regiorum in eum uſum perpetuo reipublicæ conceſſit. Quæ pacis tempore in fiſcum, in arce Ravenſi conſtitutum, deponitur. Atque hæc habuimus in præſens, quæ de ratione belli, ac de univerſa republica Polonica in medium afferremus. Si quid præterea requiritur, è recentioribus comitialibus conſtitutionibus petatur.

Pruſſiæ Regiæ deſcriptio.

Pruſſia Regia nobis reliqua eſt, quæ quamvis eodem cum Polonis regno contineatur, tamen quia peculiare conſilium publicum, peculiares leges, peculiaria judicia & comitia, ærariumque, & belli gerendi rationem à reliqua Polonia diverſam habet antiquitus, de his nunc ſeparatim perſequamur. Nec abs re fortaſſe fuerit ſi de Ducali quoque obiter attingamus. Igitur ea pars Pruſſiæ quæ nunc Ducalis dicitur, ex eo tempore, ex quo devictis barbaris populis ſub jugum Chriſti miſſa eſt, ſimul cum epiſcopis ſuis Sambienſi & Pomeſanienſi ad noſtra uſque tempora Ordini Teuthonicorum Crucigerorum, qui ſe de hoſpitali S. Mariæ militiæ Hieroſolymitanæ dixere, paruit. Cujus Ordinis præſes Magiſter generalis, ſocii vero adminiſtrationis, & præfecti territoriorum, Præceptores & Commendatores appellati ſunt. Qui cum pro amicis & ſociis, Polonorum hoſtes facti eſſent, armis eorum adacti quodam tempore, una cum epiſcopis in verba Regis Poloni jurarunt, & aliquandiu majeſtatem ejus comiter conſervarunt. Sed cum id deinde aliquoties, & ad extremum noſtra memoria Alberto Mar-

Marchione Brandeburgenſi Magiſtro, viro excelſi animi, & rei militaris perito, auctore detractaſſent: Sigiſmundus rex ſenior, ut ſe & poſteros ſuos illa perpetua defectionum bellorumque moleſtia liberaret, & Poloniæ Lituaniæque tranquillitatem majorem præſtaret, fractis iis bello, & ad neceſſitatem deditionis redactis, & partim decedentibus è Pruſſia, partim habitu & religione abjecta manentibus, illum ipſum Albertum ſororis ſuæ filium ſingulari clementia pro Magiſtro ducem in Pruſſia juſſit eſſe, hæreditariumque Principatum ipſi cum fratribus & poſteris eorum maribus attribuit, ea lege, ut ii in verba regis Poloni ritu ſolenni jurarent: cum centum equitibus haſtatis, quoties & ubi uſus poſtularet, ei militarent: & in ſenatu regni locum haberent itidem ac Magiſter habuiſſet. Extant pacta conventa. Ex eo igitur tempore pars illa Pruſſiæ ampla & copioſa, duarumque epiſcoparum ſuppreſſione auctior, ſub Duce eſſe cœpit, ſummam omnium rerum poteſtatem Rege tamē Polono obnoxiam habente, & arbitratu ſuo conſiliarios ſibi legente, & præfecturas ac magiſtratus mandante. Vtinam quidem is ſacra intacta reliquiſſet. Nec plura nunc de

ducali Pruſſia. Regia vero, ex quo à Crucigerorum imperio ad Polonum nomen (unde fere detracta erat) ante centum annos ſeſe recepit, recepta ea quidem eſt à Polonis in ſocietatem juris & reipubl., ſed leges tamen ſuas & inſtituta à Teuthonibus fere hauſta, vel poſt ſubactos & ferme extirpatos priſcos & barbaros Pruſſos deductione coloniarum è Germania importata retinuit. Conſilium quoque à ſenatu regni ſejunctum obtinuit. Habuit etiam initio ſuum gubernatorem, à rege datum. Sed poſtea ſuppreſſus eſt hic magiſtratus. Vtitur autem omnis ferme Pruſſia, ducalis juxta ac regia, jure municipali, quod Culmenſe vocatur. Quod tamen non ſatis certum eſt in hanc uſque diem. Eruitur id quidem è tenebris & colligitur, ſed nondum in lucé prodit. Solæ Elbingenſis, Brunsbergenſis & Fraumburgenſis civitates Lubecenſe amplexæ ſunt, vel ſecum fortaſſis attulere. Et quoniam utrumque id paucis capitibus continetur, in cæteris recurritur ad Saxonicum & Magdeburgenſe: indeque etiam ad Romanum. quibus de rebus, neq; Culmenſi aut Lubecenſi, neque Magdeburgenſi & Saxonico jure, neque plebiſcitis civitatum, aut conſtitutionibus regiis cautum eſt. Dedit

dit enim conſtitutiones & leges quaſdam ſapientiſſimus rex Sigiſmundus ſenior, partim toti Pruſſiæ regiæ, partim Gdanenſi civitati peculiariter. Eaſque auxit optimus ejus filius Sigiſmundus Auguſtus, cum in ea urbe eſſet ante annos duos & viginti. Quibus conſcribendis nos adfuimus. Non ita pridē etiam, cum idem Rex comitiali decreto clariſſimos & prudentiſſimos aliquot ſenatores ad Elbingenſem & Gdanenſem civitates corrigendorum quorundam erratorum & abuſuum cauſa cum ſumma poteſtate delegaſſet, condiderunt ii leges nonnullas, rebus, locis, atque temporibus accommodatas. Quas nuper is qui fuit Princeps ejus legationis, vir ampliſſimus, Staniſlaus Carncovius VVladiſlavienſis Epiſcopus, in lucem edidit. Vectigalia regia non ampla ſunt in Pruſſia: Eaque proveniunt potiſſimum è civitatum penſionibus, agris & prædiis inſulanis, & præfecturis: Quarum tamen pleræque donationibus, venditionibus, & hypothecis in impendia bellorum, ſuperioribus temporibus acciſæ, aut prorſus alienatæ ſunt. Quod itidem aliis quoque vectigalibus in civitatum jus tranſlatis factum eſt. Verum ea detrimenta crebris tributis, populariter in gratiam Regis

ſcitis vel decretis, ſuperiori tempore compenſabantur. Metallorum ea regio ferax non eſt: Fruges non maligne profert, & linum, & lupulum: easque merces trans mare mittit. Mittit & materiam fabricandis navibus & vaſis, exornandiſque domibus aptam, & ceram, & cinerem, & bubula coria, imo & carnes. Sed hæc ei fere ſuppeditat Ruſſia, Samogitia, & Lituania: Quin & frugum, & aliarum rerum ad victum pertinentium majorem copiam eædem regiones, & Maſovia cæteraque Polonia ratibus & navibus fluviatilibus ſubminiſtrant. Accipit autem ea viciſſim tranſmarinis commerciis vina, oleum, aromata, ſaccarum, ſal, & alia condimenta menſarum; telam etiam & pannos laneos juxta ac ericeos, & quas præterea mittit Luſitania & India dives cupedias. Eaque omnia Polonis & Lituanis Pruſſia tranſmittit. Hinc eſt vulgo ſimul & nobilitati res lautior, veſtituſque & habitatio cultior. In victu quidem frugalitas priſca adhuc ferme retinetur. Vtinam compotationes eſſent moderatiores. Sed eſt in commune vitium Septentrionalium populorum. Eæ tamen compotationes Pruſſis ordeacea cereviſia craſſiore ferme peraguntur. Vini non magnus eſt uſus.

Diſtin-

Diſtinguuntur Pruſſi, itidem ac Poloni, ſacro & profano ordine: nobilitate ac plebe. Sed paulo meliore eſt conditione plebs in Pruſſia, quam in reliqua Polonia. Eodem quidem cum nobilitate jure, & iiſdem legibus utitur, prærogativis modo quibuſdam inferior: per quas tamen plebeii neque à bonis terreſtribus, neque ab honoribus & magiſtratibus, neque à ſacerdotiis, neque à conſilio publico arcentur. Nec nobilitas modeſta & frugalis eos dedignatur. Quin decedit ea quoque una cum ſacro ordine nonnihil de immunitate ſua, reipublicæ & concordiæ gratia. Sacerdotibus juſtus honos habetur, à catholicis præſertim. Monachi & monachæ cum noſtra memoria præſultore Luthero domicilia ſua reliquiſſent, manent ea etiam nunc propemodum vacua & ruinoſa, aliquot exceptis: quæ ſane infrequentia ſunt, & incolentes ea contemptibiles. Regis poteſtas in Pruſſia minus eſt reſtricta, quam alibi. Senatus conſtat duobus Epiſcopis, tribus Palatinis, totidem Caſtellanis, totidem Succamerariis, & tribus primariis civitatibus: quarum non mediocris eſt potentia. Earum vero bini conſules legati ſive nuncii pro ſingulis habentur, & alternis dicunt ſententias,

tentias. Epiſcopi ſunt, Princeps, ſenatus, & moderator Varmienſis. In qua epiſcopa me Pius ejus nominis quintus pontifex maximus, ultro petente D. Sigiſmundo Auguſto rege, ampliſſimo Cardinali Staniſlao Hoſio, (ipſo libentiſſime aſſentiente) ante ſex annos, Coadjutorem, ut vocant, dedit, ſucceſſoremq; deſignavit, & collegium ſacrum acceptavit. Sed revertamur ad inſtitutum. Eſt ergo Princeps ſenatus Pruſſicis Varmienſis Epiſcopus: Huic proximus Culmenſis, qui olim eum anteibat: Quorum hic Theutonũ Crucigerorum opera quodam tempore de Gneſnenſi provincia detractus, Rigenſi addictus fuit, vehementer acciſis reditibus & epiſcopa, eccleſiaque in ditionem ordinis ipſius redacta. Ille vero, Varmienſis, inquam, initio quidem Rigenſis Archiepiſcopi metropoliticam auctoritatem agnovit. Nunc vero à permultis annis in nulla provincia cenſetur, & ſoli ſubeſt in rebus eccleſiaſticis Romano Pontifici: Magiſtri & Ordinis dominatum nunquam agnovit: amicitiam & ſocietatem, cum & ipſe plerunque Germanici eſſet ſanguinis, libenter coluit: nec ſine malo ac detrimento ſuo & eccleſiæ ſuæ. Ad regnum vero Poloniæ ante centum annos certis pactis cum

Rege

Rege Cazimiro initis ſeſe adjunxit. VVladiſlavienſis Epiſcopus habet non contemnendas poſſeſſiones in Pomerania. Atque ea tota ferme in diœceſi ipſius eſt, indeque Pomeraniæ quoque Epiſcopi titulum'is uſurpat,ſed ad Pruſſicum conſilium non pertinet. Palatini ſunt,Culmenſis,Mariæburgenſis,qui antehac Elbingenſis dictus fuit, & Pomeranicus: Caſtellani, Culmenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis: Succamerarii itidem atque Palatini: Civitates,Torunenſis, Elbingenſis, & Gdanenſis, in ſingulis ſatrapiis ſive palatinatibus ſingulæ, eundem ordinem ſervantes inter ſe in conſilio, quem ſui Palatini. Hoc eſt conſilium Pruſſicum. Conſiliarios terrarum Pruſſiæ vocant. Quos & ipſos more aliorum juratos eſſe oportet. Varmienſis tamen Epiſcopus diverſam ab aliis jurisjurandi rationem & formulam pacto præſcriptam habet. Nam is, ſi Rex eſt in Pruſſia, ipſo præſente: ſin minus, nonnullis magiſtratibus Pruſſicis ad id delegatis in arce Mariæburgenſi, præeunte verba aliquo Epiſcopo, jurat. Civitatum delegati injurati ad conſilium admittuntur, aliquone privilegio, an per abuſum, neſcio. Habent autem conſiliarii Pruſſici ſua loca, & jus dicendæ ſententiæ in ampliſſimo

totius

totius regni Polonici conſilio. Verum ea loca ante aliquot annos poſt auctum Lituanorum acceſſione ſenatum aliqua ex parte variata ſunt,ita tamen, ut nihilominus Epiſcopi inter Epiſcopos, Palatini inter Palatinos, Caſtellani inter Caſtellanos conſideant. Ad calcem operis hujus ea ſingula ſecundum novam conſtitutionem Comitialem inter alios notata ſunt. Palatinorum juriſdictio & auctoritas in Pruſſia major eſt, quam in cætera Polonia. Penes eos ſunt multæ & ſupplicia delinquentium, rerumque judicatarum executio. Tranquillitatem quoque publicam in agris & extra urbes ii præſtant. Caſtellani & Succamerarii eodem ſunt jure, quo in Polonia. De Epiſcopis paulo poſt dicemus. Præter hos autem magiſtratus, habent Pruſſi theſaurarium, præfectos arcium, ſive capitaneos, gladiferos, judices, & ſcabinos: verum ii non pertinent ad conſilium. Theſaurarius eſt,qui pecuniam omnem & rationes à præfectis & adminiſtris regiorum bonorum & proventuum, atque etiam tributorum publicorum exigit, & vel ipſe adminiſtrat vel theſaurario regni tradit. Olim is œconomus fuit ſeu procurator Mariæburgenſis. Gladiferos ſingulos habent Cul-
menſis

menſis & Pomeranicæ ſatrapiæ. Iudices novem ſunt. In Culmenſi quidem & Mariæburgenſi ſatrapiis ſinguli: in Pomeranica vero ſeptem, nempe totidem, quot territoria. Sunt autem ea, Slochovienſe, Tucholienſe, Suecenſe, Derſavienſe, Zucovienſe, Puſcenſe, & Mirachovienſe: habentque ſinguli judices in conſilio ſcabinos juratos aliquot. Præfecti, arcium & redituum regiorum in ſua quiſque præfectura curam & adminiſtrationem habent: Iuriſdictionem nullam ferme habent, præſertim in nobilitatem: neque in oppidanos amplam; In agreſtes ampliorem. Solus Mariæburgenſis neque redituum regiorum curam gerit, neque in agreſtes juriſdictionem habet: arci modo præeſt, ejuſque præſidio: quod perpetuum eſt. Cæterum conſtitutione quadam, ampliores is cæteris præfectis & magiſtratibus prærogativas habet, velut generalis locum-tenens Regis in Pruſſia. Redituum vero & ſubditorum regiorum, & ſartorum tectorum ejus ipſius arcis curationem habet theſaurarius. Igitur primaria totius Pruſſiæ præfectura Mariæburgenſis eſt: Cui Polonus antiquitus præficitur. Nunc primus de Pruſſis, è Polonia tamen oriundus, ei præeſt, vir vigilantiſſimus, &

omni

omni genere virtutum ornatiſſimus, mihique amiciſſimus, Ioannes Coſika, nuper, dum hæc nos recognoſcimus, Palatinus Sendomirienſis à novoRege Henrico creatus. Secundum hanc in eadem ſatrapia ſunt hæ præfecturæ, Stumenſis,Gnevenſis,Novenſis & Stargardenſis ſive Starigrodenſis. In Culmenſi, Brodnicienſis,Grudentina, Radinenſis, Golubenſis, Rogoznenſis, Bratheinenſis,Covalienſis,Coprivvnéſis: In Pomeranica, Slochovienſis,Suecenſis, Tucholienſis, Derſavienſis, & Puſnenſis. Torunenſem vero, Elbingenſem, & Gdanenſem præfecturas,civitates ipſæ ſibi regia indulgentia & ex pacto vendicarunt, & per magiſtratus urbanos adminiſtrant. Epiſcopi cum collegiis ſuis ſuos & ipſi habent arcium atque territoriorum præfectos, quos fere Burggrabios vocant, ſuoſque judices & advocatos, & oppidanos magiſtratus. Habent & Cancellarios & officiales ſuos in cauſis eccleſiaſticis uterque Epiſcopus. Habent enim utramque juriſdictionem & ampliſſimam poteſtatem in ſuos. Varmienſis quidem epiſcopa in nulla cenſetur ſatrapia: Vno autem & non interpolato ambitu, in modum Principatus, bona certis finibus peculiariter circumſcripta & arcibus

bus

bus atque oppidis exculta habet: Eaque ſic diviſa, ut duas partes Epiſcopus, tertiam collegium ſive capitulum obtineat. In his utrique ſubjectam nobilitatem habent, & liberam juriſdictionem, ab omni Regiorum magiſtratuum juriſdictione exemptam. Præterea pertinet etiam Elbingenſis civitas cum ſuo territorio ad Varmienſem diœceſim: Quamvis jam aliquandiu hæretica labe infecta conniventibus regibus ab eccleſiaſtica epiſcopi juriſdictione ſeſe ſubtrahere nitatur. Bartena quoq; terra & Natangia ante cc annos ejuſdem epiſcopi juriſdictioni ſubjectæ fuiſſe, & ſupra ſex millia manſorum tunc Epiſcopo Varmienſi per fraudem & injuriam Cruciferorum detracta eſſe memorantur. Subditi epiſcopi & collegii Varmienſis eodem, quo cæteri Pruſſi, jure municipali utuntur: Sed habēt etiam peculiaria, inter ſe autem communia inſtituta quæ *Landtz-ordnung*, hoc eſt, terræ conſtitutiones, vocant. Conventus etiam communes habet. Ad eos autē nobilitas, civitates, & ſculteti cum liberis (de quibus poſtea dicemus) evocati, pro ſe quiq; binos vel plures etiam è ſingulis territoriis procuratores ſive legatos mittunt, iis de rebus, quæ in conſultationē veniunt, cum epiſcopo

& legatis collegii conſtituturos. Cæterum ea nobilitas omnis, & advocatus, & civitates, præter jusjurandum, quo partim in epiſcopi, partim in ſacri collegii verba jurant, novo quoque Regi, ac deinde decimo quoque anno ei ipſi ex pacto fidem ſuam obſtringunt. Tametſi de decimo anno in deſuetudinem abiit, ſublata cauſa, hoc eſt, pacatis prorſus rebus Pruſſicis, & extirpato ordine Teuthonicæ militiæ. Iurant etiam Sacerdotes, quando certum aliquod ſacerdotium adipiſcuntur: Primarii tamen, qui Prælati & Canonici cathedrales appellantur, intra menſem, poſteaquam in id collegium cooptati ſunt. Sed hæc Regum fortaſſis indulgentia pacatis prorſus rebus Pruſſicis in deſuetudinem abiere. Eos autem Pontifex quidem maximus creat, collegium vero una cum Epiſcopo eligit alternis menſibus: Excepto Præpoſito, qui à Rege editur, ſive præſentatur, ab epiſcopo præficitur. Sed neque is, neque cæteri tres prælati locum & ſuffragium habent in collegio, ſive capitulo, niſi ſint etiam canonici. Culmenſis eccleſiæ collegium ad quatuor canonicos redactum eſt. Qui ſinguli à cæteris una cum epiſcopo cooptantur. Ipſe autem epiſcopus à ſolo rege deſignatur,

gnatur, à pontifice maximo creatur. Cæterum Varmienſis ex pacto recentiori è quatuor canonicis indigenis à rege propoſitis, unus ab ejus ipſius ecclesiæ collegio deligitur: deinde hic quoque à pontifice renunciatur, & confirmatur. Ac tum demum ſacris pontificialibus ad præſcriptum eccleſiaſticorum canonum initiatur. Magiſtratus terreſtres in Pruſſia quoque itidem, ac in Polonia, à Rege creantur: Iudex tamen ex aliquot, à Palatino cum dignitariis & cætera nobilitate de conſeſſu ſcabinorum delectis, ab eo editur: Scabini ſoli à Palatino cum cæteris dignitariis illius loci creantur. Sunt autem & Pruſſici magiſtratus omnes perpetui, præter præfectos: qui regis arbitratu mutari poſſunt, niſi beneficio ac diplomate regio ſibi proſpexerint. Civitates à decurionibus, ſeu conſulibus, & quidem Germanicæ linguæ & ſanguinis (Polonos enim pro externis habent, & neque ad artes mechanicas perdiſcendas admittunt) reguntur: Quorum non idem ubique, certus tamen eſt numerus. Et ipſi jus habent cooptandi, quos volunt, in ſua collegia, quoties vacat locus: eoque majore ſunt dignatione & auctoritate, quando volunt, & obſequentiorem habent

plebem. His præſident magiſtri civium, à decurionibus ac de numero ipſorum delecti, & ipſi, itidem atque decuriones, perpetui, in primariis quidem urbibus quaterni, in cæteris vero oppidis bini, per vices annuum gerentes magiſtratum. Habent item ſingulæ civitates juratos judices, ſive ſcabinos, qui à decurionibus ſive conſulibus leguntur. Et ipſi autem perpetui ſunt, niſi forte in numerum conſulum cooptentur. Neque enim eundem conſulem & ſcabinum eſſe licet, præter Elbingam & Brunsbergam: ubi pars conſulum loco ſcabinorum judicia exercet. Cæterum unus è conſulibus eis præficitur, quem ſcultetum vel judicem vocant. Primariæ tres civitates etiam præfectos habent ſingulos, ut dudum memoravimus, quos vocant burggrabios, & eos quidem annuos fere: Qui tranquillitatis urbanæ, ac totius territorii curam gerunt, cauſaſque privatarum injuriarum & ſanguinarias judicant, & pro iis multas irrogant. Hunc ſolum magiſtratum Rex in civitatibus creat, ſed non niſi unum è ſex vel octo è numero conſulum ejuſdem civitatis ab ipſo collegio delectis. Iidem autem conſules ex omni civium numero, Gdani quidem centum viros, alibi vero

vero pauciores deligunt, qui ſint capita multitudinis & quaſi tribuni plebis: cum quibus communicant nonnunquam conſilia de republica, & ex iis cognoſcunt poſtulata plebis. Vitantur enim coitiones multitudinis propter externorum omnis generis hominum frequentiam, nequando in ſeditionem erumpant, ut nonnunquam factum eſt. Iudicia nobilitatis judices terreſtres cum ſuis ſcabinis, præſidente Palatino, bis quotannis exercent in certis oppidis. Infamiæ tamen cauſa, & ſtatus controverſia, itidem ac in Polonia, ad Regis judicium pertinet. A terreſtribus iudiciis provocatio eſt ad conſiliarios Pruſſiæ: inde vero ad Regem. In oppidis vero iudiciaria poteſtas fere omnis eſt penes conſules, exceptis paucis cauſis, quarum mentionem dudum fecimus, & ſi quæ ſunt aliæ ad burggrabios vel palatinos pertinentes: Sed eam ipſi conſules, quod ad privatorum hominum inter ipſos controverſias attinet, cum iurato iudicio, cuius mentionem dudum fecimus, communicarunt. Ab eo vero iudicio in primariis quidem civitatibus ad conſules civitatis cuiuſque, in cæteris autem oppidis ad conſilium totius Pruſſiæ: inde porro utrimque ad

regem provocatur. Rex vero de quibuſvis provocationibus ubilibet, & cum quibus vult, cognoſcit. Plerumque etiam cognitionem delegat Cancellariis & Iureconſultis. Alioqui privatum neminem è Pruſſia Regi evocare licet, exceptis iis cauſis, quæ ſunt fiſci & judicii regii propriæ. Magiſtratus terreſtres juxta ac urbanos evocat de iis duntaxat, quæ in magiſtratu perperam & præter officium egerint: vel, ſi mavult, conſiliariis Pruſſicis eas delegat, in comitiis cognoſcendas. Delegat etiam vel iiſdem, vel quibus vult, cauſas fiſci ſui, finium regendorum cum ſuis bonis, ac dividundæ inter fratres & cognatos hæreditatis: quaſvis item alias ab aliis ordinariis judicibus per provocationē ad ſe devolutas. Comitia bis quotannis habentur in Pruſſia ſtatis temporibus: Majo quidem menſe Mariæburgi, Septembri autem extremo Grudenti. Sed Grudentina jam Toruniam, propter majorem commoditatem urbis, tranſlata ſunt. Ex juſtis tamen cauſis ea quoque loca mutari poſſunt. In iis comitiis à conſiliariis de republica in commune conſultatur, ſive ultro, ſive ex præſcripto regio: de provocationibus terreſtrium & oppidanorum judiciorum cognoſcitur:

ſcitur: & omnino judicia vel à rege delegata, vel ſi qua ſunt alia, exercentur. Cum ducalibus quoque Pruſſis, ſeu ducis ipſius legatis, nonnunquam Elbingæ ex fœdere, vel Mariæburgi, conſtituta certa die conventus habentur, & conſultationes de legibus, & aliis rebus communibus, & controverſiis. Non ita pridem in Pruſſia quoque nuncii nobilitatis & minorum civitatum in comitiis adhiberi cœperunt, tributi ſciſcendi cauſa: cujus decernendi poteſtatem neque rex neque conſiliarii ſoli uſurpant. Ad regni quoque comitia nuncii nuper adeo mitti cœperunt. Sciſcitur autem cereviſiarum tributum plerumque in uſus publicos, vel in gratiam regis: & non modo à cauponibus, verumetiam ab iis, qui eam in ſuos familiæque ſuæ privatos uſus coquunt, penditur: vocaturque id vulgo ciſa vel acciſa. Nonnunquam etiam de cenſibus, agris, domibus, bonis & facultatibus, æſtimatione facta, certa portio penſitanda decernitur. Varmienſis epiſcopæ ſubditi nihil habent negotii cum comitiis. Solus iis intereſt & præeſt epiſcopus, ac deinde iis, quæ ibi conſtituta ſunt, ad peculiarem conventum ſuorum refert, de tributo præſertim. Nec temere ii

diſſentire ſolent ab epiſcopi ſui & conventus Pruſſici ſententia. Nihil tamen vetat, ipſos arbitratu ſuo, auctoritate epiſcopi & capituli præeunte, peculiares leges,&,ut vocant, ordinationes ſibi condere, tributumque ſciſcere. Quinetiam magiſtratus primariarum civitatum non raro imperant civibus ſuis tributum peculiare, & operas, aliaque onera in uſus publicos urbium ſuarum, adhibitis capitibus plebis. Portus maris tres habet Pruſſia. Regia quidem Gdanenſem & Elbingenſem. Quorum hic in Habum lacum, ille recta in mare procurrit. Ducalis vero Regiomontanum ſive Kœnixbergenſem, qua Prægola fluvius in Habum influit. Atque hic quidem cum portoriis & omni juriſdictione & impendiis in ducis; duo vero reliqui in ipſarum civitatum, quibus adjacent, & magiſtratus poteſtate ſunt. Verum is tamen, magiſtratus, inquam, ſine permiſſu vel mandato regio claudendi & aperiendi portus poteſtatem non habet. Quod de tributo quoque decernendo itidem nuper conſtitutum eſt. Quod ad bellum attinet, ſi qua vis hoſtilis ingruat Pruſſiæ, domeſticis communibuſque plebi cum nobilitate viribus depellitur. Ac nobilitas quidem

dem cum proceribus equeſtris militat; ſculteti item & liberi: (quos ita vocant, propterea quod & ipſi ab operis & laboribus, quos ruſticani dominis ſuis præſtant, gratuitam immunitatem habent, medii quodam modo inter nobiles & ruſticanos agricolas: Ferunt tamen nonnulla onera extra ordinem.) Civitates equitatum atque peditatum ſuppeditant: Ruſticani peditatum tantum. Hæc ante inſtitutam coadunationem (quæ necdum maturuiſſe videtur) de Pruſſia & in univerſum de Polonia nobis σαφέστερον, quod aiunt, καὶ ἀμαθέστερον ſunt expoſita. Quæ cum civibus noſtris, tum externis, non ingrata fore ſperamus. Sic enim fiet, ut minus peregrinentur in hiſtoria noſtra.

III.

POLONIÆ REGNI DESCRIptio ex Thuani Hiſtoriarum lib. LVI.

VLtra Viſtulam, qui limes eſt Germaniæ orientem verſus, late jacent Sarmatiæ, Europæa prima, deinde Aſiatica, ad Septentrionem porrectæ, quæ Tanai fluvio, & Mæotide palude diſcriminantur. In Europæa Poloniæ regnum ſitum eſt, quod etiam citra Viſtulam verſus occaſum ad Oderam ſeu Viadrum uſque protenditur, & Pomeraniam ac Pruſſiam ampliſſimas Polonicæ ditionis beneficiarias provincias, quanquam & eaſdem Imperium Germanicum ſibi vindicat, Poloniam denique proprie dictam, à qua toti regno nomen, inter Viſtulam & Oderam amplectitur. Totum igitur regnum ab Odera ad Viſtulam & à Viſtula ad Boryſthenem hodie Nieperum dictum, à Ponto Euxino ad mare Balticum, ab extremis Lithuanorum finibus ad Moſcorum & Suecorum uſque limites extenditur. In Europææ Sarmatiæ ſpatio maximæ ac frequentiſſimæ regiones moribus ac lingua differentes, Polonia, Pruſſia,

Pruſſia, Maſſovia, Samogitia, Livonia, Lithuania, Volhinia, Podolia, in unum fortiſſimum regni corpus coaluerunt. Polonia, cui à *Pole* nomen, quod vocabulum planiciem & venationem ſonat, eo quod plana majori ex parte provincia & venationibus exercendis opportuna ſit, in majorem & minorem dividitur, & ab occaſu Oderam habet, & trans Oderam Germaniam omnium Europæ provinciarum maximam, à meridie Pannonias, ab ortu Lithuaniam reſpicit. regio ferax, oppidis ac vicis & caſtellis frequens, fluviis crebris irrigua, & adhæc generoſa nobilitate abundans, quæ armorum curam fere cum literis conjungit. itaque & regionum viſendarum gratia nobiles ac primores adoleſcentes crebro lares paternos deſerunt, & magnam ſecum doctrinæ copiam & optimarum rerum uſum non mediocrem, quod illis inclementis cœli rigore denegatur, ex peregrinationibus collectum domum referunt. Slavica lingua utuntur, ut & in Germania Boëmi, Sileſii & Moravi, à Slavis è Roxolania populis profecta, qui circa Attilæ Hunnorum Regis tempora vacuas Vandalorum ſedeis occupaſſe, & in interiorem Germaniam victricia arma intuliſſe memoran-

morantur. ab iis, ut genus, ſic lingua propagata hodie quam latiſſime per ſeptentrionem & orientem patet; eaque fere præter eos, quos dixi, Vindæ, Baltico mari vicinæ gentes, Pomerani, Luſatii, Roxolani, Moſci, quorum non ſolum in Europa, ſed etiam in Aſia latiſſimum eſt imperium, Circaſſii etiam Quinquemontani ad Pontum habitantes, Raſciani, Mœſii, Serviani, Bulgari, Boſnenſes in Illyrico, Dalmatæ, Iſtri, Carniolani, ac denique Carinthii utuntur. Poloni Mieciſlao duce circa annum Chriſti ɪↄcccc ʟxv ſacra Chriſtiana ſuſcepere, Ioanne XIII Romæ ſedente. Antiquiſſima apud eos urbium Gneſna, à Lecho primo gentis duce, uti fertur, condita; & à *Gniaſdo*, quod nidum patria lingua ſignificat, appellata, quod in eo loco aquilarum nidum reperiſſet Lechus; unde Principibus Polonis alba aquila expanſis alis inſigne etiam hodie manet. urbs archiepiſcopali ſede decorata eſt. archiepiſcopus legatus R. S. natus & totius regni primas habetur; & ſubtracto è vivis Rege, etiam munere apud Polonos fungitur regio; mittendarumque ad exteros legationum, cuſtodiendorum finium & promulgandorum comitiorum jus habet: Regem electum pronunciat,

nunciat, ſacro oleo inungit, regiumque diadema imponit. in ſupremæ dignitatis ſignum ſublatus præfertur ei baculus, & cibum ſumpturo tympana militaria pulſantur, qui honos ſoli Regi in Polonia habetur. aula nulla poſt Regiam præterquam archiepiſcopalis cenſetur; & aulici familiares ejus, non famuli, ut cæterorum epiſcoporum, vocantur. poſtea Cracus, qui circa annum Chriſti ɪↄcc regnaſſe ſcribitur, Cracoviam ad Viſtulæ ripam ædificavit, in eaque Regiam ſedem fixit. poſtea Popielius ſenior, regionis montanæ pertæſus, in qua ſita eſt Cracovia, regium tribunal Gneſnam retulit. & rurſus Vladiſlaus Regiam circa annum cɪↄ ccc xx Cracoviam tranſtulit; quæ & epiſcopali ſede, & arce à Sigiſmundo I in colle Vouelo conſtructa maxime inſignis eſt, & tribus oppidis contiguis, Caſimiria, Cleparia, & Stradomio frequentiſſima efficitur. Caſimiria Stradomio & interlabente Viſtula, qui receptis amplius xɪɪɪɪ magnis fluminibus apud Gedanum urbem Borealis oræ nobiliſſimam & emporium illis locis celeberrimum in mare exoneratur, à Cracovia ſeparatur; ampliſſimo ponte interjecto, facultatem ultro citroq; commeandi præſtante. Caſimiriæ con-

conjunctus eſt Hebræorum vicus, quem illi olim promiſcue cum Chriſtianis habitabant poſtea ſeparatim, ut ſe à plebis injuriis aſſererent, locum hunc multis magnis & elegantibus ædificiis exſtructis occuparunt. præterea Cracoviæ gymnaſium eſt & ſchola ab Vladiſlao I Iagellone inſtituta, in qua mathematicarum artium, philoſophiæ, theologiæ, ac juris ſtudia florent ac docentur. Altera Poloniæ urbs eſt Poſnania, quam Varta celebris fluvius alluit, poſt Cracoviam & ſuperbarum ædium ſplendore ac magnificentia mercatorum atque opificum omnis generis numero, & omnium rerum, non ſolum ad uſum, ſed etiam ad luxum neceſſariarum copia ceteras antecellens, epiſcopali & ipſa dignitate inſignis. Secundum has duas primarias Vladiſlavia ſive Cuiavia numeratur, quanquam nec ædificiis, neque opibus cum utraque comparanda, cujus epiſcopo ampliſſima diœceſis ſubeſt, nempe tota Pomerania & Gedanum ipſum, de quo modo diximus. Sunt in ea provincia præter ea aliæ urbes & oppida, quibus & ab illis cognominatis regionibus Palatini, quos lingua patria Vaivodas appellant, quaſi militiæ duces dixeris, præficiuntur, iique ſunt, qui

qui amplioribus provinciis præſunt. nam Caſtellani anguſtiorum regionum ſunt præfecti. Lithuania poſt Poloniam ſequitur, ampliſſima ſed vaſta provincia. campeſtris pabuli ferax, nemoroſa, & pluribus æſtate locis, poſtquam nives colliquatæ ſunt, paluſtris. fluvios nobiliores habet Narvam, Chrononem & Bereſinam, copia piſcium maxime abundanteis; præterea Vilnam & Veliam, qui ad Vilnam de alterius nomine dictam urbem totius provinciæ metropolim confluunt. vitibus regio propter cœli rigorem, ut & Polonia, caret, ſed populares birra atque cereviſia ex aqua, tritico, vel hordeo & lupulo cocta, item medone ex aqua, melle, lupuloque confecto utuntur. martarum, caſtorum, harmelinorum, aſpreolorum, nigrarum & albarum vulpium, luporum, pantherarum, urſorum pelles Lithuani in omnem Europam tranſmittunt; Hercinia ſilva bonam provinciæ partem occupante. in qua præter alia animalia viſuntur & jubati biſontes taurorum ſpecie cornibus quandoque ſic diductis, ut treis proceræ ſtaturæ viros eorum intervallum capiat. alces item cervina effigie, colore tamen ad albedinem inclinante, cornibus nonnihil differentibus

pro-

producit, quæ velociſſime currunt, ſed inſtar equi gradarii. pellibus biſontis & aliis præparatis in bello utuntur milites. carnes etiam inter delicata obſonia numerant, & alcinæ quidem ungulæ, ſi ſtatis temporibus abſcindantur, præſentiſſimum adverſus comitialem morbum remedium credunt. A Libone quodam Roma exule fabulantur nomen provinciæ inditum, quaſi Liboniam dicas, quæ poſtea primis mutatis literis Lithuania appellata ſit. & argumento eam fabulam firmant, quod multas Latinas voces eorum linguа admiſtas habeat. Nobilitas in ea magna, & primariæ dignitatis viri: in quibus dux Slucenſis, qui incredibili privatarum opum apparatu vel aliquibus Germaniæ & Italiæ Principibus exæquari poteſt: item Olicæ duces ex illuſtriſſima Radevilliorum familia, ex qua Sigiſmundus Auguſtus Barbaram lectiſſimam in uxorem duxit Nicolai ſororem, cujus induſtria & virtute juris Polonici Livonia facta eſt, ſicuti ſuo loco diximus. magna & clariſſimæ Chodkieviciorum comitum gentis inter Lithuanos & aliorum dignitas eſt. Vltimi ſeptentrionalium ad illas partes Chriſtianis ſacris initiati ſunt circa annum CIↃ CCC XXCVII, epiſcopo Vilnæ ab

ab Vladiſlao Iagellone tunc inſtituto, cujus ſucceſſores Græcorum ritibus addicti diu Patriarcham Conſtantinopolitanum, ut & Roxolani, ſolum agnoſcẽtes, Romano Pontifici obtemperare noluerunt. Prope Vilnam Tatari gens Scythica ſupra Vacam amnem agros colunt, Mahumetanæ ſuperſtitioni addicti, quos Vitoldus anno S. CIↃ CCCXCVI ex media Scythia abductos cum uxoribus & liberis in media Lithuania collocavit. ii ſuis legibus vivunt, & ex æquo cum Lithuanis magni Principis imperium agnoſcunt, eorumque opera Rex in bello uti conſuevit. cum cæteris Tataris continuum magis quam infeſtum bellum gerunt Poloni, quippe in Podoliam & Ruſſiam uſque fere excurrentibus. & hoc quidem anno in feriis Paſchalibus CIↃ IↃCCC ex iis, Baca & Sicoza ducibus, ad Baram uſque arcem progreſſi ſunt, viciſque aliquot & prædiis circumjacentibus ſuccenſis, dum onuſti præda revertuntur, à familia Buczacii præfecti Camienecenſis inopinata eruptione circumventi ſunt ac trucidati, ſpoliis receptis. Lithuaniæ Principes magni Ducis titulum uſurpabant, non ab imperatoribus conceſſum, ſed ut Moſcorum Principes plurium Ducum

Q ditio-

ditionibus in unum coaleſcentibus hanc prærogativam ſibi privata aucto‑ritate ſumpſerunt,ita & Lithuanos duces feciſſe vero ſimile ſit. Cæterum inter magnos Lithuaniæ duces præſtantiſſimus fuit Iagello à Gedimino genus trahens, Olgirdi F., qui abrogatis gentilium ſuperſtitionibus primus Chriſtianorum ſacris initiatus eſt, Vladiſlai nomine accepto, & Reginam Heduvigen Ludovici Hungariæ & Poloniæ Regis filiam, quam Poloni regio diademate ornaverunt, uxorem duxit, & dotale regnum cum uxore accepit anno S. CIↃ CCC XXCVI. atque ut parem Polonis omnibus tam præclari beneficii referret gratiam, poſt conſummatum cum Regina conjugium, Lithuaniam omnem cum Samogitia, & ea Roxolaniæ parte, quæ in ditione ejus erat, Poloniæ regno jure ſempiterno adjunxit,& regibus Polonis obnoxiam fecit. ab eo ſtirps regum Poloniæ propagata eſt, quæ in Sigiſmundum Auguſtum anno ſuperiore defunctum deſiit. Lithuaniæ Roxolania regio ſubeſt. quod nomen tamen latius patet,& ut nomen ipſum præfert, diſſeminatam gentem ſignificans, quicquid terrarum eſt inter mare Balthicum & Livoniam, Sueciam, Oceanum glacialem,

lem, Volgam, qui Rha hodie appellatur, Mæotim paludem, Pontum Euxinum, montes Sarmaticos, Poloniam, Lithuaniam, & Samogitiam, complectitur, in duaſque regiones dividitur. quarum altera Carpathios montes non longe à Cracovia attingit, & ſecundum Tyram ad Valachorum fineis, atque ex altera parte Boryſthenem & pontum Euxinum porrigitur: tum ad utramque Axiaci fluminis ripam vergit, & à Tanai Europæ & Aſiæ limite ad Aſtracanum nobile emporium in citeriore Volgæ ripa ad ejus fere oſtia, ubi à Medis, Perſis, Armeniis, Scythis, & Moſcis nundinæ celebrantur, per vaſta terrarum ſpatia extenditur: inde Volga non magno interjecto ſpatio in LXX ramos ſcinditur, plurimis inſulis factis; totidemque per oſtia navigabilia in mare Hyrcanum ſive Caſpium evolvitur. & hæc quidem Roxolania, quæ ultra Boryſthenem ad Perſarum uſque fineis extenditur, magno Moſcoviæ duci paret: hæc, quam Regiam vocamus, Leopolienſi, Lublinenſi, Belſenſi, nec non Podoliæ, Voliniæ, Kioviæ, Circaſſiæ & Podlachiæ regionibus comprehenditur. eodem jure, quo Lithuania, atque adeo cum Lithuania in regni

Polonici ditionem conceſſit, ſicuti & Samogitia, quæ Prutenis & Livonis intermedia cum Lithuania contigua eſt, ferax frumenti & leguminum, ſilvis & nemoribus amœniſſimis exornata, ſed nulla celebri urbe aut illuſtri oppido inſignis. Maſovia autem doctiſſimorum & fortiſſimorum virorum fecundiſſima, cum antea communi totius Poloniæ nomine cenſeretur, tunc primum peculiarem adepta eſt appellationem, cum Maſlaus ſive Maſos Mieciſlai Polonorum Regis pocillator, circa annum Chriſti CIↃ XXXIV, ardente bellis civilibus regno, mortuo Rege, provinciæ dominationem invaſit, eamque de ſuo nomine Maſoviam vocavit. verum à Caſimiro I deinceps una cum Prutenicis auxiliaribus victus & tandem etiam ſupplicio affectus vitam cum Principatu amiſit. nomen tamen ſemel regioni inditum ab eo tempore manſit, quamvis provincia ad ampliſſimi regni corpus reverſa. Viſtula, Narva, & Bugo irrigatur, & uros, quos & turos patria lingua vocant, boum ſilveſtrium genus nigrum, ſola producit. Metropolis ejus eſt Varſavia ad Viſtulam, cui ligneo ingenti ponte conjungitur, ubi ob loci opportunitatem comitia regni celebrantur. ſecundum

dum eam Moſcovia dignitate præcipua eſt. utraque epiſcopalis civitas. Pruſſia ſive Boruſſia, & Livonia ſuperſunt ampliſſimæ provinciæ regni Polonici beneficiariæ, de quibus cum ſuperioribus libris, qua ratione in ditionem Polonicam conceſſerunt, abunde diximus, non eſt quod earundem rerum repetitione lectori moleſti ſimus. Initio apud Polonos ſumma poteſtas penes unum fuit, iſque Lechus memoratur, de quo diximus. quo ſublato Principis unius imperium pertæſa gens, XII ex omni procerum numero ſibi Duces ſeu Palatinos creavit, quibus & ſummam univerſæ reipubl. commiſit adminiſtrationem. ſed rurſus ad unum delata poteſtas eſt, qui Cracus fuit, Cracoviæ conditor, circa annum Chriſti ↃCC. cujus ſtirpe extincta Palatini rurſus remp. geſſerunt, donec Primiſlaus, homo plebeius, ſed aſtuto ingenio & virtute ſupra nataleis, cum feliciter rem adverſus Hungaros geſſiſſet, anno LX ſeculi inſequentis omnium ſuffragiis Princeps creatus eſt. quem alii atque alii longa temporum ſerie Principes ſecuti ſunt uſque ad Boleſlaum I, qui ab Othone III Cæſare, repudiato Ducis nomine, quo majores ſui contenti vixerant, in civitate Gneſnenſi Rex ſocius

& amicus Romani imperii appellatus eſt, anno Chriſti cIↃ I. quod cum ſucceſſores diu ſervaſſent, eo tandem Boleſlaus II poſt patratam Staniſlai epiſcopi necem privatus eſt, quod tamen ſeculis aliquot deinceps Primiſlaus reſumpſit, ex nobilitatis conſilio à Iacobo archiepiſcopo Gneſnenſi Regio diademate inſignitus, anno cIↃ ccxcv. Ab eo regium nomen manſit & dignitas regia, ſed cum moderato potentiæ temperamento. nam quamvis Princeps ſupremam poteſtatem habeat, maxima tamen auctoritas remanet penes regni Senatum, qui ex nobilitate conſtat, plebe ab univerſa reip. procuratione omnino ſummota. ita ut optimatum veluti auctoritas regio imperio, regia viciſſim poteſtas ſenatus & equeſtrium virorum libertate temperetur: ſic fere ut ampliſſimum illud imperium regio ſplendore refulgeat, & regia in eo poteſtas, quæ plerunque ad libidinem & inſaniam vergens, cum cuncta licent, omnium ſcelerum & injuſtitiæ ſeminarium eſt, ſapientiſſimis ſenatorum & nobilitatis animadverſionibus intra æquitatis terminos contineatur. itaque cum apud alios quicquid Regibus placuit legis habeat vigorem, heic non modo nullam ſine Se-

natus

natus conſilio & nobilitatis aſſenſu fert legem, ſed & legibus regni ipſe obtemperare jubetur. incredibilis tamen eſt Regum in Polonia majeſtas, ac ſubditorum erga eum cultus, cum ex præſcripto Legum regnare judicatur. quod enim præcipuum eſt, ſumma eſt juris dicendi penes eos poteſtas: & quanquam nihil in quemvis ſine publici judicii auctoritate ſtatuant acerbius, condonandi tamen multas, & ab legibus patrata nece gratiam faciendi jus habent. poſſunt & ad repentinos reip. motus urgente periculo univerſam nobilitatem ſigno dato ad arma vocare, & irruentibus hoſtibus ſub vexillis opponere, mercenarium militem conſcribere, creare militiæ magiſtros, exercitum exauctorare, & in militarium ſanctionum violatores animadvertere. ſed potiſſima eorum in creandis magiſtratibus & honoribus ac dignitatibus in eos, quos dignos cenſuerint, conferendis facultas ſpectatur. nam archiepiſcopos, epiſcopos, cœnobiarchas, eccleſiarum primicerios dicunt: Palatinos, Caſtellanos, Mareſcalcos, Cancellarios, Theſaurarios, qui ſunt regni ſenatores, ex arbitrio ſuo faciunt. gubernatores, & quos capitaneos vocant, cæteroſque regionum judices ac

magiſtratus in ſingulis præficiunt provinciis ſecretarios, ſupplicum libellorum magiſtros, ac reliquam curialium miniſtrorum turbam creant. plebeios homines propter egregia bello & pace erga remp. merita jure nobilitatis ornant. caſtella, pagos, vicoſque regaleis viris de ſe ac regno bene meritis utendos concedunt. proſcriptorum, & ſine legitimis hæredibus decedentium agros nobilibus viris in perpetuum donant. Omnes demum legationes, leges, literæ, diplomata, privilegia, & univerſa fœderum, induciarum & bellorum negotia regio nomine conficiuntur, ac regiis ſigillis firmantur, ita tamen ut in iis maximam auctoritatem tota regni univerſitas habeat. Ad hæc accedunt opes non mediocres. nam ampliſſimum regum eſt toto regno patrimonium, portoria ex mercatura complura. magna quoque pecuniæ vis ex fodinis ſalis è profundiſſimis terræ venis raro naturæ beneficio tanquam è ſaxo eruti quotannis in ærarium infertur. quales ſunt apud Bochnam, & Veliſcam in Satrapia Cracovienſi, apud Haliciam, Colomeiam, Salum, & aliis pluribus Roxolaniæ locis. præterea in deſertis Podoliæ ad Boryſthenem locis lacus eſt, cujus aqua ſereno & ardente

ardente ſole in ſolidum ſalem concreſcit, ita ut homines cum jumentis & curribus in eo tanquam in glacie verſentur, ſectumque in fruſta arbitratu ſuo avehant. ſed vilitas annonæ, & nobilitatis immunitates, ac ſacri ordinis inprimis, in cauſſa ſunt, ut ampliſſimi regni, quam vicinorum, cenſus ſit tenuior. nam nobilitas univerſa omnibus ſoluta vectigalibus, bellica tantummodo munera privatis obire ſtipendiis tenetur, idque non niſi ad propulſandam hoſtium vim intra Sarmatici regni fineis. nam ſi ad inferendum exteris gentibus bellum extra Poloniam proficiſci jubeantur, ſingulis ternis menſibus quinos aureos numos ſtipendium in haſtam accipiunt. ita ſacro ordine & nobilitate ab omni onere immuni, coloni equeſtrium hominum ſenos in ſingula jugera circiter ſolidos agnoſcendæ regiæ poteſtati pendunt. regia item plebs moderatum vectigal exſolvit. interdum regibus ex ampliſſimi ordinis ſententia licet univerſis regni ordinibus tributum imperare in communeis & publicos regni uſus. Tam exiguo ærario innumerabilis, & qui cæterorum Chriſtiani orbis Principum opes ſuperat, equitatus ex milite voluntario apud eos conficitur.

nam Rex ex ſolis nobilibus, qui privatis ſumptibus regno militare aſtricti ſunt, centum quinquaginta millia gravioris & levioris armaturæ militum cogere, & in aciem, ſi neceſſitas ferat, educere poteſt. Secundum Regem maxima eſt & auguſtiſſima Senatus auctoritas, ad quem admittuntur Gneſnenſis & Leopolienſis archiepiſcopi, & VII epiſcopi, quo in numero Boruſſiæ epiſcopi non cenſentur. Poſt eos ordine veniunt Palatini numero XV, ut penes quos olim ſublatis regibus ſumma reip. adminiſtratio bis fuerit. Et ultimi Caſtellani LXV, inter quos Cracovienſis Palatinus veteri prærogativa Palatinos omneis & dignitate & in dicenda ſententia anteit. Sunt & alii, quos regni officialeis vocant, puta Mareſcalli II Poloniæ & Lithuaniæ, cancellarii item II & totidem procancellarii, quorum illi ambarum nationum ſigilla majora, hi minora ſervant: ſummus ſecretarius, & II libellorum ſupplicum magiſtri, qui ſubditorum querelas ad Regem deferunt. Ita numerus omnium XCVIII conficit, quorum alii majores, alii minores conſiliarii appellantur, quibus & Sigiſmundus Auguſtus alios recenter adjecit. Senatores à Rege in conſilium vocantur, præ-
ſentes

ſentes quidem quoties opus eſt, abſentes non niſi juſtas ob cauſſas, ut ſi comitiorum tempus incidit, aut nuptiarum Principis aut liberorum ejus celebrandarum cauſſa, aut cum qui ſocius aut regno obnoxius dux in verba Regis juraturus venit. omnibus eadem eſt perpetua & conſtans tuendæ publicæ libertatis & propagandi regni voluntas. & cum deliberant, libere & ſæpius acerrime ſententias dicunt, Principem imprudentius regnantem objurgant, atque uno conſenſu & incorrupto judicio ſanctiſſima majorum inſtituta & univerſas communis patriæ leges inſuperabileis defendunt, quippe ex præcipua totius regni nobilitate generis & virtutum commendatione delecti & exacto fidei ſacramento in Senatum cooptati. iis quoque ſummus honos à Principe habetur: nam & venientibus ad ſe caput aperire ſumma cum oris ſuavitate & in proximo ſedendi poteſtatem facere Rex conſuevit. Alii ſunt præter ſenatores & regni munerum curatores, ut ærarii quæſtores, capitanei, quos vocant, qui ſunt in minore Polonia XL, in majore XXX, in Maſſoviæ Principatu XII: vexillifer, pincerna, dapifer, ſtructor. Splendidiſſimus militiæ totius regni ducis in exer-

exercitu magiſtratus, penes quem ut Principis vicarium in acie rei ſumma reſidet, potiſſimum excellit. quare hoc tam illuſtri honoris gradu non niſi primarii donantur ſenatores. Secundum quem & alii belli duces, quos campeſtreis vocant, ſed longo proximi intervallo, numerantur. Ea autem ſumma Senatorum, & contra moderata Principis in Polonia poteſtas ex eo locum habuit, quod qui reipubl. clavum tenet, non naturæ legibus, quemadmodum cæterarum gentium Reges, in paternum & avitum regnum ſuccedit, ſed communibus ſenatorii & equeſtris ordinis ſuffragiis publicaque totius nobilitatis acclamatione Rex eligitur. & quanquam ſuperiores Reges continuato fere temporum contextu alter alterum ex eodem genere exceperit, hoc non juri hæreditario, quod ſibi vindicare prohibentur, ſed virtutibus & innatis nobilitati Poloniæ erga regiam prolem ſtudiis, aſcribi debet, quæ natos paternæ virtutis hæredes futuros cum ſibi perſuaderet, quod in parentibus admirabatur, hoc de filiis eorum ſperare facile potuit. ita tamen filii in paternum ſolium ſuccedebant, ut non hæreditate, ſed nobilitatis conſenſione regnum deferri exiſtimarent, electio-

electione eo conſilio prudentiſſime inſtituta, ut ſi qui Reges, quod in ſumma poteſtate fere uſu venit, aut ab officio deflectere, vel publicam oppugnare libertatem vellent, hac ſaltem neceſſitatis lege & liberorum caritate in officio continerentur. ſic Piaſtorum ſtirps 10, Iagellonum familia CC circiter annorum ſpatio in Polonia ordine ſucceſſorio regnavit. A primis regni incunabulis, hoc eſt, ab anno Chriſti 10L uſque ad Sigiſmundi Auguſti obitum novies interregnum in Polonia fuit. & primum quidem, quanquam obſcuris teſtimoniis numeratur, cum deficiente Lechi ſobole, Viſimirus ſeu Cracus ad regnum electione vocatus eſt. ſecundum poſt Craci mortem ſecutum eſt, quo tempore XII Palatini rempubl. adminiſtrarunt. tertium fuit, cum dirempta de Principatu per equorum curſum controverſia, Leſconi infimæ ſortis juveni ſceptrum obvenit. quartum poſt Popielum II Cruſviciæ à muribus devoratum, ut tradunt eorum annales, quando Piaſtus ille, Cruſvicienſis civis & agri cultor, probitate pollens, omnium conſentientibus votis Princeps deſignatus eſt. quintum poſt Miecillaum II, quando uxor ejus ob regnum perverſe adminiſtratum à

Polo-

Polonis imperium femineum exoſis, Caſimiro etiam hærede innocuo excluſo, pulſa eſt. ſextum, cum poſt Primiſlaum ab Otthone Lango & Brandeburgicis occiſum Venceſlao Boëmiæ regi ſumma delata eſt. ſeptimum poſt Caſimiri Vladiſlai F. mortem, cum Ludovicus Hungariæ Rex Polonorum ſuffragiis ad regnum vocatus fuit. octavum denique, quando poſt Ludovici mortem Iagello Lithuanus regni gubernacula ſuſcepit, cujus progenie in Sigiſmundo Auguſto deficiente res poſtremo ad interregnum anno ſuperiore rediit.

IV.

DE VALACHIA, EX Thuani Hiſtoriarum lib. LVIII.

TRans Tranſſilvaniam Valachia, ac proinde *Tranſalpina* dicta, ortum verſus & ſeptentrionem excurrit. Cujus regia hodie eſt *Tergoviſta* ſive *Tarnoviſa*, à Flacco quodam prætore Romano, ut indigenæ volunt, ita appellata; fidemque opinioni vulgari adſtruunt, quod multis ex lingua Romana detortis vocibus uſque adhuc in ea regione utun-

tur. Huius limites ſunt ab occaſu Aluta: à ſeptentrione & ortu Hieraſus; qui, hodie Pruſtus, curvato flexu in Danubium influens, inſulam faucibus ſuis efficit; ultra quam porrigitur ſeptentrionem verſus Moldavia LXIV milliarium longitudine, & ipſa antiquæ Daciæ pars, in qua Getæ erant, Ovidiani exilii ſedes; quam Tyras, qui hodie Neſter, infra Ruſſiæ Polonicæ & Podoliæ fineis ab ea parte claudit: ab ortu pontus Euxinus: à meridie Hieraſus: ab occaſu Valachia ipſa. Mediam interſecat Moldava, è Transſilvaniæ montibus paullo infra Hieraſi fontes ortus amnis; qui provinciæ dat nomen; & Soczaviam, quæ eſt Deſpotarum ſedes, præterfluit; & inde rapido curſu Hoinam, Dobeniſam, Argiamque parvos, ſed perenneis amneis, ſecum trahens, in Alutam effunditur; qui poſtea Danubio juxta Nicopolim excipitur. Hæ provinciæ, quæ Chriſtiana ſacra, ſed ſecundum Græcorum ritus, colunt, olim Hungarici imperii beneficiariæ, atque adeo tributariæ erant. nunc juris Turcici ſunt; poſtquam Mahumetes, qui Byſantium ipſum Chriſtianorum in oriente Imperatorum ſedem in poteſtatem redegerat, Caſimiro Hungariæ & Poloniæ

Rege

Rege bello Marianorum equitum occupato, neque Petro tùnc utriuſque Valachiæ Deſpotæ laboranti ſuppetias ferente, eas ſubegit anno CIↃ CCCCLV; tributo etiam II CIↃ aureorum annuo tantum tunc impoſito. poſtea, Turcicis imperatoribus viciſſim Aſiatico ac Perſico bello occupatis, rurſus Valachi modo Hungaris, modo Polonis paruere. ſed lacerato ac pene profligato Hungariæ regno, & icto cum Polonis fœdere, Turcici imperatores eas provincias, atque adeo Transſilvaniam, tributarias fecere; impoſitis pro libidine ſeu Palatinis ſeu Vaivodis: ſic Principes vocant; qui, ut ſunt ad omnem offenſionis aut gratiæ auram mobilia horum populorum ingenia & infida, multoties etiam mutavere.

V.

DE LITVANÆ GENTIS Origine & Moribus, ex Alexand. Guagnini Sauromatia Europæa.

PTolomæus ille univerſi orbis geographus curioſiſſimus, his in regionibus, quæ hodie à Lituanis coluntur, & quæ eorum

eorum ditioni,utpote Ruſſia, Podolia, Volhinia, Podlaſſia Samogitiaque,ſubſunt, hos populos colonias ſuas (quorum hodie ne veſtigium quidem apparet) antiquitus habuiſſe recenſet, Galindos, Bodinos, Geninos. Sudinos, Cariones, Amaxobios, Stabanos,Sturnos, Naſcios,Aſirbios, VVibiones,Ombrones, inter Lublinam & Breſtiam, Sargatioſque. Quos omnes ex Cimbris, Gotiſque & Sarmatis, ortum ſumpſiſſe,idem Ptolomæus aſſerit. Sarmatorum autem deductio cum latius à nobis deſcripta pateat, Cimbrorum nomen & ſucceſſiones mihi explanandæ videntur. Cimbros, itaque à Gomero nepote Nohæ ex maximo natu filio Iapheto ortos eſſe, nomenque ab eo per tot ſecula paululum immutatum trahere, conſentiens omnium hiſtoricorum opinio eſt. Hæc poſteritas Iapheti, cum majorem orbis terrarum partem in Europa Aſiaque minori occupaverit, quod ipſi cum etymon nominis dilationem ſignificantis, tum fauſta Nohæ parentis imprecatio portendebant; pars eorum à Gomero orti, ad Boſphorum Cimmerium Mæotidis paludibus proximum,(qui de illis Cimmerius eſt appellatus,) ultra fontes Tanais fluvii, ubi in ducatu Rheſanenſi

Moſchoviæ Principi ſubjecto oritur, ſedes ſuas habuerunt. Poſtea ſucceſſu temporis, quod haud difficile illis fuit, per regiones propinquas, Ruſſiam, Lituaniam, Livoniam, & Boruſſiam, nunc Pruſſiam appellatam, & Cimbricam Cherſoneſum, ubi Svveci, Dani, Golandi, progreſſi, toto eo litore ſe paſſim diffundentes late dominati ſunt, & caſtrato paululum nomine, literaque interjecta, Cimbri nuncupati. Quando vero & qua occaſione hæc migratio contigerit, quoniam nulla gentis ab eo tempore monumenta extant, ex quibus id conſtare poſſit, ignotum eſt. Cæterum, fuerunt ſemper Cimbri gens bellicoſa, ſtrenua, manu prompta; id enim res ab ipſis fortiſſime audaciſſimeque geſtæ teſtantur. His namque coloniis ſeptentrionalibus relictis in numero trecentorum millium, per Germanorum regiones in Helvetiam Galliamque inprimis penetrarunt. Deinde Hiſpanias populabundi vaſtaverunt. Inde annum circiter centeſimum decimum ante natum Chriſtum in Italiam excurrerunt, quam vaſtabundi paſſim deprædarunt, Romanorumque Conſulem Papyrium Carbonem cum univerſo exercitu fuderunt. Poſtea ab eiſdem M. Iunius Sylva-

Sylvanus, & ipſe Conſul, contracta infœliciter pugna ſuperatur. Aurelius deinde Scaurus Conſulis legatus amiſſis copiis Romanis, in manus eorum vivus perveniens, à Bolo Rege Cimbrorum occiditur. Id, Tacito affirmante, actum eſt anno trecenteſimo quadrageſimo poſt urbem conditam. Tandem Romani majoribus copiis collectis in aditu Alpium contra Cimbros exercitum opponunt, fuſi tamen, & ad internecionem proſtrati. Vbi C. Manlius in pugna interfectus occubuit. Octuaginta vero millia Romanorum militum cæſa. Q. Servilius Cœpio, Imperator exercitus, ex conflictu funeſto vix cum denis elapſus, Romam tantæ cladis nuncius perveniens, bonis omnibus publicatis, ex decreto Senatus, quod temeritate ſua exercitum perdiderit, jugulatur. Ajunt, Romanos uno in prælio majori clade & detrimento nunquam affectos eſſe; quamobrem ſuſpenſis metu animis, de exitu imperii ſui magnopere ſolliciti, præſentique rerum ſuarum periculo vehementer conturbati ſunt, cum hoſtes exitium Vrbi minitantes propediem adventare nunciarentur. Cajum Marium ex Libya, ubi Iugurtham devicerat, ducem bellicoſiſſimum & fortunatum voca-

verunt; duobuſque annis ab illa clade Romanorum elapſis, Marius Cimbrorum & Teutonum ad aquas Sextias cruento prælio ducenta millia fudit; tantaque fertur cæſorum multitudo, ut Maſſilienſes, congeſtis defunctorum oſſibus, vineas eiſdem obſepſerint, ſanguineque humano agri, quaſi ſtercore multo pingueſcentes, uberrimi feraciſſimique redditi ſint. Itaque Cimbri attenuati numero & viribus, ſed animo minime fracti, in unum conglobati, Q. Catuli Proconſulis exercitum in fugam verterunt, ad fluviumque Ateſin caſtrametati ſunt. Quo Marius ſumma celeritate advolans, conjunctis copiis ſuis cum exercitu Catuli, inito prælio XXIX Iulii, centum quadraginta millia Cimbrorum occidit. Qua clade ad extrema redacti Italia egreſſi, patrias oras, utpote Daniam, Pruſſiam, Sueciam, Livoniam, Lituaniamque petierunt; ex quibus illi qui Lituaniam occupaverant, Gepidæ nuncupati fuere. Hac vero in regione, ubi Samogitia, Æneas Sylvius Maſſagetas, gentem Plinio celebrem, conſediſſe teſtatur; Lituanorum vero gentem, qui antiquitus Gepidi vocabantur, ex Gotis oriundam. Eraſmus vero Stella pulchris rationibus affirmat, cum Duce

Duce Litalano, ſive Litvvone Vedenuti Pruſſiæ regis filio, anno Domini 573, in has regiones vicinas, patris imperio, quas olim Alani incolebant, veniſſe, Lituaniæque nomen à ſui denominatione eiſdem indidiſſe. Samogitiam vero à fratre ejuſdem Litvvonis Saimone Principe appellatam, idem Eraſmus Stella in Pruſſica hiſtoria teſtatur, quæ tunc temporis longe in Pruſſiam & Livoniam uſque extendebatur: Similiter Lotialos, ſive Lotvvonos, qui nunc Livones poſt Germanorum ingreſſum Latinis dicuntur, ab eodem Litvvone cum Litvvania pariter nomen traxiſſe. Hæ autem gentes, utpote Pruteni, Polovvci, Samogitæ, Gepidæ, Lituani, Livones, Curlandi, Iatvvingi ſive Iazyges & Iaczvvingi appellati, ut unum idioma, ita eoſdem mores, conſuetudines, legeſque & bellorum expeditiones in Chriſtianos, concordi Marte ſemper habebant, niſi ſingulæ ſingulis Principibus finibuſque certis dirimebantur. Iaczvvingi autem fuerunt populi crudeliſſimi, qui in finibus Lituaniæ, juxta Maſoviam, ubi hodie Podlaſſia, colonias ſuas habebant, nec in bello referebant pedem, quin vincerent aut vincerentur: ideo bellis aſſiduis interierunt; reliqui

eorum in Lituanos, Ruſſos & Maſovitas, ob vicinitatem, abierunt. Opinantur alii, Lituanos à lituo, quod cornu venatorium ſignificat, dictos eſſe; quorum opinio, ut anilis & ſtulta, jure ab omnibus irridetur. Matthias autem Miechovienſis & Dlugoſſus, Polonicæ hiſtoriæ indagatores, ac annales Rutenorum teſtantur, Italos, Duce Palæmone, vel ob tyrannidem Neronis, vel promeritum exilium, aut ab Attila Hunnorum rege crudeliſſimas patriæ vaſtationes fugientes, has regiones, longa navigatione ſuperata, ex ſinu maris Balthici, quod Pruſſiam, Samogitiam, Livoniamque alluit, per Nemnam fluvium, Crononem Ptolomæo dictum, claſſe ingreſſos fuiſſe; quod & ipſa gens Lituanica ſtrenue aſſerit. quamplures enim dictiones Latinæ & Italicæ idiomati eorum intermixtæ habentur. Ajuntque, hunc Palæmonem (quem ipſum nomen, Latinum Italumque eſſe prodit) cum certa comitiva ex nobilibus propinquitate junctis collecta, quorum præcipuos, Vrſinos, Columnas, Iulianos, Cæſarianos, Gaſtaldos recenſent, Lituaniæ nobilibus familiis & ſtemmatibus principia dediſſe; vulgum vero Lituanorum, utpote colonos & agreſtes, ex Gotis natos aſſe-

aſſerunt; in hancque ſententiam plurimi Polonicæ & Germanicæ ac Ruſſorum hiſtoriæ ſcriptores aſtipulantur; quorum judicio & auctoritati nos quoque acquieſcentes, cum eiſdem ſentire volumus.

Hic itaque Palæmon ob innatam induſtriam à gente barbara Princeps ſalutatus, eam nomine patriæ ſuæ Italiæ (præpoſito articulo Italis in fœminini generis nominibus efferendis conſueto) *la Italia* appellaſſe creditur, quæ poſtea longo temporis ſucceſſu, Italicis moribus idiomateque in barbariem populi commutatis, Lituania dicta eſt. Quidam etiam eoſdem Italos à littore maris Balthici, quod Pruſſiam, Livoniam, Lituaniæ ac Samogitiæ extrema alluit, eo quod ibi prius conſederint, Lituaniam connominaſſe putant. Succedente poſtea Palæmoni quodam ex eadem gente Principe, Itali recens Latinorum nomen non modo depoſuerunt, ſed ignotam quoque & peregrinam eorum incolarum linguam, apud quos Principatum arripuerant, addiſcentes in ſuam cooptarunt, vivendique normam & modum cum eiſdem barbaris ſuſceperunt. Cæterum, hæc gens Lituana longo tempore à ſui imperii primordiis obſcura

fuit, Rutenorumque jugo ſubjecta, ut Princeps Kiovienſis, Ruſſiæ quondam Monarcha, ab eis perizomata ſuberaque, ob egeſtatem & ſoli ſterilitatem, in ſignum tantummodo ſubjectionis exigeret: Donec Mendolphus ſive Mendog, & VVitenen, Gediminuſque, duces illuſtres heroica magnanimitate illa innata, dudum peritia rei militaris oppreſſa excitata, rebellionem contra Rutenos ab anteceſſoribus ſuis inceptam continuantes, unus poſt alium in Lituaniæ imperio ſuccedentes, Ruſſiæ Principibus partim ſtrenuo Marte, partim aſtu frequentius aggreſſis, & quaſi debellatis, ſenſim adeo viribus creverunt, ut jugo Rutenis omnibus injecto, etiam ad tributa ſibi pendenda eos compellerent, quæ pluribus ab annis Rutenis ipſi pendebant, ac pro perizomatibus & ſubere aurum argentumque exegere.

VI.

QVÆDAM AD LITVANIAM pertinentia, ex Fragmentis Michalonis Lituani.

NOs Lituani ex Italico ſanguine oriundi ſumus. Quod ita eſſe liquet ex ſermone noſtro ſemilatino, & ex ritibus Romanorum vetuſtis, qui non ita pridem deſiere apud nos, videlicet ex crematis humanis cadaveribus, auguriis, auſpiciis, aliiſque ſuperſtitionibus, adhuc in quibuſdam locis durantibus; maxime cultu Æſculapii, qui ſub eadem, qua olim Romam ab Epidauro commigraverat, ſerpentis ſpecie colitur, & in veneratione habetur. coluntur & ſacri penates, mares, lares, lemures, montes, ſpecus, lacus, luci. Sed nec admodum diu ſacer ille perpetuuſque, qui cremandis victimis Romanorum Hebræorumque more fovebatur, extinctus eſt per baptiſmatis undam ugnis, id eſt, ignis. Etenim & ignis, & unda, aër, ſol, menſis, dies, noctis, ros. aurora, deus, vir, devir, id eſt, levir, nepotis, neptis, tu, tuus, meus, ſuus, levis, tenuis, vivus, juvenis, vetuſtus, ſenis, oculus, auris, naſus, dentes, gentes, ſta,

 ſede,

ſede, verte, inverte, perverte, aratum, occatum, ſatum, ſemen, lens, linum, canapum, avena, pecus, ovis, anguis, anſa, corbis, axis, rota, jugum, pondus, culeus, callis, cur, nunc, tractus, intractus, pertractus, extractus, merctus, immerctus, ſutus, inſutus, verſus, inverſus, perverſus, primus, unus, duo, tres, quatuor, quinque, ſex, ſeptem, & pleraque alia, idem ſignificant Lituano ſermone quod & Latino. Devenerant vero in hæc loca majores noſtri, milites & cives Romani, miſſi olim in colonias, ad arcendum à ſuis finibus gentes Scythicas, ſeu, ut certior fert opinio, ſub C. Iulio Cæſare appulſi, Oceani adverſis procellis; nempe cum is Cæſar, ut ſcribit Luc. Florus, victis Germanis & in Gallia cæſis, Rhenum proxima parte Germaniæ domita ſuperans, ac deinde Oceano in Britanniam disjecta tempeſtatibus claſſe, parum proſpere navigaret. delatæ enim naves majorum noſtrorum ad litus, ubi nunc eſt arx Samogitiæ Ploteli, creduntur egreſſi in terram. Quin & noſtro tempore pervenerunt naves quædam tranſmarinorum in illud idem litus. Vbi noſtri progenitores laborum & periculorum

rum maris pertæſi, & captivis tam viris quam fœminis onuſti, cœpere in tabernaculis ad focos, more militari, adhuc in Samogitia durante, vitam degere. unde ulterius progreſſi, ſubegerunt vicinos populos Iaczuingos, deinde Roxolanos ſeu Ruthenos, quibus tum ut Moſcis dominabantur Tartari Zavolhenſes: & ſingulis Ruthenorum arcibus præſidebant ii, qui appellabantur Baskaki; è quibus exacti ſunt à parentibus noſtris Italis, qui poſtea Litali, deinde Lituani appellati ſunt. Tum innata fortitudine, populis Ruthenicis, regionibus arcibuſque è Tartarica atque Baskakorum ſervitute ereptis, ditionem ſuam à mari Samogitico, quod Baltheum dicitur, ad pontum Euxinum, ubi oſtia Boryſthenis, & ad fines Valachiæ, alterius Romanorum coloniæ, & terras Voliniæ, Podoliæ, Kioviæ, Sievvier, atque campeſtres regiones, uſque ad terminos Tauricæ ac Tovvani trajectum Boryſthenis omnia occupando, & illinc aquilonem verſus ad ultimam & proximam metropoli Moſcoviæ arcem Mozaiſco, ipſa quidem excluſa, ſed VViazmam, Dorohobuſz, Biela, Toropetz, Luki, Pskovv, Novihorod, omnibuſque citerioribus arcibus & provinciis

vinciis incluſis, protulerunt. Poſtmodum amplificata ſic virtute militari ditione ſua, diadema quoque cum nomine regio obtinuerant Principi ſuo Mindavvgo, ſacri baptiſmatis charactere inſignito. Sed extincto illo rege, etiam nomen regium atque Chriſtianum interierat, donec rurſum vicina nobis & Chriſtiana gens Polona, ad ſacrum baptiſma & regale faſtigium anno Chriſti milleſimo trecenteſimo octuageſimo ſexto invitaret feliciter hic dominantem proavum Sacræ Majeſtatis veſtræ, divum VVladislavum, Lituanice Iagelonem nuncupatum, quo virtus duarum gentium confinium conſociata fortior foret in reprimendo communi Chriſtiani nominis hoſte.

Iuſticia quoque præſtant nobis Tartari. nam reddunt unicuique ſtatim quod ipſius eſt. Apud nos vero capit Iudex decimam partem rei judicatæ ab actore innocente. quæ judicis merces appellatur Pereſſud. quæ ilico in tribunali ſolvenda eſt. Cum autem de minima fundi agitur particula, non decima datur, ſed, licet non fuerit tanti pretii res judicata, centum groſſi; quorum unus duos cruciatos nummos Germanicos valet, cum dimidia

cruciati parte. majoris vero decimam capit ſemper ſummæ bonorum totius, quantacunque deducta fuerit in litem.

Ex injuriarum autem perſonalium & violentiarum utcunque inſimulatarum cauſis, capit à reo ratione multæ tantum quantum adjudicat actori. adjudicat autem propter tanta ſua lucra actori, aperte etiam calumnianti favens, pro offenſione ejus qualicunque, mari ſexagenas groſſorum vicenas, fœminæ quadragenas: pro damnis vero realibus, quicquid calumniator peierans aſſeruerit, centenas & millenas, etiamſi ne unam quidem ſexagenam valere appareat tota ejus ſubſtantia. Et pro homicidio, non juxta legem divinam, ut ſanguis ſanguine vindicetur, ſententia fertur, ſed pecuniaria fit, cum decimis magiſtratus. Quocirca frequentia hic committuntur parricidia. Et licet actor ingenuus in cauſis injuriarum victoria potitus, placetur à reo mollibus verbis: at non judex. is enim ſemper pecunias haurit, ab hoc multitias, ab illo decimarias.

Capit & decimas à pragmaticis ſanctionibus & tranſactionibus. In criminalibus vero cauſis, non decimam

ſed

ſed totum capit, quicquid furtivum aut latroni ademtum deprehenditur penes aliquem, qui ejus proventus appellatur Litze. Quando autem res ipſa furtiva penes furem ſeu evictorem ejus, portanda eſt ad alium judicem: valorem ejus integrum capit prior judex. ita ut neceſſum ſit apud nos repetenti rem ſuam ſurreptam, impendere in magiſtratus pluſquam res ipſa valeat. quapropter multi cernentes ſua jumenta furtim abacta, aut vi erepta, non audent litem propterea intentare. Fur etiam in recenti crimine captus, non à magiſtratu loci illius in quo deliquit aut captus eſt judicatur, ſed per multa viarum diſcrimina ducitur judicandus ad ſuum dominum, interdum ad talem in cujus domum furta inferebat. quamobrem ſecure furta committuntur. At apud vicinos noſtros Tartaros & Moſcos, juriſdictio in omnes baronum & nobilium ſubditos, tam in civilibus quam criminalibus cauſis, non privato cuiquam, ſed publico ordinarioque competit magiſtratui, eidemque ſobrio, & ſimul cum aliis habitanti. noſtri autem, & ſinguli ſeorſim, & bibentes id agunt, remotis arbitris & teſtibus, ubi quidvis patrare licet. Capit etiam præſes apud nos

præter

præter ſcelus, 12 groſſos à jumento quod quis rapit, & appellans erraticum, trahit illud ad ſtabulum curiæ. Sic & ab homine etiam immerito in carcerem detruſo, totidem exigit groſſos. prætendens, ea ſtipendia jure ſibi, & carceris & ſtabuli ratione deberi. Famulus quoque judicis, executor ſententiæ, capit decimam rei judicatæ partem. quin etiam citra judiciarium ſtrepitum, accipit decimam debiti crediti, ſeu depoſiti, quantumcunque liquidi, etiamſi minime eat inficias. Et Notarius decimam pene pro litteris diffinitivis, ac pro qualibet opera ſua exigit aliquid: pro ſolo citationis ſigillo ad cauſam unius groſſi, quatuor. & quo carius omnia vendantur, neceſſe eſt citationem geminam,eamque ſigillatam & manu protonotarii ſubſcriptam eſſe: quod interdum antequam fit, notario in aliis occupato, elabitur non citatus reus, ut eorum natura eſt fugere. Capit item alius judicis apparitor VVifz, diem reo dicturus, in cauſa vel minima, ſiquidem Palatini fuerit, groſſos quinquaginta; ſi vicarii ejus, 30; ſi regius, vel ſe eum ſimulat, centum. Capit tantundem alter,id eſt, 100, vel 50, vel minimum 30. iſque Deczki dicitur,qui reum accerſit, & ad cauſam

cauſam cum citatione ducit. item ſatelles tantundem rapit, qui à conteſtata lite, ad teſtes ſiſtendum examinandumve, aut ad agrum pratumve ab aliena pecude proculcatum aut depaſtum, ſeu ad aliud minus damnum videndum delegatur. Si pauper tantam pecuniam non habuerit, jumentis ſpoliatur. Iniquum & hoc, quod pauper aliquem è magnatibus citaturus, non invenit tum vel maximo præmio apparitorem. Nec hoc minus iniquum, quod vicinus meus potentior, ejuſdem mecum pagi hæres, alterius ſit fori: nec tam facile, ut ego, citatur: & quod appellationis remedium ſublatum ſit nobis, enormi pœna appoſita, ut eſt in ſtat. Lit. diſt. 6. art. 1. Prohibita etiam contra potentes vadia, quæ tenuibus ſunt arma & quaſi ſcuta ad protegendum. Ad hoc quicunque in teſtimonium nominantur, quibuſcunque in cauſis, præterquam in limitaribus, injurati fidem plene faciunt, ſolo quæſtu falſo teſtificandi viventes. Librum publicum ad referendas in eum venditiones & alia, præter privatas ſchedas, non habemus. Reus, etiamſi manifeſtus fuerit rerum alienarum raptor atque violator, non tamen ante ad judicium accerſitur,

quam

quam poſt menſtruum à citatione ſpatium. Adhæc dum jumentum, quod 50 vel 100 groſſis valeat, mihi eripitur, ſumma agriculturæ opportunitate, ego raptorem citare in judicium nequeo, donec prius citaturo eum ſatelliti ſolvero id integrum quod raptum valet, cum deinceps non ſolum ſolutio expenſarum me non ſequatur, ſed nec reum de re ablata in judicium trahere, niſi poſt menſtrua quædam intervalla, liceat. Itaque iniuria affectus aut totum raptori permittit, aut vi vel fraude par refert.

Tametſi vero duo ex optimatum numero Palatini in omni Lituania fungantur iudicum munere, locis non admodum disiuncti inter ſe; verum hi qui ſufficere poſſunt, ut tam numeroſi populi & tantarum provinciarum lites diiudicent? præſertim cum iiſdem curæ ſit reſpublica, ut vocentur voivodæ, id eſt, belli duces. quo fit ut occupati multitudine & publicorum & privatorum negotiorum, diebus feſtis, nempe cum ſunt liberiores à negotiis, de litibus cognoſcant. Sed id etiam mali accidit, quod non habeant certis locis tribunalia. Sæpe ſunt quinquaginta amplius milliaria quærendi, iuſtitiæ conſequendæ cauſa, ab

affecto injuria. eunt miſeri homines à finibus Samogitiæ & Livoniæ, uſque ad terminos Maſoviæ & Moſcoviæ, perſequentes judicem ordinarium. Adhoc habemus quotannis 40 dies, recolendæ dominicæ paſſioni, jejunio, orationique dicatos. quos litibus attentius proſequendis transigimus. Habent ii Voivodæ ſuos vicarios, qui itidem, curato bene corpore, pro tribunali ſedere inter conviviorum ſtrepitus ſolent, parum gnari juriſprudentiæ, ſed in ſuo Perellud emulgendo accurati. at Moſcovitæ gloriantur ſe à nobis leges ſumpſiſſe Vitovvdinas, quas nos jam contemſimus: à Tartaris vero arma, veſtes, & rationem bellandi abſque curribus, exoticis cibariis & potionibus.

VII.

DE DVCATV SAMOGITIÆ, ex Alexand. Guagnino.

SAmogitia Regio ſatis ampla, proxima Lituaniæ, à ſeptentrione Livoniæ contermina eſt; marique Baltheo ſive Germanico ac occidente, nonnihil in ſeptentrionem reflectendo, adjacet: Pruſ-

ſiam

ſiam quoque in vicinia habet. Nullo caſtro munito inſignis eſt: civitates tamen in ea, cum pagis tam Regiæ quam nobilium, complures ſunt. Huic regioni Præfectus, ſive Capitaneus ſupremus, à Rege Poloniæ, magno Duce Lituaniæ, præponitur, neque temere is niſi graviſſimas ob cauſas officio movetur, ſed quoad vivit perpetuo manet. Epiſcopum habet Romanæ obedientiæ. Agreſtis turba in humilibus caſis, iiſque oblongioribus, vitam ducit, in quibus ignis in medio accenſus ardet, ad ignem vero paterfamilias cum domeſticis ſerviſque ſedet, jumentaque & totam ſupellectilem domeſticam cernit: Solent enim ſub eodem quo ipſi habitant tecto, ſine ullo interſtitio pecora habere. Majores eorundem cornibus animalium, urorum videlicet, pro poculis utuntur. Audaces ſunt & ſtrenui homines, & ad bellum prompti, loricis aliiſque plurimis armis, præcipue autem cuſpide venatorum, utuntur. Equos adeo parvos habent, ut vix credibile ſit, ad tantos labores, eos poſſe ſufficere, quibus foris in bello domique in colendis agris utuntur. Terram nō ferro ſed ligno proſcindunt: quod eo magis mirandum, cum terra eorum tenax & non arenoſa

ſit. Araturi, ligna complura, quibus vomeris loco utuntur, ſecum portare ſolent: ſcilicet, ut uno fracto, aliud atque aliud, ne quid in mora ſit, in promptu habeant. Quidam ex provinciæ præfectis quo provinciales graviore labore levaret, multos ferreos vomeres fabricari fecerat: cum autem eo, ſequentibuſque aliquot annis, ſegetes quadam cœli intemperie exſpectationi agricolarum non reſponderent, vulgus agrorum ſuorum ſterilitatem ferreo vomeri pertinaciter adſcribebat, nec aliud quicquam in cauſa eſſe putabat. præfectus eorum vulgi ſeditionem timens, amoto ferro ſuo, eos more agros colere permiſit.

Provincia hæc nemoribus ſylviſque abundat, in quibus horrendæ quandoque viſiones fieri dicuntur. Mel nuſquam melius nobiliuſve, quodque minus ceræ habeat, albumque ſit, quam in Samogitia reperitur. Sylvæque illic ſummas divitias ferunt. ſtipitibus enim cavatis mella paſſim promuntur. Sunt etiam nunc illic inter agreſtes, idololatræ complures, qui ſerpentes quoſdam, quatuor brevibus, lacertarum inſtar, pedibus, nigro obeſoque corpore, Civojitos patria lingua dictos, tanquam

quam penates domi ſuæ nutriunt, eoſque domo luſtrata certis diebus ad appoſitum cibum prorepentes, cum tota familia, quoad ſaturati in locum ſuum revertantur, timore quodam circumſtantes venerantur. Quod ſi adverſi illis aliquid acciderit, ſerpentem deum domeſticum male acceptum nec ſaturatum eſſe credunt.

Accidit hoc nuper in Lituania ſex à Vilna milliaribus in pago quodam juxta civitatem Troki, quod quidam Chriſtianus ab ejuſmodi ſerpentis cultore aliquot alvearia apum emit. quem cum ad verum Chriſti cultum multo labore adduxiſſet, utque ſerpentem quem colebat occidere perſuaſiſſet, aliquanto poſt, cum ad viſendas apes ſuas eo reverſus fuiſſet, hominem facie deformatum, ore aures tenus miſerabilem in modum diducto, offendit. tanti mali cauſam interrogatus, reſpondit, ſe quod ſerpenti deo ſuo domeſtico manus nefarias injeciſſet ad piaculum expiandum hac calamitate puniri, multoque graviora, ſi ad priores ritus ſuos non rediret, pati oportere. Eſt etiam quatuor à Vilna milliaribus Lavariski villa Regia, in qua à multis adhuc ſerpentes coluntur. Hæc quamvis non in Samogitia ſed in Litua-

nia geſta ſunt, pro exemplo tamen adduxi.

Agreſtis turba in Samogitia ſacrificium quoddam ſolenneſque epulas gentili more ſub finem menſis Octobris collectis frugibus quotannis celebrant hoc modo. Ad locum convivio epuliſque ſacris delectum omnes cum uxoribus, liberis & ſervis conveniunt, menſam fœno ſuperſternunt, deſuper panes apponunt, & ex utraque panis parte duo cerviſiæ vaſa ſtatuunt. Poſtea adducunt vitulum, porcum & porcam, gallum & gallinam, & cætera domeſtica jumenta, ex ordine mares & fœmellas. Hæc mactant gentili more ad ſacrificandum hoc modo. In primis augur ſive incantator quiſpiam, verba quædam proferens, animal verberare baculo orditur: deinde omnes qui adſunt jumentum per caput pedeſque baculis verberant: poſtea tergum, ventrem, & cætera membra, concutiunt; dicentes: Hæc tibi, ô Ziemiennik deus, (ſic enim illum dæmonem agreſtis turba appellat,) offerimus, gratiaſque tibi agimus, quod nos hoc anno incolumes & omnibus abundantes conſervare dignatus es: nunc vero te rogamus, ut nos quoq; hoc anno præſenti fovere, tueri ab igne, ferro, peſte, &

& inimicis quibuslibet, defendere digneris. Poſtea carnes jumentorum ad ſacrificium mactatorum comedunt, & ab unoquoque ferculo, antequam comedant, portiunculam amputant, & in terram omneſque angulos domus projiciunt, dicentes: Hæc tibi ô Ziemiennik noſtra holocauſta ſuſcipe & comede benignus. Omneſque tunc temporis lautiſſime ſolenniter & opipare epulantur. Hic vero ritus gentilis & in Lituania Ruſſiaque ab agreſtibus, quibuſdam in locis obſervatur. Mare quod Samogitiam alluit, Baltheum, à quibuſdam Germanicum, ab aliis Prutenicũ dicitur: ſinus Balthicus proprie nuncupatur. Interluit enim Cimbricam Cherſoneſum, quæ Germanis *Iutland*, Latinis *Iutia* vocatur. Alluit quoque Germaniam; & omnem Pomeraniæ regionem, atque longo tractu Livoniam, Curlandiam, Regioneſque quaſdam Moſchorum Principis, Svvetiam, Phinlandiam, Daniamq; circumluit. Hujus Regionis Samogitiæ, Rex Polonus, magnus Dux Lituaniæ, titulo utitur. Vexillum album bicorne, ſtemmate Magni Ducatus Lituaniæ in campo rubeo inſignitum, Samogitia in bello geſtat. Incolæ Regionis, omnibus fere cum Lituanis, veſtiuntur habitu

cinericio, moribus, regione, idiomate, paucula differentia interjecta utuntur. Ideo nunc ad deſcribendos mores Lituanorum orationem dirigemus.

Lituania admodum ſylvoſa eſt, prout & Samogitia. paludes lacuſque ingentes & ampliſſimos, in quibuſdam locis maris formam referentes, habet. Præterea multos fluvios navigabiles. Quorum alii orientem verſus, utpote Bog, (Herodoto Hypanis dictus) Perepetus, Tur, Svviſlocz, & Bereſina, in Boryſthenem, vulgo *Dnepr* dictum, exonerantur. Boryſthenes vero pluribus fluviis hauſtis in oriente, tandem in meridiem decurrens, in Pontum Euxinum illabitur. Alii vero, Cronon, vulgo *Niemen* dictus, Vilia, Karevv, Bug, in occidentem nonnihil in ſeptentrionem reflectendo decurrunt, in mareque Germanicum juxta Gedanum celeberrimum emporium Pruſſiæ exonerantur. Dzvvina autem, Ptolomeo Rubon, ex Moſchovia ortus, à Riga duobus milliaribus eidem mari commiſcetur.

Animalia in Lituania omnis generis parva ſunt. Gens miſera, maxime in villis & pagis, gravi ſervitute oppreſſa. nam ut quiſque famulorum caterva ſtipatus; domum coloni alicujus ingreſ-

ingreſſus, impune quidvis facere, res ad vitæ uſum neceſſarias capere, abſumere, crudeliter etiam colonum verberare poteſt. Colonis quavis de cauſa ad dominos ſuos abſque muneribus aditus non patet, quod ſi etiam admittantur, ad præfectos & officiales relegantur, qui niſi munera accipiant, nihil boni decernunt; & unumquodque verbum judicis in Lituania aurum eſt. Coloni quinque dies, aliquando ſex, dominis ſuis laborant. dies vero lunæ privato labori conceditur. atque ut plurimum diebus Dominicis (nulla enim Divorum feſta agreſtes obſervant) quodvis opus abſolvunt, agriculturam exercent, ſegetes prataque metunt, triturant, & id genus alia. Hoc vero & in Ruſſia peculiare eſt. quod ſi interrogaveris, Quare Dominico die laboras? reſpondere ſolent, Nonne & die Dominico comedere oportet? Imperatam pecuniam quotannis ter quaterque pro defendendis regni finibus pendunt. à dominis quoque tributis adinventiciis graviter onerantur. Pane atro & viliſſimo, ſiligine una cum ſpicis commolita, utuntur. Molendina ſive piſtrina manualia agreſtes in pagis trina quinave domi habent, eiſque ad commoliendas fruges utuntur;

dumque hæc molendina manibus vertunt, patrio more agreſtem quendam concentum edere ſolent, dicentes, Melior; hocque verbum frequentius ad cantilenæ ſimilitudinem repetunt. Id vero eſt tam viris quam mulieribus peculiare, quod de illa re, quam tunc in opere habent, cantilenas agreſtes canant. Tubas quoque ligneas oblongas habent, quas inflantes, mirum quendam & diſſonum concentum edunt; aliquandoque unus duas inſimul tubas harmonia quadam reſpondente inflat.

Omnes fere Lituani, & Samogitæ, Livoneſque, veſtitu vili cinericio communiter utuntur: ut cum turmatim vulgum ſtantem in foro conſpexeris, neminem niſi cinericia veſte indutum videas; cothurnoſque ex tiliæ libro, vel ex pellibus jumentorum, una cum ſetis detractis, conficiunt. Currus leves abſque ullo ferri miniſterio conficiunt, & omnia compangunt arboreis gomphis, & ligna coacta vicem ferri complent, rotaſque ex uno ligno in gyros aptas contorquent. Pinguedine vel pice nunquam linunt currus, & quando multi inſimul vehuntur, mirus quidam concentus querulorum axium longe auditur. Verſus:

Neque

Neque linunt Ruteni querulos pinguedine currus;
Haud picis auxilium ſtridulus axis habet.
Auditur veniens longe crepitare colaſſa:
Sic fragiles currus, Ruſſe, vocare ſoles.
Nam faciunt habiles uno vectore quadrigas
Invectas Ruteni, quas equus unus agit.
Nec facile invenies ferrato hærentia clavo
Plauſtra, facit ligni cuncta miniſterium.
Et ſine ferri uſu pangunt ſua plauſtra terebris,
Et lignum ligno conſolidare ſolent.

Frumenta omnis generis, primo in calidiſſima caſa fumo exſiccant, & poſtea in horreo coram extructo excutiunt.

Arandi ſeminandique modus in Ruſsia alba Moſchoviæ confini, & in Magno ducatu Lituaniæ.

INprimis agros hoc modo præparant: Circa feſtum Divorum Petri & Pauli, in æſtate, ad feſtum uſque aſſumptionis Mariæ, nemora myriceſque exſcindere ſolent; quam exciſionem arbuſtorum vulgariter *Lada* appellant. Nam ſi nemus denſum fuerit, ſtramine ſuperſternunt,

nunt, per hyememque ſic durare patiuntur. Vere autem poſtea redeunte, poſt Paſchatis feſtum, ſole torrido aliquot diebus ingruente, illam proſtrationem prædictam arbuſtorum, ſtramine ſuppoſito ſuperſtratoque, ſuccendunt, & in cinerem comburunt. ubi vero terra combureretur, illic nihil fere naſceretur: ideo ligna incombuſta congerunt, in ſtruemque compoſita denuo ſuccendunt. ſicque in illa terra combuſta & inculta, collectis duntaxat carbonibus, & titionibus ſuperfluis, triticum ſeminant primo, & ſupra ſementem, uno equo juncto aratro, arant & occant, in Ruſſia videlicet. Lituani enim bobus cornibus aratrum trahentibus arare ſolent: tantaque ibi fecunditas dictu incredibilis ſubſequitur, ut Cererem in illis regionibus natam affirmares. Eodem modo & hordeum ſeminatur, metitur, & colligitur, niſi quod craſſiora nemora pro hordeo exſcinduntur, & pinguiorem terram triticum exigit. In hujuſmodi autem agris per annos ſex vel octo, fimo ſtercoreque non ſuperpoſito, ſeminare ſolent.

Quod ſi arbores nimis altæ & craſſæ in ea ſylva, ubi ſeminaturi ſint, eſſent: utpote pinus, fraxini, robora, & id

id genus aliæ: eas non ſuccidunt; niſi frondes ramoſque circumſecant, ne ſolem agro præripiant. Ruſticus vero unus, omnes arbores una ſemel aſcenſa circumſecabit non deſcendendo. inſtrumentum enim ad id factum, quaſi ſedile, ad ſtapedæ ſimilitudinem ſecundum proportionem hominis ſedentis factum, arbori fune longo appendit; ſicque ſedens, à puero, fune alia ab arbore ad arborem facile transfertur: habetque ad latus alligatum lignum curvum, ad id ſtudio præparatum, quo arbori appropinquatus, firmiter eam apprehendit, quam à vertice ad radicem uſque circumſecat, & frondes illas eodem modo ſupradicto æſtate redeunte ſuccendit & ſeminat.

Siliginem poſtea ſeminant hyemalem ſuper hæc culta novalia, tritico vel hordeo collecto: ſed duobus vicibus ad ſiliginem arare coguntur, quam ſeminare incipiunt circa feſtum aſſumptionis Mariæ, XV Auguſti. Quod ſi ſegnis agricola non abſolverit ſeminationem ad alterum feſtum nativitatis Mariæ, quatuor hebdomadis, ad ſequentem VIII Septembris diem, tunc fructifero proventu conſueto fruſtratur. Hanc ſeminationem ſiliginis hyemalem appellant. Vere enim redeunte,

aliam,

aliam, Æſtivalem vocatam, ſeminant.

Eſt quoque alius ſeminandi mos nuper adinventus, in prædicta proſtratione ſuccifioneque nemorum ſuperius deſcriptorum, hoc modo: Duabus partibus hordei, tertiam ſiliginis intermiſcere ſolent, quam commixtionem vere inſtante, tempore conſueto ſeminant. eadem æſtate hordeum ſolummodo demetunt. ſiliginem vero ſubter hordeum ad modum graminis paulatim denſiſſime creſcentem per hyemem durare ſinunt: quæ ſequente æſtate adeo fœcundiſſime denſiſſimeque excreſcit, ut equo vix eam denſitatem penetrare poſſis; & ex uno grano triginta pluresve ſpicæ pullulare in tantam altitudinem ſolent, ut vir equo inſidens, vix ex ea appareat. Omnes vero agros Ruteni uno equo juncto aratro proſcindere ſolent. terra enim per ſe nimis facilis eſt.

Hic autem ordo in ſeminandis frumentariis, in tota fere Sarmatia obſervatur. Primo poſt feſtum Paſchæ triticum ſeminant. poſtea ſiliginem æſtivalem dictam: ab æſtivali ſeminatione vulgariter Iarzycza appellatur, ad differentiam hyemalis ſiliginis, quæ, ut diximus, pro feſto aſſumptionis Mariæ ſeminatur ad hyemem futuram: unde vulga-

vulgariter Ozimina dicitur. Ex hac ſi æſtate ſeminaretur, nihil prorſus naſceretur,& è contra ſi æſtivalis ad hyemem pro hyemali ſeminaretur,(quamvis ſibi grano ſimilēs eſſent,& ejuſdem quaſi naturæ viderentur) nulli uſui eſſet, ſed in gramen inutile verteretur.

Hanc itaque æſtivalem circa feſtum Paſchæ ſeminant. Secundum agri poſſibilitatem præparationemque, Poloni, Lituani & Ruteni nigri,cum Maſcovitis & Prutenis, propter cœli ſoliſque beneficium,& regiones temperatiores, priori ſeminatione longe antecedunt Rutenos albos & Moſchovitas in Septentrionem degentes, qui ob intemperiem aëris poſterius his omnibus ſeminare coguntur. attamen interdum eodem tempore agros demetunt. Hoc autem mirum eſt, quod ſiliginem ſeminantes æſtivalem poſt Paſchatis feſtum interdum aliquot elapſis hebdomadis, tamen eadem æſtate, ut decet maturam quaſi per octo duntaxat hebdomadas, demetunt, colligunt & recondunt.

Piſa circa ferias divi Adelberti ſeminant, vulgariter *Groch* dicta, quæ ad longum uſum exſiccata reſervant.

Avenam & hordeum poſt Pentecoſtes feſtum ſeminant, quæ vulgariter

ter *Ovvies* dicitur. Hordeum *Iecżmien* appellant.

Cicer undecim poſt Paſcha hebdomadis elapſis ante D. Petri feſtum ſeminatur. *Tatarka* Polonis, *Grecicha* Rutenis & Lituanis dicitur.

Rapæ circa D. Ioannis Baptiſtæ ferias ſeminantur. Et omnia eadem æſtate ſeminata colliguntur, triturantur, trituratаque in domibus reconduntur, ita ut granum ex penu ad ſeminandum depromptum, in decem, aliquando in octo hebdomadis, ſecundum ſolis clementiam, ad penu unde exivit revertatur, agricolæ ſuo centuplum fructum referens.

Poloni omnes, Ruteni nigri, (quorum Metropolis Leopolis eſt,) Maſovitæ, Sileſii, Pruteni & Lituani quidam, in horrea & acervos magnos recondunt frumenta, & aliquando apud bonum patremfamilias quadringentos ſexcentoſve acervos, quaſi turres quadrangulares eminentes reperies, ad quindecim pluresve interdum annos reconditi frumenti plenos.

Sed Ruteni albi, Moſchovitæque omnes, & Lituani, ſtatim de agro in penu frumenta defalcata & triturata congerunt & recondunt. quidam in cavernis ſubterraneis, in abditis ſylva-
rum

rum ſtudio ad id effoſſis, & intus bene cum corticibus arborum adaptatis, frumenta, inſuper omnia victuaria, carnes porcinas ſalſas, & id genus leguminum ad victum pertinentium, veſteſque & præcipuam ſupellectilem, recondere ſolent, præſertim belli tempore, ubi miſeri coloni ſecuri ſint ab incurſu hoſtili frequenti & rapinis ſuorum militum.

Hoc autem apud eos in villis præcipue obſervatur: Si quis forte capite damnatus fuerit, de ſeipſo, jubente domino, ſupplicium ſumere, ſuiſque manibus ſe ſuſpendere, etiam ſi recuſaverit, minis verberibuſque exagitatus cogitur. Atque hæc nobis de Lituanis ſufficiant. Hic tibi Lector candide ſciendum reſtat, quod in hoc magno Ducatu, qui Polono Regi cum univerſis ſuis provinciis ſubeſt, plurima ſunt oppida & caſtra, tam Regia quam Nobilium, Eccleſiaſticorumque, quæ hic non ſunt poſita. Hic enim nos ſolummodo provinciales inſigniorеſque civitates & arces, quæ olim pro Ducatibus cum ſuis territoriis habebantur, deſcripſimus. Sunt præterea complures Duces particulares in Lituania, Comitatuſque; ex quibus Slucenſis Ducatus celebrior eſt.

Princeps enim illius, quamvis Regi Polono Magno Lituaniæ Duci ſubſit, & ad quævis mandata Regis exequenda paratus fuerit, rerum tamen in ſuo Ducatu, qui xxx miliaribus Polonicis in longitudinem & latitudinem patet, integre potitur, & theſauro privato cum Italiæ Germaniæque quibuſvis Principibus magnis facile adæquari poteſt. Sunt quoque Duces alii plurimi inſignes, quorum reſpectu Magnus Ducatus Lituaniæ dicitur. Ex his primas obtinent Illuſtres & Magnifici Domini Radivilones, Dominus Nicolaus Radivilus, in Bierze & Dubingii dux, lumen patriæ & alter Cicero, Hectorque Lituaniæ, Palatinus Vilnenſis, & illuſtris Heros Nicolaus Chriſtophorus Radivilus, Dux in Olika & Nieſvviez, Comes in Schidlovviec, Marſchalcus Curiæ digniſſimus, fraterque ſuus idem Dux, Dei gratia Epiſcopus Vilnenſis deſignatus, Georgii nomine gaudens. Ille quoque alter Scipio illuſtris heros Dominus Ioannes Chodkievvicus, Comes in Sklovv & Meſs, Caſtellanus Vilnenſis, Archimarſchalcus magni Ducatus Lituaniæ, exercituumque imperator, & gubernator Livoniæ, ac capitaneus Samogitiæ generalis, virtutum ſpeculum inſigne,

Mar-

Martiſque & Minervæ alumnus. Inſuper multos alios heroum antiquorum quorumvis dignitatem adæquantes duces, & viros inſignes, Lituaniæ celeberrimus Principatus fovet, quos ſigillatim recenſere ut difficile ac longum, ita minus neceſſarium nobis videtur.

VIII.

IOANNIS LASICII Poloni

DE DIIS SAMOGITARVM cæterorumque Sarmatarum.

SAmogitia mare attingit Balthicum. Cujus figura triangularis eſt. longitudo ſeptuaginta milliarium Germanicorũ. Hanc ſeparant fluvii: à Pruſſia Nemel; ab Curlandia, regione Livonica, Helingegau. quæ provinciæ, aliæque uſque ad Boryſthenem, in Pontum Euxinum illabentem, regis Poloniæ imperium agnoſcunt. In ea regionis ſylvoſæ parte, quæ ad Regiomontum, Academia, anno Chriſti 1544, 17 Auguſti inſtituta, plurimum claret. Sunt antiqui Boruſſi; lingua, moribus ab iis diverſi

Germanis, qui hodie permiſti Polonis, Pruſſiam incolunt.

Tradunt veteres, majores Samogitarum. (Zamagitis enim ſe ipſi vocant) Italos fuiſſe. Neronem Imperatorem de bellica expeditione cogitantem, illos etiam exſules Romanos, qui in Giaros ſterili quadam inſula habitabant, evocare in militiam voluiſſe. Verum hos metu crudelitatis imperatoriæ conſcenſis eorum à quibus bis terve evocabantur navibus, ipſiſmet autem cæſis, ad Pontum Euxinum appuliſſe. dehinc per ſaltus, ubi olim Romana venatio fuit, quique hodie magna ex parte exciſi jam, Ruſſiæ, Podoliæ, Lituaniæque cognomina habent, uſque ad mare Balthicum, quod Ruſſi, à Varetzgois quibuſdam populis Livonicis, quibus tum parebant, mare Varetzgoie appellant, penetraſſe. rei hujus ut idololatriam, gentiſque calliditatem, Romanæ ſimilem: ita ſermonem ex Latino quodammodo, barbaroque conflatum, indicium eſſe. Michalo fragmine quinto de moribus Tartarorum, & ſuorum Lituanorum, paulo hæc aliter refert. ait enim, claſſis Iulii Cæſaris ex Gallia in Britanniam navigantis partem, coortis tempeſtatibus, ad littus Samogiticum, ubi nunc eſt arx Ploteli,

per-

perveniſſe, ſæpeque etiam hodie in illud ipſum littus, naves navigantium, vi ventorum ejici ſolere. ubi Lituanorum progenitores, periculorum maris pertæſi, & prædis onuſti, in tabernaculis ad focos, more militari, & adhuc in eadem Samogitia recepto, habitarint. unde ulterius progreſſi, Iaczuingos atque Roxolanos ſubegerint. Haud abſurda conjectura. Nam & Zamagitia, propter mare vicinum, & Lituaniam ſuperiorem, terræ inferioris appellationem habet: & Lituanorum cum Samogitis idem propemodum ſermo eſt, idem habitus, iidem mores, eadem ferme religio. Quæ regio cum aquilonaris ſit, tam parvæ ſunt in ea media æſtate noctis tenebræ, ut radii ſolis occumbentis excipiant orientem, tumque plurimum agricolæ ſegetes demetant ſuas. nempe quod duabus ante meridiem horis, totidemque poſt, ſolis æſtum ferre in agris meſſores nequeant. Et licet vix ante, quam tribus poſt Pentecoſten hebdomadis, agros conſerant: tamen id ardor cœleſtis efficit, ut eodem quo & apud nos tempore, meſſis fiat: æſtas haud diu duret. Similis in Moſcovia fervor, (mirandam divinam providentiam) ſex hebdomadis, frugibus maturitatem adfert.

Secus fit in Irlandia ultra Sueciam, ſub ipſo polo. ibi enim ſex menſium dies eſt: totidem eſt nox; cujus tenebras focus perennis diſpellit. qui locus abeſt à Stokholm, metropoli & regia Sueciæ, trecentis milliaribus Germanicis. Id Iohannes tertius, Rex Suecorum, qui nunc rerum potitur, cuique ſua ditio bene nota eſt, cuidam medico, is autem mihi narravit. Sita eſt Stokholm in ipſo littore, trans mare Balthicum, è regione Samogitiæ.

Solum Samogiticum fertile quidem eſt, ſed cultores ejus pigri, nec aliis quam ligneis, ſuperſtitione quadam, in arando utuntur vomeribus. Idcirco inopia panis laborant: cujus loco rapis toſtis, quæ minori labore proveniunt, & inſtar humani capitis naſcuntur, veſci ſoliti: his vero abſumtis, ad panem comedendum ſe convertunt. Mellis albi, lactis, butyri, pecoris divites, pinguibus paſcuis felices. Nec eis piſces deſunt. Potus, hydromel & cerviſia eſt. Hæc in vaſis, ex corticibus factis, poſitis intus ſaxis fervidis ex aqua, frumento, lupulo, una nocte cocta, protinus fæces accipit, poſteroque die bibitur. percommoda alvi purgandæ ratio. Præcipui cornibus urorum ornatis (boves ſunt ſylveſtres, valde

valde feroces) pro poculis utuntur. Strenuos compotatores, cantharo hydromelis, induſio, mantili, manicis, ſudariolo, ſeu re quavis alia operis domeſtici libenter donant. Quibus cerviſia nō eſt, ii aquam bibunt, proceri, agiles, animoſi, robuſti, ad arma promti.

Vivunt autem vulgo centum annos. ſunt enim frugales, & modicis exercitiis dediti.

VVladiſlai Iagellonis Polonorum Regis opera, anno humanæ ſalutis 1413, (Lituani autem 1387,) Chriſtiana religione initiati ſunt. quibus epiſcopum Miednicii præfecit. duodecim parœcos dedit. dandis pecuniis, pannis cæruleis, pileiſque rubris, juxta montem Schatria, ad baptiſmum amplectendum illexit. Vbi monacho regio, de mundo Adamoque à Deo creatis concionante, unus illorum hiſce verbis Regem compellavit: *Mentitur*, inquit, *ô Rex, hic homo, non admodum ſenex. multi enim noſtrum centeſimum annum ſuperaverunt: tamen hæc minime recordantur. eadem illis pueris quæ ſenibus cœli converſio, eadem temporum viciſſitudo, idem curſus & fulgor ſyderum fuit.* Cui Rex, officio & ipſe concionatoris fungens, *Verum ais*, inquit: *nec falſum ſacerdos; qui non ſua ætate,*

ſed multis ante ſeculis mundum divino mandatu ex nihilo extitiſſe dixit.

Rei pecuariæ adeo ſunt ſtudioſi, ut unus agricola ſexaginta, alius duplo plus, paulio minus alius cornuti pecoris, præter oves & capras alat. Equi illorum parvuli: ob nimium opinor frigus: ſed tamen robuſti. quorum uno, anno Domini 1554, duobus florenis Vilnæ in Lituania emto, & trahæ juncto, vectus ſum curſu celeri uſque Cracoviam 120 mill. Germanicorum. Fœminæ pecori curando, viri agris colendis dant operam. iidem deni aut viceni, plures vel pauciores, in uno tugurio linum, lanam, cannabim pectunt, nent, texunt, veſtes conficiunt. Quicquid horum ſupereſt, id Rigam vel Regiomontum, hinc in Hollandiam, pretio tolerabili mittunt. lino enim maxime & cannabi, agros ſuos complent. Diſperſe per ſylvas campoſque degunt. rara oppida, nec pagos nimium multos, arces autem munitas nullas habent. quorum feneſtræ meridiem verſus ſpectant. Studio Sigiſmundi Auguſti Regis, anno 1572, 7 Iulii mortui, in cœtus & ſocietates convocati. Mapalia, quæ turres appellant, ſurſum anguſta, atque qua fumus & fœtor exeat, aperta, ex tignis, aſſeribus,

bus, ſtramine, corticibus faciunt. in his homines cum omni peculio, in pavimento tabulato ſtante, habitant. ita paterfamilias omnia ſua in conſpectu habet, & feram noxiam, & frigus à pecore arcet, ad oſtium cubat, deaſtro foci cuſtodia commiſſa, ne vel ignis damnum domicilio det, vel prunæ nocte extinguantur. Vbi crebro accidit, ut vel ſus vel canis ex olla in foco ſtante, carnes auferat: aut roſtrum, aqua fervente, lædat. Qui in pagis degunt, ii caulas ſeparatas ab æſtuariis habent. Tam hi quam illi plumis conciſis culcitras farciunt. quæ non poſſunt non pungere, & vigilantem reddere cubantem. Paterfamilias, mactatis autumno avibus domeſticis, iiſque pecudibus ac bobus, quos ſe brumæ tempore non poſſe alere animadvertit, genio cum ſuis indulget: quæque ſuperſunt, ea doliis incluſa, maritimis vendit. Foras egreſſus, alcem, aprum, cervum, avem, ſciurum, bombarda, venabulo, baliſta, arcu conficit. Sunt enim jaculatores & ſagittarii præſtantes. in quorum curribus nihil omnino ferri invenias. omnia lignea, rotæ ex radicibus arborum inflexis, quas procul audias venientes, axibus, quod eas non illinant, ſtridentibus.

Virgo non ante nubit, quam triginta annos, aut minimum 24 expleat, & ipſa manibus ſuis, aliquot corbes veſtium, omnibus cum ſponſo venientibus diſpertiendarum, paret. tum enim dat ſingulis vel induſium, vel mappam, vel mantile, vel texta è lana tibialia, vel chirothecas. hæc in agrum non prodit, ni prius parentibus inſerviat, & in omnibus morem gerat. idem facit filius. ac præmiſſi qui eam in matrimonium petant, primum omnium, num progenitoribus ſit morigera, reique familiaris ſtudioſa, conſiderant. Et viri & fœminæ, ſunt amantiſſimi honeſti. rariſſima apud eos homicidia, furta, ſtupra, inceſtus. Puella ſtricto perſequitur cultro ſe ad impudicitiam ſolicitantem. quæ duobus, ante & retro pendentibus de zona tintinnabulis, nocte autem ſemper cum face incedit. quibus rebus monentur parentes, ubi ſit, quidve agat filia. Pater filio uxorem quærens, nec formam nec dotem ſpectat, ſatis eſſe ducens dotatam, ſi ſit morata. quæ ſucci plena atque adulta, magna cum lætitia in domum ſoceri inducitur.

Præfectos, quos Civonias vocant, non adeunt, quin ipſis aliqua munuſcula adferant. Summus toti regioni, dum

dum vivit, præeſt Lituanicus Senator. hodie eſt vir eximius Iohan. Kiska Palatino Vitepſcenſi natus. Inter eos qui minoris dignitatis ſunt, fuit Iacobus Laſcovius, Polonus nobilis, tractus Caliſſienſis, ex quo hæc percepi: qui in hiſce hominibus pie erudiendis, & in certa loca cogendis, Sigiſmundi Auguſti juſſu, plurimum operæ impendit. Cui Deum Vnum prædicanti, reſpondebant idololatræ: *Quid tu nobis Vnicum Deum, quaſi omnibus noſtris potentiorem inculcas? plus uno multi poſſunt, plura plures agunt.* Idem agrũ illorum ad 40 jugerum millia dimenſus eſt. horum tria, uni ruſtico aſſignata, præter alia minutiora commoda, quinque florenos fructus annui Regi adferunt.

Iuſſi autem à Laſcovio arbores excindere, invitiſſimi id, nec prius, quam ipſemet inchoaret, fecerunt. deos enim nemora incolere perſuaſum habent. ſequitur perſuaſionem effectus. nam in ſylvis illorum horrenda quædam viſa ac ſpectra, tam auribus quam oculis ſpectantium ſeſe offerunt. Tum unus inter alios percontari, num etiam decorticare arbores liceret annuente præfecto, aliquot magno niſu hæc repetens decorticavit: *Vos me meis anſeribus, galliſque gallinaceis ſpoliaſtis;*

proinde

proinde & ego nudas vos faciam. credebat enim demens, deos rei ſuæ familiari pernicioſos, intra arbores & cortices latere. Quorum tantus pene eſt numerus, quantus aliorum apud Heſiodum. Nam præter eum qui illis eſt Deus Auxtheias Viſſagiſtis, Deus omnipotens atque ſummus, permultos Zemopacios, id eſt, terreſtres, ii venerantur, qui nondum verum Deum Chriſtianorum cognoverunt. Percunos Deus tonitrus illis eſt. quem, cœlo tonante, agricola capite detecto, & ſuccidiam humeris per fundum portans, hiſce verbis alloquitur: *Percune devaite niemuski und mana, dievvu melſu tavvi palti mieſſu. Cohibe te,* inquit, *Percune, neve in meum agrum calamitatem immittas. ego vero tibi hanc ſuccidiam dabo.* Verum poſtquam nimbus præterit, carnes ipſe abſumit. Percuna tete, mater eſt fulminis atque tonitrui: quæ ſolem feſſum ac pulverulentum, balneo excipit: deinde lotum & nitidum, poſtera die emittit. Audros deo, maris cæterarumque aquarum cura incumbit. Algis, angelus eſt ſummorum deorum. Auſca, dea eſt radiorum ſolis vel occumbentis, vel ſupra horizontem aſcendentis. Bezlea dea veſpertina, Brekſta tenebrarum.
Ligic-

Ligiczus, is Deus eſſe putatur, qui concordiæ inter homines & auctor eſt & conſervator. Datanus donator eſt bonorum, ſeu largitor. Kirnis cæraſos arcis alicujus ſecundum lacum ſitæ curat. in quos, placandi ejus cauſa, gallos mactatos injiciunt, cæreoſque accenſos in eis figunt. nimirum ſicut ille avarus Euclio apud Plaut. in Aul. ture ac corona laris gratiam aucupabatur:

Nunc tuſculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foco, noſtro lari:
Vt fortunatas faciat natæ nuptias.

Kremara porcorum ac ſuum eſt deus. cui ſimiliter focos excitant, & cerviſiam ſuper eos fundunt. Pizio juventus, ſponſam adductura ſponſo, ſacrum facit. puellæ quoque quendam Gondu adorant & invocant. Modeina & Ragaina ſylveſtres ſunt dii: uti Kierpiczus hujuſque adjutor Siliniczus, muſci in ſylvis naſcentis: cujus in ædificiis magnus apud illos eſt uſus. huic etiam muſcum lecturi ſacrificant. Tavvals deus, auctor facultatum. Orthus lacus eſt piſcoſus; quem colunt quemadmodum & Ezernim lacuum deum.

Sunt etiam quædam veteres Nobilium familiæ, quæ peculiares colunt deos. ut Mikutiana Simonaitem, Miche-

cheloviciana Sidzium, Schemietiana & Kiesgaliana Ventis Rekicziovum, aliæ alios. Kurvvaiczin Eraiczin agnellorum eſt deus; eſt & Gardunithis cuſtos eorundem recens editorum. Prigirſtitis hic eſt, qui murmurantes exaudire putatur. jubent igitur ut quis ſummiſſo murmure, hoc vel illud loquatur, ne clamantem Prigirſtitis audiat. Derfintos pacem conciliat. ut & Bentis is creditur, qui efficit, ut duo vel plures ſimul, iter aliquo inſtituant. Lavvkpatimo ituri aratum vel ſatum ſupplicant. Priparſcis eſt, qui augere nefrendes exiſtimatur. Ratainicza equorum habetur deus, ut VValgina aliorum pecorum. Kriklthos cruces in tumulis ſepultorum cuſtodit.

Sunt & omnium auguriorum divinationumque obſervantes. habentque Apidome mutati domicilii deum. nato cujuſvis generis, vel cœco vel debili pullo, actutum ſedes mutantur. Quin ipſe quoque rex VVladiſlaus, gente Lituanus, has à matre ſuperſtitiones didicerat, ut eum diem infauſtum ſibi futurum crederet, quo primum calceum ſiniſtrum fortuito accepiſſet. adhoc movebat ſe interdum in gyrum ſtans pede uno, foras è cubili proditurus. quorum ſimilia multa obſervantur

tur ab Samogitis. Ita olim Germani, Plutarcho in Caio Cæſare teſte, non ante prælium cum hoſte committebant, quam nova luna fulſiſſet. Et noſtrum quidam infeliciter ſe venaturos ſibi perſuadent, ſi domo egreſſis mulier occurrat, ſeu quis certum numerum capiendorum leporum, vulpium, luporum nominet. Krukis ſuum eſt deus. qui religioſe colitur ab Budraicis, hoc eſt, fabris ferrariis. Laſdona avellanarum, Babilos apum dii ſunt. hunc Ruſſi Zoſim cognominant. Sunt etiam deæ, Zemina terreſtris, Auſtheia apum. utræque incrementa facere creduntur: ac cum examinantur apes, quo plures in alveos aliunde adducant, & fucos ab eis arceant, rogantur.

Nuſquam autem vel candidius mel eſt, vel minus ceræ habet. unde illæ maſſæ cereæ, quæ navibus in Belgium, Galliam, Hiſpaniam deportantur. Præterea, ſunt certis agris, quemadmodum nobilioribus familiis, ſingulares dei. videlicet Devoitis agri Poiurskii, Vetuſtis Retovvskii, Guboi ac Tvverticos Sarakovvskii, Kirnis Plotelſcii. Vielona Deus animarum. cui tum oblatio offertur, cum mortui paſcuntur. dari autem illi ſolent frixæ placentulæ, quatuor locis ſibi oppoſitis, paullulum diſciſſæ.

diſciſſæ. eæ Sikies Vielonia Pemixlos nominantur. VVarpulis is eſſe putatur, qui ſonitum ante & poſt tonitru in aëre facit. Cæterum quid agant Salaus, Szlotrazis, Tiklis, Birzulis, Siriczus, Dvvargonth, Klamals, Atlaibos, aliique ejus generis, non libenter id Chriſtianis aperiunt. Opitulatores illos hominum eſſe, ideoque invocandos perſuaſum habent. Numeias, vocant domeſticos, ut eſt Vblanicza deus, cui curæ eſt omnis ſupellex. Dugnai dea, præeſt farinæ ſubactæ. Peſleias, inter pullos omnis generis recens natos, poſt focum latet. Tratitas Kirbixtu, deaſter eſt, qui ſcintillas tugurii reſtinguit. Alabathis, quem linum pexuri in auxilium vocant. Polengabia diva eſt, cui foci lucentis adminiſtratio creditur. Aſpelenie, angularis. Budintaia, hominem dormientem excitat. Matergabiæ deæ offertur à fœmina ea placenta, quæ prima è mactra ſumta digitoque notata, in furno coquitur. hanc poſt, non alius quam paterfamilias, vel ejus conjux, comedit. Simili modo Rauguzemapati offerunt, poſteaque ebibunt, primum vel cerviſiæ vel aquæ mulſæ, è dolio hauſtum. quem Nulaidimos, illum autem primum è maſſa exemtum panem, Tasvvirzis cognominant. Eidem

dem cerviſiario deo offert, id eſt, præbibit paterfamilias cerviſiæ, poſt fæcês acceptas intumeſcentis, ſpumantem pateram. tum demum & alii hauriunt. Si is abſit, mater id familias facit. Luibegeldas divas venerantes, ita compellant: *Luibegelda per mare porire ſekles gillie ſkaute. Vos deæ tranſmiſiſtis ad nos omnia ſemina filiginea, in putamine glandis.*

Eadem turba agreſtis, ut eſt auctor Alexander Guagninus, in Sarmatia, ſub finem menſis Octobris, frugibus plane collectis, ſolenne quoddam ſacrificium, eo modo celebrat. nam omnes ad ſacras epulas coacti, menſæ fœnum, poſtea panem, ac ex utraque parte duo vaſa cerviſiæ plena imponunt. deinde adducta utriuſque ſexus domeſtica animalia, ſuem, gallum, anſerem, vitulum, & ſi quæ ſunt alia, hoc ritu mactant. primus augur, certa verba prolocutus, animalis caput cæteraque membra fuſte verberat: quem turba idem agens, ac hæc dicens, ſequitur: *Hæc tibi, ô Zemienuik deus, gratias agentes offerimus: quod nos hoc anno incolumes conſervaris, & omnia nobis abunde dederis. idem ut & in poſterum facias, te oramus.*

Antequam vero ipſi comedant,

 uniuſ-

uniuſcujuſque ferculi portiunculam abſciſſam, in omnes domus angulos, iſta dicentes, abjiciunt: *Accipe, o Zemiennik, grato animo ſacrificium noſtrum atque lætus comede.* tum demum ipſi quoque prælaute epulantur. qui ritus etiam in nonnullis Lituaniæ atque Ruſſiæ locis obſervatur, ac Ilgi dicitur. fieri id ſacrum Laſcovius ait poſtridie feſti omnium Sanctorum. qui dies eſt ſecundus Novembris. quo die Samogitæ, Pruſſis, quibus erant oppignorati, quique in terra ipſorum fuere exciſis, Vitoldo Duci Lituaniæ (qui diem obiit 1430, 27 Octob., VVladiſlai Iagellonis patruelis frater) ſeſe ultro ſubjecerunt. Tertio poſt Ilgas die, deum VVaizganthos colunt virgines, ut illius beneficio, tam lini quam cannabis habeant copiam. ubi altiſſima illarum, impleto placentulis, quas Sikies vocant, ſinu. & ſtans pede uno in ſedili, manuque ſiniſtra ſurſum elata, librum prolixum, vel tiliæ vel ulmo detractum (ex quo etiam calceos contexunt) dextra vero craterem cerviſiæ, hæc loquens, tenet: *Waizganthos devaite auging mani linus teip ilgies, ikmani, nie duokmunus nogus eithi. Waizganthos,* inquit, *produc nobis tam altum linum, quam ego nunc alta ſum; neve nos nudos*

incedere

incedere permittas poſt hæc craterem exhaurit, (nam & fœminæ bibaces ſunt) impletumque rurſum, deo in terram effundit, & placentas è ſinu ejicit, à deaſtris, ſi qui ſint VVaizgantho, comedendas. Si hæc peragens, firma perſtet, bonum lini proventum anno ſequenti futurum, in animum inducit. Si lapſa, pede altero nitatur dubitat de futura copia, fidemque effectus ſequitur. Iiſdem feriis, mortuos è tumulis ad balneum & epulas invitant: totidemque ſedilia, mantilia, induſia, quot invitati fuerint, in tugurio eam ad rem præparato ponunt. menſam cibo, potu onerant. dehinc in ſua mapalia reverſi, triduum compotant. quo exacto, illa omnia in ſepulcris, potu perfuſis, relinquunt. tandem etiam manibus valedicunt. interea hæc ii auferunt, qui in ſylvis arbores cineris cauſa, quo fullones tranſmarini carere nequeunt, comburunt, & aſſeres faciunt, navium materiam, in Oceanum mittendam. Conſimili huic errore, Chriſtiani, ſeculo beati Auguſtini, in cœmeteriis apud memorias defunctorum, ut idem epiſtola 64 ait, comeſſabantur.

Veri quoque Livones hoc tempore, qui dura Germanorum ſervitute premuntur, monumentis mortuorum

cibum, potum, ſecurim, & nonnihil pecuniæ, hac cum nænią imponunt: *Tranſi*, inquit, *ó miſer, ab hoc rerum ſtatu, in mundum meliorem. Vbi non tibi Germani amplius, ſed tu illis imperabis. habes arma, cibum, viaticum.*

Cum autem nimia æſtatis brevitas fruges demeſſas plane ſiccari non ſinat, fit hoc ſub tectis ad ignem. Tum vero precandus eſt illis hiſce verbis Gabie deus: *Gabie devaite pokielki, garunuleiski kirbixſtu. Flammam*, inquit, *eleva, at ne demittas ſcintillas.*

Smik Smik Perlevenu. hunc deum Lituani vere araturi venerantur. prima agri lyra vomere facta, hujus ipſius eſt. quam huic qui illam duxit, toto anno tranſgredi haud licet: alioquin divum ſibi infenſum haberet.

Skierſtuvves feſtum eſt farciminum. ad quod deum Ezagulis ita vocant: *Vielona velos atteik muſmup und ſtala. Veni*, inquit, *cum mortuis, farcimina nobiſcum manducaturus.*

Aitvvaros eſt incubus, qui poſt ſepes habitat. id enim verbum ipſum ſignificat.

Kaukie, ſunt lemures, quos Ruſſi Vboze appellant: barbatuli, altitudine unius palmi extenſi: iis qui illos eſſe credunt conſpicui: aliis minime. his cibi

cibi omnis edulii apponuntur. quod niſi fiat, ea ſunt opinione, ut ideo ſuas fortunas (id quod accidit) amittant. Nutriunt etiam quaſi deos penates, nigri coloris, obeſos & quadrupedes, quoſdam ſerpentes, Givoitos vocatos. hos timore perculſi, dum ex antris ædium ad paſtum appoſitum prorepunt, ſeque paſti in ea recipiunt, aſpiciunt & colunt. Si quid infortunii accidat cultori, ſerpentem male fuiſſe tractatum cenſent.

Srutis, & Miechutele, colorum dii ſunt: quos in ſylvis, colores ad lanam tingendam quærentes, venerantur.

IX.

ARTICVLI CONSTITVTIONum bellicarum Magni Ducatus Lituaniæ, in Comitiis generalibus conſtituti, à ſupremoque & generali copiarum imperatore fortiſſimo, & heroë perpetua memoria digniſſimo, illuſtri Domino Gregorio Chodkievvicio, Caſtellano Vilnenſi, confirmati & militibus imperati.

OMnis qui ſe obligaverit ſervitio Sacræ Regiæ Majeſtatis, debet in eo ad tempus præſcriptum perſeverare. Si vero

longius ſervitium militare indictum protractumque fuerit;miles autem ſervire amplius nolens in primo quartuali non indicaverit;tunc indictum ſervitium ſequentis quartualis adimplere tenebitur.

II In alterius armis nemo audeat ſervire,ſub pœna amiſſionis honoris.

III Si quis è caſtris diſceſſerit,ſervitio non finito; nobilis ille ſi fuerit, honoris; plebeius vero capitis pœna puniatur. Ille autem qui ejuſmodi hominem occiderit, præſertim non habentem literas à Campiductore, ſive Rotmagiſtro ſuo, juſte ab eo factum cenſebitur.

IV Lites,diſcordiaſque,milites invicem ſeminare non audeant, ſub gravi pœna.

V Quod ſi aliquis ex militibus, præcipue vero pedeſtribus,arma ſua ſtipendiaria, quibus hoſtilis impetus arcetur, luſu alearum amiſerit, vel ſi eques equum militiæ deſtinatum perluſerit, tam lucrator, quam amiſſor, uterque ſuſpenſionis pœna puniatur.

VI Quicunque in Campiductorem, ſive Rotmagiſtrum ſuum, Decurionemve, vel etiam ſervus in Dominum ſuum, manu aut verbis inhoneſtis ſeſe commoverit, capitis pœna plectatur.

VII Si

VII Si quis in cuſtodes caſtrorum impetum fecerit, vel cuſtodiam demandatam obire renuerit, aut ad cuſtodiam ſine voluntate Campiductoris abierit, capite puniatur; excepto, ſi excubiæ ordinariæ illum prævenerint.

VIII Quicunque vulneraverit aliquem in ductu legionum ſub extenſione vexilli, pœna honoris & capitis puniatur.

IX Quicunque pedeſter in cuſtodia locum ſuum non tenuerit, aut cauſa alicujus neceſſitatis inde diſceſſerit, vel ſi in ordinatione aciei excubiiſve obdormierit, vel officium injunctum indiligenter oſcitanterque obierit, circumſpectori excubiarum liberum erit talem interficere. Si autem Campiductori oblatus fuerit, capitis pœna puniatur, honoreque privetur.

X Si quis in cuſtodiam campeſtrem deſtinatus, ſive ex muro cum hoſte collocutus fuerit ſine voluntate Campiductoris, convictus teſtimonio, pro ejuſmodi facinore capitis pœna punitor.

XI Si aliquis miles ex theſauro Sacræ Regiæ Majeſtatis tam de tormentis pulverem globoſve, quam de aliis bonis Sacræ Regiæ Majeſtatis aliquid in uſum ſuum convertere auſus fuerit;

ſine quavis miſericordia, turpi & vituperoſo mortis genere puniatur.

XII Si quis ſpeculatorem ab hoſtibus miſſum in domo ſua foverit, vel de illo notitiam habuerit: talis, omni miſericordia ſemota, in quatuor partes dilaniator.

XIII Quicunque tempore neceſſitatis ſive conflictus, à vexillo in fugam ſeſe dederit, aut verbo aliquo fugiendi cauſam alicui præbuerit, caput & honorem amittito: ſimiliter qui tempore periculi non conſeruerit manus cum hoſte, puniatur.

XIV Si aliquis temerarie in terram hoſtilem irruerit, vel occaſionem hoſtibus dederit, ſine voluntate Campiductoris; caput amittito.

XV Tempore nominis dati (quod Polonice *haſlo* dicitur) unuſquiſque miles in ordine ſuo pacifice permaneat. Quod ſi poſt hoc extra ordinem comprehenſus fuerit, vel ſi nomen indictum interroganti proferre neſcierit, capitis pœna puniatur.

XVI Dato ſigno requiei per vocem tubæ, nullos clamores aut ſtrepitus in caſtris aliquis facere audeat, ſub gravi pœna.

XVII Si quis litem aliquam tempore diſtributionis nominum excitave-

rit,

rit, vel bombardam in hoſtem exoneraverit, capite plectatur.

XVIII Tabernæ & nocturnæ comeſſationes prohibitæ & vetitæ tunc temporis ſint, ſub gravi pœna.

XIX Nemo militum audeat aliquid violenter alicui eripere, ſub pœna ſuſpenſionis. quod ſi aliquid acceperit præter victum, quod unius groſſi pretio conſtet, ſine quavis miſericordia juguletur.

XX Nemo militum victus acquirendi cauſa abſque ſervo Campiductoris in villas audeat diſcurrere, neve alicũi injuria inferatur, ſub pœna gravi.

XXI Hominem alienigenam, advenam, & ignotum, nemo in ſervitium militare ſuſcipere audeat ſine licentia Campiductoris, ſub gravi pœna.

XXII Servitorem alterius commilitonis, ſive Decurionis, nullis ad ſe perſuaſionibus & promiſſis allicere audeat, ſub gravi pœna.

XXIII Nemo militum equos ſtipendiarios currui jungat; neque cauſa neceſſitatis privatæ, quamvis oportunæ, illis uti, vel alicui in uſum dare audeat, ſine licentia Campiductoris.

XXIV Advehentibus victum in caſtra, ſi aliquid per vim raptum fuerit, ſuſpenſionis pœna eſto.

XXV Si quis in viam publicam mercandi præripiendique victus cauſa extra caſtra abierit turpe ob lucrum, graviter puniatur.

XXVI De emptione & venditione cibi & potus, Campiductor æſtimationem faciat.

XXVII Quicunque ante æſtimationem aliquid emerit, emptor pecuniis, venditor mercibus privetur. ſimiliter & de eo intelligendum eſt, qui cariori pretio quam Campiductor conſtituerit, aliquid vendere auſus fuerit.

XXVIII Satellites à Campiductore miſſos, ad comprehendendum malefactorem, nemo verbis inhoneſtis proſcindere audeat, ſub gravi pœna. Similiter adminiſtratori juſtitiæ carnifici nemo illudere audeat, ſub pœna honoris.

XXIX Militum præfectus ſub pœna honoris tenetur indicare, quot milites in legione ſua deſiderentur. Arcis vero ſive civitatis, cujus præſidia agit, incolam aut civem ad militiam nemo ſuſcipere audeat ſine licentia Campiductoris, ſub gravi pœna.

XXX Vnuſquiſque militum præfectus diligenter animadvertat, ne arcem fidei ſuæ concreditã ad ultimum uſque periculum vitæ tradere præſu-

mat, ſub honoris & capitis pœna.

XXXI Decuriones commilitoneſque, ſi rotmagiſter (quod abſit) per ſigna aliqua caſtrum hoſtibus tradere conatus fuerit, illum captum Campiductori præſentare tenentor.

XXXII Rotmagiſter, ſive militum præfectus, ad reſerationem & occluſionem portarum caſtri, quotidie præſens tenetor adeſſe, neminique caſtrum tempore incongruo aperire audeat. Noctu vero omnes milites congregatos habere in arce tenetor.

XXXIII Nemo in caſtrum intromittitor, niſi certa notitia de illo habeatur, cujas ſit, vel ob quam cauſam venerit; &, ſi juſtam cauſam dixerit, ſolus in caſtrum abſque famulis intromittatur, qui abſque Campiductoris licentia intromitti non poſſint.

XXXIV Quicunque militum, maxime autem pedeſtrium, deprædationis cauſa in terram hoſtilem frivolus abierit, talis pœna capitis puniatur.

XXXV Si alicui cuſtodia ordinaria venerit, ille autem præſens cuſtodi non adfuerit, capitis pœna eſto.

XXXVI Si quis cuſtodiæ munus obiens, ſequentis cuſtodiæ adeuntem non expectando abierit temerarie, caput amittito.

XXXVII

XXXVII Cui ex ordine cuſtodiam obire contigerit, idque muneris temerarie per ebrietatem alearumque luſum neglexerit, caput & honorem amittito.

XXXVIII Nullus rotmagiſtrorum commilitonumve extra arcem diſcedat, neque ſuos milites ad quamvis legationem negotiorum ſuorum deſtinare audeat, ſine licentia Campiductoris, maxime vero Campiductore ibidem præſente, ſub gravi pœna.

XXXIX Rem forte inventam nemo apud ſe pernoctare ſinat, ſed Rotmagiſtro ſuo ſive Campiductori eam indicet, ſub pœna patibuli.

XL Quicunque militum abſque armis, ad quæ ſtipendia accepit, ambulaverit, vinculis corrigatur.

XLI Nemo rixas motuſque aliquos in arce exercere audeat, ſub pœna atroci. quod ſi quis alicujus vulneraverit caput, item pro frivola gladii extractione, manum amittito.

XLII Ad quamvis juſtam defenſionem arcis, maxime obſidionis tempore, nemo militum eorum, qui præſidia agentes in ea manent, propter ſeipſos laborare detrectet.

XLIII Rotmagiſtri & Decuriones, ſinguli ſuos milites ſemper inſtruant, doceant-

doceantque, quomodo unuſquiſque in acie legitime ordinateque ſtare, & armis ſuis competentibus commode uti poſſit. quod ſi ex ordine aliquis foras exceſſerit, caput amittito.

XLIV Commilitones, ſive Decuriones, honeſte ſeſe gerant erga Rotmagiſtrum ſuum, non ſolummodo manu, verum etiam verbis. ſimiliter & Rotmagiſter erga eoſdem, neminem dehoneſtando, verberandove. ſed ſi quid aliquis peccaverit, in corona omnium Decurionum, ſociorumque, eum judicet & puniat. rebellem vero Campiductori indicet.

XLV Quod ſi aliquis commilitonum, ſociorumve, ſive ipſe locum-tenens, Articulos ſupra ſcriptos, honoris & capitis pœna præmunitos, juſte & legitime non obſervaverit, eum Rotmagiſter ſuus Campiductori ſub fidejuſſione & nobilitatis honore ordinate tranſmittat.

X.

PRVSSIÆ CVM SVIS PROvinciis, & civitatibus, compendioſa deſcriptio, ex Alexandro Guagnino.

PRæclarus ille Germanorum legatus, & orator apud multos extraneos Principes celeberrimus, Æneas Sylvius, qui in Pruſſia legationem frequenter obibat, ſcribit in ſuis Chronicis, quod Pruſſia rectius & convenientius Vlmigavia appellanda ſit. & hoc non ſine cauſa: nam populus, qui hanc regionem primo incolebat, Vlmigavus nuncupabatur. Ioannes autem Boëmus ſcribit, ab ortu ſolis in hanc Regionem populos Amaxobios, Alanos, & Gotos, Venedoſque, ſive Vandalitas commigraſſe. Matthias vero Miechovienſis, Polonorum Chronographiæ ſcriptor, lib.2,cap.8, refert, Regem Bithyniæ Pruſſam nomine ab Hannibale Carthaginenſi admonitum, ut Romanis bellum inferret: quod cum ille ſuſcepiſſet, male ei ceſſit. longe enim pluribus Romani totius orbis domini quam Pruſſa rex Bithyniæ copiis valebant. quocirca ab illis adeo cum univerſo

verſo exercitu profligatus eſt, ut Bithyniam Regionem propriam relinquere cogeretur, & in Vlmigaviam longa peregrinatione venire, quam à ſuo nomine Pruſſiam appellavit. Commemorat & in alio loco eorundem Chronicorum idem Miechovienſis, multos Romanos in terram iſtam propter atrocia bella Romæ exorta migraſſe, ſeque partim in Pruſſiam, partim Lituaniam, Livoniamque & Samogitiam diffudiſſe. Eraſmus vero Stella aſſerit, in hanc regionem gentiles quoſdam populos, Sargatianos, Gelidanos, Alanos, Venedoſque veniſſe, qui omnes in Vlmigavia, non diu tamen, domicilium habuerunt. Sebaſtianus autem Franc, Germanorum Chronographiarum ſcriptor, ſic de Prutenis eorumque ſedibus inquit: Pruteni proximi ſunt Viſtulæ, ſive Vandalo fluvio, qui Poloniam à Germania diſterminat. hic fluit ex Sileſia; Poloniaque minori & Maſovia præterlapſa per Pruſſiam Gedanum uſque decurrit, ibique in ſalſum mare exoneratur.

Ab æquinoctio itaque Pruſſiam Saxonia attingit: ab occidente Pomerania & mare Balthicum ſive Germanicum: ab ortu ſolis Lituaniæ, à meridie Poloniæ regno & Maſoviæ Ducatui

conter-

contermina eſt : à ſeptentrione Curlandia Livoniaque terminatur. Regio eſt fertiliſſima, frugum pecoriſque abundans. Incoluerunt illam (maxime autem juxta Viſtulam fluvium) Vlmigavi, Alani, Amaxobii, Gothique, ut teſtis eſt locupletiſſimus Ptolomæus. Hæ gentes inprimis immundos ſpiritus & profanas creaturas adoraverunt, uſque ad tempora Friderici Cæſaris hujus nominis ſecundi, cujus conſenſu & approbatione à Teutonici ordinis Crucigeris, qui primo Mariani vel Pauperiani nuncupabantur, perdomiti ſunt, & ad fidem Chriſtianam converſi, anno Domini 1216. De his fuſius Chronica Pontificum De ordine fratrum Teutonicorum eorumque origine legi poſſunt. Poterit inſuper Sebaſtianus Francus in ſecunda parte Chronographiæ ſuæ videri.

Priſca antiquorum Prutenorum religio.

ANno Domini 503, Gentilibus Prutenis, ſive Vlmigavis, Rex quidam Bruteno dictus imperavit. qui cum juſtos annos ætatis conſecutus eſſet, regium ſceptrum diutius tenere reſignavit, quietam vitam ducere inſtituens. quocirca fratrem Veydenutum ſucceſ-

ſorem

ſorem ſibi in regno elegit : traditoque fratri ſceptro , ipſe Bruteno ſummus ſacerdos gentili ritu effectus eſt, nomenque ei dignitatis inditum fuit Kirie Kirieyto, quaſi dicas, Proximus noſter Dominus. Huic Pontifici ſuo Pruteni, & idolis, præclaram ſane & cum maximo ſumptu habitationem ſub quercu quadam erexerant, locoq; Romanæ à Roma nomen indiderunt. Circa hanc quercum octo ulnarum in latitudinem & altitudinem tela optima ſericea extenſa fuit. in quam habitationem nemo præter Patriarcham eorum Kirie Kirieyto dictum, & præcipuos miniſtros idolorum munia obeuntes, intrare poterat. Si autem aliquis inviſendi, honorandi, adorandi vel offerendi gratia ad Idola veniſſet, tunc conſtituti Deorum miniſtri telam, ut idola viderentur, à quercu ſemovebant. Quercus hæc tripartita fuit. inter cæteras ſylvas quercinas delectiſſimo in loco (ubi nunc oppidum Heyligenbeil, id eſt, Sancta ſecuris, conſtructum eſt) ſita erat. Ex una parte Prutenorum deum, qui Petuno, id eſt, fulmen, dicebatur, habebant. In hujus laudem & honorem ignis ex quercubus conſtruebatur, qui die nocteque perpetuo ardebat, & nunquam extinguebatur. quod ſi

negligentia miniſtrorum ad hoc officium præſtandum deputatorum ignem extingui contingeret, capitali ſupplicio afficiebantur. Ex altera parte collocatum erat Patrimpo idolum;cujus cultus erat in ſerpente vivo retinendo, qui lacte, ut eo commodius viveret,alebatur. Tertia ex parte dæmoniacum idolum, Patelo nomine,ſitum fuit. hujus honor in retinendo alicujus mortui hominis capite conſiſtebat. Habuerunt preterea alios multos deos, quos adorabant, cultuque divino proſequebantur;ſemper tamen inter querceta holocauſta eis offerre ſolebant; & quot fere res habebant,tot præſides & deos conſtituebant. Fuit igitur deus ſingularis Vurſchayto gentiliter dictus, quem magno honore venerabantur, & pro lare ſive deo domeſtico ſuper omnia mobilia, jumentaque, utpote equos,boves,oves,capras,ſues,&c.eum præponebant. Alter Deus fuit Shneybrato dictus; hunc ſuper anſeres, gallinas, anates, columbos, pavones, &c. conſtituebant. Tertium Deum domeſticum, Gurcho dictum, habebant; is omnibus eſculentis cibariiſque præponebatur.

Præterea tonitruis, lunæ, ſtellis, ſerpentibus, bubonibus,& omnibus pene crea-

creaturis, divinum honorem deferebant. Fuit hic populus quondam barbarus & incultus, nec ullam ſcripturam noverat. propterea nec fidem adhibebant, ſi quiſpiam diceret, hominem homini per literas animum & voluntatem aperire poſſe. Potus illorum, aqua melli commixta, & lac equinum erat. Liberales valde & hoſpitales advenis ſe exhibebant.

Diviſio Pruſſiæ in duodecim Ducatus.

ANno Divinæ incarnationis 373, Vedenuto Princeps Pruſſiæ (qui Bruteno fratri voluntarie ſceptra deponenti ſucceſſit) duodecim filios procreavit; quorum hæc nomina fuere: Saymo, Neydro, Sudo, Slavo, Natango, Barto, Galindo, Varmo, Oggo, Pomedzo, Colmo, & Lituo. Cumque jam Vedenuto Princeps centeſimum decimum ſextum annum attigiſſet, regiones Pruſſiæ inter filios diviſit, Saymonemque natu majorem ſummæ rerum præfecit. Atque ita Pruſſia in duodecim Ducatus, ſecundum filiorum Principis Vedenuti numerum, diviſa eſt, & unuſquiſque à ſuo Principe nomen accepit. Quos hic ſecundum ordinem, cum ſua diſpoſitione, caſtriſque

& civitatibus, annorumque numero, quando videlicet à Crucigeris potiſſimum erectæ ſint, deſcribemus.

Sudavia, Ducatus I.

PRimus & præcipuus Pruſſiæ ducatus Sudavia olim erat, qui à Sudavo Vedenuti filio, Principe ſuo, nomen ſortitus eſt. Hic Ducatus omnes alios & præſtantia & fertilitate antecellebat: nam quocunque tempore neceſſitatis, ſex millia equitum, & octo millia peditum præſtare valebat. In hac regione præcipui Nobiles & Proceres totius Pruſſiæ priſcorum tempore ſedes ſuas habebant. nunc autem paludibus & ſylvis maximis obſitus ſcatet, nec ullum veſtigium tam inſignis & nobilis regionis remanet, præter ſeptem pagos, quos coloni poſſident, in Luptavenſi territorio. tota enim eſt devaſtata à Crucigeris ordinis Teutonici, non aliam ob cauſam, quam propter inobedientiam & infidelitatem. Diſtinguit Sudaviam à Sambia regione palus quædam; à Ducatu vero Nadravenſi fluvius Lavvo appellatus.

Sambia, Ducatus 2.

SAmbia, nunc Szamland appellata, regio Pruſſiæ, à Principe Saymo nomen accepit. Hæc priori, cum potentia, tum fertilitate, non multum cedere videtur. poterat enim ex illa 4000 equitum,& 4000 peditum congregari. A Natangia regione fluvio Prægel dicto diſterminatur.

Sequuntur caſtra & civitates ad Sambienſem Ducatum pertinentes:

Lebenicht, condita anno 1256
Kneypach, anno 1380
Regiomontum cum caſtro & antiqua(ut illi appellant)civitate, 1260
Fiſchuſia, 1269
Lechſtet, 1289
Mulmelburgia, 1279
Girmavia, Bobetia, Tyremburgia, Rudavia, Lubtavia,Bonũdia,Neuhuſia. Schaccia, Roſitta, VVargia, Chremetia, Gaymen, Ceilgarbia, VValdovia.

His nominibus arces in Sambia olim appellabantur cum ſuis civitatibus, quæ omnes à Crucigeris bene muratæ & foſſis cinctæ extiterunt. nunc quædam arces in curias judiciales redactæ ſunt. quarundam etiam magna pars humi proſtrata jacet.

Natangia, Ducatus 3.

NAtangia regio à Principe Natango nomen ducit: quæ à Bartia regione flumine, Alla nominato, ſecernitur; à Pomeſania Paſſaria fluvio diſterminatur. Regio eſt optima. Arces & civitates plurimas, prout inferius ordine deſcriptæ ſunt, habet:

Valdovia civitas, condita anno Domini	1256
Girdavia civitas, anno	1326
Cintia oppidum,	1313
Creneburga civitas cum arce,	1253
Heyligenbeil oppidum,	1301
Friedlandia civitas,	1312
Schippenbeilia civitas,	1319
Brandenburga oppidum cum arce,	1362
Balga arx,	1239
Damnovia civitas,	1400.

Nadrovia, Provincia 4.

REgio Nadrovia à Principe Nadro denominata eſt. eam à Natangia fluvius Pregiel diſterminat; à Slavonia, Nara amne diſtinguitur. Hæc majori ex parte à fratribus ordinis Teutonici, propter infidelitatem incolarum, devaſtata eſt. Reliquiæ ejus & veſtigia reperiuntur, caſæ & tuguria, in quibus piſcatores habitant.

Sla-

Slavonia, Ducatus 5.

SLavonia regio quondam, priſcorum Prutenorum temporibus, pro Ducatu computabatur. A Principe Slavo nomine denominationem accepit. Ex majore parte à Lituanis Crucigeriſque depopulata eſt. Eam à Lituania Memula fluvius diſterminat. Has infra ſcriptas munitiones & arces complectitur cum civitatibus & oppidis:

Ragneta, à Crucigeris fratribus conſtructa anno incarnationis divinæ	1253
Tilſa, anno	1289
Renum, anno	1276
Licovia,	1273
Salavia,	1385
Labia,	1258
Tapia,	1255
Vintburgia,	1409
Chriſtoverder,	1253
Boytia,	1338
Ceſtia,	1185
Norbeitia,	1381
Vonſdorfa,	1391
Angerburgia,	1412
Dringofortia,	1403.

Bartonia, Ducatus 6.

BArtonia à Barto Principe nominis etymologiam ducit. Cum Lituanis & Moſchovitis, terminis diſceptat. A Lituania 70 ſtagnis & ſolitudine, à Galindia vero flumine quodam finitur. Nunc magna ex parte à Lituanis & Crucigeris pervaſtata eſt. Arces has cum oppidis, à Crucigeris erectas, complectitur:

Nordemburga, munitio à Crucigeris erecta anno	1505
Iohanſburga, anno	1268
Gurgburga,	1259
Inſterburga,	1342
Richteverder,	1396
Bartovia,	1365
Rhenum,	1375.

Galindia, Regio 7.

HÆc regio à Galindo Principe Galindia nuncupata eſt. Cujus Maſoviæ ſylva ingens à Meridie fines excipit. Quondam tam populoſa fuit, ut ſucceſſu temporis, populus in ea progenitus locum non haberet. Vnde præpoſiti regionis obſtetricibus ſevere mandarunt, ut nullam fœminei ſexus poſt partum prolem hac luce frui permitterent. quam rem cum minus obſerva-

ſervatam animadverterent, mamillas fœminis, ne amplius prolem educarent, amputarunt. quod facinus mulieribus ſummæ triſtitiæ & miſeriæ cauſa fuit. Erat autem in illa regione mulier quædam, auctoritate, nomine & potentia clara, quæ pro Prophetiſſa habebatur: oracula enim interrogantibus dabat. Huic cum mulieres calamitates ſuas expoſuerunt, Prophetiſſa illa, miſeræ ſorti fœmineæ condolens, dolos quibus viros circumveniret, & perpetratum facinus ulciſceretur, expiaretque, indagare cogitareque cœpit; convocatiſque omnibus proceribus, & nobilioribus viris Galindiæ, monuit eos, ut Chriſtianis bellum, ſine ullo armorum genere (eventus enim rerum prædicere ſolita erat) quam celerrime inferrent: hanc enim voluntatem deorum eſſe, ſerio affirmabat. quibus Galindæ auditis, ſine ulla mora (certum enim eſſe credebant) juvenes ſeneſque valida manu inermes in Polonorum & Maſoviorum Chriſtianorum provincias cum impetu excurrunt, nactaque ingenti hominum & jumentorum præda, ad ſua proficiſcuntur. Interim vero captorum Chriſtianorum aliquot aufugiunt, continuoque reliquis Chriſtianis nunciant, quomodo Galindi

 ſine

ſine armis in terram eruperint. Chriſtiani re intellecta bene armati Galindos aſſecuti maxima cruentaque ſtrage profligant, prædamque repetunt; bellumque continuantes, fugientes hoſtes in regionem uſque eorum perſequuntur; quam armis & igne evertunt; reliquias tamen matronarum, ancillarum, & juvenum, in captivitatem abducunt. Has civitates & munitiones Galíndia complectitur:

Orteleburgum caſtellum, cujus inſtaurationis annus eſt	1266
Raſtemburgum oppidum,	1329
Neyburgum arx & oppidum,	1238
Paſſenhumia oppidum,	1388
Dreſchlovia arx & oppidum,	1338
Lucia caſtellum,	1348
Lucemburgia oppidum,	1349.

Varmia, Regio 8.

VArmia ſive VVermelandia regio à VVarmo Principe nomen ſortita eſt. à Pomeſania provincia ſtagno, & flumine à Paſſaria diſcernitur: à Natangia parvis quibuſdam fluviis. Has arces cum civitatibus complectitur:

Reſſel arx & civitas, extructa anno	1337
Sreburg arx, anno	1348
Bichoſtein civitas,	1325

VVar-

VVartemburga civitas,	1325
Allenſtein arx & civitas,	1367
Melſatia arx & civitas,	1326
Helsberga arx & civitas,	1320
VVermeditum arx & civitas,	1316
Gulſtadia civitas,	1326.

Hogkerlandia, Provincia 9.

HOgkerlandia ſive Pomeſania à Principis nomine Hogo appellata eſt. Eam à Natangia, Paſſaria fluvius ſeparat: à Pomeſania, duo fluvii, Melſink & Draſen appellati. Haſque arces cum oppidis complectitur:

Brandemburgum caſtrum & oppidum, extructum anno	1258
Frauemburgum oppidum,	1279
Tolkiemit oppidum,	1365
Munhuſia caſtellum,	1365
Scharpovia, prædium,	1400
Elbingenſe caſtrum, conſtructum anno	1237
Civitas vero ipſa Elbinga, celebris & populoſa, emporio clara, inſtaurata eſt anno	1239.

Culmenſis, Ducatus 10.

CVlmia Regio Pruſſiæ, à Culmo Principe denominationem trahit. A Polonia & Pomerania, Viſtula fluvio ſecernitur: à Pomeſania, flumine Oſſa: à Mi-

à Michlovia vero & Dobrinia territoriis, Drebnicz fluvio fines ſuos dirimit. Has civitates & munitiones habet:

Culmina, civitas ampla, erecta anno 1223	
VVentſlavia arx, anno	1215
Alduſia caſtrum,	1238
Grandentz arx & civitas,	1299
Gugeleburga civitas,	1230
Schonſe arx cum civitate,	1305
Straſburga arx & civitas,	1285
Bartonia arx,	1346
Neumarckt civitas,	1325
Rogoſna arx,	1293
Colmenſe civitas,	1251
Torunia arx cum civitate ampliſſima, emporio clara, ad Viſtulam condita anno	1235
Papavia arx,	1375
Frideck arx,	1331
Lipno arx,	1319
Leſna civitas,	1328
Golba arx & civitas,	1300
Luben arx cum civitate, extructa anno	1233
Reden civitas cum arce,	1233
Bergelavia arx,	1305
Lautergia arx,	1301.

Hujus Ducatus titulo rex Poloniæ utitur.

Pome-

Pomeſania, provincia II.

POmeſania à Pomeſa Principe, finitur ab aliis regionibus Viſtula, Elbinga, Druſno, Drobnicz, VVeſſera. multæ in ea præclaræ arces & civitates, ut ſequitur, habentur.

Marienburga civitas ampla, anno Domini 1302 extructa eſt: arx vero anno 1281 à fratribus Teutonicis erecta ſub Magiſtro ordinis Hartmano Comite Heldrovienſi, natura loci munitiſſima, valloque fortiſſimo & foſſa profunda circumducta, muro & propugnaculis, ac commeatu copioſo, apprime firmata, Regis Poloniæ præſidiis tenetur.

Nevvtichia opidum, extructum anno Domini	1329
Stum arx cum civitate,	1249
Criſtburga arx & civitas,	1258
Preuſmarck arx,	1329
Salfeld civitas,	1328
Merinek arx cum civitate,	1290
Holand arx & civitas,	1329
Lubſtadia civitas,	1202
Oſterrada arx & civitas,	1[illegible]70
Roſenburga arx cum civitate,	1289
Marienverder arx cum civitate,	1311
Garneſia civitas,	1328
Germanica Eilovia arx cum civitate,	1337

Leb.

Lebmulia civitas,	1337.
Hohenſtein civitas,	1301
Schonembergia arx,	1319
Roſembergia civitas,	1315
Eilemburga civitas,	1299
Neumburga civitas cum arce,	1289
Salavia civitas cum arce,	1306.

Michlovia, Provincia 12.

MIchlovia admodum anguſta terra eſt. inter Brodnam & Drebnicz fluvios jacet. Hujus cauſa Poloni cum fratribus Teutonicis perpetuas rixas fovebant. Nullam arcem præter unam civitatẽ Straſburgam, & tres munitiones, Berklii, Dornik, & Mechloviam habet.

Pomeraniæ regionem ampliſſimam, longo tractu mari adjacentem, unde & nomen habet, in Poloniæ regionum deſcriptione latius indicabimus. De qua multa bella Poloni cum Prutenis gentilibus & Crucigeris habebant. In hac ſita eſt celeberrima urbs Gedanum ſive Dantiſcum appellata. à mari Germanico uno miliari abeſt. eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. Celeberrimum in ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ emporium eſt, regi Poloniæ ſubjecta, anno Domini 1285 tranſlata.

Pru-

Prutenorum priſca barbaries.

PRuteni Gentiles, barbarie indomita rigentes, perverſi & infideles erant, vanas creaturas quaſlibet pro Diis colebant, nec ſe ad fidem Chriſtianam converti patiebantur. Idiomate proprio à Livonico non diſſimili utebantur. Polonis & Maſovitis tributarii erant, ſed frequenter nacta occaſione jugum excutiebant: ideo multa bella longo tempore Poloni cum eis tenuerunt. Poſtea anno Domini 1211, Conradus Maſoviæ Princeps, ex regibus Polonorum genus ducens, à Prutenis Gentilibus ſæpius variis excurſionibus infeſtatus, ad Imperatorem Fridericum hujus nominis ſecundum legatos deſtinavit, implorans auxilia adverſus infideles Prutenos. qui libenter fratres ordinis Teutonici Crucigeros, à Saracenis tunc temporis Hieroſolyma pulſos, in Pruſſiam 20000 miſit, quibus Princeps Maſoviæ Culmenſem terram inprimis donavit, cum arce Dobrzinenſi, hac conditione, ut tempore neceſſitatis ſubſidium ſibi contra infideles Prutenos ferrent, Pruſſiamque ſubjugatam inſimul partirentur.

Hæc autem Pruſſiæ regio, pleriſque ſinuoſis flexibus eſt ubique amœna, & opor-

oportunis portibus maris Balthici maxime commoda. urbium illuſtrium, oppidorum, arciumque frequentia & opimis incolarum divitiis, opibuſque ac terræ ubertate, ſupra modum claret. Pecoris omnigeni inæſtimabili copia, piſcationibus, venationibuſque & ſylvis fructuoſiſſimis, aëriſque temperie, cum amœnitate conjuncta, prædita eſt. & poſtquam fidem Chriſtianam Pruſſia ſuſcepit, 72 arces præcipuas & 62 civitates principales habuit, à Crucigeris domus Teutonicæ erectas. quarum numerus nunc, temporis ſucceſſu, plurimum crevit. multæ enim & frequentes civitates ac oppida, munitioneſque, tam à Polonis quam Crucigeris, vario Marte utrinque decertantibus extructæ ſunt. Longitudo ejus ex Aquilone in Auſtrum, à Torunia urbe confini Maſoviæ uſque ad Memulam caſtrum cum oppido, quinquaginta octo miliaribus extenditur. In latitudinem vero quinquaginta miliaribus, Lituanos, & Maſovitas contingens, patet.

Flumina præcipua & principalia in Pruſſia duodecim reperiuntur. Iſtula ſive Viſtula, quæ Sileſiam, Poloniam, Maſoviam & Pruſſiam præterlabitur. ſimiliter Cronon ſive Nemen ex Lituania

tuania decurrens, Nogat, Elbinga, VVeſera, Paſſaria, Alla, Prægel, Oſſa, Drebnicz, Lica, Lavia. Extant quoque alia plura flumina omni genere piſcium abundantia, minus tamen hominibus, præcipue externis, cognita. Lacubus plurimis, aliquando ſeptem miliaribus Polonicis patentibus, piſcibuſque omnis generis exundantibus, undique ſcatet. Gummi quoque genus lucidiſſimum, quod ſuccinum ſive gleſſum, vulgariter burſtin vocatur, in litore maris Balthici copioſe colligitur. Cum autem Pruſſia, ut copioſe ſuperius deſcripſimus, barbarorum colonia antiquitus fuerit; Polonorum ac Teutonicorum armis ſubactam, ſacriſque initiatam ſe agnoſcit, qui in eam colonias ſuas, barbaris penitus fere extirpatis, deduxerunt: nuncq; tam Polonis, quam Germanis equitibus, pariter civibus agricoliſque, frequens eſt. Barbarorum tamen reliquiæ ad Curlandicum lacum hucuſque ſuperſunt, qui cum Livonibus & Lituanis vicinis, idiomate, moribus, habituque, concordant. Porro nulla in univerſo Poloniæ Regis dominio regio reperitur, quæ tam frequentibus civitatibus, arcibus & oppidis, ut Pruſſia, abundet.

Hæc autem Pruſſiæ regio ampliſſima,

ma, omniumque fructuum, tam ex terra quam aqua naſcentium, abundantiſſima, duplex eſt, Ducalis & Regalis. nam Dux, gratia Regis Poloniæ, in ſuis civitatibus & arcibus integre rerum potitur, ut vaſſallus & feudalis ac beneficiarius regni: Regiomontique, quæ eſt civitas maritima, ſedem ſuam habet. In qua collegium communis ſtudii ab Alberto præfato, primo ex Magiſtro Duce creato, fundatum. Eſt autem Regius mons urbs emporio clara: ad eam enim merces ex ſeptentrionis regionibus copioſe apportantur. In hanc ſedem ſuam magiſtri tranſtulerunt Marienburga nobiliſſima, eaque munitiſſima arce, ac totius Pruſſiæ progugnaculo. quæ cum ſe expugnari non pateretur, Caſimiro Regi Poloniæ, ut diximus, pro certa ſtipendiorum militibus Ordinis perſolutione, dedita eſt. In ea aſſidue milites præſidiarii à rege Poloniæ aſſervantur, victu & omnibus ad bellum neceſſariis tam apprime proviſa, ut ſex annorum obſidionem ſuſtinere poſſit. Eſt enim Regalis Pruſſiæ (id eſt, illarum arcium & civitatum, quas Rex electus extra Ducem armis majorum ſuorum acquiſitas poſſidet) caput & Metropolis. A Gedano ſeptem milliaribus diſtat. Plurimas

rimas nobiles civitates & arces quas ſuperius enumeravimus, Pruſſia complectitur.

Epiſcopatus vero quatuor Catholicos, poſtquam fidem Chriſtianam ſuſcepit, Pruſſia habebat: VVarmienſem, Culmenſem, Sambienſem & Pomeſanienſem. nunc Sambienſis VVarmienſi, Pomeſanienſis autem Culmenſi adjuncti. VVarmienſem Epiſcopatum, qui eſt præcipuus, Reverendiſſimus Dominus Staniſlaus Hoſius Polonus, Sacræ Romanæ Eccleſiæ Cardinalis digniſſimus, ſingulari pietate, & vitæ ſanctitate, ac doctrina cæleſti & ſcriptis divinis coruſcans adminiſtrat; qui malleus Hæreticorum indefeſſus, & Catholicæ Eccleſiæ propugnator ſtrenuus jure cenſendus eſt. Culmenſem Epiſcopatum, Reverendiſſimus Dominus N. Coſtca, virtutum & doctrinæ ſpeculum inſigne. Nunc de Pomerania Regione ampliſſima dicendum nobis occurrit. quæ etiam, Polonorum armis antiquitus perdomita, imperio paret. nam Boleſlaus Rex bellicoſiſſimus, anno Domini 1003 Ruſſiæ Principibus debellatis, ſtrenuoque Marte contuſis, perpetuum victoriæ monumentum, Herculeum imitatus opus, tres ferreas columnas in Boryſthene fluvio collocavit.

vit. Deinde, anno Domini 1008, Saxonibus bellum intulit,& omnem illorum regionem, circa Oderam, ad Albim & Salam fluvios,Cherſoneſumque Cimbricam, quæ hodie Dania appellatur,ſumma belli dexteritate ditioni ſuæ ſubjugavit. Vrbes earum regionum maximas, partim ſolo æquavit,partim ſuis Polonis munivit, gentemque univerſam Pomeranorum barbaram & incultam ad fidem Chriſtianam ſuſcipiendam armis coëgit, & ut ſempiterna memoria victoriæ feliciſſimæ apud poſteros extaret, in Albi, & Sala, Oſſāque fluviis, columnas æreas inclytus triumphator locavit. Totam Pruſſiam ac Pomeraniam, Chriſtianis infeſtiſſimas, perdomuit.

Ducatus Pomerania.

POmerania regio ampliſſima,ab Holſatia ad Livoniam uſque, longo tractu juxta mare Germanicum extenditur, unde & nomen habet. Pomorze enim Slavis mari adjacentem regionem ſignificat. In hac Regione natio Slavonica antiquitus conſederat; ſed nunc Germani magna ex parte eam incolunt. Has præcipuas civitates à mari procul ſitas complectitur; Stetiniam, unde Ducatus Stetinenſis dicitur,

tur, Neugardiam, Lemburgam, Stargardiam, Bergradum, Camenetiam, Publinam, Grifemborgam, & alias complures. Quæ vero mari impendunt, Colberg, Camin, Coſlin, Gribſvvald, Sund, Puczka, Revecol, Louemburg, Hechel &c. Iulinum in hac regione urbs erat celeberrima. nunc ruinis deformis jacet. Pro hac regione Poloni cum Prutenis Gentilibus, & Crucigeris, longo tempore acriter decertabant. nunc titulo ejus Rex Poloniæ, qui in ea majori ex parte rerum potitur, Duxque Pruſſiæ, feudalis Regis Poloniæ, utuntur.

Gedanum, ſive Dantiſcum, hujus regionis metropolis, urbs ampliſſima & inſignis, à mari Germanico uno miliari abeſt. Eam celeberrimus fluvius Viſtula præterlabitur, ibidemque ampliſſimis oſtiis in mare exoneratur. In ea totius Pomeraniæ & Pruſſiæ celeberrimum emporium eſt. ex ultramarinis enim regionibus longinquis, Anglia, Britannia, Scotia, Gallia, Hiſpania, Svvecia, Dania, & Nordvvegia, naves ad eam appellunt. Ex Lituania quoque, Ruſſia, Volinia, Poloniaque, variæ merces fluviis navigabilibus in eam deferuntur; præcipue vero ſiliginis & frumenti ingens copia ex ſupra nominatis

regionibus advehitur. Regi Poloniæ ſubjecta eſt, Caſtellanumque à Rege præfectum habet. Ex mari in urbem perducta eſt foſſa qua naves maximæ intra mœnia veniunt. Burggrabius cum proconſulibus, & conſulibus, regio nomine civitatem adminiſtrant. Cives omnes fere Germani ſunt, mercatoreſque ditiſſimi, ita ut Gedanum ædificiorum pulcherrima diſpoſitione, commerciorum varietate, maris Viſtulæque oportunitate, incolarum & externorum incredibili multitudine, civium divitiis, & inſtrumentorum bellicorum, ad hoſtes propulſandos, ac machinarum ænearum numero, cum præcipuis Europæ urbibus, meo judicio conferenda ſit. Prætorium maximo ſumptu, eoque regio, exædificatum, cum ſuperba turri; ædeſque ſacræ, cum privatis, ingenti auri pondere, artificioſe erectæ; Geldaque publicum urbis palatium; ac horologium divinis fere manibus elaboratum, cujus campanæ mirabilem quendam & ſuaviſſimum concentum edunt, ſecundum artificis voluntatem, & temporis convenientiam, in admirationem omnium gentium advenas attrahentes. Propugnaculum munitiſſimum in ipſo maris portu extructum, frequentibus direċtis

ctis machinis, ab armatis militibus cuſtoditur. Vexillum totius Pomeraniæ, aquilam nigram in collo coronatam, gladium evaginatum manu humana tenentem, pro ſtemmate in campo aureo geſtat, ſimilem Pruſſiæ, quam in ejus principio expreſſimus.

Elbinga, civitas inſignis ad oſtia Albis fluvii, in littore maris magnificentiſſime & ſumptuoſe extructa, ſplendidis civium opibus & mercatorum divitúm frequentia claram ſpectabilemque ſe reddit. Ejus titulo Rex Poloniæ, ſcribens ſe Dominum terræ Elbingenſis, maxime in privilegiis, utitur. Diſtrictum enim ampliſſimum circumjacentem habet. Atque hæc de Pruſſia breviter dicta ſufficiant.

XI.

ORIGO ET SERIES PRINcipum Teutonici ordinis.

ANno Domini 1188, cum Balduinus rex Chriſtianus Hieroſolymis regnaret, Saraceni & Barbari ex arce nomine Ptolomaida, latine Acona, Germanice Acris dicta, variis excurſionibus Sanctam terram infeſtare ſolebant. Quam-

obrem Rex contra barbaros Saracenos auxilium petiit à Chriſtianis. Longobardi igitur ſexaginta galeras, & in his quinquaginta millia virorum, in ſubſidium miſerunt, cum quibus multi homines probi, piæ peregrinationis cauſa, in terram Sanctam profecti ſunt. Horum numerus erat 500, partim ex Saxonia, partim ex aliis provinciis Germaniæ. qui omnes in unam navem congregati, Aconam uſque pervenerunt. ubi per integrum annum, cum infinita multitudine Chriſtianorum, Aconam, antequam caperetur, oppugnaverunt. In oppugnatione, multi Chriſtianorum, telis barbarorum læſi erant. unde in morbum inciderunt, paſſimque ſparſi, cum neminem in terra aliena, qui ſublevaret inopiam, haberent, multi fame perierunt. Erant autem ex peregrinis præcipui, octo boni & pii viri Teutones, qui cum viderent Chriſtianos tam miſere interire, commiſeratione ducti curam illorum ſuſceperunt, diligentiaque illorum plurimi infirmi convaluerunt. Poſtea xenodochium, ſive hoſpitale, ſub titulo beatæ virginis Mariæ, Aconæ erexerunt. Primuſque xenodochii præfectus, Henricus de Valpot electus eſt, ex Germania oriundus. hic maxi-

mam diligentiam in fovendis infirmis & egenis adhibuit. ultimum diem Aconæ peregit, ibidemque ſepultus eſt, anno Domini 1190. Poſtea Balduinus Rex, Hieroſolymis templum, & xenodochium, pro pauperibus & pluribus nobilibus infirmis, qui in bello Aconienſi læſi erant, extruxit, ſub titulo beatæ virginis Mariæ.

Tandem anno 1191 Clemens Papa hujus nominis tertius hunc ordinem confirmavit, & intitulationem dedit fratribus Teutonicis xenodochii Hieroſolymitani beatæ virginis Mariæ. Præterea Divi Auguſtini regulam illis ſervandam impoſuit, Stemmateque cum cruce nigra eos inſignivit.

Poſtea Patriarcha Hieroſolymitanus, ſingulos fratres Teutonici ordinis à Pontifice Romano confirmatos, alba chlamyde ex utraque parte crucem nigram habente ornavit, ſicque illi habitum ſuum ſuſceperunt. Fuerunt, qui veſtiti ſunt, XXIV fratres laici & VII ſacerdotes. His lorica indutis, gladio accincto, miſſam celebrare conceſſum erat. nullus barbam tondebat, & ſuper ſaccum ſtramine impletum, regula jubente, dormiebant. ſed ſtatim hæc mira quadam metamorphoſi immutata ſunt.

Secundus, Henrico de Valpoth, primo magiſtro Xenodochii Hieroſolymitani, Otto de Karpen, nobilis Germanus, in magiſterio ſucceſſit, anno Domini 1200, ſub Imperatore Romanorum Philippo hujus nominis II, & Innocentio ſummo Pontifice. Hic in humilitate & cordis ſimplicitate Deo & fratribus ſervivit. Sexto anno officium abſolvit. Aconæque ſepultus eſt.

Tertius ordinis magiſter, Hermanus Brand Olſacenſis, electus eſt ſub Pontifice Innocentio III, & Philippo II, in ordine Germanorum Imperatorum XXII, anno 1206. Præfuit officio quatuor annis. Pauperibus quantum potuit ſatisfecit. Aconæ ſepultus eſt.

Quartus, Hermanus à Salicen, Nobilis Miſnenſis, Ottonis, & Friderici II, Imperatorum, Innocentii III & Honorii Gregoriique IX, Pontificum, temporibus, anno Domini 1210, electus eſt. Hic omnium præclariſſima privilegia Ordini à Pontifice, & Friderico II, Cæſare, conſecutus eſt. Nam cum ſimultates & odia inter Pontificem Romanum & Fridericum Cæſarem exortæ eſſent: ille hujuſmodi cladem prudentia ſua è medio ſuſtulit. Sub eo Conradus Marchio Turingenſis habitum ſuſcepit. Bis mille nobiles, & aura-

auratos equites Germanos in ordine habuit, quos 30 continuis annis rexit. Ejus temporibus fratribus Ordinis à Saracenis Hieroſolyma pulſis, Pruſſia conceſſa eſt, Regum Poloniæ, Conradique Ducis Maſoviæ, & Imperatoris Friderici II conceſſu. Quorum viginti millia in Pruſſiam venerunt, Pruſſoſque Gentiles, auxilio Polonorum, ex terra Culmenſi ejecerunt.

Quintus Magiſter, Conradus Turingorum & Cathorum Marchio, ſub Cæleſtino IV Pontifice, & Friderico II Imperatore, anno 1240, electus eſt. habitum Mariemburgæ in Pruſſia ſuſcepit, cum multis nobilibus adoleſcentibus, & viris eximiis, ac prudentibus. Cum Pruſſis Gentibus multa bella geſſit, magnoque labore fines Regionum Ordinis dilatavit, &, ſi quæ ruinam minarentur, illas reſarciens optime conſervavit. Poſtea è vivis exceſſit. Mariemburgæ ſepultus eſt.

Sextus Ordinis Magiſter, Poppa ab Oſterling, electus eſt Conradi IV Imperatoris & Innocentii IV Pontificis temporibus, anno 1252. Multa præclara bella cum Prutenis, Livonienſibus, & Svvantopolo Duce Pomeranorum, geſſit. Poſtea ante Ligniciam civitatem cum Conrado Sileſiæ Duce, ſanctæ Heduigis

duigis marito, à Tartaris totam fere Sarmatiam vaſtantibus interemptus eſt: à Chriſtianis vero VVratiſlaviam delatus, ibique in Baſilica divi Alberti, terræ mandatus eſt. Hujus magiſtri tempore Regiomontum conſtructum eſt.

Septimus Magiſter, Ioannes Sangerhuſenſis, officium ſuſcepit, tempore Vilhelmi Comitis Flandriæ, Romanorum Imperatoris, & Alexandri IV Pontificis, anno 1263. Infidelium Prutenorum vires mirabiliter diminuit, Ordoque eo præſidente plurimum profecit. Dominicanorum Monaſterium Toruniæ fundavit. Brandenburga quoque civitas cum arce, ejus temporibus ædificata eſt, anno Domini milleſimo ducenteſimo ſexageſimo ſexto. Tapia quoque munitio erecta. Annis duodecim præfuit. Treveris ſepultus eſt.

Octavus Magiſter, Hartmannus, Comes Heldringenſis, conſtituitur, ſub Rodolpho XXVII Imperatore, Habsburgenſi Comite, & Clemente IV Pontifice, anno Domini 1275. Vir pius & induſtrius extitit. Nadraviam Sudaviamque regiones Pruſſiæ debellavit, cum cæteriſque finitimis longas acies tenuit. Eo præſidente, anno 1279, Me-

nia

nia civitas ædificata eſt. Anno Domini 1281 Mariemburgenſe caſtrum erectum eſt. Venetiis ultimum diem clauſit,ibidemque ſepultus eſt.

Nonus Magiſter,Burchardus àSvvenden, ſub Rodolpho Cæſare XXVII, & Pontifice Ioanne XXI,electus eſt anno 1283. Eo præſidente, fratres ordinis, cum Pruſſis infidelibus bellum acre larga ſanguinis effuſione geſſerunt, eoſque in integrum ad obedientiam compulerunt. Poſtea, ſeptem annis in officio expletis, magiſtratu ſe abdicavit. Mortuus eſt Rodiis, ibidemque ad Baſilicam S. Ioannis ſepultus.

Decimus Magiſter, Conradus de Feuchtvangen, munus magiſterii ſuſcepit, ſub Adolpho XXVIII Imperatore, & Nicolao IV Pontifice, anno 1290.Eo præſidente ordo multum profecit. Septem annis fratres in officio continuit. Pragæ, Bohemiæ metropoli, ſpiritum exhalavit, Trebniciæque ſepultus eſt.

Vndecimus Magiſter, Gotfridus, Comes de Oloch, electus eſt, ſub Cæſare Adolpho XXVIII Germanorum Imperatore,& Pontifice Cœleſtino V, anno Domini 1267. Hic Venetia cum multis fratribus in Pruſſiam profectus eſt. Decem annis officium geſſit.

Poſtea

Poſtea Comitiis celebratis, magiſterium reſignavit, in Germaniamque profectus, è vivis exceſſit.

Duodecimus Magiſter, Sofridus de Feuchtvangen, anno 1307 creatus eſt, Alberti Imperatoris Auſtriæ Ducis & Clementis Pontificis temporibus. Hic ſedem Venetiis Pruſſiæ caſtrum Mariemburgam tranſtulit: nam in terra ſancta, Venetiis, Neapoli, & in Anglia ſedes ſuas & præclara ædificia propter quaſdam ſimultates amiſerat. Duobus annis officio præfuit. Mariemburgæ mortuus eſt.

Decimus tertius Magiſter, Carolus Treverenſis, ſuſceptus eſt ſub Henrico VII Imperatore, & Clemente V Pontifice, anno 1309. Erat inſignis vir, prudens & induſtrius. Anno Domini 1312, eo præſidente, Memula arx in Curlandia regione Pruſſiæ fundata eſt, ad propulſandos Lituanorum incurſus. Tandem prædictus Magiſter à Pontifice Romam citatus, adeo crimen objectum auxilio Dei diluit, ut in adverſariorum caput redundaret. Romaque diſcedens, in itinere, Viennæ morbo oppreſſus expiravit, ibique tumulatus eſt. Hujus tempore peſtis per integrum annũ tantopere graſſata eſt, ut omnia frumenta penuria hominum in agris manerent.

Deci-

Decimus quartus Magiſter, Vernerus Vrſelenſis, temporibus Cæſaris Ludovici XXXIII & Ioannis Pontificis XXII ſuſcepit officium ſuum, anno 1322. Ordini cum ſumma laude præfuit. Cito poſt interemptus eſt à fratre ordinis Ioanne Bunſdorfio, in vigilia ſanctæ Eliſabeth, cum ex veſpertinis precibus egrederetur.

Decimus quintus Magiſter, Ludolphus Dux Tuliſurgenſis, ſive Bruſvicienſis, ſub Ludovico XXXIII Cæſare & Ioanne Pontifice XXII Magiſterii celſitudinem ſuſcepit, anno 1325. Vir pius & ſapiens extitit. Fratres ad cultum divinum ſummopere compulit, largeque illis omnia adminiſtravit, ideo eos liberalitate obedientes ſibi effecit. Iuſtitiam magnopere adminiſtravit.

Decimus ſextus Magiſter, Dictrichus, Comes Aldemburgenſis, octogenarius jam, electus eſt, temporibus Ludovici XXXIII Imperatoris, & Ioannis XXII Pontificis, anno Domini 1329. Eloquentia validus, autoritate gravis, juſtitiaque rigidus extitit. Gentilibus terrori fuit. Templum beatæ Mariæ virginis Mariemburgæ extruxit. Toruniæ obiit. tranſlatus Mariemburgam, in templo S. Annæ ſepultus eſt.

Decimus ſeptimus Magiſter, Rodolphus

phus Dux Saxoniæ, Ludovici XXXIII Imperatoris ac Benedicti undecimi Pontificis tempore, in officium ſuſceptus eſt, anno Domini 1339. Hic anno Domini 1341 magnas copias conſcripſit, Neumarcoviamque oppugnavit. Interim vero Lituani Pruſſiam invaſerunt, eamque fere totam igne & cædibus conſumpſerunt, multos captivos abducentes. quæ cauſa illi tantum mærorem attuliſſe creditur, ut mente captus, ab officioque depoſitus, præ mærore vitam terminarit. In Marienverderque civitate ſepultus eſt.

Octodecimus Magiſter, Henricus Duſmarienſis, Clementis VI Pontificis tempore officii dignitatem conſecutus eſt. Sex annos in regendo ordine conſumpſit. Cum Lituanis & Rutenis bellum egregium, in die purificationis beatæ Mariæ, geſſit, auxilioque divino decem millia inimicorum proſtravit. E vivis poſtea deceſſit, Mariemburgæque humatus eſt. Hic virginum cœnobium, Lebenich dictum, Regiomonti erexit.

Decimus nonus Magiſter, Henricus Kimpradienſis, Carolo Cæſare XXXII & Clemente VI imperantibus, ad dignitatem Magiſterii acceſſit, anno 1348. Eo præſidente Ordo doctis viris abun-

abundavit. Fratres in timore & amore Dei inſtruxit, annis 31 officio præfuit, Mariemburgæ vitam terminavit, ibidemque ſepultus eſt.

Vigeſimus Magiſter, Conradus Zolner, temporibus Venceſlai XXXIII Imperatoris Romani, & Vrbani ſexti Pontificis, ad officium vocatus eſt, anno Domini 1379. Multa egregia bella & facinora, contra Gentiles Lituanos & Samogitas, temporibus Keyſtudi, Iagielonis, Vitoldi, & Suidrigelonis, Ducum Lituaniæ, geſſit. Ordinem in poteſtate octo annis tenuit. Mariemburgæ naturæ debitum perſolvit.

Vigeſimus primus, Conradus Valenrodenſis, Venceſlai XXXIII Imperatoris, & Bonifacii Pontificis tempore, munus Magiſterii oblatum ſuſcepit, anno 1388. Vehemens & iracundus extitit: totis viribus bello incumbebat. Monachos, Sacerdotes, & omnes eccleſiaſticos, furore percitus, odio perſequebatur, nullumque in hora mortis ad ſe venire paſſus eſt. Anno 1321 fratres ordinis, armata manu, per fluvium Cronoem, Lituanis Nemen dictum, ad arcem Cavvnenſem in Lituaniam navibus terraque pervenerunt, ibique tres munitiones celerrime erexerunt, Neuverder, & Riteverder, & Metemburg

burg appellatas. ex his Crucigeri Lituanis magna damna inferebant, regionem igne & ferro vaſtando, incolaſque occidendo.

Vigeſimus ſecundus Magiſter, Conradus Iungingen, ad munus obeundum vocatus eſt, Venceſlao XXXIII Imperatore & Bonifacio Pontifice præſidentibus. Hic propter morum probitatem magnam laudem apud omnes obtinuit, paciſque obſervantiſſimus erat. Ideo ab Ordinis fratribus eum multa pati oportebat. Annis duodecim officio præfuit. Poſtea ex carceribus corporis liberatus, Mariemburgæ Divæ Annæ templo humatus eſt.

Vigeſimus tertius Magiſter, Vlricus de Iungingen, Conradi frater, Rupperto XXXIV Cæſare & Gregorio XII Pontifice munia obeuntibus, officium ſuſcepit, anno 1404. Strenuus & bellicoſus vir extitit. Regulas Ordinis non admodum obſervavit. Conſanguineos odio proſequebatur, illorumque arces partim eripuit, partim deſtruxit. Cum Lituanis & Polonis plurima bella geſſit. Hunc poſtea Iagielo Rex Poloniæ, & Lituaniæ magnus Dux Vitoldus, cruento prælio profligavit: ubi & ipſe, cum plurimis Commendatoribus, quorum ducenti recenſentur, cecidit. Dux

quoque

quoque Stetinenſis, & Oleſnicenſis, Kerczdorffque Dux exercitus Crucigerorum, à Polonis capti. Quinque millia Crucigerorum à Polonis cæſa ſunt, Lituanorum tamen in caſtris Polonorum militantium ſeptem millia trucidata fugataque in primo conflictu.

Vigeſimus quartus Magiſter, Henricus Comes Plavenſis, ſub Sigiſmundo XXXV Imperatore & Ioanne XXIII Pontifice electus eſt. Hic volebat ulciſci injuriam quæ à Polonis Crucigeris illata erat: ſed antequam quicquam inciperet, ab officio dejectus eſt, & Engelſburgæ in carceres conjectus, deinde ad Lebſteg miſſus. ubi ſeptimo anno in vinculis peracto fatis conceſſit. Sepultus Mariemburgæ.

Vigeſimus quintus, Michaël Sterbergenſis, Imperatoriæ culinæ Magiſter, Sigiſmundo XXXV ſceptrum tenente & Ioanne XXIII Romano Pontifice, ordini præpoſitus eſt, anno Domini 1410. Primo anno, cum ſuſcepiſſet officium, Iagielo Rex Poloniæ, & Vitoldus Dux Lituaniæ, Oſterrodam, Helsburgenſemque Epiſcopatum, Reſenburgam, Elbingam, & Chriſtburgum civitates depopulati ſunt. Argentoratum obſederunt, re tamen infecta diſceſſerunt. Novem annis Ordinis cu-

ram geſſit. Poſtea, ut deponeretur, precibus obtinuit. Gedani vitam finivit. Marienburgæ vero ſepultus eſt.

Vigeſimus ſextus, Paulus Rudolſienſis, Sigiſmundi XXXV Imperatoris & Martini Pontificis tempore, Magiſterii celſitudinem conſecutus eſt, anno Domini 1419. Hujus tempore provinciæ & civitates Pruſſiæ ad Regem Poloniæ Caſimirum defecerunt, & jugum Crucigerorum excuſſerunt. Officium novem annis hic magiſter retinuit, mortuus tandem, Mariemburgæque ſepultus.

Vigeſimus ſeptimus, Conradus Erlihuſius, Alberti XXXIX Romani Imperatoris tempore, officium ſuſcepit, anno 1438. Hic à bello, quoad vixit, abſtinuit, nimio dolore ob fratrum perverſitatem conſumptus. Mariemburgæ mortuus, ibidemque ſepultus.

Vigeſimus octavus, Ludovicus Herlihuſius, ſub Cæſare Friderico, hujus nominis III, fratres regere cœpit, anno 1450. Hujus tempore Pruſſia ab Ordine deſcivit, ad Regemque Poloniæ Caſimirum major pars eorum defecit. Milites quoque Ordinis præſidiarii Mariemburgam Regi anno Domini 1457 pro ſumma 476000 florenorum vendiderunt, cum aliis caſtris & civitati-

bus.

bus. Poſtea Rex Poloniæ, capta arce Choynicze, pacem cum Crucigeris iniit. Atque ab hoc tempore Pomerania Regno Poloniæ adjuncta eſt, pro qua Poloni 150 annis perpetuo cum Crucigeris belligerabant.

Vigeſimus nonus, Henricus Rheus, Comes Plavenſis, dignitatem Magiſterii aſſecutus eſt, ſub Friderico hujus nominis III Imperatore, anno Domini 1467. Vndecim hebdomadis officio præfuit. Regiomonti in Cathedrali Eccleſia terræ mandatus eſt.

Trigeſimus Magiſter, Henricus Comes Ritherbergenſis, anno 1470 officium ſuſcepit, præſidentibus Friderico III Imperatore, & Sixto Pontifice hujus nominis quarto. Fuit vir rigidus furibunduſque. Theodorum Epiſcopum Pruſſiæ captum in vinculis fame peremit. Ordini annis ſeptem præfuit. Regiomonti ſepultus eſt. Hujus tempore bellum ſacerdotum in Germania fuit.

Trigeſimus primus, Martinus Truchſes VVeczhauſenſis, ſub Friderico III Imperatore, & Sixto IV Pontifice, ordini præfectus eſt. Duodecim annis præfuit. Caſimiro, regi Poloniæ, obedientiam præſtitit. Regiomonti mortuus, ibidemque ſepultus eſt.

Trigeſimus ſecundus Magiſter, Ioannes de Tiefen ex Helvetia, celebri familia oriundus, Maximiliano ſceptrum tenente, & Iulio Pontifice præſidente, Ordinem in tutelam ſuſcepit, anno 1489. Eodem anno Polonia Regi juramentum præſtitit. Poſtea eidem regi Ioanni Alberto auxilium contra Valachos ferens, cum exercitu profligatus, ipſeque peremptus eſt. Regiomontum delatus, ibidem terræ mandatur.

Trigeſimus tertius, Fridericus Dux Saxoniæ, Turingorum & Hermandurorum Marchio, Maximiliani Imperatoris & Iulii Pontificis temporibus, anno Domini 1468, in feſto divi Michaëlis, Regiomonti Magiſtratum ſuſcepit. Nunquam Regi Poloniæ juramento ſe obſtringere voluit. qua de cauſa à Polonis ſæpius infeſtatus, in patriam ſuam Hermanduriam profectus. ubi, duodecim annis extra Ordinis fines exactis, mortuus eſt. Hujus tempore Ioannes Albertus Rex Poloniæ è vivis deceſſit, cui in regno Alexander frater germanus ſucceſſit.

Trigeſimus quartus, Albertus Marchio Brandenburgenſis, Caſimiri regis Poloniæ nepos, Maximiliani Cæſaris & Iulii Pontificis temporibus, Ordini ſolen-

ſolenniter cum ingenti pompa Regiomonti præfectus eſt, anno Domini 1512. Sigiſmundo Regi Poloniæ avunculo ſuo juramentum præſtare noluit, ſed arces neceſſariis omnibus munivit, ut ſe contra Polonorum incurſum defenderet. Magnum & diuturnum bellum cum Rege Poloniæ habuit, in quo ex utraque parte multi ceciderunt, eam ob cauſam, quod juramento ſe obſtringere Regi noluiſſet.

Geſta hujus Magiſtri tempore præcipua.

ANno Domini 1519, in autumno, inter Sigiſmundum Regem Poloniæ, & Magiſtrum Pruſſiæ Albertum Marchionem, bellum ortum eſt. Anno 1520 Albertus Marchio, die feſto Circumciſionis Chriſti, Bransbergam inopinate occupavit. Eodem anno, Mielzak, Milimlyn, Regi traditæ ſunt, cum aliis plurimis civitatibus caſtriſque. Quadrageſimali tempore, menſe Aprili, copiæ Regis Oland civitatem & arcem ſub Magiſtro cœperunt. Eodem anno Brandemburga arx & civitas à Polonis capta & depopulata eſt.

Anno Domini 1520 Volfangus, Dux Schonemburgenſis, cum exercitu Ordinis decem millium peditum & qua-

tuor millium equitum, Gedanum oppugnavit, ex epiſcopique monte (ut vulgo vocant) civitati imminenti, quater mille globos tormentorum bellicorum, in civitatem fruſtra tamen exoneravit. nullum enim hominem læſit, ſibi vero ingens damnum in tormentis & globulis intulit: nam ex muro civitatis tormentum unum præſtantiſſimum in mille fruſta concuſſum eſt; & ſi aliquis ex exercitu ſe oſtenderet, in hunc quatuor vel quinq; tormenta ex turribus civitatis exonerabantur. tantaq; miſeria & penuria omnium Crucigerorum milites afflicti erant, ut multis ſuorum deſideratis, quibuſdam captis, fuga ſibi ab obſidione conſulere cogerentur. Interea vero Poloniæ Rex in ſubſidium Gedanenſibus 1200 equitum electorum miſit, qui milites Crucigerorum, à Gedani obſidione diſcedentes, inſecuti ſunt, plurimoſque ex eis trucidaverunt, quoſdam captivos abduxerunt, multi etiam à Caſſubiis & Pomeranis jugulati ſunt. Poſtea Regius exercitus Dirſchoviam & Stargerdum arces occupavit. Choynicz quoque arx cum civitate capta eſt. Poſtea cæteræ civitates & arces ultro ſe Regi Poloniæ obtulerunt, & milites Ordinis una cum Crucigeris ex Pruſſia ſunt ejecti.

Anno

Anno Domini 1525, die octava Aprilis, Pruſſia, quam primum religioſi Crucigeri videlicet tenuerunt, in mundanam politiam & principatum ſæcularem ceſſit. Albertus enim Marchio Brandenburgenſis, in ordine trigeſimus quartus & ultimus Magiſter Crucigerorum, belli cum Rege Poloniæ pertæſus, difficileque contra ſtimulum calcitrare videns, Regem ſibi per internuntios fratres & affines ſuos reconciliavit, Cracoviamque veniens, juramentum ſolenniter Regi Poloniæ Sigiſmundo, in Majeſtate Regia ad id fabricata in medio foro Cracovienſi ſedenti, Regalibuſque induto, præſtitit cum multis Principibus. Ibique prædictum Albertum Marchionem Brandenburgenſem, poſt juramentum ſolenniter præſtitum, Sigiſmundus Rex Principem ſecularem, equitemque, ut vocant, auratum creavit. Terraſque omnes Pruſsiæ certis ſub conditionibus eidem, ut feudali, clientique, & ſubdito ſuo conceſsit, vexillumque illi ſuum ſub inſigniis Polonicis dedit. Atque hic finit ordo ille, ut vocant, Teutonicorum Crucigerorum in Pruſsia. Anno Domini 1526, Alberto Pruſſiæ Duci, ſoror Regis Daniæ in matrimonium data eſt: ex qua ſuſcepit filium, Albertum

Fridericum modernum ducem Pruſſiæ, qui etiam poſt mortem patris Regi Poloniæ juramentum homagiumque ſolenniter præſtitit. Nunc, quo ordine & quibus ceremoniis hoc juramentum præſtitum ſit, quoniam ipſe præſens rerum ſpectator fui, breviter dicam.

Anno Domini 1569, menſe Iulio, in Comitiis regni generalibus, Lublini celebratis, Albertus Fridericus Marchio Brandenburgenſis, Alberti Ducis Pruſſiæ prædicti filius, patri in Principatu ſuccedens, juramentum Regi Poloniæ præſtitit, hoc modo. Decima nona die Iulii, ampliſſimum ſuggeſtum, (ſive Majeſtas, ut dicitur, Regia) tectum ſericeis & ſtragulis tapetiſque pretioſis, in ſuburbio Lublinenſi ſumptuoſe erigitur, ubi Rex ſeſſurus eſſet. Concurſus fit ad forum immenſæ hominum multitudinis; opplentur viæ, omneſque plateæ, quacunque inceſſus erat. ſatagit pro ſe quiſque vel ornatus ſplendido veſtitu, vel armis inſtructus apparere. Interim Majeſtas regia ex arce in thronum proficiſcitur; cingitur ingenti & ſplendida Senatorum Procerumque univerſi Regni corona, præcedentibus Principibus viris, ac omnis ordinis conſiliariis, & aulicis. Vexillumque pulcherrimum & amplif-

amplissimum album, novo Duci de more cum inſigniis donandum, Eraſmus Debinski, Cancellarii regni filius, præferebat. Poſtea Rex in domum quandam ſuggeſto oppoſitam divertitur, ibique ornatu regali induitur, ſandaliis videlicet aureis, alba Dalmatica, & chlamyde, ſive Piviali ex panno aureo confecta, & Corona regia aurea, gemmis lapidibuſque pretioſis concinne affabreque ornata; chirothecas quoque annulis gemmiſque ornatas manibus impoſuit. Induta Majeſtas regia ornamentis regalibus, de modo illa in ſuggeſtum procedit media inter reverendiſſimos Dominum Iacobum Vchanski Archiepiſcopum Gneſnenſem primatem regni, ac Dominum Padnievvski Epiſcopum Cracovienſem, præcedentibus & ſubſequentibus contigue primariis Dominis, Conſiliariis, Spiritualibuſque. Gladium evaginatum ancipitem Dominus Andreas Zborovvski, Gladiator (ut dicitur) Regni, præferebat. Pomum aureum, cruce inſignitum, Petrus Zborovvski, Palatinus Sendomirienſis, portabat, & ſceptrum Staniſlaus Myſſkovvski, Palatinus Cracovienſis, anteferebat. Cum itaque ſacra regia Majeſtas in ſolio ſedit, quatuor Germani proce-

proceres Pruſſiæ, nomine Ducis ſui, ſupplices venerunt, & genibus flexis unus eorum orationem facundo lepore ad S. R. M. recitavit. Oratione finita, regia Majeſtas quatuor conſiliarios ſuos cum illis quatuor Germanis ad Ducem Pruſſiæ accerſendum miſit. Veniens itaque illuſtriſſimus princeps Albertus Fridericus, diſertiſſima facundia orationem fecit ad S.R. M, ſingularem fidem, ſupplicitatem, & ſubjectionem teſtantem. Reſponſum eſt poſtea ipſi Principi conſiliariiſque ejus Latinis verbis, nomine Regis, Sacram regiam majeſtatem tam ipſum Principem quam omnes ſubditos & optimates ejus omni favore & gratia complecti defendereque velle. His finitis acceſſit Princeps ad ſolium, & pedes regios genu flexus cum ſumma reverentia attigit: accepitque de ſacræ regiæ majeſtat. manibus vexillum album inſignitum aquila nigra, cum literis S & A colligatis in pectore, cum inſtitutione ore Regio facta his verbis: Nos Sigiſmundus Auguſtus Rex, annuentes veſtris & veſtrorum ſubditorum precibus, tradimus & concedimus Illuſtritati tuæ, prout parenti tuo illuſtriſſimo tradideramus, in feudum, terras, civitates, oppida, & arces in Pruſſia: & ad

eas

eas Illuſtriratem tuam inveſtimus, per hujus vexilli traditionem: ac inſtituimus gratia & benignitate noſtra, qua tuam Illuſtritatem uti nepotem noſtrum cariſſimum complectimur. ſperamuſque, quod ejus beneficentiæ noſtræ & memor & grata fideliſque Illuſtritas tua ſit futura. Deinde Princeps Pruſſiæ caudam vexilli tenens, ſuper libro Euangeliorum in hæc verba juramentum præſtitit.

Ego Albertus Fridericus, Marchio Brandenburgenſis, in Pruſſia, Stetinenſis, Pomeraniæ, Slavorum, Caſſubiorum Dux, Princeps Rugiæ, & Burggrabius Norimbergenſis, promitto & juro, quod Sereniſſimo Principi ac Domino, Domino Sigiſmundo Auguſto, Regi Poloniæ Invictiſſimo, Magno Duci Lituaniæ, Ruſſiæque ac omnium terrarum Pruſſiæ Domino & Hæredi, ſicut meo naturali hæreditarioque Domino, & ejus Sacræ Majeſtatis hæredibus, & ſucceſſoribus regibus, & Regno Poloniæ, ero fidelis & obſequens, ejuſque Majeſtatis ac hæredum & totius regni Poloniæ bonum procurabo, & damnum præcavebo, ac omne id faciam, quod ad fidelem vaſſallum feudalemque pertinet. ita me Deus adjuvet, & hoc ſanctum Dei Euangelium.

Accepto

Accepto hujuſmodi juramento, Majeſtas Regia gladium ancipitem à Gladiatore Regni Domino Andrea Zborovvski accepit, novumque Ducem ter præcinxit, inclinatum de more, dicens: Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime. Poſtea ei torquem auream Regio munere non indignam impoſuit. Mox omnis Ordinis Nobiles qui ad Equeſtre munus contendebant (in quorum ego numero, eodem more præcinctus fui) præcincti ſunt. Quibus omnibus ex ordine ſolenniter peractis, ac depoſitis Regalibus indumentis, cum toto illo comitatu Duceque Pruſſiæ cum ſuis præcedente in arcé rediit.

XII.

LIVONIÆ DESCRIPTIO.

Addita eſt quoque brevis narratio, quomodo hæc regio in jus invictiſſimi Regis Poloniæ Sigiſmundi Auguſti, Magni Ducis Lituaniæ, ceſſerit, & quo pacto à Moſchorum Principe & Svveciæ Rege diminuta fuerit.

Livonia ſive Lieflandia, Regio ampliſſima, ab Oriente, Ruſſiæ, Moſchorum Principi ſubjectæ, contigua eſt; Nervaque fluvius

fluvius navigabilis (in cujus utraque ripa duæ arces ejuſdem nominis, una Livonienſium, altera Moſchorum, ſibi ex adverſo ſitæ ſunt) imperium Moſchoviticum à Livonienſi diſlimitabat. Sed modernus Moſchorum Monarcha, Ioannes Baſiliades, Derpt inſigni urbe Epiſcopali cum ſibi adjacente provincia occupata, ulterius fines ſuos (prout inferius dicitur) promovit. A ſeptentrione cum Svveciæ Regno & Phinlandiæ Ducatu fines ſuos ſinu maris Balthici diſterminat. Ab occidente mari Balthæo (quod Germanicum & Prutenicum appellatur) contermina eſt. A meridie Samogitiæ & Lituaniæ, nonnihilque in Occidentem vergens, Pruſſiæ adhæret. Nonaginta miliaribus Germanicis in longitudinem, & quinquaginta in latitudinem, cum ſinu maris Balthici adjacenti extenditur. Sed nunc bellis ſævientibus, pluribus in locis vaſtata & diminuta eſt. Continet autem in ſe plurima territoria, quæ pro Ducatibus computari poſſunt. Horum ſingula cum ſuis civitatibus & caſtris ſuccinċte deſcribi curabo. Sed primo quomodo & quando Regionis incolæ nomina Chriſto dederint, paucis aperiam.

Totum pene orbem terrarum, poſt maxi-

maximum illud univerſæ terræ diluvium, fallacium dæmonum fraude ſeductum, veram unius Dei religionem, impio multorum & falſorum Deorum cultu, vanaque ſuperſtitione, commutaſſe conſtat. Quidam enim mortuos homines, propter merita beneficia & egregia geſta, cultu divino venerabantur. Alii malignos Dæmones, ementitis miraculis & prodigiis hominum oculis ſeſe inſinuantes, adorabant. Denique belluis atque ſerpentibus, & ſculptis pictiſque arte humana ſimulachris, gloriam veri Dei exhibebant. Donec Ieſu Chriſti, veri Dei hominiſque benignitas, & Euangelii ejus claritas, poſt multa ſæcula, quaſi lux clariſſima, mundo cœlitus affulgens, has terras terribileſque tenebras diſcuſſit. Sed regiones Septentrionales, & omnes gentes ad Aquilonem vergentes, Chriſtianæ religionis ignaræ, vano idolorum cultui diutius ſubjugatæ fuerunt. difficilis enim ad eos externis gentibus aditus erat, propter efferam barbariem, & crudelitatem populi. Romani etiam & Græci, qui primo fidem Chriſtianam amplexi ſunt, ſeptentrionalium plagarum minus exactam notitiam habebant: unde factum eſt, ut Livonia, cum cæteris ad aqui-

aquilonem vergentibus regionibus, noviſſime omnium Sacro Baptiſmi fonte lavata fuerit. Demum, Friderici primi ex Ducibus Germaniæ Romanorum imperatoris temporibus, mercatores rem familiarem ex Germania per mare Balticum in Livoniam appulerunt, & gentis barbaræ ſimpliciſſimæque animos ob mutua mercimonia commutanda pellexerunt. Erat autem hic populus miræ ſimplicitatis, opumque parandarum & rei familiaris juſto negligentior. melle enim expreſſo (quo maxime regio abundat) cæram, velut alias quiſquilias & purgamenta, domibus everrebant. Poſtea ſuccedente quæſtu, & mercatoribus Occidentalibus eo loci confluentibus, Sacerdotes paulatim ſe illis immiſcere, adjungereque, piæ peregrinationis cauſa, cœperunt, ut, mercatoribus videlicet theſauros Livonum acquirentibus, ipſi animas gentis Chriſto, per verbum Euangelii ſalutiferum, lucrifacerent. Erat igitur ea tempeſtate vir quidam, Meinardus nomine, in Lubeca, civitate celeberrima, pietate & ſanctimonia vitæ inſignis. hic una cum mercatoribus conſcenſa navi in Livoniam, anno partæ per Chriſtum ſalutis milleſimo ducenteſimo, trajicit; & con-

ſpiciens, in tam inſigni & præmatura meſſe nullos operarios extare, continuo ibi unius famuli convictu contentus, ætatem tranſigere conſtituit, caſamque ſibi ex arbuſtis propter imbres arcendos conſtruxit. Paulatim deinde hominum familiaritatem captare, & tædio ſuperato, adhibita jam mutui convictus & contractæ notitiæ cum incolis Regionis oportunitate, Religionis & rerum Divinarum eos admonere cœpit, ſenſimque à vano Idolorum cultu ad Chriſtianæ fidei obſervantiam adducere;auſpicanteque Deo, & pium viri religioſi conatum ſecundante, complures incolarum in agnitam veritatis doctrinam conceſſerunt, quorum creſcente numero, multorumque animis (ut fit) rei novæ & inuſitatæ religionis ſtudio flagrantibus, Baſilica inſtauratur. Nec multo poſt Meinardus à Bremenſi Archiepiſcopo in Livoniæ Epiſcopum conſecratur.qui in meſſeChriſti ſtrenui operarii munus adimplens, rem Chriſtianam multum adauxit, & magnam gentis partem ad Chriſtum convertit.Poſtea vitam cum morte feliciter commutavit. Huic ex vita decedenti Bertoldus Ciſtercienſium abbas ſucceſſit,qui contra irruentes hoſtes fidei Chriſtianæ, una cum per-

peregrinis militibus, qui pietatis ergo ad militiam Chriſto exercendam ex Germania confluxerant, pugnare inſtituit. Vbi vero ad pugnam ventum eſt, equo infreni in mediam barbarorum aciem projectus confoditur. Tandem creſcente multorum pietate, plurimi ſacræ ſe militiæ devoverunt, Ordiniſque fratrum Teutonicorum habitu ſuſcepto, Enſiferos fratres ſeſe nuncupaverunt. Sed cum rebus gerendis ſupereſſe non poſſent, hoſtiumque barbarorum vis undiquaque invaleſceret, Teutonicorum fratrum Ordini in Pruſſia ſe conjunxerunt. Cum enim audiviſſent, quod Ordo Teutonicus Cruciferorum in tota Germania proficeret, Volquinus Præpoſitus eorum, à quinto in ordine Magiſtro Pruſſiæ Conrado, olim Comite Turingenſi, in ordinem Teutonicum ſuſceptus eſt, anno Domini 1234. Suffragiiſque ejuſdem Magiſtri Pruſſiæ Conradi, Gregorius ſummus Pontifex Romanus hujus nominis nonus, juſſit ubique, & præcipue apud infideles Prutenos Livonoſque, proclamari, quod Ordo fratrum à gladio in Livonia (qui nondum confirmatus erat) Teutonico ordini in Pruſſia unitus, incorporatus aſcituſque eſſet. Suſceperunt itaque fratres à gla-

dio Livonienſes, crucem, habitumque, more fratrum Teutonicorum in Pruſſia. Et ſemper ab hoc tempore Magiſtri Pruſſiæ, à Livonienſibus Magiſtris tributa certa & obedientiam exigebant, uſque ad tempora Alberti Marchionis Brandenburgenſis, Magiſtri Pruſſiæ, qui anno Domini ſupra milleſimum quingenteſimum decimo tertio, pecuniam, quam obedientiam, accipere maluit. Itaque Livonienſes, data præſcripta ingenti ſumma pecuniæ, in poſterum ab obedientia Prutenicis Magiſtris exhibenda liberati ſunt. Hanc tamen libertatem paulo poſt per inſolentiam ſuam amiſerunt: Rex enim Polonorum Sigiſmundus Auguſtus eos in poteſtatem ſuam, prout inferius dicetur, redegit. Sed ad rem accedo. Livonienſes Cruciferi, habitu fratrum Teutonicorum in Pruſſia aſſumpto, graviſſimis bellorum laboribus cum barbaris fortiter exantlatis, hactenus rerum in Livonia potiti ſunt, Magiſtrumque ſibi elegerunt, qui cum Commendatoribus, ſeu etiam Præfectis, totam Regionem gubernabat. Erant præter hunc in Livonia Epiſcopi quinque: utpote Archiepiſcopus Rigenſis; Derptenſis, Habſelenſis, Oſeliæ, Curlandiæ, Revaliæque Epiſcopi.

Hi

Hi ſua munia ſtrenue & magnifice ut Principes objbant. Sed anno Domini MDLVIII, Moſchorum Dux, Derpta ſive Torpato, inſigni urbe Epiſcopali, potitus, Epiſcopatum Derptenſem penitus abolevit. Rex quoque Poloniæ Archiepiſcopatum Rigenſem cum omnibus arcibus & civitatibus (rerum enim in Livonia potitur) tenet. Revalienſem Epiſcopatum Svveciæ Rex, urbe Revalia capta, adminiſtrat. Oſelenſem Epiſcopatum & Abſelenſem frater regis Daniæ, Magnus nomine, una cum inſula Oſelia poſſidet.

Ordinis Teutonici Magiſter, una cum ſuis Commendatoribus, plurima oppida & arces munitas poſſidebat. & primo quidem ordinis Magiſter & Archiepiſcopus Rigenſis, ſimul & conjunctim Rigam urbem metropolim regionis occupabant; monetamque uterque propriam, qua adhuc incolæ regionis utuntur, cudebat. Verum Magiſter, præter dominii & poſſeſſionis conſortium, arcem quoque ibi habebat. Hic jam ordine territoria, arces & civitates, tam Magiſtro ordinis, quam Epiſcopis & Commendatoribus ſubjectas, deſcribere pergam. Hæc vero ſunt territoria ſive provinciæ, in Livonienſi

dominio, quæ pro Ducatibus valent: utpote, Leitlandia, Vikeclandia, Curlandia, Semigalia, Eſtlandia, Virlandia, Haria, Gervendiaque.

Leitlandia ſive Rigenſis Provincia.

LEitlandia regio Livoniæ, præcipuas has arces & civitates, regi Poloniæ ſubjectas, habet.

Riga urbs celeberrima, totius Livoniæ metropolis; muro fortiſſimo propugnaculiſque & turribus denſis, tormentis bellicis apprime munitis, valloque inexcuſſo tribus ordinibus tormentorum, undiquaque munita; foſſis duabus, ex utraque valli parte, circumducta, & ſtipitibus acutis circumſepta; rebus bellicis, tormentis & commeatu copioſo, militibuſque ſtipendiariis, pacis & belli tempore, bene proviſa. Arcem quoque bene munitam, & omnibus neceſſariis proviſam, ſibi adjunctam habet. in qua olim Magiſtri ſedem ſuam habebant. eam nunc Gothardus Kietler Dux Curlandiæ, regis Poloniæ feudalis, nomine regio adminiſtrat; in civitatem tamen ipſam jus nullum habet. Adminiſtratorem enim, ſive Capitaneum aliquem, cives ſibi dominari (libertatem aſſerentes) non patiuntur: ſed obedientiam & tributa

buta regi Poloniæ fideliter exhibent, ipſique civilibus legibus urbem adminiſtrant. Hanc urbem fluvius Dvvina ampliſſimus (ex Severa regione Ruſſiæ, Moſchovitæ Duci ſubjecta, ortus) una cum arce alluit, & duobus à Riga in mare ampliſſimis oſtiis exoneratur. Per hunc naves ex mari, de ultramarinis regionibus, utpote Svvecia, Dania, Holſatia, & cæteris repoſtis provinciis, appellunt: Ex Ruſſia quoque & Lituania cineres, aſſeres, ligna cæſa, & lævigata omnis generis ad naves fabricandas, frumentum quoque grandi copia, & cætera, importantur. Magnumque hac in urbe & celeberrimum eſt emporium. quamvis enim duobus miliaribus à mari diſtat, naves tamen omnigenæ facillime de mari ſub ipſa mœnia urbis veniunt & redeunt.

Hæ vero arces, civitates & præfecturæ, Capitaneatuſque, in hac Leitlandia ſive Rigenſi provincia, continentur; Videlicet

Dunamunt, arx inexpugnabilis natura oportunitateque loci. Mari adjacet, in oſtiis Dvveni fluvii, duobus à Riga miliaribus ſita, præſidiiſque Polonicis munita. In ea omnes naves ex ultramarinis regionibus ad Rigam ve-

nientes, merces indicare, teloniaque perſolvere, coguntur.

Blokhaus, munitio inter Rigam & Dunamunt, ad Dvvinam condita. In ea quoque omnes naves excutiuntur. Hæ autem duæ arces Rigenſibus maxime inviſæ ſunt.

Kircholm, arx murata ad Dvvinam fluvium, duobus miliaribus à Riga ſita, in orientem procedendo.

Hæ quoque arces Dvvinæ impendunt:

Vxul, arx deſolata, curia tamen in ea, ubi Præfectus manet, extructa. A Kircholm duobus miliaribus abeſt. Crudelem illic quondam conflictum, & hominum ſtragem inſignem, cumulus oſſium ingens congeſtus teſtatur.

Lenvard, arx ab Vxul quatuor miliaribus ad Dvvinam ſita.

Aſcherad, olim Palatinatus: arx ad Dvvinam munita. Moſchovitæque ab ea aliquoties repulſi ſunt. Quatuor miliaribus à Lenvarda abeſt.

Nitavv, Seſuegen, Georgenburk, Levvborg, Roſſiten, Lucen, Luden, Nevenhul, arces muratæ abſque civitatibus.

Dunemborg, arx ad Dvvinam munitiſſime ſita. Commendator ſive Palatinus ei olim Magiſtri nomine præſidebat.

Sege-

Segevolt, arx & civitas, olim Ordinis. Marſchalci primi à Magiſtro propria erat, cum cæteris ad eam pertinentibus, videlicet Levvburg, Nitavv, Georgenburg, & Choen caſtris.

Aries, arx; VVolmer civitas & caſtrum;Hermes arx. quatuor miliaribus à Pernavva & Phelin.

Has ſupradictas omnes arces, & civitates, cum ſuis Palatinatibus,& Præfecturis, invictiſſimus rex Poloniæ poſſidet, excepto Mariemburga caſtro, quod Moſchoviæ Princeps occupavit. Adzel autem, & Rodempeus, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Archiepiſcopatus Rigenſis.

IN eodem territorioRigenſi Rex quoque Poloniæ omnes arces, civitates, Capitaneatus, & Præfecturas Archiepiſcopales poſsidet.

Kokenhaus, arx & civitas, natura & oportunitate loci munitiſsima, ad Dvvinam fluvium ſita, cæterarum Archiepiſcopi arcium principalis.

Vxul, Lenvard, ſupranominatæ arces: Krevvburg, Landon, Seſuegen, Schamborg, Serben, Conemburg, arx cum civitate, Salis, Vanſel, Dalen, Iencel, Treyden.

Smilten,arx àMoſchovitis deſolata,

Cremon, caſtrum olim Capituli Metropolitanæ Eccleſiæ Rigenſis.

Sancel, arx apprime munitiſſima, mari adhærens, ad Archidiaconatum Rigenſem quondam pertinebat. Hæ itaque omnes arces, & civitates enumeratæ, Regi Poloniæ ſubſunt.

Arces nobilium in prædicto Archiepiſcopatu hæ ſunt: Nochroſen, Roſemberg, Mayan, Pierkiel, Roppe, Nabbe, Elner, & Berſen. Earum domini Polono Regi obtemperant.

Epiſcopatus Derptenſis.

DErpt, ſive Torpatum, ſive Derbet, inſignis urbs Epiſcopalis, & arx in colle munitiſſima, urbi impendens. Hæc anno Domini 1558, ab exercitu Moſchorum Ducis, violenta oppugnatione cum tota circumjacenti provincia, capta eſt. Hæ vero arces ad hunc Epiſcopatum pertinebant: Faleanavv, caſtrum, & monaſterium inſigne; Neinhaus, 18 miliaribus à Derpt ſita, Rutenis contermina; VVerbeke, Oldentorn, Kiriepe, Verpech. Nobilium arces in hoc Epiſcopatu quatuor præcipuæ erant, videlicet, Olſen, Kanelichth, Raden, Cunctal, ſive Regental; omneſque à Moſchorum Duce cum Epiſcopatu ſubjugatæ ſunt.

Epiſco-

Epiſcopatus Habſelenſis & Ozelenſis.

VIkechzlandia regio ad Habſelenſem Epiſcopatum cum ſuis arcibus & civitatibus pertinebat. quæ quatuordecim miliaribus in longitudinem, duodecimque in latitudinem patet, mari Germanico adhæret, & has arces complectitur, quas Svveciæ rex una cum regione poſſidet.

Habſel, arx principalis cum civitate, in qua eſt Eccleſia Cathedralis. Eam rex Svveciæ vi ad deditionem coëgit.

Lode arx munita, quam Dux Curlandiæ Gothardus Kietler à Svvecenſium impetu nuper defenderat, & aliquot eis grandia tormenta ademerat; ſed poſtea ab eiſdem capta eſt.

Lehal caſtrum, & civitas, in qua eſt inſigne virginum monaſterium. nunc præſidiis Svvecenſium tenetur.

Ficzkel & Felin, arces, à Moſchovitis exuſtæ & deſolatæ ſunt.

Verder arx munitiſſima, ad fluvium Zundam ſita, ab ipſis Cruciferis Livonienſibus deſtructa & demolita eſt.

Ozilia inſula in mari Germanico, aliquot à litore miliaribus ſita eſt. Ad Ozelenſem Epiſcopatum pertinebat. Arces & civitates duas munitiſſimas habet.

habet. eas Cruciferi regi Daniæ prodiderunt. quas nunc Magnus ejuſdem Regis Daniæ frater poſſidet, Epiſcopatuſque titulo utitur. Harum arcium una Arnczburg, altera Sonemburg, appellatur.

Thuan. lib. LIX. *ad annum* 1574. Ioanni Suecorum Regi hoc anno res parum feliciter ceſſere. Nam in Livonia, cum Nicolaus Achazius & Pontius Gardius Gallus cum Germanis & Scotis circiter V CIƆ, qui ſuperiori anno Revaliam venerant, ad recipiendam Veſenbergam medio inter Revaliam & Narvam itinere poſitam profecti eſſent, trimeſtri obſidione tempore per deſidiam tranſacto, tandem poſt aliquot irritas oppugnationes exitioſa inter Germanos & Scotos rixa exorta eſt, quæ & ad juſtum prælium devenit, in quo ex Scotis CIƆ IƆ perierunt, cæteri cum vexillis ſuis ad Ruſſos, qui Veſenbergam tenebant, transfugerunt. Itaque obſidione ſoluta Aprili menſe Suecici Duces re infecta ad ſua redierunt. Ruſſi ſucceſſu elati ad rapinas effuſi totam Harigiam ad Revaliæ uſque portas excurrentes vaſtant. Nec melior fuit popularium ac ruſticorum condicio ſub Livonis equitibus; qui & ipſi rapinis & licentiæ aſſueti, nec ſuis qui-

quidem parcentes, ſummaque immanitate cuncta diripientes, tota ea æſtate bacchati ſunt; & ad extremum, ut ſævitiam perfidia cumularent, Hapſelam, Lodem & Lealem arces, quas pro ſtipendiis exactis ab Ioanne traditas acceperant, Daniæ Regi, paciſcente Nicolao Vngerno Oſiliæ vicario, vendunt XXC aureorum CIↃ, ſolutione in VIII Kal. Quintiles ſequentis anni dilata. quod provinciæ detrimentoſum, Livonis propudioſum, & emtori infructuoſum fuit. Nam paulo poſt Ruſſi Duce Kneſio Mikita, licet illi pacem cum Dano haberent, Lodem, Lealem, Vikelam, & ipſam tractus illius metropolim Hapſelam, præſidio & commeatu inſtructiſſimam, flagitioſa præfectorum ſive ignavia ſive perfidia, deditione capiunt, & expoſtulantem de injuria Danum ambiguo reſponſo ludificati ſunt.

Curlandia Regio.

HÆc regio in Livonia ſita. A Septentrione maris Balthici ſinu, ab Occidente vero, ubi Pruſſiam contingit, pelago, qui Curlandicus appellatur, alluitur. A Meridie Samogitiæ confinis eſt, Regique Poloniæ ſubeſt. ſed eam Gothardus Kietler, regis gratia & benigni-

nignitate tenet, tituloque ejus utitur. Has civitates & arces complectitur:

Vinda, arx cum civitate & Palatinatu, Polonis Kieſs dicitur. In ea Magiſtri ſedem ſuam habuerunt, & Comitia conventioneſque celebrare ſoliti erant. nunc Polonicis præſidiis tenetur, adminiſtrante illuſtri & magnifico domino Ioanne Chodkievvicz, Generali Samogitiæ, & ſupremo Gubernatori Livoniæ, ac magno Marſchalco Magni Lituaniæ Ducatus.

Goldingen, arx & civitas cum diſtrictu amplo.

Grubin & Candaph, arces cum præfecturis ditiſſimis.

Tuczkom, Sabel, Durbin, Aſempoth, Shruden, Frauemburg, Alfangen, arces. Nevvburg, caſtrum in finibus Samogitiæ.

Epiſcopatus Curlandiæ ſeptem arces continet, quas Magnus Regis Daniæ frater poſſidet. Epiſcopatuſque titulum ſibi uſurpat. hiſque nominibus hæ arces nominantur: Edvvalen, Pilthen, Haſempot, Angermunde, Dondangen, Neinhaus, & Ambothen.

Semigalia Ducatus.

HIc Ducatus Curlandiæ adhæret. A Meridie Lituaniæ contiguus eſt. Haſque

Haſque arces continet: Solemburg,arx & præfectura; Baſemborg, Doblin, Nithavv, arces cum diſtrictibus. Civitates nullas habet. Totumque territorium, una cum arcibus enumeratis, Curlandiæ Dux prædictus Regis Poloniæ gratia & benignitate commiſſum tenet.

Eſtlandia Ducatus.

EStlandiæ,ſive Eſtoniæ Ducatus,mari Svveciæ à Septentrione adjacet. Has arces præcipuas cum civitatibus & præfecturis complectitur:

Felin, arx & civitas munitiſſima. Vna cum ultimo Magiſtro Livoniæ Vilhelmo Furſtemberg, feudali Regis Poloniæ, à propriis militibus ſtipendiariis Germanis Moſchorum Duci doloſe prodita eſt. Civitas ipſa exuſta, arx vero præſidiis Moſchoviticis munita, unaque cum diſtrictu, ſive Palatinatu, Moſchorum Duci ſubeſt. Magiſter vero in ea captus,Moſchoviam abductus, in vinculis ſpiritum exhalavit. Atque hunc extremum exitum Magiſtri Livonienſes habuere.

Lais & Talczkofen, arces, à Moſcho quoque occupatæ ſunt.

Tarneſt, ſive Taurus, arx munitiſſima, præſidiiſque Moſchoviticis proviſa.

viſa. A Lituanis, Duce exercitus illuſtri & magnifico domino Nicolao Radzivvil Palatino Vilnenſi, pulveribus bombardariis ſuppoſitis ejecta, & cum Moſchovitis, à vi & impetu pulveris volantibus everſa eſt. Ego etiam huic oppugnationi cum patre meo interfui. Hac autem arce expugnata & exuſta, Lituani quibuſdam Moſchorum abductis, quibuſdam occiſis, velut Tartari, arce deſolata relicta & non occupata, nec munita, (quæ facile inſtaurari potuit,) cum ſpoliis, tormentiſque & cætera ſupellectili bellica ablata diſceſſerunt, anno Domini 1561, Iulii ultima.

Operpal arcem exercitus regis Poloniæ exuſſit & deſolavit.

Has autem in hoc Ducatu arces rex Poloniæ poſſidet:

Karxhaus, Helmeth, Rugen, Parnavam, arcem inſignem & munitam, cum civitate, mari adjacentem. Hæc à Svveciæ rege primum occupata erat, ſed poſtea à Polonis inopinate capta in ditionem Regis Poloniæ ceſſit.

Virlandia.

TErritorium hoc Livoniæ inter Orientalem & Septentrionalem plagam ſitum, à Septentrione Balthici maris

maris ſinu terminatur, ab Oriente Nerva fluvio celebri, ex lacu Pleybas emergenti & in mare Balthicum ingredienti, alluitur. A Meridie Eſtlandiæ, ab occaſu Hariæ contermina eſt. Et octo milliaribus in longitudinem, à Nerva fluvio ad Revvaliam uſque extenditur; haſque arces complectitur:

Nerva, arx & civitas inſignis, munitiſſimaque, ad fluvium ejuſdem nominis ſita. Ex adverſo in altera ripa arcem à Moſcho erectam, Ianovv-Gorod dictam, habet. Atque fluvius prædictus Nerva, has arces interfluens, Moſchorum & Livonienſium imperium olim diſlimitabat. *Additio.* Hæc urbs hodie ob continua bella, & incendium, ſuperioribus annis miſere eſt deformata.

Tolczeburg, arx ad ſinum maris Balthici, inter Nervam & Revaliam civitates æquali diſtantia ſita. Diſtat à Revalia XV mill., & mænia illius à fluctibus marinis pulſantur.

VVeſenburg, arx & capitaneatus.

Bercholm, olim arx Epiſcopi Revalienſis erat. Aſs quoque, & Eſt, duæ arces nobilium Livoniæ: una Roberti à Gilſen; altera Bernardi de Tabe.

Has omnes arces cum ſuo territorio Moſchorum Princeps occupavit.

Verum rex Svveciæ jam eaſdem recuperavit.

Haria Provincia.

HAria juxta mare Svveciæ ſita, in longitudinem ſedecim miliaribus, & octo in latitudinem, extenditur. Cum Virlandiæque territorio pro Ducatu computatur.

Hæ arces in ea ſitæ ſunt:

Revalia, urbs celebris cum arce munitiſſima, ad ſinum maris Balthici condita eſt. Sede Epiſcopali clara. Sub Rege Poloniæ à Svveciæ Regis exercitu occupata. Monetam Revalienſes propriam quadrangularem cudunt. Revalienſis Epiſcopus arces aliquot ſibi ſubjectas poſſidebat; in civitatem tamen nullum jus imperiumve habebat, ſed Magiſter ordinis eam adminiſtrabat.

Badis, caſtrum & monaſterium inſigne, Succenſes inopinata irruptione ceperunt.

Fegueur, arx olim Epiſcopi Revalienſis. A Moſchorum duce expugnata nunc tenetur.

Gervenlandia Ducatus.

GErvenlandia regio mari adjacens, ſeptem milliaribus in longitudinem, ſex in latitudinem patet. Frumenti

menti & cæterarum rerum ex terra naſcentium feraciſſima. unam arcem, Vitenſtein dictam, principalem, cum pagis & curiis compluribus nobilium, habebat. Eam ſub Rege Poloniæ, Suecenſium Rex occupavit. Bialykamien, id eſt, albus lapis, Polonis dicta. In his territoriis ſive Provinciis Livoniæ prædictis (quæ etiam pro Ducatibus computari poſſunt) variæ ſunt multarum gentium linguæ: plebs ipſa Livonica tribus fere linguis (non multum tamen à ſe differentibus) utitur, ad Lituanicumque idioma magna ex parte alludunt. Barbarie & moribus incultis rigent. Lituanis & Samogitis ob vicinitatem in omnibus perſimiles ſunt. Veſtitu vili, eoque ut plurimum cinericio, ad Germanicum habitum alludenti, utuntur. Ex tiliæ libro, more Lituanorum & Rutenorum, cothurnos connectere ſolent; vel ex jumentorum pellibus, una cum ſetis detractis. Fœmineus ſexus in pagis, more gentis Cyganorum, (vel, ut quidam volunt, Cyrenæorum) vagabundæ, veſtiuntur, veſtitumque quibuſdam globulis plumbi, cupri & electuariis exornant. Induſia quoque, circa collum præcipue, annulis intertexturiſque variis ornant.

Crinibus paſſis mulieres vetulæ & virgines omnes promiſcue incedunt. Capitis ornamenta quædam, mire ex globulis quibuſdam confecta ad ſimilitudinem unionum gemmarumve, varii coloris, geſtant. Omnes fere matronæ, ſagæ & incantatrices peritiſſimæ ſunt, artibus magicis ſupra modum deditæ. Pane viliſſimo teterrimoque, & cibariis ſimpliciſſimis, utuntur. Frumenta omnis generis, trituranda excutiendaque, perinde ut Lituani, primo in calidiſſima caſa, ad id præparata, fumo exſiccant, & poſtea in horreo coram extructo excutiunt. In ollis figulinæ artis nuſquam, ſed in lebetibus æreis, cupreiſve, in pagis & civitatibus coquunt; neque tibi ollam argilleam ullibi per totam Livoniam videre licebit. Paleis quoque frumentorum, vulgus magna ex parte cum farina ſiliginis mixtis, utitur. Et quamvis miſerrima gens fuerit, ſupra modum tamen callida, fallax, tumida, atrox, & ad cædes patrandas prompta. Polonos, Lituanos, Rutenos, cæteroſque extraneos, Regi Poloniæ militantes, (extra Germanos, quorum ſub jugo olim fuerunt) maxime inviſos habent, eoſque deprædatores & comeſtores bonorum, ſundique ſui calamitatem, appellant,

lant, & ubi poſſunt, quoſcunque milites aſtu circumventos & incautos opprimunt. Vni vel duobus viris tranſitus difficilis eſt, præcipue ſi apud agreſtes pernoctaverint: nam ſomno oppreſſos, magna ex parte trucidant ſuffocantque. Diverſoria in hac regione rara vel penitus nulla reperiuntur, ſed ad curias & prædia viatores divertere, ibidemque pernoctare ſolent. Templa quoque rariſſime, niſi in arcibus, viſuntur.

Cives & Nobiles omnes Germani ſunt, Germaniſq; moribus & idiomate utuntur. Fœmineus ſexus pallia rubea, communiter capiti impoſita, ad talos cum frequentiſſimis plicis gerit. Vittas mulieres in capitibus non gerunt, ſed contricatos crines, (quos maxime nutriunt, vel ad id præparatos adaptant,) tam matronæ quam virgines capiti circumnectunt. Pileos ſive biretos quadrangulares, more Cardinalium Romanorum, geſtant; quædam vero palliis cum velamine, velut tecto, frontem & caput tegente, utuntur.

Sponſa, cum ad matrimonium contrahendum deducitur, corona argentea deaurata rotunda & in altum prominente ornatur; omniſque virginalis & matronarum chorus, rubeis palliis veſtitus, longo ordine præit & ſequi-

tur. Cerviſia ex hordeo & lupulo paſſim in pagis & civitatibus guſtu amariſſima, maxime differenti à cæterarum regionum cerviſia, utuntur; attamen gens illa, & omnes Germani regionis incolæ, hunc potum ſuaviter præbibunt.

Siliginis & frumenti Livonia dives eſt;adeo ut exteræ quoque & tranſmarinæ nationes, Lubeca, Amſterdam, Olandia, Dania, Svveciaque,ejus ubertatem percipiant; ad quas grandi copia frumenta è Livonia deportantur. In Livoniam quoque ipſam ex Ruſſiæ Lituaniæque regionibus, fluvio Dvvina & Nerva, ſiligo & id genus rerum plurimum abvehitur. Pecoribus & jumentis domeſticis omnis generis abundat; lacubus, fluviiſque piſcoſis, & ſylvis ad venationem idoneis referta; in quibus habet urſos, alces, vulpes, lynces, marturos, caſtores, & omnis generis animalia. Lepores in Livonia mutant æſtate & hyeme colorem, perinde ut Helvetiis in alpibus: hyeme ſunt albi, & æſtate cinericii. Inferunt & Moſchovitæ pelles urſarum albas in Livoniam,quas ex frigidiſſimis Septentrionis regionibus, maxime ex Dvvina provincia Oceano glaciali adhærenti, acquirunt. Religioſiſſima gens Livonica,

nica, poſt ſuſceptam Chriſtianam fidem, Romanæ Eccleſiæ ritum ardenter obſervans erat: Domini etiam ordinis Teutonici, & ipſe Magiſter, priuſquam ad Lutheraniſmum deſciſcerent, religioſa pietate diligenter ordinis regulas, in moribuſque & habitu cultum decentem, obſervabant. Divorum delubra, pietate & pulchritudine decorabant, quæ hodie à Lituanis pene demolita & deſolata videntur: ditionemque ſuam ab omni incurſu barbarorum ſtrenue ſumma cum laude vindicabant: omnia denique illis ex voto (benignitate divina propter religionis antiquæ obſervantiam proſperante) cedebant: & Moſchum barbarum, potentem hoſtem, à finibus ſuis ſæpiſſime ſumma cum victoria propulſabant; prout ex his duobus præclaris & victorioſiſſimis certaminibus (quæ mihi explanare lectori haud ingratum viſum eſt) apparebit.

Ab anno, quo lux divina, humana in ſpecie cœlitus mundo affulſit, 1381, Magnus Moſchoviæ Dux, Livonienſium caſtrum Nienhuys, in provincia Derptenſi, acerrime oppugnabat. cui oppugnationi ipſe ſua perſona cum trecentis millibus armatorum intererat. Demum poſt diutinam & acrem

obſidionem, crebraſque irruptiones, mœnia & propugnacula diruta, labefacere inceptabant: obſeſſi etiam defatigati, & viribus exhauſti ac deſtituti, divinæ propugnationi & tutelæ humiliter ſeſe ſubmittunt. ipſe etiam præfectus arcis, nocte Veneris diem antecedente, inſomnis ante aram quandam proſtratus, flagranti corde orabat ut Deus in tam deplorato rerum ſtatu ſibi ſuiſque auxiliari dignaretur, felicemque gravis obſidionis liberationem elargiretur. Sole igitur tenebras noctis diſcutiente, cum Moſchovitæ certã jam arcis expugnationem ſibi promitterent, Præfectus ille è precibus exurgit, arcuq; arrepto telum cum cuſpide præacuta, è feneſtra propugnaculi in medium exercitum Moſchoviticum jaculatur, &, aſpirante conatibus Deo, ipſius magni Principis cor lethaliter transfigit. Concurrunt trepidi Moſchovitæ, dominumque exanimatum levant, & cum magno ululatu deplorantes funeſtiſſimum caſum Domini ſui, relictis caſtris & arrepto cadavere, in Moſchoviam, fuga ſibi conſulentes, pergunt. Livones ex arce ſeſe proripientes, hoſtes fugientes perſequuntur, per agroſque, ſylvas & pagos, palantes aſſecuti trucidant, obruunt, teliſque transfigunt; & videntes

dentes, mirabili memorabilique modo numinis auſpicio ſe liberatos, arcum ad perpetuam rei memoriam, Deo dicatum, in Baſilica arcis ad altare appendunt. Solebatque in eo templo cultus divinus magna pietate & devotione peragi. Sed poſtea anno Domini 1551, Lutheranis dogmatibus aſſumptis, nullum priſtinæ pietatis veſtigium conſpiciebatur: arcus tamen prædictus immotus ad altare pendebat. donec tandem anno Domini 1558, Ioannes Baſiliades modernus Dux Moſchoviæ, eadem arce potitus, religionem quoque Lutheranam immutavit.

Aliud celebre & perpetua memoria dignum prælium Livones contra Moſchoviæ Ducem geſſerunt, anno 1500, ſub ordinis Teutonici Magiſtro, Domino VVoltero à Pletenburg. Qui cum Moſchis bellũ inferre ſtatuiſſet, publica jejunia & ſolennes litanias, ſecundum morem Eccleſiæ Romanæ, inſtituit; nondum enim eos Lutherana doctrina à Catholiciſmo tranſverſos egerat, Menſeque Septembri, paulo poſt nativitatem Mariæ virginis, exercitum ordinat. Rigenſis quoque Archiepiſcopus mille Germanos equites adducit, Torpatenſis Epiſcopus quingentos, Revalienſis & Habſelenſis itidem quingẽtos

 ſimul.

ſimul. ita ut magiſter Livonicus ſeptem haberet Germanorum equitum millia, & quinque millia Curionum pedeſtrium, (qui populi ſunt Livoniæ, in regione quæ Curlandia dicitur.) Hoc cum exercitu Magiſter Ruſſiam finitimam Moſchoviæ Ducis invadit, arceſque & oppida quædam expugnat. Inde ipſo exaltationis ſanctæ crucis die ad urbem Pſcoviam exercitum ducit. Iuxta hanc ſita eſt planicies duorum miliarium latitudine patens. in quam cum devenerunt, obviam illis procedit Moſchoviticus exercitus, centum millia armatorum (in duodecim acies diſtributus) continens. His adjunctæ erant Tartarorum copiæ, barbarie feroces, triginta millia conficientes. Itaque Teutonicus Magiſter, ubi aut turpiter fugiendum aut ingenti cum animo adverſus tantum exercitum, barbarie & armis formidabilem, procedendum videt, nihil de victoriæ ſpe remittens, aleam belli tentare conſtituit, &, animis ſuorum confirmatis, claſſicum canere juſſit. Moſchovitæ quoque ex adverſo ſigna tollere, patrioque more tubas inflare, & timpanulas (quas parvas ſinguli præfectorum habere ſolent) pulſare cœperunt. Magiſter Teutonicus, globos tormentarios

ſclopetarioſque, velut crebra continuaque tonitrua, in Tartaros contorquet. Tandem maximo clamore, ſtrepitu, armorumque coruſcatione, utrinque concurrunt. Tartari & Moſchovitæ, arcubus & ſagittis aſſueti, denſiſſimo creberrimoque telorum jactu æthera obumbrant; quæ tamen emiſſa aërem irrita verberabant. Tartari ubi prælio à Teutonicis fuſi fugatique fuere, duodecim Moſchorum acies centum millia conficientes, viribus animiſque recentes ſuccedunt. Teutones cæſis Tartaris, ubi bellum recrudeſcere ſentiunt, quanto majorem hoſtium vim prioribus ſuccedere vident, tanto majoribus animis in hoſtes irruere, & velut ab integro nova virtute reſumpta, ingenti cum fremitu, cæſim punctimque, vergente jam ad veſperam die, confligunt. Ex Moſchovitis qui ſupererant, fuga ſibi conſulentes, in Pſcoviam ſe recipiunt. Prælio itaque dirempto, compertum eſt, ex Teutonicis unum duntaxat deſideratum, compluresque, ſed non lethaliter, vulneratos: Moſchovitarum vero & Tartarorum circiter centena millia trucidata; ita ut duobus milliaribus cadavera paſſim proſtrata jacerent: triginta vero millia fuga elapſi ſunt. Memorabilis ſane trium-

triumphus, & ſempiterna memoria dignum ſingularis virtutis & fortitudinis exemplum. Hac igitur clade ſuorum Moſchorum Dux Baſilius Ioannides audita, ſummo ſtupore admiratus, tantum exercitum à tam exiguo tam turpiter cæſum & proſtratum, ad quinquaginta annos cum Teutonicis inducias confeſtim firmavit; Rutenique & Moſchovitæ ab eo tempore Teutonicos ferreos viros appellabant.

Ex his igitur feliciſſimis & victorioſiſſimis duobus Livonorum cum Moſchovitis præliis (quamvis multa varii eventus prælia inter eos utrinque eveniebant) apparet, quod Livonienſes, ordoque Teutonicus, priuſquam à Catholiciſmo deſciſcerent, manu divina contra quoſvis incurſus hoſtium propugnabantur, omnibuſque rebus ex terra naſcentibus, & cæteris fortunis, copioſe affluebant. Vbi vero Lutherana dogmata amplecti anno Domini 1527 cœperunt, pietatem & religionem avitam cum omnibus virtutibus una excuſſerunt. Poſtea variis & diverſis plagis omnes paſſim graviſſime afflicti ſunt; adeo ut univerſa elementa in vindictam eorum conſpiraſſe viderentur. Terra enim regionis, quæ omnium frugum & fructuum legumi-

gûminumque feraciſſima erat, victum (nihil proferens) illis denegabat. Aqua etiam lacuſque olim piſcoſi nullos piſces dabant. Aër quondam ſaluberrimus, hominum ſaluti à Deo conceſſus, in venenum & contagium converſus erat. Igne etiam & ferro Moſchovitæ univerſam Derptenſem Provinciam crudeliter vaſtabant. Sed Teutonici fratres nobiles, & cives, hujus afflictionis culpam, & numinis offenſam, Catholicis imputabant.

De inteſtino & civili Livonienſium bello, & cauſa expeditionis Regis Poloniæ contra Magiſtrum Livonienſem.

MAgiſter Livoniæ, cum omnibus Teutonici ordinis fratribus & equeſtri ordine, poſt Lutheraniſmum ſuſceptum, Archiepiſcopo Rigenſi collegæ ſuo, ob non ſuſceptum dogma Lutheri adverſabatur. Hic autem Archiepiſcopus ex illuſtri proſapia Marchionum Brandenburgenſium genus ducebat, frater Alberti Marchionis Brandenburgenſis, olim Magiſtri Teutonici ordinis, & poſtea Ducis in Pruſſia, nepoſque Regis Poloniæ.

Magiſter itaque, Comitiis generalibus celebratis, concluſit & conſtituit,

Archie-

Archiepiſcopum bello appetendum eſſe. in quod totus ordo & nobiles cum omnium ſuffragiis conſenſerunt. Epiſcopus quoque Torpatenſis Hermanus, ut erat inconſtantis animi, facile ad oppugnandum Archiepiſcopum inductus eſt. Revalienſis etiam & Habſelenſis Epiſcopi, Magiſtrum metuentes, facile in caſtra ejus conceſſerunt. Et ita univerſa Livonia in Rigenſem Archiepiſcopum hoſtiliter conſpiravit. Anno itaque 1557, paulo poſt natalem divi Ioannis Baptiſtæ, ordinis Teutonici Magiſter, Vilhelmus Furſtemberg, exercitum cum Commendatoribus conſcribit. tres quoque Epiſcopi prædicti copias ſuas eidem conjungunt. Sicque inſtructiſſimo exercitu, & magno cum apparatu, Rigenſem Provinciam hoſtiliter invadunt. Archiepiſcopus Rigenſis tametſi defenſionem meditaretur, & magnam nobilium partem ſibi adjunctam haberet, infirmior tamen erat, & viribus impar, ut tanti exercitus vim ſuſtinere & propulſare neutiquam poſſet. In arcem itaque Cokenhuſen, natura loci munitiſſimam, in edita rupe conſtructam, cum ſuis profugit. Magiſter vero eum cum univerſo exercitu ibidem gravi obſidione oppugnabat, tormentis machiniſque belli-

bellicis muros fatigans. Sed neque tormentorum crebra tonitrua, neque validos hoſtium impetus muros labefacere poterant; ſola fames & inedia obſeſſos ad deditionem compulit. Octavo itaque obſidionis die, portis adapertis, Archiepiſcopo jubente, hoſtibus ſeſe dederunt. Ordinis Teutonici Magiſter Archiepiſcopum, non ut unius Provinciæ & urbis Rigenſis conſortem, non ut claræ proſapiæ Brandeburgenſium Marchionum Principem, non ut Præſulem & Primatem, ſed veluti barbarum hoſtem tractat, contumeliis & probris ludificatur, omnibuſque oppidis, arcibus & pagis mulctatum, carceri mancipavit, totoque anno vinctum detinuit.

Rex Poloniæ Sigiſmundus Auguſtus, ubi id ab ordinis Marſchalco (quem Magiſter bonis omnibus ſpoliatum, eo quod bellum contra Archiepiſcopum diſſuadebat, expulerat) reſciviſſet, nepotis ſui ſervilem captivitatem ægre ferens, Epiſcopum quendam in Livoniam ad Magiſtrum deſtinavit. Qui cum multis rationibus de liberando Archiepiſcopo nomine Regis coram Magiſtro ageret, Magiſter neque excarcerandi Archiepiſcopi nec componendorum diſſidiorum ſpem præbuit. Itaque

que Legatus re infecta ad Regem reverſtitur. Qui, ut operam ſuam irritam cognovit, ordinis Magiſtro, omnibuſque ejus auxiliariis, bellum denunciat. quo nuncio accepto, confeſtim magiſter ingentem theſaurum in Germaniam ad exercitum ibidem conſcribendum, mittit; adductaque ſunt aliquot millia equitum & ſex vexilla peditum Germanorum in Livoniam. Rex Poloniæ haud diu moram trahens, infeſtis ſignis in Livoniam contendit: equitum ſimul & peditum armatorum virorumque electiſſimorum centena millia, cum tormentis, ampliſſimaque bellica ſupellectili, procedunt. Ordinis Magiſter univerſos quos habebat præfectos & commendatores Regi opponit. Epiſcopi quoque tres, Derptenſis, Revalienſis, & Habſelenſis, copias ſuas eidem conjungunt. Itaque ordinis Magiſter tunc temporis habebat Germanorum equitum ſeptem millia & ſex peditum vexilla, bene armatos. præterea etiam agreſtium aliquot millia Livonorum. Sed Magiſter, Polonorum validiſſima lectiſſimaque manu conſpecta, victoriæ ſpem prorſus abjecit; legatumque ad Regem, qui præſens in armis erat, ocius deſtinavit, prælium deprecando, & pacem humillime efflagitan-

gitan-

gitando. Rex clementer & benigne reſpondit, Niſi viduas, pupillos, orphanos,& inopes, innocenteſque colonos miſereretur, nullo pacto pacem ſe cum Magiſtro initurum: ſed ut Magiſter ordinis agnoſcat, (inquit,) me ſanguinis aut belli ſitientem non eſſe, ipſe, ſi pacem expetit, huc ad nos intra 18 horarum ſpacium accedat, Principemque & Archiepiſcopum Rigenſem una adducat. dein pacis & concordiæ rationem inibimus. Teutonicus Magiſter hoc reſponſo accepto, confeſtim Archiepiſcopum, qui non longe aberat, cuſtodia liberari & è vinculis educi jubet. Ambo itaque, trecentis equitibus inermibus ſtipati, ad regem veniunt. Ibi cum ultro citroque de pace ageretur, tandé concluditur, ut Magiſter ordinis Archiepiſcopum in priſtinum ſtatum reſtitueret; omneque damnum & detrimentum eidem illatum reſarciret; præterea Regi Poloniæ ſtipendia in milites erogata perſolveret. Graves hæ erant ordini Teutonico pacis conditiones. attamen Magiſter, metu gravioris periculi urgente, conſenſit, & ſecundum pacta omnia præſtitit. Poſtea Archiepiſcopo prædicto è vivis decedente, Rex omnes arces civitateſque, pagos, & curias, ad Archiepiſcopatum per-

tinentes, jure propinquitatis in Livonia occupavit. Magiſtro quoque prædicto à Moſchovitis in arce Felin per proditionem militum ſuorum capto, & in Moſchovia in vinculis mortuo, tota Livonia cum ſuis Provinciis in jus Regis Poloniæ ceſſit. Atque hic ultimus Magiſter ordinis, Vilhelmus Furſtemberg, Magiſterium, Teutonicorumque fratrum Crucigerorum in Livonia ordinem, terminavit, abſolvit, finemque ſupremum impoſuit.

XIII.

IOANNIS BOTERI POLONIÆ DESCRIPTIO.

Rex Poloniæ.

POloniæ regnum nunquam tam amplum fuit quam nunc eſt; quod Magnus Ducatus Lituaniæ & Livonia ei adjuncta ſint. Extendit ſe à flumine Notes & Obra, quæ id à Marchia dividunt, & fluvio Odera, qui ipſum à Sileſia diſtinguit, ad Bereſaiam & Boryſthenem uſque, qui ipſum à Moſcovia ſeparant: à mari Balthico ad flumen Nieſter,

quod

quod id à Moldavia diſtinguit: & ad montes Carpathios,qui ipſum abHungaria ſeparant, uſque. Occupat itaque à finibus Sileſiæ, ad terminos Moſcoviæ uſque, inter Occaſum & Ortum, CXX milliaria Germanica: nec minus ab ultima Livoniæ parte,ad fines Hungariæ uſquè. Cum itaque talis ſit ejus forma, ut cum rotunditate participet, multo capacius eſt, quam quiſquam credere poſſet. Multas amplaſque Provincias continet: nempe Poloniam majorem & minorem, Mazoviam, Pruſſiam, Ruſſiam, Volhiniam, Livoniam,Lituaniam. Inter eas Provincias Polonia, à Polonis inhabitata,inventa fuit. Pruſſia, cum parte Pomeraniæ, Podolia, Volhinia, Mazovia, Livonia, armis acquiſitæ ſunt. Lituania, cujus erat Samotgithia, & Ruſſiæ pars, patrimoniales familiæ Iagellonicæ fuerunt. Anno enim MCCCLXXX Iagello, tunc Dux Lituaniæ, duxit in uxorem Heduigim Principem, quæ familiæ regalis Poloniæ ultima erat. factuſque fuit Rex tribus conditionibus. una fuit, ut Chriſtianus fieret: altera, ut ſuos ad idem faciendum induceret:tertia, ut ſuam ditionem Poloniæ uniret. Ea conditio noſtris temporibus (cum familia Iagellonica defeciſſet) adim-

pleta fuit. Cum enim Reges ſe ditione hæreditaria, cujus merum habebant imperium, privare nollent, eamque electioni ſubmittere, diſtulerunt ſemper adimpletionem conventionis, allegantes, proceres & populum Lituaniæ id non paſſuros, ne illa admixtione amitterent gradum & dignitatem. Tandem tamen Lituani, cum ab una parte viderent deficere ſtirpem ſuorum Principum, (quæ,quod ad maſculos attinet, defecit in Rege Sigiſmundo Auguſto,) & ab altera parte ſibi metuentes à potentia Moſcorum,conſenſerunt ut unirẽtur. Livonia fuit quondam equitum Teutonicorum, qui in ea ſuum Præfectum ſpecialem, qui Magnus Magiſter dicebatur, habebant. Sed cum anno MDLVIII,à Magno Moſcorum duce, maxima ditionis parte ſpoliati eſſent, confugerunt ad Sigiſmundum regem Poloniæ, qui eos in ſuam tutelam ſuſcepit; ſed Livonia ante liberata non fuit, quam cum anno MDLXXXII Rex Stephanus id fecit. Regni Poloniæ pars plana eſt: exceptis enim aliquibus montibus,qui in minori Polonia viſuntur, & aliquibus potius collibus quam montibus, quibus à Pruſſia diſtinguitur, omne reliquum explicat ſe in latiſſimos campos. Verũ quidem

quidem eſt,quod in eo regno ſatis multæ ſylvæ ſunt, præcipue in Lituania, quę iis occupatur. Minor & major Polonia frequentius inhabitantur, quam ulla alia hujus regni provincia. Idem dicendum fere eſt de Ruſſia, Pruſſia & Livonia, quæ propter oportunitatem maris, portuum, & fluminum ibi concurrentium, aliis provinciis, civitatibus & fabricis ornatiores, commerciis quoque & concurſu mercatorum ditiores ſunt. Cum enim ibi diu dominati ſint equites Teutonici, ædificarunt civitates in morem Germanorum: arces quoque & loca præclara, quæ ſe extendunt ad longum littoris maris, amplius quam per octingenta milliaria. Habent multos & oportunos portus, dominanturque omni mercaturæ inter Poloniam & mare Balthicum. Eſt ea res magnæ conſequentiæ: fluvius enim Viſtula, qui ortum habet in extremitate Sileſiæ, transfluit totam Poloniam minorem, & partem majoris, Mazoviam & Pruſſiam, conditque ſe mari Balthico, infra Gedanum, quo conducit per pluſquam CCCC millia navigationis (quo ſpatio recipit diverſos alios fluvios) bonam partem ſiliginis, frugum, mellis, & ceræ regni. Ab alia parte Duina flumé nobiliſſimum (quod oritur ex lacu

Rutenigo auctum aquis, findenſque mediam Livoniam) condit ſe mari ſub Riga, ad quam urbem magnus concurſus eſt. Sunt præterea in Pruſſia & Livonia multi lacus, inter quos unus, qui mare novum dicitur, quia antiquus non eſt, ad centum milliaria in longitudinem extenditur. In Livonia eſt lacus Peibas, plus quam 40 milliaria longus. Ex eo flumina, quæ Pernoviam urbem ad mare, & Narvam, alluunt, fluunt; faciuntque duos portus ſatis celebres. Inter dictas civitates ſita eſt Revalia urbs, quæ duabus ſupra dictis civitatibus non cedit. Samogitia aliis provinciis incultior eſt, retinetque plus barbariei. Podolia aliis magis deſerta eſt, non terræ vitio, (copioſiſſima enim eſt omnium rerum, quas fert clima, cui ſubjacet,) ſed culpa Tartarorum, qui eam ſuis excurſionibus adeo infeſtant, ut præ ipſorum metu aut fugiant incolæ, aut abducantur in captivitatem à Tartaris.

Opes.

POloniæ opes conſiſtunt in copia frumenti, frugumque omnis generis. quibus tanta copia abundat, ut anno elapſo, qui fuit MDXC, & anno præſenti, partim ſubvenerit neceſſitati Genuen-

Genuenſium, Thuſciæ & Romæ, partim etiam gentium, quæ viciniores erant: ubi fame, non caritate extrema tantum, laborabatur. Abundat quoque Polonia melle & cera infinita. Cum enim omnes hæ provinciæ ſeptentrionales, Polonia, Lituania, Ruſſia, Moſcovia, à natura vino donatæ non ſint, ejus loco contulit illis mellis quantitatem incredibilem. ex quo hi populi conficiunt inter alia potionem delicatam & ſanam. Apes mellificant partim in ſylvis, ubi arbores aut carie, aut hominum induſtria excavatas reperiunt; aut in alveariis, quæ ruſtici in campis poſuerunt; aut in terræ puteolis, omnique in loco, ubi vel minimam oportunitatem reperiunt. Abundat quoque Polonia lino & cannabe, gregibus & armentis, equis quoque bonis & mulis. ſylveſtres equi quoque ſatis frequentes ſunt. Inter ſylveſtria animalia eſt biſons magna beſtia, equi indomiti, boves colore nigri, qui extra ſylvam, quæ in Nazovia eſt, non vivunt. Theſauri regni conſiſtunt in ſalinis Bacænæ & Veliſcæ, quæ loca in territorio Cracovienſi ſunt. Divitiæ Poloniæ utplurimum inter dominos & nobiles ſatis bene diviſæ ſunt: nemo enim ex patrimonio adeo dives eſt, ut

alios præter modum ſuperet; nec maximi reditus excedunt xxv aureorum millia. Soli Duces Curlandiæ & Regii Montis excedunt mediocritatem. Quamvis enim hi tanquam regni feudatarii Regem ſuperiorem agnoſcant; non ſunt tamen viva membra regni: non veniunt ad comitia regni: non habent ſuffragia in electione Regis, nec partem in regni gubernatione: nec pro dominis naturalibus habentur, ſed pro extraneis, ſicut vere ſunt; Dux Curlandiæ nempe ex familia Ketlerorum, Dux Regii Montis autem ex familia Brandeburgica. Omnis Pruſſia fuit olim Equitum Teutonicorum, qui ibi habebant (ſicut ante diximus) Magnum Magiſtrum ſpecialem: qui cum viribus Polonorum reſiſtere non poſſet, ſubmiſit ſe tanquam feudatarius Regi Caſimiro. Cum deinde Magnus Magiſter Albertus Brandeburgicus Lutheraniſmum amplexus eſſet, factus eſt ex Magno Magiſtro Dux Pruſſiæ, quæ tunc in duas partes fuit diviſa. In Regiam nempe, quæ immediate ſub corona permanſit, & Ducalem, quæ tanquam feudum Alberto & ejus ſucceſſoribus relicta eſt. In Regia parte ſunt Mariæburgum, Torovia, Culma, Varmia, Gedanum: Ducalis partis (quæ
reddit

reddit cxx aureorum millia annui reditus) caput eſt Regius Mons civitas, quam Germani appellant *Koningsberg*, ubi Dux aulam habet.

Regimen.

POloniæ regimen potius Reipublicæ quam regni eſt, quod nobiles (qui magnam auctoritatem in Comitiis regni obtinent) Regem eligunt, dantque illi auctoritatem, quam volunt: tamen ipſorum poteſtas major fit. De electione Regis non habent legem, nec ſtatutum aliquod, non regulam aut formam ſcriptam nec traditam. Tantum hoc ſcitur, apud Archiepiſcopum Gneſnéſem, interregni tempore ſupremam auctoritatem eſſe: ipſe denuntiat diætas, præſidet in Senatu, proclamat novum Regem; ſic ut cum Archiepiſcopo Leopolis, & ſuis ſuffraganeis, qui tredecim, Palatinis, qui 28, Caſtellanis majoribus, qui 30 numero erant, antequam rex Stephanus inſtituiſſet novos Epiſcopos, Palatinos & Caſtellanos in Livonia, quam ipſe acquiſiverat, pauci alii interſint Regis electioni. Habent ibi quoque quandam auctoritatem nuncii terreſtres. (ita appellant quoſdam quaſi agentes circulorum nobilitatis, qui in provinciis habentur.)

Comitiorum tempore conveniunt hi in loco Senatui vicino, eligunt ibi duos Mareſcallos, per quos ſignificant Senatui, quid deſiderent, ſed cum auctoritate fere Tribunitia. Crevit enim parvo abhinc tempore eorum auctoritas exiſtimatioque in tantum, ut auctores, & capita potius, quam miniſtri & participes deliberationum publicarum regni ſint. fuitque unus, qui, exemplo Clodii, renuntiavit dignitati ſenatoriæ, ut fieret nuncius. Hi omnes ſimul, cum novus Rex eligendus eſt, reſtringunt magis magiſque potentiam Regis, nec eam nimis excreſcere ſinunt. Quamvis autem Corona Poloniæ à decreto nobilitatis dependet, non tamen legitur, ipſos unquam ſucceſſores regios excluſiſſe, aut præteriiſſe, nec regnum in aliam familiam tranſtuliſſe, excepta una vice, cum Ladiſlaum deponentes (qui tamen poſtea fuit reſtitutus) elegerunt VVenceſlaum Bohemum. Filiarum Regum quoque ſemper ratio habita eſt, ſicut olim Heduigis, quæ Iagelloni ab ipſis collocata fuit, &, noſtra ætate, Annæ, quæ Regi Stephano in uxorem data. Sigiſmundo III non parum profuit natum fuiſſe Catharina, Sigiſmundi Auguſti & Annæ ſorore, ut Coronam Poloniæ adipiſce-

piſceretur. Etſi autem Regis auctoritas ita ab electione dependeat: ejus auctoritas tamen, cum electus eſt, in multis rebus abſoluta eſt. Ipſius muneris eſt convocare diætas, aſſignare tempus & locum, ut ipſi placet: eligit Conſiliarios laicos, nominatque Epiſcopos, qui deinde manent Conſiliarii. Eſt abſqlute patronus redituum Coronæ, & dominus eorum, qui ei immediate ſubſunt: in nobilium ſubditos nullum eſt jus. Eſt abſolutus executor decretorum in diætis factorum: eſt ſupremus judex nobilium in cauſis criminalibus. Habet in manu omnes modos remunerandi, beneficioque afficiendi, quos ipſi placet. Vt finem faciam, tantum poteſt Rex, quantum ipſe dexteritate & prudentia valet. Propter rationes ſupra dictas vivunt nobiles in Polonia in magna libertate, faciuntque quod ipſis placet. Decreta Regis (ſicut ipſimet dicunt) non durant plus quam tres dies: verſantur cum Rege non tantum tanquam cognati (quod faciunt Franci) ſed ut fratres. Sicut Rex cum plenaria auctoritate, eos, qui immediate ſubſunt, regit: ita & nobiles diſponunt independenter de ſuis vaſallis, in quos ſuorum unicuiq; imperium plus quam regium eſt, habentque ipſos

fere

ſere pro mancipiis. Stabiliendo ſuo imperio, fecerunt Poloniæ Reges rem notatu admodum dignam. Sicut enim Romani ſuas vires amplitudinemque auxerunt, communicando jus Latii & civitatis Romanæ, aliis civitatibus, imo integris provinciis: ita & Reges Poloniæ extenderunt, unierunt, firmaruntque ſuum ſtatum, participes faciendo privilegiorum nobilitati Polonicæ propriorum provincias armis aut alia via acquiſitas ipſarumque nobilitatem Polonicæ nobilitati æqualem faciendo. Rex Ladiſlaus hoc modo aggregavit, imo univit Poloniæ Ruſſiam & Podoliam: Sigiſmundus Auguſtus Lituaniam, Stephanus Livoniam. Æqualitas enim in commoditatibus & honore, reddit animos unitos in neceſſitatibus & periculis.

Vires.

HVjus regni vires, ſicut & aliorum, conſiſtunt in commeatu, pecuniis, peditatu, equitatu, armis & munitionibus. De commeatu diximus ſupra. Pecuniis quidem non admodum dives eſt. Excipiendo enim portum Gedanenſem non habet emporium alicujus exiſtimationis. Merces autem, quæ ex portubus Pruſſiæ & Livoniæ evehuntur,

tur,

tur, non ditant regnum pecunia, imo vix pannis ex ſerico & lana, qui ex Flandria & Anglia: vino, ſaccharo, aromatibus, fructibus, quæ ex Hiſpania & Luſitania advehuntur, ſufficiunt. Eo uſque ab alia parte quoque defertur vinum Malvaticum ſive Creticum, cujus dolium LXX aureis venit. Cum denique regnum mercaturæ addictum non ſit, nec civitates mercimoniis deditæ ſint, nec populi induſtria polleant: Nobilitas autem magnanima ſit, profuſa in expendendo, quæque in victu & veſtitu plus quam in reditu habet, conſumat: cumque condimenta ciborum, aroma, (quorum Poloni plus abſumunt quam ulla natio) vinum, panni è ſerico, & potiſſima pars laneorum, ipſis ab extraneis adferantur: fieri non poteſt, ut regnum auro & argento dives ſit. Opes enim uniuſcujuſque regni conſiſtunt in eo, ut multæ merces inde evehantur, paucæ inferantur: ut exeuntia pecunias externas eo trahant, illata non efferant. Ea in re conſiſtunt opes regni Neapolitani, & Ducatus Mediolanenſis: illud emittit maximam frugum, vini, olei, ſerici, croci, equorum, fructuum, & aliarum rerum quantitatem, quæ maximam externarum pecuniarum vim eo pertrahunt.

Hæc

Hæc ſuppeditat multis regionibus frumenta, oryzam, pannos, ferramenta, & merces omnis generis, recipitque parum rerum. Si regnum Neapolitanum, & regnum Siciliæ, ita abundarent operis artificioſe factis, ſicut fructibus & bonis, quæ natura largitur, divites ſunt, nulla alia regna eis poſſent comparari. Sed ut ad Poloniam revertamur, ejus reditus non ſunt adeo tenues, ſicut aliqui exiſtimant. Reditus enim regni, qui ex mineris ſalis & argenti percipiuntur, accedunt ad ſexcenta aureorum millia quotannis. Verum quidem eſt, Sigiſmundum Auguſtum, redituum partem oppignoraſſe: Rex quoque Henricus, uno ante fugam menſe, ut ſibi unam nobilitatis partem obligaret, ex reditibus plus quam pro ccc aureorum millibus quoque anno alienavit. Rex quoque poteſt applicando coronæ bona caduca, quæ reges privatis perſonis concedere ſolent, ſibi magnos reditus parare. Dictorum redituum magnam partem poteſt Rex ſibi ſervare, parcereque ſumptibus. Eos enim faciunt Lituani, quando rex cum aula in Lituania degit. idem quoque fit in maxima Poloniæ parte. Hoc parvi non facit is, qui perpendet, Scotiæ, Navarræ, Sardiniæ regno-

regnorum reditus non excedere centum aureorum millia quotannis: nec regna Aragoniæ, quoque triennio, plus quam c millia aureorum pendere. Reditus Regis Angliæ, antequam uſurpavit bona Eccleſiaſticorum, non excedebant ſexcenta aureorum millia quotannis. Rex Poloniæ multo plus redituum haberet, ſi erga ſuos Palatinos & Caſtellanos tanta liberalitate non uteretur. Concedit enim eis utplurimum duas partes tertias, & fere ſemper omnes reditus, quos in ipſorum gubernationibus habet. Sed in neceſſitatibus bellicis, & arduis expeditionibus, (facto decreto in Comitiis regni,) gravat Rex populum magnis impoſitionibus aut tributis, quæ ex territoriis percipiuntur, aut ex vectigali cereviſiæ; adſcenduntque ea tributa ad talem pecuniarum ſummam, ut ea Rex Stephanus ſuſtinuerit onera graviſſimi triennalis belli, quod cum Magno Moſcorum Duce geſſit. Sed illud maximum eſt, quod nobiles propriis expenſis, pro defenſione regni, Regi inſervire obligati ſunt. Serviunt hi equis, armis inſtructi partim ſicut noſtri cataphracti equites, partim aliquanto levioribus, partim ſicut Tartari. Dicuntur hi, Coſacchi. Horum ars

eſt

eſt furari, depopulari, omnia vaſtare, peſſundareque. Eunt in bella pompoſe, ornati ſagis & veſtibus, quæ auro, argento, milleque variis coloribus diſcriminantur. Ornant ſe quoque pennis & alis aquilarum, exuviis leopardorum & urſorum, vexillis labariſque multis variiſque. Hæc aliaque ornamenta ipſos ſuis viſendos hoſtibus terribiles faciunt, ſuoſque animos ad feritatem ferociamque incitare poſſunt. Ipſorum equi mediocres ſunt, ſed agiles, & Germanicis longe animoſiores. Æſtimatur, Poloniam neceſſitate exigente centum, Lituaniam LXX equitum millia colligere poſſe; ſed tantum circiter centum equitum millia educi poſſe exiſtimant aliqui. Verum quidem eſt, quod equi Lituanici Polonicis longe inferiores ſunt. Fidunt Poloni tantum magno numero ſui equitatus, ut non verentes ullius hoſtis vires, parum de munitionibus extruendis ſolliciti ſint; ſuumque exercitum in locis apertis, adverſus hoſtes, pro patria, liberis, libertate, omnibuſque ſuis bonis, magno animo pugnaturum credunt. Hoſtibus ſe nunquam, etiam in quacunque fortuna, terga obvertere profitentur. Sigiſmundus Auguſtus tentavit, ut in Comitiis regni deliberaretur de munienda

nienda Cracovia, propter Cæſaris vicinitatem: ſed Polonis id perſuadere nunquam potuit, tum quod nolint Regibus, medio præſidiorum, commoditatem dare, invadendi merum imperium, & abſolutam dominationem: tum quod dicunt, ſua pectora defendendo regno ſufficere. Pedeſtrem militiam non habent, quod omnis regni populus diviſus ſit in mercatores & artifices, (qui oppida incolunt,) ruſticos & villicos, qui ruri in tali ſubjectione (ſicut dictum eſt) degunt. Sunt itaque arma in manibus nobilium tantum, qui pedibus non militant. In neceſſitate peditibus Germanicis & Hungaricis uſi ſunt; habuitque rex Stephanus in expeditione Livonica, ſub ſignis, plus minus XVI peditum Germanorum & Hungarorum millia. Ducendis tormentis bellicis, cunicularioruum & foſſorum loco utuntur Tartaris & ſuis ruſticis. Quod ad tormenta bellica eorumque apparatum ſpectat, regnum iis ſatis inſtructum eſt: tum quod nobiles ſatis illorum in ſuis arcibus habent, tum quod illorum indigentiam pati non poſſit, ob Germaniæ vicinitatem, quæ metallorum ferax eſt, habetque multos magiſtros fundendi tractandique tormenta, atq; omne quod

ad uſum armorum facit. Tanto quoque tormentis inſtructior eſt Rex Poloniæ, quanto minorem arcium numerum habet. Sunt tamen non parvæ conſiderationis arces Leopolis & Camnetzy in Ruſſia, arx Cracovienſis in minori Polonia, Poloſcenſis in finibus Moſcoviæ, Mariemburgi & aliquorum oppidorum in Pruſſia & in Livonia, quæ oppida non à Polonis, ſed ab Equitibus Teutonicis (qui earum domini erant) munita ſunt. Poloniæ vires, quas commemoravimus, ſunt & numero & natura tales, ut pauca Europæ regna eas æquent, non ſuperent. Vna res eis deeſt, nempe agilitas. Sed ad firmitatem cujuſcunque ſtatus quatuor res requiruntur; nempe ut vires ſibi propriæ, numeroſæ, validæ & agiles ſint: propriæ, quia ægre ei credi poteſt, quod alterius eſt: numeroſæ, ut in rebus adverſis & incommodis ſemper aliquæ ſuperſint: validæ, quia numerus abſque fortitudine parum juvat, imo potius moleſtiam quam auxilium adfert: agiles, ut facile colligi poſſint, impellique quo exigit neceſſitas. Polonis deeſt dictarum quatuor qualitatum ultima, agilitas nempe. quæ à rebus duabus dependet: una eſt Principis auctoritas: altera, prompta pecunia. Rex

poteſta-

poteſtatem non habet in Polonia aliquid decernendi, bellum indicendi, onera ad conflandum pecuniam imponendi, abſque conſenſu Comitiorum. Sed Comitia & conſultationes, quibus multos intereſſe opus eſt, ſimiles ſunt machinis ex pluribus partibus multiſque inſtrumentis conſtantibus, quæ progreſſum alicujus momenti non niſi longo tempore faciunt. Sed in rebus bellicis ſunt ii Principes expeditiſſimi, qui ſoli imperare poſſunt, qui pecunias in promptu habent: alioquin in indicendis diſponendiſque Comitiis, ut decreta propoſitioni reſpondeant, deinde exequendo, colligendoque pecunias, tanti temporis jactura fit, ut ad expeditionem parum ſuperſit, fugiatque occaſio. Barones & nobiles Poloni tam magnos ſumptus faciunt inviſendo comitia, hærentes degenteſque in iis, ut ad bellum vires non ſuperſint. Fieri poſſet, ut ad defenſionem ſtatus promptior expeditiorque reſolutio inveniretur, quod imminens periculum omnibus pavorem incutiat: ſed ad aliquid acquirendum credo ibi futuram magnam tarditatem. Spes enim boni non adeo afficit, quam timor mali. Vidimus tamen Moſcum abſtuliſſe Sigiſmundo

Auguſto ſtatum Poloſcenſem & Smoloczenſem, nec hic tamen perſenſit, aut vindicavit, ſicut tanto Regi regnoque conveniebat. Idem Moſcus abſque obſtaculo invaſit Livoniam, quæ ſe ſub umbra & protectione Sigiſmundi Auguſti contulerat. Tempore quoque Henrici Andegavenſis Regis Poloniæ, Iohannes Moldaviæ Princeps (qui magno animo & claris victoriis per aliquod tempus bella adverſus Turcas geſſit) à Polonis præter pacta fœderis, inter ipſum & Sigiſmundum Auguſtum, deſertus fuit. Dicamus tamen, vires Poloniæ per ſe numeroſas, independentes & validas, tantum agilitatis & promptitudinis habituras, quantum in Rege valoris, roboris & efficaciæ erit. Ejus rei fidem fecit Stephanus Battoreus. cujus tempore Polonia non ſolum conſervavit ſibi nomen & exiſtimationem regni, quod ſe à viribus extraneis defendere queat: ſed quod etiam magni momenti acquiſitiones de potentibus hoſtibus facere & referre valeat. Cum autem dixerimus de agilitate, quæ res viribus cujuſcunque ſtatus neceſſaria eſt, non præter inſtitutum erit, cauſas ipſius agilitatis adjungere. Præcipuæ ſunt (ſicut diximus) auctoritas Principis, qui

motum

motum dat, & vis pecuniæ, quæ ipſum conſervat. Vidimus enim potentiſſimos exercitus propter tarditatem, torporemque capitis, tempus inutiliter triviſſe: & præclariſſimas victorias nullum fructum peperiſſe aut feciſſe, propter pecuniarum penuriam, ſine qua moveri non potuere milites. Multum quoque ad rem facit militum qualitas. Negari enim non poteſt, peditem Germanum & Bohemum ab agilitate laudari non poſſe. quæ laus abſque dubio, Italo, Hiſpano & Franco debetur, non ob id ſolum, quod corpore melius conſtituti ſint, ſed, quod plus eſt, quod in bello minori contenti ſint. quamvis enim vinum non habeant, non pavent: nec cadunt animis, ſi carnes deſint; & quomodocunque cedat, ferunt diutius inopiam & incommoditates. Levis equitatus magis agilis eſt, quam cataphracti; & tractatio ſclopetorum, quam lancearum. Id conſiderantes Franci, ultimis bellis lancearum uſum, in quibus ipſorum militaris gloria conſiſtebat, reliquerunt, utunturq; earum vice ſclopetis, ſicut equites Germani enſe. Sed quo judicio id fecerint, excutiet alius. hic non dico, equitem levioris armaturæ, in rebus bellicis abſolute cataphracto eſſe meliorem; id dico,

quod expeditior promptiorque ſit. Multum quoque facit genus equorum: Flandrici multum ſuperant Friſicos & Germanicos:nec minus præſtant Hungarici Polonicis, Aſturcone Turcicus. Barbarici prædictis ſunt velociores. Inter utroſque ſunt equi Neapolitani, qui vernacule *corſieri* appellantur. Quamvis enim Aſturconi velocitate pares non ſunt, perdurant in labore, feruntque melius pondus armorum, nec tardi ſunt. Vt,quod verum eſt,dicatur: Experientia docet, equitatum Germanicum propter eorum tarditatem aptum non eſſe ad inſequendum fugientes, nec ad effugiendum hoſtes. Si enim Valacchici, Hungarici, Polonici, Turcici, Mauri, Barbarici equites, Germanicos fuderunt, non poſſunt effugere: ſi illi autem rupti ſunt, non poſſunt equi Germanici illos inſequi. Falconum enim inſtar aggrediuntur hoſtes, rurſuſque avolant longiſſime. In expeditionibus maritimis, agilitate parum valent naves: deſtitutæ enim vento moveri non poſſunt,neque verti: aliquantulum, ſed parum, amplius faciunt magnæ actuariæ naves, ſed velocitate præſtant maxime triremes, quas galeres vocant. Vidimus itaquo, claſſes Chriſtianorum, quorum vires

in navibus ſitæ ſunt, bonam æſtatis partem, temporiſque expeditioni commodi, in progrediendo triviſſe. Turcicas autem claſſes cito inſtitutum curſum effeciſſe. Nulla autem res Turcis in ſua agilitate plus commodi contra nos adfert, quam ipſorum parſimonia, & noſtra ingluvies. Vinum enim, ſimileſque delitiæ, ſunt noſtris exercitibus tanto impedimento, quanto Turcis commeatus ſimul. Mirum itaque non eſt, quod ipſi in expeditiones eant quam optime inſtructi tormentis, globis, pulvere ſulphureo, & commeatu: (iis enim rebus currus terra, triremes mari onerant:) non vino, pullis, rebuſque non neceſſariis. Eunt denique in bella ut pugnent, non ut crapulæ indulgeant.

XIV.

DE NOVO IN POLONIA Rege eligendo Honorii Diſſertatio.

Anno 1587. perſcripta.

NAtionis Polonicæ ſtudia & volũtates adeo mobiles ſunt, & privatis utilitatibus ducuntur, ut futurarum ejus actionum difficile judicium exiſtat: nihilominus tamen, ut Amplitudinis Veſtræ mandatis obtemperem, dum jubet, ut, de novo eligendo Rege Polonorum quid ego ſentiam, in ſcriptis referam, libenter ea, quæ ingenii mei imbecillitas, & nonnulla earum partium, in quibus aliquot me annis detinui, cognitio ſuppetent, communicabo. Regnum Poloniæ, ut nemo neſcit, electivum eſt, non hæreditarium, & reges eliguntur, non ut tanquam regnum & abſolutam exerceant auctoritatem, ſed tanquam civilia Reipublicæ capita, ſimul cum Senatu de pace, de bello, de rebus arduis ac delictis nobilium conjunctim decernant. Senatus abſque nobilium interventu atque conſenſu eligere non poteſt: Nobiles vero, cum aliquis ex nova ſtirpe Rex inducendus

cendũs eſt, ad Comitia in armis conſiſtunt, perinde ut conſueverant prætoriæ cohortes in acclamandis Imperatoribus Romanis: Eo loco jus in armis; & juxta libitum ipſorum Rex eligitur; & quiſquis eligi cupit, ei Nobilitatis magis, quam Senatorum favor & gratia aucupanda eſt. Plerique ſunt candidati Principes, qui in præſenti interregno proponuntur: verum quia celebriores ſunt Dux Parmenſis, Archidux Erneſtus Auſtriæ, Vaivoda Tranſſylvaniæ, vel ejus cognatus Cardinalis Battoreus, & Princeps Sueciæ; de his meam ſententiam declarabo, omittamque indigenas Nobiles, quos Piaſtos nuncupant, ſiquidem inaniter credi puto, fore, ut Polonica capita conſenſura ſint ad unum ex ſe ipſis promovendum, cui cætera omnia natura æqualia ſubſint & obediant: quod à ſexcentis annis nunquam accidit, poſt electum ſcilicet Piaſtum illum primum hominem ſordido genere natum, quo tempore Reſpublica nondum leges, quibus utitur, conſtabiliverat, & populorum ingenia moreſque plurimum à præſentibus diſcrepabant.

Si ætatem, prudentiam, virtutem militarem Ducis Parmenſis reſpexerimus, nulla adverſus illum exceptio

timenda videtur, cum jam provectæ ætatis, rerum humanarum experientiſſimus, & noſtro ſeculo præclarus exiſtat Imperator, materno genere Auſtriacam ſtirpem referens, quæ in eo Senatu plurimum pollet, ex domo Farneſia, & Farneſii Cardinalis Polonici Regni apud Sedem Apoſtolicam Protectoris nepos, à quo Cardinale Poloni publice & privatim in Italia eximios honores & plurima benevolentiæ argumenta retulerunt: neque deficit illum pecunia, cujus ope apud Nobilitatem gratioſus fiat, ſi tamen homines habuerit virtute atque eloquentia inſignes, qui in Polonia cauſam ſuam tueantur: hæ quidem omnes dotes ſunt, quæ magnum rei momentum ad eam Coronam conſequendam afferre deberent.

Verum plurima, neque minoris conſiderationis eidem obſtitura eſſe videntur. Primo quidem origo Italica nihil ipſum adjuvabit. nam tametſi proceres Poloni, qui Italiam aliquando inviſerunt, moreſque Italicos obſervarunt, noſtram videntur nationem diligere: tamen in univerſum nihil minus convenit, imo illic noſtra gens abhorretur, eſtque in abominatione, ſcilicet Italos aſtutos, & fraudulenti ingenii

ingenii homines putant. Mallent ipſi Regem, qui natura & aſſuetudine mores regionis amplecteretur, ac ſecum familiaritate quadam verſaretur, quam in Principe Italo minime ſperarent ſe comperturos, multo minus in Duce Parmenſi, qui inter Hiſpanos in exercitibus educatus eſt, in quibus ſuprema ſemper auctoritate imperavit: quocirca propter ejus magnitudinem animi dubitarent ſemper, ut contemptis ipſorum legibus, animum ad opprimendam Rempublicam converteret: quin etiam Stephani Regis exemplum, qui ſuperbius imperitavit, eoſque ad humilitatem animorum coëgit, circumſpectiores ipſos efficiet in futura electione. Præterea cum Reſpublica illa Turcicum bellum valde abhorrenter evitet, rebus præteritis edocta, cavebit in poſterum, juſtamque timoris occaſionem habere ſibi videbitur, ne Dux Parmæ ob affinitatem atque clientelam, quæ ſibi eſt cum Rege Hiſpaniarum, ipſius intuitu bellum excitet adverſus Turcas quod poſtea extinguere opus arduum ſit. quanquam Reges, vigore legum, abſque Senatu & nobilitatis aſſenſu, in publicis Comitiis, neque de pace, neque de bello quidquam poſſunt decernere; tamen prudens ali-

quis

quis Rex occaſionem aperire facile poteſt,qua ſe extra culpam poneret,ſuamque libidinem ſimul exequeretur: & profecto ſi Coſaccis frenum pauliſper laxaret, nedum eos inſtigaret, cum ii naturales ſint Turcarum hoſtes,ſaltem cauſa finium incredibiles motus excitarent. Neque hanc ob cauſam electio Parmenſis Ducis Turcæ Imperatori quicquam placeret: proinde veriſimile eſt, operam daturum,& omni ope enixurum, ut omnino excludatur. Stragem etiam, quam adverſus hæreticos in Belgio admodum cruentam edidit, meo quidem judicio ejus cauſam remoraretur. nam Poloni hæretici, qui numero valent, ab eo ſemper abhorrebunt: neque injuſte ſuſpicabuntur, ſi Rex foret, ut ille, etſi adverſantibus regni ſtatutis, ipſos perſequeretur, vel ſaltem commodis publicis & honoribus, qui omnes abſque interventu Senatus per meram unius Regis auctoritatem diſtribuuntur, eos nunquam cohoneſtaret.

Archidux Erneſtus Auſtriacus faventem habiturus eſt in eo Senatu Auſtriacam factionem, quæ ad hæc uſque tempora Principibus illis plurimum addicta eſt. Princeps eſt ſingulari virtute præditus, generoſus, & natura affabilis,

bilis, demum Polonorum genio moribus reſponſurus videtur. Duo tamen illi, niſi me animus fallit, adverſabuntur. Primum quia Germanus eſt; nam miram Poloni cum Germanis antipathiam habent: & quanquam Archidux ille, qui benigniſſimum gerit animum, forte gratiæ plurimum collecturus videtur, tamen dum conſiderabitur, ſub illius umbra & patrocinio in Poloniam Germanos, gentem inviſam, ingreſſuros, & hic auctoritatem habituros, id certe privatim & publice conſultantiũ mentes valde turbaret. Alterum impedimentum videtur eſſe, quia cum Polonica Nobilitas nihil potius & optatius habeat, quam antiquæ libertatis ſuæ jura tueri, quæ hactenus illibata ſervaverunt; inprimis caverent, ne vicinum Principem tot viribus & amicitiis validum eligerent, qui Regno frenum injicere queat, quemadmodum ab aliquo Auſtriaco ſibi timere poſſent, & ab ipſo Erneſto, quem facile cupiditas inceſſere poteſt ſupprimendæ Polonicæ libertatis, illudque regnum hæreditarii juris facere, ſicuti in Hungarico & Bohemico fecerunt, quæ regna nativos Reges non habebant. Et hæc ipſa fortaſſe dubitatio nobiles movit, ut electionem, quam Senatus in Maximilianum.

num Imperatorem fecerat, in interregno Regis Galliæ exploderent. Quod ſi Turca in hujuſmodi Comitiis aliquam habuerit auctoritatem, credibile eſt, eum minime paſſurum, ut Auſtriacorum Principum quiſpiam eligatur, ne Polonorum viribus aggregatis illam Hungariæ partem, quam occupaverunt Turcæ, recuperare, & Othomanicum Imperium laceſſere velit. Quod ſi etiam in eodem ambitu alii ex domo Auſtriaca, ſicuti forte Ferdinandus & Carolus Archiduces, aut Maximilianus & Matthias ejus frater, concurrent, Erneſto major ſupererit difficultas. Tranſſylvanus Regulus, ut nepos & hæres Stephani regis, nihil in ea ſucceſſione juris habet. nam tametſi antiqua fuerit conſuetudo, ut filii atque etiam nepotes defunctorum, uſque ad lineæ ſive ſtirpis totius occaſum, in Regnum vocati fuerint; tamen ſpatio ducentorum annorum nunquam nepotes electi fuere, qui non ex ſtirpe regali deſcenderint. &, quanquam Stephanus Rex eximia virtute decoratus, deque toto regno optime meritus fuit, propter egregia facinora, quæ adverſus ſuos hoſtes peregit: nihilominus, cum Poloni eum magis veriti fuerint ob ipſius potentiam, ac timuerint, quam dile-

dilexerint, cum ille in honoribus & commodis publicis parum proceribus ſatisfecerit; præterquam quod ſuorum bonorum parcus extitit, ſucceſſoribus ſuis tenues opes reliquit. Neque Princeps ille alibi ſpem ſuam firmare poteſt, quam in auxiliis cognati ſui Cancellarii, cujus auctoritas ſicuti regnante Stephano cæteros proceres ſupereminebat, ita nunc, quia nobilitatis odium ſubivit ob ſuperbiam ſuam, & quia familiæ Sboroskæ primatem ſupplicio ultimo extinxit, credibile eſt, eum de culmine ſuæ potentiæ dejectum fuiſſe. Tamen cognatum non mediocriter juvabit, quia magni eſt vir ingenii, divitiis affluens, audacia promptus, & ad hæc Turcicis auxiliis, & pecunia, quæ eum non deficiet, nonnihil boni efficere valebit. Verum non uſque adeo valiturus eſſe videtur, ut difficultates objiciendas queat diluere, præſertim nondum adultæ Princeps ætatis, cum is adhuc adoleſcentulus ſit. quod ſi unquam Regnum illud adulto ac præſtante Rege indiguit, per hæc tempora vel maxime indiget, propter occaſionem, quam Moſchorum civilia bella bene gerendæ reipublicæ offerunt. Et quanquam Turca ipſum, tanquam fiduciarium ac vaſallum ſuum, vehe-

vehemēter promoturus videtur, quemadmodum Stephanum ejus patruum promovit, non video, Turcicam opem, præſertim his temporibus, quibus imperii illius vires alio intentæ ſunt, plurimum eidem afferre poſſe adjumenti. Nam Poloni, ut in interregnis imminentibus aſſolet fieri, fines regni validis præſidiis diſpoſitis forte muniverunt, quo ab inſultibus Turcarum, & cujuſlibet Principis qui moleſtiam iis inferre tentaret, ſeſe tutos efficiant, ac tueantur. Cardinalis Battoreus ejus patruelis, & nepos ipſe quoque Stephani Regis, minora fortaſſe obſtacula patietur: propterea quod ætate jam adultus eſt, & in ordine Eccleſiaſtico audit honorifice, notus & plurimum dilectus Senatoribus multis, ingenio & virtute pollens, apprime affabilis, & qui naturæ Polonorum ſe adaptabit: nihilominus credibile non eſt, ut natio illa, de patruo ejus Rege haud jucundam ſervans memoriam, & Hungaros immortali odio proſequens, dubitans etiam, ne ipſo electo Cancellarii amplitudo reſurgeret, conſenſura ſit unquam ad quemquam ex Battorea domo eligendum. Princeps Sueciæ etſi adoleſcentulus eſt, non tamen adeo acerbæ eſt ætatis, ut regnum capeſſere, & paucis poſt annis

annis recte gubernare nequeat; multiſque virtutibus, ad eligendum ſe, & ſenatores & nobilitatem poteſt compellere. Nam quia ex materno latere Iajelloniam domum refert, quæ domus ob egregia illorum Regum facinora, & in Rempublicam merita, ſummopere à Nobilibus diligitur, & præſertim ideo, quia Reipublicæ aggregavit maximi momenti regionem, cujuſmodi eſt Lituania: item quia nepos eſt ejus ex cujus autoritate magnam gratiam conſequetur: præterea, quia ſuppetet ei pecunia, cum ex paternis theſauris, tum ab ipſa Regina, ad concilianda ſibi nobilium ſtudia: hæc medius fidius magna ſunt adminicula, unde facili negotio ad regnum promoveri poſſet. Verum ſi ad hæc adjungeretur, ut rex Sueciæ amplificandi magis filii ſui cauſa, Sarmatis offerret (ut eum facturum veriſimile eſt) ſui regni unionem ad Polonicam Rempublicam, ſi filium elegerint, nihil mihi ſupereſt dubitandum, quin ipſe, cæteris omnibus candidatis ſuis ſuperatis, coronam illam obtineret. etenim regnum Polonicum vicini regni acceſſioni mirum in modum lucrifaceret, non ſolum in ſeipſo, ſed etiam propter bona plurima, quæ inde Polonorum emolumento conſe-

querentur, præſertim in compeſcendis ſubditis, ac ſpeciatim Dantiſcanis & prætenſis Ducibus Pruſſiæ, aliiſque qui Suecorum ope nixi ſæpenumero defecerunt, & contra proprios dominos reges Poloniæ arma ſumpſerunt: ceſſarent quoque controverſiæ atque prætenſiones jurium, quas Princeps Sueciæ habet in Lituania, tanquam in Statu ad maternam hæreditatem ſpectante: quæ res inter illa duo regna ingentes motus excitare poſſe videtur: portus Narvæ in Livonia ad Polonos rediret, quem portum Sueciæ Rex haud pridem occupavit, dum Stephanus cum Moſcho bella gereret; quamobrem Poloni coacti ſunt portum illum recuperare, acceptamque injuriam ulciſci. Sed quod magis referret, illud eſt, quod junctis duorum regnorum viribus adverſus Moſchum progreſſus fierent feliciores: non enim ignoramus, Moſchoviam modo civilibus diſſenſionibus vehementer agitari. Adèo ut ex iis, quæ diximus, non videam, cur Sueciæ Princeps, ſi regni ſui unio propoſita fuerit, excludi queat: quandoquidem probabile eſt, oblationem hujuſmodi nihil minus virium habituram, quam Iajellonis magni Ducis Lituaniæ habuerit oblatio.

tio. is enim, ut Eduigem Poloniæ Reginam in matrimonium obtineret, Ducatum ſuum reipublicæ conſociandum propoſuit: quæ propoſitio tantum effecit apud Rempublicam, ut quanquam Heduiges Gulielmo Archiduci Auſtriæ ante promiſſa fuiſſet, jamque ille ad celebrandas nuptias Cracoviam adveniſſet, nihilominus Iajelloni conceſſa fuerit: cujus propago ſive linea poſtmodum annos ducentos feliciter regnavit. Quod ſi Princeps Sueciæ Catholicam religionem ſectatur, quemadmodum uno ore omnes conſentiunt, profecto neſcirem, quem Reſpublica Chriſtiana Regem ipſo poſſet eligere fructuoſiorem: is enim, debellatis Moſchis, in magnitudine & continuatione Imperii cæteros omnes Europæ Principes longo intervallo poſt ſe relinqueret; quoniam ab ortu ad occaſum totam regionem, quæ inter mare Caſpium & Germaniæ terminos comprehenditur, poſſideret; ab Auſtro vero ad Septentrionem, à Caucaſo uſque ad ultima Scythici maris littora imperii ſui limites protenderet. quantum vero Turcis terrorem tam magnus Princeps adeo vicinus incuteret, quantumque auxilii feſſis Chriſtianorum rebus adferre poſſet, unuſquiſque

ex ſeipſo id animi cogitatione conſequitur.

XV.

IOANNIS BARCLAII IVDIcium de Polonia & ingeniis Polonorum.

HVngariæ à Septentrione Polonia eſt, inde ad Oceanum procedens, Ruſſiæque contermina. Tot ſpatiis diffuſa regio pene nullibi in montes aſſurgit; & à planitie factum nomen, quam Scythico verbo *Pole* appellant. Campi in immenſum patent, quos nix altiſſima hyeme obruit: hac diſcuſſa ſegetes creſcunt, non in indigenarum tantum uſus; ſed & mari delatæ, per multa Balthici littoris ſpatia, ſterilibus fundis anniſve opem ferunt. Sævæ hyemes terram fluminaque advinciunt. quia violentia Aquilonis, nullis montibus repercuſſa, liberum ut in pelago cœlum rapit. accedit Septemtrionis vicinia, & ibi emoriens Solis vis, præſertim cum receſſit ad brumam. Natura ſubſidium admovit profundiſſimas ſylvas, quæ & in ignem datæ frigus expellant, & in ſuis præterea umbris animalia

malia alant, quorum pelles fulciendis veſtibus precioſiſſimæ habentur. Hac duplici ope utuntur in hyemem. Alio quoque commodo ſuis ſilvis obnoxii. quippe alicubi immenſa examina apum fervent. Agreſtia illa ſunt, nec cujuſquam cura aut paſtum aut tecta accipiunt. Vacuis quercuum ramis, aut truncis, inhærent; ibi cereas domos extruunt, & optimo melle implent. Hinc ingens faciliſque in regionem proventus. Ceram mercatores devehunt; ipſi melle conficiunt potum, quem in deliciis habent. Flumina, paludeſque, plus juſto quaſdam provincias obruunt; adeo ut æſtate vix poſſint adiri. concretis per hyemem undis curricula habent, quæ lubrica glacies facile evolvit; ita per regionem [illegible] & tunc eſt commercii tempus quo externi ad eos commeent, ceramque & pelles mercentur, ac ſi quid præterea ſub tam rigido cœlo in pretium naſcitur. Plerumque lapides extruendis domibus deſunt. Lignis ad parietes utuntur, ſtramentoque operiunt; præterquam in celebrioribus oppidis, arcibuſque Optimatum, quantum illa regio ferre poteſt, excultis.

Polonis ut plurimum dura vita, cœlo aſpero, nec populi moribus factis

ad noſtri ſeculi venuſtatem. & hinc aliquando ſæviora ingenia. Diverſoria peregrinos excipiunt, longe à noſtrarum terrarum ratione. Deducuntur in ſedem, quæ inanis, & plerumque perfoſſis ad accipiendum lumen parietibus, ventis quoque & hyemi patet. nulli quibus decumbant lecti, non erecta ad epulas menſa. longo ac multiplici clavo paries fixus eſt. Illic hoſpites ſarcinas quas habent in ordinem appendunt. Multo deinde ſtramento ſternitur ſolum; & hoc in illis diverſoriis pro thoro eſt. Itaque per illam regionem proceſſuri, ad iter ita ſe comparant quaſi domum circumducant. cibos, & cætera in alimentum ferunt, lectulos in rhedis collocant; ut nudis illis tectis excepti, ſua ſupellectile & famem & frigora arceant. Gens eſt ad ferociam, & licentiam nata, quam vocant libertatem; adeo ut infandæ barbariei legem multis ſeculis ibi ſolemnem, vix nunc demum omiſerint; Ea ſcilicet caverant, ut qui hominem peremiſſet, ſolveretur metu judiciorum, ſi in jacentis cadaver projeciſſet pauculos nummos, quorum numerus eadem lege deſtinabatur. Nec tam vile feciſſent humanæ vitæ precium, niſi ſui genii impetu pro

pro levi facinore haberent humanum cruorem prodigere. Ipſum nomen non tantum ſervitutis, ſed & juſti ac legitimi regni oderunt. Rex ad patrias leges vi & armis adigitur. Nobilitas triſtibus prærogativis ſe ipſa donavit, quibus poſſit ſibi invicem & impune nocere. quippe Principi non ſatis juris eſt, ut quod peccaverint ipſe vindicet. Maxime ſibi credunt; nec major libido eſt libertatis in moribus, vitaque civili, quam in religionum & cæleſtium rerum ſenſu; de quibus, ut placet, ſine metu & ſentire volunt, & loqui; ſcilicet immani fiducia ſui, quibus ſapere alieno ductu pudet. Hinc in diverſa hodie ſciſſæ mentes, errorumque omnium lues, quicunque antiqua ſecula polluerunt. Quiſque in ſuæ familiæ laudem intentus eſt; præſertim ſi in exteros incidit, & expertes ſuarum fortunarum. Sævire quam decipere promptiores; & ipſi magis fraudibus quam vi patent.

XVI.

EX ALSTEDII CHRONOLOGIA, DE REGNO POLONIAE.

QVinque dynaſtiæ hic recitantur. Prima eſt ante tempora Piaſti, quæ ad certos annos redigi non poteſt. Secunda eſt ducum Piaſtadarum, anno Chr. 806, quo Piaſtus ex ruſtico factus eſt dux Polonorum. Tertia eſt regum Piaſtadarum anno 1000, quo Boleſlaus filius Miecislai, primi Ducis Chriſtiani in Polonia, creatus eſt rex ab Ottone III Imperatore. Quarta eſt regum Iagellonidarum, qui ſic dicuntur à Iagellone Lituano, qui baptizatus eſt anno Chriſti 1368, & Vladiſlai IV nomen accepit. Quinta eſt regum exterorum, puta Hungarorum, Gallorum & Suecorum, inde ab anno Chriſti 1571, quo moritur Auguſtus, ultimus Iagelloniæ ſtirpis maſculæ. Succeſſit ipſi Henricus rex Galliæ: & huic Stephanus Bathori Transſylvanus anno 1576: & huic Sigiſmundus III rex Sueciæ anno 1587.

SERIES

SERIES AC ORDO PRINCIPVM AC REGVM POLONIAE.

Anni nati Chriſti.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
550	Lechus Primus.	
	Duodecim Palatini.	
700	Cracus.	
	Lechus Secundus.	
750	Venda.	
	Duodecim Palatini.	
760	Præmiſlus ſive Leſcus Primus.	
804	Leſcus Secundus.	
810	Leſcus Tertius.	
815	Popielus Primus.	
830	Popielus Secundus.	
842	Piaſtus regnavit	19
861	Ziemonitus	32
892	Leſcus Quartus	21
913	Ziemomiſlus	51
964	Mieciſlaus primus Princeps Chriſtianus.	35
	Reges.	
999	Boleſlaus Primus cognomine Chrobri	25
1025	Mieciſlaus	9
1041	Caſimirus Primus	17
1059	Boleſlaus Secundus Audax	22

Anni nati Chriſt.	*Principes.*	*Anni Regiminis.*
1082	Vladiſlalaus Primus cognomine Hermannus.	20
1103	Boleſlaus Tertius Crivouſtus	36
1140	Vladiſlaus Secundus	6
1146	Boleſlaus Quartus Criſpus	27
1174	Mieciſlaus Senex	4
1178	Caſimirus Secundus	16
1195	Leſcus Albus cum matre Helena	4
1199	Mieciſlaus Senex iterum	*turbæ per biennium.*
	Leſcus Albus cum matre	*turbæ per biennium.*
1202	Mieciſlaus Senex tertium. Eodem anno moritur.	
1203	Vladiſlaus Laſconogus	3
1206	Leſcus Albus tertium	20
1226	Boleſlaus IV Pudicus	53
1279	Leſcus Niger.	10

Reges.

1295	Præmiſlus Menſes 7 aut 8.	
1296	Vladiſlaus Locticus	4
1300	Venceſlaus Bohemus	5
1305	Vladiſlaus Locticus iterum	28
1333	Caſimirus Secundus cognomine Magnus	37
1370	Ludovicus Vngarus	12

an. Chr.		*an. Reg.*
1386	Vladiſlaus Iagello Lituanus	48, menſes 3.
1434	Vladiſlaus Tertius	10
1447	Caſimirus Tertius	45
1492	Ioannes Albertus	9
1501	Alexander	5
1507	Sigiſmundus Primus	41
1548	Sigiſmundus Auguſtus	25
1574	Henricus Valeſius Gallus	
1576	Stephanus Batoreus Transſylvanus	10
1587	Sigiſmundus Tertius, qui nunc regnat.	

XVII.

DE RE NVMMARIA POLONORUM, ex Hiſtoria Salomonis Neugebaueri à Cadano.

IN magna rerum omnium copia, vt fit, major aliquanto fuit ſuperioribus temporibus, quam nunc eſt, argenti & auri, reique nummariæ penuria, præſertim cum auri & argenti metalla nulla extarent, & minus nota eſſent Polonis tranſmarina mercimonia. Neque proprium habebant nummum Poloni, ſed externis & maxime Bohemicis uſi ſunt ali-

aliquandiu. Cœpit deinde ante ducentos annos à Caſimiro Magno Rege Poloniæ æs & argentum ſignari ad Bohemorum exemplum. Aureos vero nummos primus omnium Sigiſmundus Rex noſtra memoria ſignavit, bonitate & pondere Vngaricorum: tametſi Alexandri Regis quoque fratris ejus aureus nummus viſus eſt. Sic autem crevit jam auri pretium, vt duplo nunc carior ſit aureus nummus, quam fuit avorum noſtrorum memoria. Id adeo partim propter luxum ac crebriorem auri uſum, exportationemque ad exteros, partim quia deterior nunc eſſe fertur reliqua moneta, cum ponderis diminutione, tum æris admixtione. Eſt autem ea multiplex. Ac groſſus quidem argenteum numiſma eſt cum admixto ære, olim viceſimaoctava, nunc ſexageſima pars Vngarici, ſexagenæ ſexageſima, marcæ quadrageſima octava, floreni triceſima. Sunt & minores groſſo nummi. Medians quidem groſſi dimidium, nona fere parte ſuperans crucigerum Germanicum, ſed jam exæquatus. Solidus tertia pars groſſi, ternarius ſexta, obolus vero decimaoctava. Atque hi quidem nunc ærei ſunt inalbati: ſuperiori tempore habuerunt admixtum argentum, ut etiam nunc habent

habent groſſi & mediantes. Argentei vero ſunt trigroſſus ac ſegroſſus, hic quidem ſex, ille vero tribus groſſis æſtimatione par. Vtrumque primus ſignavit Rex Sigiſmundus primus. Sed jam pauci extant: exportantur enim & conflantur ab avaris Iudæis, mercatoribus, & argentariis apud gentes finitimas. Permagnus eſt autem etiam nunc apud nos uſus externæ monetæ, quæ pro mercibus undelibet importatur.

XVIII.

DE VECTIGALIBVS REGIS Poloniæ ex eodem Salomone Neugebauero.

VEctigalia Principis aliquanto luculentiora & ampliora olim fuere, quam nunc ſunt. Conferebant enim ei omnes agreſtes & aſcriptitii quotannis tributum raſtrale ſive regale in jugerum ſeu manſum duodenos groſſos, & quidem Pragenſes. Solvebant & alias quaſdam cum nummarias tum pecuarias, frumentarias, avenarias, & aliarum rerum penſiones: nec modo agricolæ, ſed & oppidani: quin & Nobiles non penitus immunes erant: jumentaque ei,

qua-

quacunque iter faciebat, alii ſecundum alios ſuppeditabant, & canes cum venatoribus ejus alere neceſſe habebant. Ne monaſtica quidem & alia eccleſiaſtica bona initio prorſus erant libera ab hujuſmodi oneribus ac tributis: quorum appellationes videre licet in vetuſtis Principum diplomatis. Liberæ autem Principi erant ubique piſcationes ac venationes: aliis non item, ne in ſuo quidem cuiquam fundo, abſque peculiari Principis indulgentia. Multæ quoque maleficiorum Principi dependebantur. Exinde cum permagna eſſet rerum omnium ad victum pertinentium vilitas, & nec dum maritima cum externis populis commercia extitiſſent, non diſtrahebantur fruges & alii fructus prædiorum Principis, quæque ex penſionibus in cellam ejus comportata erant, neque ad unum aliquem totius regni locum (quod non ſine gravi agreſtium preſſura futurum erat) convehebantur, ſed in præfecturis aſſervabantur. Cumque ad officium Principis pertinere exiſtimaretur, non deſidem & uni alicui loco affixum hærere, ſed obire omne regnum, ac fines ejus tueri, & omnium uſibus ſeſe exponere, querimonias afflictorum audire, jus dicere, tenuiores à potentiorum

tiorum injuriis vindicare, quoquo is venerat cum equitatu ac comitatu ſuo aulico, ejus præfecturæ fructibus ac proventibus alebatur, quoad ei manere ibi libuiſſet, opuſve eſſet, ſive quoad horrea celiæque ſufficerent, ſeu denique deſcriptis cuique præfecto pro ratione præfecturæ & proventuum certis temporum ſpaciis. Cæterum poſtea cum Principes vel certo ſe loco continere, vel bellis diſtenti peregre diutius abeſſe cœpiſſent, diſtrahi cœpere fructus prædiorum, qui præfectorum cum ſua cujuſque familia moderatis uſibus ſupereſſent. Remiſſæ ſunt deinde Principum beneficentia ſacro & equeſtri Ordini, & utriuſque adſcriptitiis ac ſubditis pleræque omnes penſiones atque onera. Nunc ſane equeſtris & eccleſiaſtici Ordinis homines nil Regi penſitare neceſſe habent. Ac ne oppidani quidem eorum, aut agreſtes adſcriptitii, præter binos groſſos vernaculos de manſo pagano, & eo quidem ſolo, quem adſcriptitius ipſe ſibi colit. Nam qui ſacerdotibus & equitibus coluntur, itemque ſuburbani & ſculteторum agri ab ea quoque penſione immunes ſunt: ne ſubſerviunt quidem Principi ſacerdotum & equitum homines agreſtes & oppidani,

dani, præterquam ad arces tempore belli perficiendas, atque etiam novas, ſi id è ſenatusconſulto fiat, condendas. Non ita pridem Abbates & Præpoſiti monaſteriorum certas penſiones, quæ ſtationes vulgo dicuntur, Regi denuo pendere cœperunt. Adſcriptitii quoque ipſorum ad colendos Principi agros, ſubvectiones ac penſiones quaſdam frumentarias revocantur, quo præfectorum regiorum præſidio tutiores ſint ab injuriis improborum. His autem exceptis, ſoli præfecturarum adſcriptitii in ſuis quique præfecturis agros colendo,& vectigalia penſitando rem familiarem Principis ſuſtinent: quæ nunc tamen aliquanto exquiſitius curatur, quam olim. Habet is etiam è metallis mediocre vectigal. In iis autem conductitiarum operarum uſus eſt: quarum impenſa deducta, reliquum cedit Principi. Omnium vero metallorum in Polonia fructuoſiſſimæ ſunt ſalinæ. Sed habet in illis Nobilitas hanc prærogativam, ut in uſum ſuum domeſticum ſtatis anni temporibus aliquanto minoris emat ſalem, quam cæteri homines. E teloniis quoque mercium & vectorum provenit vectigal Principi. Cæterorum hominum nemo jus ullum habet inſti-

tuendi

tuendi & exigendi telonii, præter peculiarem Regis indulgentiam, idque ob neceſſàriam extra ordinem refectionem viarum, pontium & aggerum. Cæterum naulum à trajectu fluminum in ſuo cuique ſolo inſtituere licet.

Duplex autem eſt telonium, vetus & novum. Ac vetus quidem exile eſt, quod ab iis ſolvitur, qui intra fines regni negociantur. Novum autem majus aliquanto, quod boum, equorum, coriorum, frumenti, lanæ, ceræ, ſebi, & aliarum mercium, quæ ad exteras oras exportantur, & earum, quæ aliunde importantur, nomine penſitatur. Vtriuſque immunitatem habent eccleſiaſticus & equeſtris ordo, modo ne mercaturam quis exerceat, hoc eſt, venum ea exportet, quæ ipſe abunde emerit, ac non de ſuo pararit. Si quis tamen boves emptos ſuo pabulo ac frumento per hyemem aluerit, perinde habetur, ac ſi domi ejus nati eſſent. Publice quoque civitates nonnullæ habent immunitatem veteris telonii. Hæc igitur nunc ſunt perpetua Principis vectigalia: quæ diſtrahere, aut addicere cuipiam hæreditario jure Rex Alexandri Regis lege prohibetur. extra ordinem nihil à quoquam, niſi forte à Iudæis Regi penſitatur. Ex his autem

vectigalibus Rex cum domeſtica familia ſua ſeſe ſuſtentat: inde comitatui ſuo aulico ſtipendia præbet: inde in legationes, dotes & elocationes filiarum, arcium præſidia, & ſarta tecta, viarum publicarum refectiones, machinas & apparatum bellorum, præmia bene merentium de ſe, ac de Republica, & in alios uſus impendit: inde & Senatoribus fere, ac magiſtratibus publicis, ac nonnullis ſacerdotiis certi ac perpetui reditus antiquitus conſtituti ſunt, partim pietate ac beneficentia Principum attributi, partim accepto in uſus neceſſarios precio venditi. Et hæc de Rege & vectigalibus ejus.

FINIS.

INDEX.

A.

A*Brogandorum honorum ratio.* 174
Academia. 79.238
Alberti, Marchionis Brandenburgenſis, Ordinis Teutonici magiſtri tempore geſta quædam præcipua. 359
Albus lacus, & natura ejus. 65
Alce, & ejus natura. 69. 70. & 239. 240
Aluta fl. 255
Ambra. 55
Animantia Poloniæ. 69
Appellatio. vide Provocatio.
Aqua tepida. 68
Arces. 86.266.267.418
Archiepiſcopi. 4. 5. 135. *Munia.* 142
Argia amnis. 255
Arma ſeu inſignia gentilitia. 103
Armenorum religio. 116

B.

B*Alneæ.* 88
Barones. 3
*Belli ratio.*206.*conſtitutiones pro Ducatu Lituaniæ.* 309
Bella Livonienſium. 392.393.396
Bereſina fl. 56.239
Biſontis feræ hiſtoria. 69.71.239
Bogus, Bohus, ſive Bugus, fl. 60.61.244

Ff 2 *Boruſſi*

Boruſſi antiqui. 291
Boryſthenes, Nieper dictus. 61. *non eſt Berezina.* 56
Brunsberga urbs. 85
Burggrabii. 160

C.

Camenecia urbs Podoliæ. 81
Campiductor. 147. 148
Cancellarii. 145. 250
Capitaneus, ſeu præfectus arcis. 154
Captorum in bello ratio. 79. 208
Carbunculus. 53
Caſimiria. 237
Caſtellani. 8. 135. &c. 239. *munia eorum.* 143. *autoritas.* 250
Caſtorum natura. 70
Chodkievicii comites. 240
Chronon fl. 239
Cimbrorum hiſtoria. 257
Cleparia. 79
Cleri ordo. 168. *electio.* 171
Comites Poloniæ. 103
Comitiorum ratio. 198. *eccleſiaſticorum.* 205
Commercia Polonorum. 120
Conſilium publicum, id eſt, Senatus regius. 139
Convivia. 97. 98
Coturnicum Polonicarum natura. 74
Cracovia. 78. 237

Cracus. 237. 245
Crinice locus, & natura ejus. 65
Cromeri familia & gentilitia. 107
Cruciferi notati. 225. *de illorum initiis.* 320. 335. 343. *magiſtrorum triginta quatuor hiſtoria.* 344. *&c. inter eos fratres Enſiferi.* 371
Cujavia. 238
Curatores regni. 251. *tenutarũ.* 158
Cypſelorum & hirundinum mirabilis natura. 75

D.

DAntiſcum. 82
Dii. 300
Diœceſes. 4
Dobeniſa amn. 255
Donajecius flu. 57. 58
Drauſenus lacus. 64
Duces Poloniæ. 103
Duces ante reges fuere. 123. *eorum quæ fuerit poteſtas.* 124
Duces exercitus. 147
Dunamunt. 375

E.

ECcleſiaſtica munia. 168
Eccleſiaſticorum immunitates. 177
Eccleſiaſticus ordo. 117. 168
Elbinga. 83
Electrum. 55

Enſiferi fratres, id eſt, Crucigeri.
Epiſcopi. 5. 135. *illorum munia.* 142. *reditus.* 177
Equeſtris Ordo. 3. 100
Equitatus Poloniæ. 416
Exactores tributorum. 161

F.

Familiæ. 103. 104. &c.
Felin civitas. 383
Feræ Poloniæ. 69
Feudatarii Polono qui. 1. 2. 3
Fluvii Poloniæ. 56. 405
Fons peſtilentis natura. 68
Frigus hiemale in Polonia. 51
Fruges. 50. 51. 52
Frumentorum & ſeminandi arandique ratio. 283. 286. 287. 288. 289. 388

G.

Gdanum. 82
Gepidi, qui nunc Lituani. 260
Getæ. 255
Glacies æſtiva. 54
Gneſna. 236
Gophus lacus. 64
Græca religio. 115

H.

Habitandi conſuetudo Polonorum. 78. 86. 87

Habſel arx. 379
Habus lacus. 63
Haretici in Polonia qui. 113.114
Hæreticorum malleus. 339
Hebræorum vicus. 239
Hieraſus fl. 255. *ejus fontes.* ibid.
Hirundinum Polonicarum mirabilis natura. 75
Hoina amn. 255
Honorum mandandorum ratio. 171
Hypocauſta. 87

I.

IDololatriæ hiſtoria. 276.277
Inſignia gentilitia. 103
Inſulæ. 79.84.85
Iudicia. 179. *nobilitatis.* 191. *plebis.* 194. *eccleſiaſtica.* 179. *politica.* 181. *Iudæorum ad quem pertineant.* 7
Iumenta Poloniæ. 73
Iuſtitiæ Tartarorum & Lituanorum inæqualitas. 268

K.

KOkenhaus. 377
Koningsberga. 83. 409

L.

LAcus Poloniæ. 63
Lacus peſtilentis naturæ. 68
Lapides Poloniæ. 54

Lechus. 236. 245
Legatorum & nuntiorum ratio. 201. *&c.*
Leges Poloniæ. 133
Lehal caſtrum & civit. 379
Leopolis urbs. 81. 288
Liblium, ſeu Lubovulia arx. 43
Lingua Latina quam Polonis uſitata. 76
Lituaniæ deſcriptio. 239. 280. 289. *Ducatus.* 289. *nomen.* 240. 267. *termini.* 267
Lituani. 282. 287
Lituanorum gentis deductio. 256. 265. *converſio.* 240. *Princeps.* 241
Livones. 282. 307. *eorum bella.* 392. 393. 396
Livoniæ deſcriptio. 366. *& provinciarum.* 373. *&c. deſcriptionis continuatio.* 387
Lode arx. 379
Lublinum. 80
Lutheraniſmus notatus. 80. 113. 114. 115. 391. 393. 396
Lutherus notatus. 219
Lubovulia arx. 43

M.

M*Agiſtratus.* 123. 144. 147. 148. *plebeius.* 169. *terreſtres.* 148. *Vide* Officiales.
Magiſtratuum reditus. 176. *creandorum*

ratio.

ratio. 171. *plebeiorum.* 175
Marchiones regi ſeudatarii. 1. 3
Mareſchalci. 144. 250
Mariaburgum. 84
Mariani, id eſt, Crucigeri. 320
Maſovia. 244
Metalla Poloniæ. 52
Milites olim, qui nunc equites. 100
Militia. 97
Miniſteria aulica. 161. *viliora.* 166
Mirabilia Poloniæ. 54.55.61.65.68.75
Moldava amnis. 255
Moldavia. 255
Monaſteria. 86
Montes Poloniæ. 49

N.

NArva fl. 239. 244. *ejus natura.* 61
Nerva arx & civitas. 385
Neſter fl. 255
Nieper, id eſt, Boryſthenes. 61
Nobiles, ſeu Nobilitas. 3. 100. *ejus ſtudia.* 108.109.110. *Lituaniæ.* 240
Notarius theſauri regii. 161. *caſtrenſis, ſeu campeſtris.* *ibid.*
Noteſsius fl. 59
Numaria res. 118. 443
Nuntiorum & legatorum ratio. 201. *&c.*

O.

OFficia curiæ. 161. terreſtria. 149
Officiales. 13. &c. 18. &c. 23. &c. 26. &c. 28. &c. 139. 144. 147. 148. 250. inter officiales qui non cenſeantur. 164
Ordines in Polonia. 99
Ordo Teutonicus. Vide Crucigeri.
Olicæ Duces. 240
Oppida Poloniæ. 78
Ozilia inſula. 379

P.

PAgi. 86. 87
Palatini. 7. 135. & 136. 137. 238. eorum jura & munera. 7. 142. 239. autoritas. 259. Lituani. 273
Pauperiani, id eſt, Crucigeri. 320
Pecora Polonorum. 73
Peditatus ratio in Polonia. 209. 210. 417
Piſces Poloniæ. 66
Piſcina arte manuque facta. 65
Plebs Poloniæ. 111. 169
Ploſcovia. 245
Ploſcum. 82
Podolia provincia. 47. 48
Polona gens. 32. 33. ſacra Chriſtiana ſuſcipit. 236
Poloniæ provincia. 1. diviſio & partes. 4. 41. &c. 235. fines & ambitus. 34. 37. 39
ſitus.

ſitus. 32. 33. ſolum & cœlum. 48. 404. nomen. 34. 235. Rex. 1. 30. 402. regimen. 409. interregnum. 253. opes. 246. 406. vires. 412
Polonorum genera & ordines. 99. 100. cultus corporis. 89. 99. 387. mores & habitudo. 90. idioma. 75. ingenia & inſtituta. 75. 88. 91. 92. 405. educatio & ſtudia. 91. 437. victus. 89. potus. 89. 90. 239. reſpublica. 123
Pomeraniæ quadam deſcriptio. 334. 339. 340
Poſnania urbs. 80. 238
Præfecturarum diſtinctio. 157. 158. reditus. 159
Præfectus arcis. 155. tenutarii. 158
Prælatorum reditus. 177. 178
Principes Poloniæ olim ſine titulo regis. 123. eorum poteſtas. 124. 246
Pripetius fl. 61
Procurator magnus. 155
Provocatio ad certamen. 191
Provocationum judicia. 187. 188. 189. in plebes. 194. 195. 196. 197
Pruſſiæ fines. 45. ducalis. 214. regia. 216. alia deſcriptio 318. Ducatus duodecim. 323. deſcriptionis continuatio. 335
Pruſſorum ordinum diſtinctio. 219
Prutenorum antiquorum religio. 320. barbaries. 335
Prutus fl. 62

Q. Qua-

Q.

Quæſtores teloniorum. 160

R.

Reginæ comitatus. 166. 167. *inauguratio.* 127
Regius-mons. 83
Rex Poloniæ. 1. 30. 402. *primus qui.* 123. 245
Regum de electione diſſertatio. 424. *creatio.* 126. *officium.* 129. *poteſtas.* 125 247. *vires.* 412. *comitatus.* 164. 165. *equitatus.* 249. *opes.* 246. 406. *cenſus.* 249. *vectigalia.* 128. 445
Religiones in Polonia quæ. 113
Revalia. 386
Riga. 374
Rivus Scepuſii natura mirabilis. 68
Ruſſiæ rubræ limites. 47

S.

Sal, lapidea duritie. 53
Salinæ. 248
Salinatores. 160
Samogitæ. 282. 293. *Itali.* 292. *pigri.* 294. *frugales & annoſi.* 295. *converſi.* 295. *eorum ſtudium & vita.* 226. *dii.* 300

Samogitia ducatus. 274.291. *nomen & regio.* 293. *ſolum.* 294
Sanus fluvius. 58
Sauromatiæ Europææ regiones. 234
Scepuſium. 43
Scriba theſauri regii. 161. *caſtrenſis. ibid.*
Senatus regius. 135.139. *convocatio.* 141. *autoritas.* 250. *munia. ibid.* 251. *poteſtas unde.* 252
Signa gentilitia. 103
Slavonicæ gentis lingua. 236
Socʒavia. 255
Stanislaus Hoſius. 339
Succinum, vulgo ambra. 55
Sylvæ Poloniæ. 50.436.437
Synodi eccleſiaſticæ. 205

T.

Arneſt arx. 383
Tarnoviſa. 254
Teloniorum quæſtores. 160
Tenuta, & tenutarii. 158
Tergoviſta. 254
Theſaurarius. 147
Torpatum. 378
Torunia. 83
Tributa pro peditatu. 211
Tributorum exactores. 161
Turi boves. 244

Typographia. 95
Tyra, Neſter, fl. 255

V.

Vaivodæ, Palatini. 238.256.274
Valachia. 254. *hujus Princeps Polono feudatarius.* 1.2
Varſavia. 82.244
Varta fl. 59.238
Vectigalia Poloniæ. 128.445
Velia fl. 239
Vilna fl. & opp. *ibid.*
Vinda civit. 382
Viſimirus, ſeu Cracus. 253
Viſtula fl. 56.237.*ibid.*244
Vitenſteyn. 387
Vitriolus. 54
Vladislavia. 238
Vlmigavia, id eſt, Pruſſia. 318
Volucria Poloniæ. 74
Vrbes Poloniæ. 78
Vri boves. 244
Vrſorum captura. 73
Vxul, arx Livoniæ. 376

Z.

Zupparii quinam. 160

FINIS.

Summa Privilegii.

I*lluſtrium & Præpotentium* D D. *Ordinum Fœderatarum Belgiæ Provinciarum decreto cautum eſt* Bonaventuræ & Abrahamo Elzeviriis, *Academiæ Leydenſis Typographis, Ne quis præter illorum aut hæredum voluntatem toto decennio proximo, his in regionibus excudat, aut alibi extra Provincias excuſum inferat vendatve, librum hunc, cui titulus,* Reſpublica ſive Status Regni Poloniæ, Pruſſiæ, Lituaniæ, Livoniæ, &c. *Quod ſi quis contempta auctoritate, directe vel indirecte, librum hunc, totum, vel partem ejus, hoc ſive alio modo, intra dictum temporis intervallum typis mandare, vel impreſſum alibi in has oras inferre & vendere præſumpſerit; confiſcatione exemplarium, mulctaq; inſuper ſexcentorum florenorum, damnas eſto. uti latius patet in ipſo Privilegio, dato Hagæ in conventu D D. Ordinum Generalium,* XV *Maii,* CIƆ IƆ C XXVI.

G. V. Hertevelt Vt.

Ad mandatum Præpotentium D D. Ordinum General. ſſ.

I. van Goch.

12468